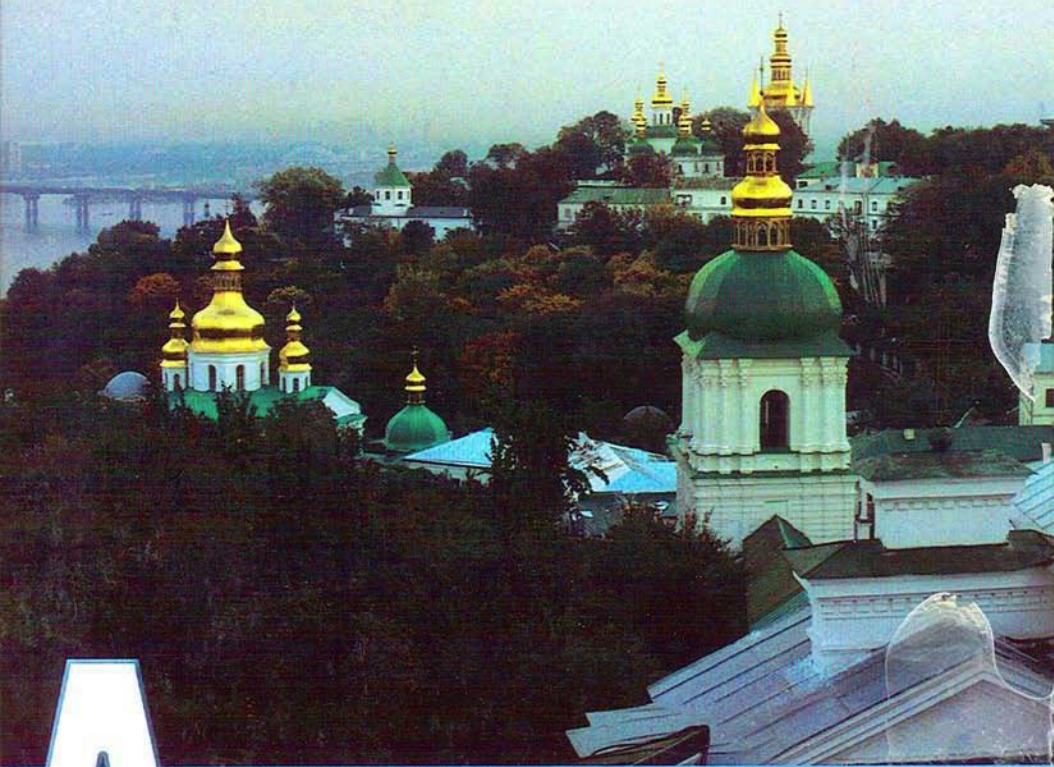

Папа Іван Павло II:

*«Ти, Києве, будь
світлом України».*

Альманах 2002

Українського
Народного Союзу

**ALMANAC
OF THE
UKRAINIAN NATIONAL
ASSOCIATION**

2002

SVOBODA PRESS
Parsippany—New York

Головний редактор „Свободи“ – *ІРЕНА ЯРОСЕВИЧ*

Редактор Альманаху-2002 – *ПЕТРО ЧАСТО*

Обкладинка – *СТЕПАНА СЛУЦЬКОГО*

Printed in U S A

Svoboda—P.O. Box 280, 2200 Route 10, Parsippany, NJ 07054

Січень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліанський

григоріянський

1 19 В	Боніфатія, мч.			Найм. Х р. Вас. Вел.
2 20 С	Ігнатія Богоносця, свмч.			Сильвестра, папи, свт.
3 21 Ч	Юліяни, мч.			Малахія, прор.
4 22 П	Анастасії, вмч.			Собор 70 апостолів
5 23 С	10 мучеників у Криті			Навечір'я Богоявлення
6 24 Н	перед Різдвом Навеч.	Гл. 6		БОГОЯВЛІННЯ ГОСПОДНЄ
	Отців	Єв. 9		
7 25 П	РІЗДВО ХРИСТОВЕ			Собор Івана Христителя
8 26 В	Собор Пресв. Богород.			Юрія, Еміліяна, Домініки, пр.
9 27 С	Стефана, первомуч.			Полієвкта, мч.
10 28 Ч	Мучеників у Нікомидії			Григорія Нис., свт.
11 29 П	Дітей, убитих у Вифлеємі			+ Теодосія Вел., пр.
12 30 С	Анасії, мч., Зотика, пр.			Татіяни, мч.
13 31 Н	По РІЗДВІ.	Гл. 7		По ПРОСВІЧЕННІ
	Меланії Римлянки, пр.	Єв. 10		Єрмила і Стратоніка, мч.
14 1 П	Наймен. Хр., Вас. Вел.			Отців із Синаю, прмч.
15 2 В	Сильвестра, папи, свт.			Павла та Івана, пр.
16 3 С	Малахії, прор.			Поклін кайданам ап. Петра
17 4 Ч	Собор 70 Апостолів			+ Антонія Вел., пр.
18 5 П	Навечір'я Богоявлення			Атанасія і Кирила, свт.
19 6 С	БОГОЯВЛІННЯ ГОСПОДНЄ			Макарія Єгипетського, пр.
20 7 Н	По. ПРОСВІЧЕННІ,	Гл. 8		МИТАРЯ І ФАРИСЕЯ,
	Собор Івана Христителя	Єв. 11		+ Євтимія Великого, пр.
21 8 П	Юрія, Еміліяна, Домініки, пр.			Максима, ісп.
22 9 В	Полієвкта, мч.			Тимотея, ап.
23 10 С	Григорія з Нис., свт.			Климентя, свмч.
24 11 Ч	+ Теодосія Вел., пр.			Ксені Римлянки, пр.
25 12 П	Татіяни, мч.			+ Григорія Богосл., свт.
26 13 С	Єрмила і Стратоніка, мч.			Ксенофонта і Марії, пр.
27 14 Н	29 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 1		БЛУДНОГО СИНА
	Отців із Синаю, прмч.	Єв. 1		+ Перен. мощей Івана Зол.
28 15 П	Павла та Івана, пр.			Єфрема Сирійця, пр.
29 16 В	Поклін кайданам ап. Петра			Пер. мощей Ігнатія Богоносця
30 17 С	+ Антонія Вел., пр.			+ Трьох Святителів
31 18 Ч	Атанасія і Кирила, свт.			Кира й Івана, чуд.

ЛЮТИЙ

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський

григоріянський

1 19 П	Макарія Єгипетського, пр.		Навечір'я Стрітіння	
2 20 С	+ Євтимія Великого, пр.		Стрітіння Господнє	
3 21 Н	30 п. ЗІСЛАННЯ Максима, ісп. Неофіта, мч.	Гл. 2 Єв. 2	М'ЯСОПУСНА Симеона й Анни, прор.	Гл. 2 Єв. 2
4 22 П	Тимотея, ап.		Ісидора, пр.	
5 23 В	Климентія, свмч.		Агафії, мч.	
6 24 С	Ксені Римлянки, пр.		Вукола, свт.	
7 25 Ч	+ Григорія Богосл., свт.		Партенія, свт.	
8 26 П	Ксенофонта і Марія, пр.		Теодора Стратилата, вмч.	
9 27 С	+ Пер. мож. Івана Зол.		Никифора, мч.	
10 28 Н	31 п. ЗІСЛАННЯ Єфрема Сирійця, пр.	Гл. 3 Єв. 3	СИРОПУСНА Харалампія, мч.	Гл. 3 Єв. 3
11 29 П	Пер. мощ. Ігнатія Богоносця		Власія, свмч. (1 д. В. П.)	
12 30 В	+ Трьох Святителів		Мелетія з Антіохії, свт.	
13 31 С	Кира й Івана, чуд.		Мартиніяна, пр.	
14 1 Ч	Навечір'я Стрітіння		+ Кирила, ап.	
15 2 П	Стрітіння Господнє		Онисима, ап.	
16 3 С	Симеона й Анни, прор.		Памфіла й Порфірія, мч.	
17 4 Н	32 п. ЗІСЛАННЯ Ісидора, пр.	Гл. 4 Єв. 4	1 ПОСТУ Теодора Тирона, вмч.	Гл. 4 Єв. 4
18 5 П	Агафії, мч.		Льва, папи Рим., свт.	
19 6 В	Вукола, свт.		Архипа, ап.	
20 7 С	Партенія, свт.		Льва, пр.	
21 8 Ч	Теодора, Стратилата, вмч.		Тимотея, пр.	
22 9 П	Никифора, мч.		Відн. мощ. муч. у Євгенії	
23 10 С	Харалампія, мч.		Полікарпа, свмч.	
24 11 Н	МИТАРЯ і ФАРИСЕЯ Власія, свмч.	Гл. 5 Єв. 5	2 ПОСТУ + 1 і 2 Знайд. гол. Ів. Христ.	Гл. 5 Єв. 5
25 12 П	Мелетія з Антіохії, свт.		Тарасія, свт.	
26 13 В	Мартиніяна, пр.		Порфірія з Гази, свт.	
27 14 С	+ Кирила, ап.		Прокопія Декаполіта, ісп.	
28 15 Ч	Онисима, ап.		Василія, ісп.	

Березень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський

григоріянський

1 16 П	Памфіла й Порфірія, мч.		Євдокії, прмч.	
2 17 С	Теодора, вмч.		Теодота, свмч.	
3 18 Н	БЛУДНОГО СИНА Льва, папи Рим., свт.	Гл. 6 Єв. 6	ХРЕСТОПОКЛІННА Євтропія, Клеоніка, мч.	Гл. 6 Єв. 6
4 19 П	Архипа, ап.		Герасима, пр.	
5 20 В	Льва, пр.		Конона, мч.	
6 21 С	Тимотея, пр.		42 муч. в Аморії	
7 22 Ч	Відн. мощей муч. у Євгенії		Василія, Єфрема, свмч.	
8 23 П	Полікарпа, свмч.		Теофілакта, свт.	
9 24 С	+ 1 і 2 Знайд. гол. Ів. Христ.		+ 40 мучеників із Севасті	
10 25 Н	М'ЯСОПУСНА Тарасія, свт.	Гл. 7 Єв. 7	4 ПОСТУ Кондрата, Кипріяна, мч.	Гл. 7 Єв. 7
11 26 П	Порфірія з Гази, свт.		Софронія, свт.	
12 27 В	Прокопія Декаполіта, ісп.		Теофана, ісп.	
13 28 С	Василія, ісп.		Пер. м. Никифора, свт. (Поклони)	
14 1 Ч	Євдокії, прмч.		Венедикта, пр.	
15 2 П	Теодота, свмч.		Агапія й інших мч.	
16 3 С	Євтропія, Клеоніка, мч.		Савина і Папи (Акафістов)	
17 4 Н	СИРОПУСНА Герасима, пр.	Гл. 8 Єв. 8	5 ПОСТУ Олексія, пр.	Гл. 8 Єв. 8
18 5 П	Конона, мч. (1 день В. П.)		Кирила з Єрусалиму, свт.	
19 6 В	42 муч. з Аморії		Хризанта й Дарії, мч.	
20 7 С	Василія, Єфрема й ін. мч.		Оо., увитих у мон. св. Сави	
21 8 Ч	Теофілакта, свт.		Якова, ісп.	
22 9 П	+ 40 мучеників із Севасті		Василія, свмч.	
23 10 С	Кондрата, Кипріяна, мч.		Нікона та його уч. мч. (Лазарева)	
24 11 Н	1 ПОСТУ Софронія, свт.	Гл. 1 Єв. 9	КВІТНА (Вербна) Захарії, пр., Артемона, свт.	
25 12 П	Теофана, ісп.		БЛАГОВІЩЕННЯ	
26 13 В	Пер. мож. Никифора, свт.		Собор Арх. Гавріїла	
27 14 С	Венедикта, пр.		Матрони, мч.	
28 15 Ч	Агапія й інших мч.		ВЕЛ. ЧЕТВЕР (Страсті)	
29 16 П	Савина і Папи, мч.		ВЕЛИКА П'ЯТНИЦЯ	
30 17 С	Олексія, пр.		ВЕЛИКА СУБОТА	
31 18 Н	2 ПОСТУ Кирила з Єрусалиму, свт.	Гл. 2 Єв. 10	ВОСКРЕСІННЯ	

Квітень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліанський

григоріанський

1 19 П	Хризанта й Дарії, мч.		СВІТЛИЙ ПОНЕДІЛОК	
2 20 В	Отців вбитих у мон. св. Сави		СВІТЛИЙ ВІВТОРОК	
3 21 С	Якова, ісп.		Микити, пр.	
4 22 Ч	Василія, свмч.		Йосифа й Юрія, пр.	
5 23 П	Нікона та його учнів, прмч.		Теодула, мч.	
6 24 С	Захарії, пр., Артемона, свт.		+ Методія, свт.	
7 25 Н	ХРЕСТОПОКЛОННА	Гл. 3	+ ТОМИНА	
	БЛАГОВІЩЕННЯ	Єв. 11	Юрія, пр.	
8 26 П	Собор Арх. Гавриїла		Іродіона й інших апос.	
9 27 В	Матрони, мч.		Євпсихія, мч.	
10 28 С	Іларіона й Стефана, пр.		Терентія, Помплія, мч.	
11 29 Ч	Марка й Кирила, свмч.		Антипа, свмч.	
12 30 П	Івана Ліст., пр.		Василія, ісп.	
13 31 С	Іпатія, свт.		Артемона, свмч.	
14 1 Н	4 ПОСТУ	Гл. 4	МИРОНОСИЦЬ	Гл. 2
	Марії Єгиптянки, пр.	Єв. 1	Мартина папи, ісп.	Єв. 3
15 2 П	Тита, пр.		Аристраха, Пуда, ап.	
16 3 В	Микити, пр.		Агапії, Ірини й Хіонії, мч.	
17 4 С	Йосифа й Юрія, пр. (Поклони)		Симеона й Акакія, пр.	
18 5 Ч	Теодула, мч.		Івана, учня Григорія, пр.	
19 6 П	+ Методія, свт.		Івана Печерника, пр.	
20 7 С	Юрія, пр. (Акафістова)		Теодора Трихіни, пр.	
21 8 Н	5 ПОСТУ	Гл. 5	РОЗСЛАБЛЕНОГО	Гл. 3
	Іродіона й інших апос.	Єв. 2	Януарія й інших свмч.	Єв. 4
22 9 П	Євпсихія, мч.		Теодора, Віталія, пр.	
23 10 В	Терентія, Помплія, мч.		+ Юрія, Переможця, вч.	
24 11 С	Антипа, свмч.		Сави Стратилата, мч. (Пер.)	
25 12 Ч	Василія, ісп.		+ Марка, ап. і єван.	
26 13 П	Артемона, свмч.		Василія, свмч.	
27 14 С	Мартина, папи, ісп. (Лазарева)		Симеона, свмч., Стефана, свт.	
28 15 Н	КВІТНА (Вербна)		САМАРІЯНКИ	Гл. 4
	Аристарха, Пуда, ап.		Ясона й Сосіпатра, ап.	Єв. 7
29 16 П	Агапії, Ірини й Хіонії, мч.		9 мучеників у Кизиці	
30 17 В	Симеона й Акакія, пр.		+ Якова, ап., бр. Ів. Бого.	

Травень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліанський

григоріянський

1 18 С	Івана, учня Григорія, пр.	Єремії, прор.	
2 19 Ч	ВЕЛИКИЙ ЧЕТВЕР (Страсті)	Атанасія Великого, свт.	
3 20 П	ВЕЛИКА П'ЯТНИЦЯ	+ Теодосія Печер., пр.	
4 21 С	ВЕЛИКА СУБОТА	Пелагії, мч.	
5 22 Н	ВОСКРЕСІННЯ Теодора, Віталія, пр.	СЛІПОНАРОДЖЕНОГО Ірини, мч., Никифора, пр.	Гл. 5 Єв. 8
6 23 П	СВІТЛИЙ ПОНЕДІЛОК	Йова многотраждального	
7 24 В	СВІТЛИЙ ВІВТОРОК	Поява чес. Хр., Акакія, мч.	
8 25 С	+ Марка, ап. і єван.	+ Івана Богослова, ап. і єван.	
9 26 Ч	Василія, свмч.	ВОЗНЕСІННЯ ХРИСТОВЕ	
10 27 П	Симеона, свмч., Стефана, свт.	+ Симеона Зилоти, ап.	
11 28 С	Ясона й Сосипатра, ап.	+ Кирила й Методія, ап. слов.	
12 29 Н	ТОМИНА 9 мучеників у Кизиці	ОТЦІВ Єпіфанія й Германа, свт.	Гл. 6 Єв. 10
13 30 П	+ Якова, ап., бр. Ів. Бого.	Глікерії, мч.	
14 1 В	Єремії, прор.	Ісидора, мч.	
15 2 С	Атанасія Великого, свт.	Пахомія Великого, пр.	
16 3 Ч	+ Теодосія Печер., пр.	Теодора Освященного, пр.	
17 4 П	Пелагії, мч.	Андроніка й інших ап.	
18 5 С	Ірини, мч., Никифора, пр.	Теодота, Петра, Діонісія, мч.	
19 6 Н	МИРОНОСИЦЬ Йова многотраждального	ЗІСЛАННЯ СВЯТОГО ДУХА Патрикія, свмч.	Гл. 2 Єв. 3
20 7 П	Поява чес. Хр., Акакія, мч.	Талалея, мч.	
21 8 В	+ Івана Богослова, ап.	+ Константина й Олени, ап.	
22 9 С	+ Пер. мощ. св. Миколая	Василіска, мч.	
23 10 Ч	+ Симона Зилоти, ап.	Михайла, свт.	
24 11 П	+ Кирила і Методія, ап. Слов.	Симеона, Микити, пр.	
25 12 С	Єпіфанія і Германа, свт.	+ Віднай. голови Ів. Хр.	
26 13 Н	РОЗСЛАБЛЕНОГО Глікерії, мч.	ВСІХ СВЯТИХ Карпа, ап.	Гл. 8 Єв. 1
27 14 П	Ісидора, мч.	Терапонта, свмч.	
28 15 В	Пахомія Вел., пр.	Микити, свт.	
29 16 С	Теодора Освященного, пр. (Пер.)	Теодосії, прмч.	
30 17 Ч	Андроніка й інших ап.	Пресвятої Євхаристії	
31 18 П	Теодота, Петра, Діонісія, мч.	Єрмія, ап., Єрмея, мч.	

Червень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліанський

григоріанський

1	19	С	Патрикія, свмч.		Юстина філософа, мч.	
2	20	Н	САМАРІЯНКИ Талалея, мч.	Гл. 4 Єв. 7	2 п. ЗІСЛАННЯ Никифора, свт.	Гл. 1 Єв. 2
3	21	П	+ Константина й Олени, ап.		Лукиліяна й інших мч.	
4	22	В	Василіска, мч.		Митрофана, свт.	
5	23	С	Михайла, свт., Євфросинії, пр.		Доротія, свмч.	
6	24	Ч	Симеона, Микити, пр.		Висаріона й Іларіона, пр.	
7	25	П	+ Віднай. голови Ів. Хр.		Христа Чоловіколюбця	
8	26	С	Карпа, ап.		Співстраждання Пр. Богородиці	
9	27	Н	СПІПОНАРОДЖЕНОГО Терапонта, свмч.	Гл. 5 Єв. 8	3 п. ЗІСЛАННЯ Кирила Олек., свт.	Гл. 2 Єв. 3
10	28	П	Микити, свт.		Тимотея, свщ.	
11	29	В	Теодосії, прмч.		+ Вартоломея і Варнави, ап.	
12	30	С	Ісаасія Далматського, пр.		Онуфрія Великого, пр.	
13	31	Ч	ВОЗНЕСІННЯ ХРИСТОВЕ		Акилини, мч.	
14	1	П	Юстина Філософа, мч.		Єлисея, прор., Методія, свт.	
15	2	С	Никифора, свт.		Амоса, прор., Єроніма, пр.	
16	3	Н	ОТЦІВ Лукиліяна й інших мч.	Гл. 6 Єв. 10	СВЯТИХ УКР. НАРОДУ Тихона з Аматуни, свт.	Гл. 3 Єв. 4
17	4	П	Митрофана, свт.		Мануїла, Савела, Ізмаїла, мч.	
18	5	В	Доротія, свмч.		Леонтія, мч.	
19	6	С	Висаріона й Іларіона, пр.		+ Юди Тадея, ап.	
20	7	Ч	Теодота, свмч.		Методія Патарського, свмч.	
21	8	П	Пер. мощ. Теодора Тирона		Юліана Тарсійського, мч.	
22	9	С	Кирила Олек., свт.		Євсевія, свмч.	
23	10	Н	ЗІСЛАННЯ СВЯТОГО ДУХА Тимотея, свщ.		5 п. ЗІСЛАННЯ Агрипини, мч.	Гл. 4 Єв. 5
24	11	П	Пресвятої Тройці		+ Різдво Івана Христителя	
25	12	В	Онуфрія Великого, пр.		Февронії, прмч.	
26	13	С	Акилини, мч.		Давида Солунського, пр.	
27	14	Ч	Єлисея, про., Методія, свт.		Самсона, пр.	
28	15	П	Амоса, прор., Єроніма, пр.		Пер. мощ. Кира й Івана	
29	16	С	Тихона з Аматуни, свт.		+ Петра і Павла, ап.	
30	17	Н	ВСІХ СВЯТИХ Мануїла, Савела, Ізмаїла, мч.	Гл. 8 Єв. 1	6 п. ЗІСЛАННЯ + Собор 12 апостолів	Гл. 5 Єв. 6

Липень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліанський

григоріянський

1 18 П	Леонтія, мч.		Косми і Дам'яна, чуд.	
2 19 В	+ Юди Тадея, ап.		+ Поклад. Ризи П. Б.	
3 20 С	Методія Патарського, свмч.		Якinta, мч., Анатолія, свт.	
4 21 Ч	Пресвятої Євхаристії		Андрія Критського, свт.	
5 22 П	Євсевія, свмч.		+ Атанасія Атонського, пр.	
6 23 С	Агрипини, мч.		Сісою Великого, пр.	
7 24 Н	2 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 1 + Різдво Івана Хрестителя Єв. 2		7 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 6 Томи й Акакія, пр. Єв. 7	
8 25 П	Февронії, прмч.		Прокопія, вчч.	
9 26 В	Давида, пр.		Панкратія, свмч.	
10 27 С	Самсона, пр.		+ Антонія Печерського, пр.	
11 28 Ч	Пер. мощ. Кира й Івана		Ольги, кн. Київської	
12 29 П	Хр. Чоловіколюбця, + Петра і Павла		Прокла й Іларія, мч.	
13 30 С	Слiвстраждання Пр. Богородиці		Собор Арх. Гавриїла	
14 1 Н	3 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 2 Косми і Дам'яна, чуд. Єв. 3		8 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 7 Акили, ап. Єв. 8	
15 2 П	+ Поклад Ризи Пресв. Богородиці		+ Володимира Великого	
16 3 В	Якinta, мч., Анатолія, свт.		Атеногена, свмч.	
17 4 С	Андрія Критського, свт.		Маріни, вчч.	
18 5 Ч	+ Атанасія Атонського, пр.		Якinta й Еміліяна, мч.	
19 6 П	Сісою Великого, пр.		Макрини, пр.	
20 7 С	Томи й Акакія, пр.		+ Іллі пророка	
21 8 Н	СВЯТИМ УКР. НАРОДУ Гл. 3 Прокіпія, вчч. Єв. 4		9 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 8 Симеона й Єзикіїла, прор. Єв. 9	
22 9 П	Панкратія, свмч.		Марії Магдалини, рівноап.	
23 10 В	+ Антонія Печерського, пр.		Трохима, Теофіла, мч.	
24 11 С	Ольги, кн. Київської		+ Бориса і Гліба, мч.	
25 12 Ч	Прокла й Іларія, мч.		+ Успіння св. Анни	
26 13 П	Собор Арх. Гавриїла		Єрмолая, Параскевії, мч.	
27 14 С	Акили, ап.		+ Пантелеймона, лікаря, вчч.	
28 15 Н	5 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 4 + Володимира Великого Єв. 5		10 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 1 Прохора, Ніканора, ап. Єв. 10	
29 16 П	Атеногена, свмч.		Калиніка, мч.	
30 17 В	Маріни, вчч.		Сили, Силуана, ап.	
31 18 С	Якinta й Еміліяна, мч.		Євдокима, пр.	

Серпень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський

григоріянський

1 19 Ч	Макрини, пр.		Пер. Чесн., Макавейс., мч.	
2 20 П	+ Іллі пророка		Пер. мощей Стефана, первомч.	
3 21 С	Симеона, пр., Єзикиїла, прор.		Ісаакія, Далмата, пр.	
4 22 Н	6 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 5	11 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 2
	Марії Магдалини, рівноап.	Єв. 6	7 молодців з Ефесу, мч.	Єв. 11
5 23 П	Трохима, Теофіла, мч.		Євсигнія, мч.	
6 24 В	+ Бориса й Гліба, мч.		Преображення Господне	
7 25 С	+ Успіння св. Анни		Дометія, прмч.	
8 26 Ч	Єрмолая, Параскевії, мч.		Еміліяни, ісп.	
9 27 П	+ Пантелеймона, вмч.		+ Матія, ап.	
10 28 С	Прохора, Ніканора, ап.		Лаврентія, архидиякона, мч.	
11 29 Н	7 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 6	12 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 3
	Калиніка, мч.	Єв. 7	Євпла, мч.	Єв. 1
12 30 П	Сили, Силуана, ап.		Фотія й Аникити, мч.	
13 31 В	Євдокима, пр.		Максима, ісп.	
14 1 С	Пер. Чесн. Хр., Макавейс., мч.		Пер. мощей Теодосія Печ.	
15 2 Ч	Пер. мощей Стефана, первомч.		УСПІННЯ БОГОРОДИЦІ	
16 3 П	Ісаакія, Далмата, пр.		Неруковорного Образа ГНІХ	
17 4 С	7 молодців з Ефесу, мч.		Мирона, мч.	
18 5 Н	8 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 7	13 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 4
	Євсигнія, мч.	Єв. 8	Флора й Лавра, мч.	Єв. 2
19 6 П	Преображення Господне		Андрія Страт., мч.	
20 7 В	Дометія, прмч.		Самуїла, прор.	
21 8 С	Еміліяна, ісп.		Тадєя, ап., Васси, мч.	
22 9 Ч	+ Матія, ап.		Агатоніка, Северіяна, мч.	
23 10 П	Лаврентія, архидиякона, мч.		Луппа, мч., Іринєя, свмч.	
24 11 С	Євпла, мч.		Євтиха, свмч.	
25 12 Н	9 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 8	14 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 5
	Фотія й Аникити, мч.	Єв. 9	Тита й Вартоломея, ап.	Єв. 3
26 13 П	Максима, ісп.		Адріяна й Наталії, мч.	
27 14 В	Пер. мощ. Теодосія Печ.		Пімена, пр.	
28 15 С	УСПІННЯ БОГОРОДИЦІ		Мойсея, пр., Августина, свт.	
29 16 Ч	Нерукотворного Образа ГНІХ		+ Усік. гол. Івана Христителя	
30 17 П	Мирона, мч.		Олександра, Івана, свт.	
31 18 С	Флора й Лавра, мч.		+ Покл. Пояса Пр. Богородиці	

Вересень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський

григоріянський

1 19 Н	10 п. ЗІСЛАННЯ Андрія Страт., мч.	Гл. 1 Єв. 10	15 п. ЗІСЛАННЯ + Початок Церковного року	Гл. 6 Єв. 4
2 20 П	Самуїла, прор.		Маманта, мч., Івана Посн., пр.	
3 21 В	Тадєя, ап., Васси, мч.		Антима, свмч.	
4 22 С	Агатоніка, Северіяна, мч.		Вавили, свмч., Мойсея, прор.	
5 23 Ч	Луппа, мч., Іринєя, свмч.		Захарії, прор.	
6 24 П	Євтиха, свмч.		Чудо арх. Михаїла	
7 25 С	Тита й Вартоломея, ап.		Созонта, мч.	
8 26 Н	11 п. ЗІСЛАННЯ Адріана й Наталії, мч.	Гл. 2 Єв. 11	16 п. ЗІСЛАННЯ Різдво Пресв. Богородиці	Гл. 7 Єв. 5
9 27 П	Пімена, пр.		Іоакима й Анни, Прав.	
10 28 В	Мойсея, пр., Августина, свт.		Минодори, мч.	
11 29 С	+ Усіхн. гол. Івана Христителя		Теодори, пр.	
12 30 Ч	Олександра, Івана, свт.		Автонома, свмч.	
13 31 П	+ Покл. пояса Пресв. Богородиці		Корнелія Сотника, свмч.	
14 1 С	+ Початок Церковного року		Воздвиження Чесного Хреста	
15 2 Н	12 п. ЗІСЛАННЯ Маманта, мч., Івана Посн., пр.	Гл. 3 Єв. 1	17 п. ЗІСЛАННЯ Микити, вмч.	Гл. 8 Єв. 6
16 3 П	Антима, свмч.		Євфимії, вмч.	
17 4 В	Вавили, свмч.		Софії, Віри, Надії, мч.	
18 5 С	Захарії, прор.		Євменія, пр.	
19 6 Ч	Чудо арх. Михаїла		Трохима, Саватія, мч.	
20 7 П	Созонта, мч.		Євстатія (Остапа), мч.	
21 8 С	Різдво Пресв. Богородиці		Кондрата, ап.	
22 9 Н	13 п. ЗІСЛАННЯ Іоакима й Анни, прав.	Гл. 4 Єв. 2	18 п. ЗІСЛАННЯ Фоки, свщ., Йони, прор.	Гл. 1 Єв. 7
23 10 П	Минодори, мч.		Зачаття Івана Христителя	
24 11 В	Теодори, пр.		Телчі, первомучениці	
25 12 С	Автонома, свмч.		Євфросимії, пр.	
26 13 Ч	Корнелія Сотника, свмч.		+ Івана Богослова, ап.	
27 14 П	Воздвиження Чесного Хреста		Каллістрата, мч.	
28 15 С	Микити, вмч.		+ Харитона, ісп.	
29 16 Н	14 п. ЗІСЛАННЯ Євфимії, вмч.	Гл. 5 Єв. 3	19 п. ЗІСЛАННЯ Киріяка, пр.	Гл. 2 Єв. 8
30 17 П	Софії, Віри, Надії, мч.		Григорія Вірменського, свмч.	

ЖОВТЕНЬ

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський

григоріянський

1 18 В	Євменія, пр.		Покров Пресв. Богородиці	
2 19 С	Трохима, Саватія, мч.		Кипріяна, свмч., Юстина, мч.	
3 20 Ч	Євстатія (Остапа), мч.		Діонісія, свмч.	
4 21 П	Кондрата, ап.		Єротея, свмч., Франціска Асж.	
5 22 С	Фоки, свмч., Йони, прор.		Харитини, мч.	
6 23 Н	15 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 6	20 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 3
	Зачаття Івана Христителя	Єв. 4	+ Томи, ап.	Єв. 9
7 24 П	Теклі, первомучениці		Сергія і Вакха, мч.	
8 25 В	Євфросинії, пр.		Пелагії, пр.	
9 26 С	+ Івана Богослова, ап.		+ Якова Алфеева, ап.	
10 27 Ч	Каллістрата, мч.		Євлампія, Євлампії, мч.	
11 28 П	+ Харитона, ісл.		Филипа, ап., диякона	
12 20 С	Киріяка, пр.		Прова й інших мч., Косми, пр.	
13 30 Н	16 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 7	21 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 4
	Григорія Вірменсь., свмч.	Єв. 5	Карпа, Папіли, мч.	Єв. 10
14 1 П	Покров Пресв. Богородиці		Параскеви, пр., Назарія, мч.	
15 2 В	Кипріяна, свмч.		Євтимія, пр.	
16 3 С	Діонісія, свмч.		Лонгіна Сотника, мч.	
17 4 Ч	Єротея, свщ., Франціска Асж.		Осії, прор., Андрія Кріт., прмч.	
18 5 П	Харитини, мч.		+ Луки, ап. й еван.	
19 6 С	+ Томи, ап.		Йоїла, прор., Уара, мч.	
20 7 Н	17 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 8	22 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 5
	Сергія і Вакха, мч.	Єв. 6	Артемія, вмч.	Єв. 11
21 8 П	Пелагії, пр.		Іларіона Великого, пр.	
22 9 В	+ Якова Алфеева, ап.		Аверкія, свт.	
23 10 С	Євлампія, Євлампії, мч.		Якова, ап., брата Господнього	
24 11 Ч	Филипа, ап., диякона		Арети й інших, мч.	
25 12 П	Прова й інших мч., Косми, пр.		Маркіяна й Мартирія, мч.	
26 13 С	Карпа, Папіли, мч.		+ Димитрія Мигротворця, вмч.	
27 14 Н	ХРИСТА ЦАРЯ	Гл. 1	ХРИСТА ЦАРЯ	Гл. 6
	Параскеви, пр., Назарія, мч.		Нестора, Капітолїни, мч.	
28 15 П	Євтимія, пр., Лукіяна, прмч.		Терентія й Неонїли, мч.	
29 16 В	Лонгіна Сотника, мч.		Анастасії, прмч.	
30 17 С	Осії, прор., Андрія Кріт., прмч.		Зиновія і Зиновії, мч.	
31 18 Ч	+ Луки, ап. і еван.		Стахія, Амплія, ап.	

Листопад

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліянський

григоріянський

1 19 П	Йоїла, прор., Уара, мч.	Косми і Дам'яна, чуд.
2 20 С	Артемія, вмч.	Акиндіна, Пигасія й інших, мч.
3 21 Н	19 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 2 Іларіона Великого, пр. Єв. 8	24 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 7 Акепсима, Йосифа, мч. Єв. 2
4 22 П	Аверкія, свт.	Йоанікія, пр., Єрмея, мч.
5 23 В	Якова, ап., бр. Господнього	Галактіона, мч.
6 24 С	Арети й інших мч.	Павла, ісп.
7 25 Ч	Маркіяна й Мартирія, мч.	33 мучеників, Лазаря, пр.
8 26 П	+ Димитрія Миротворця, вмч.	Собор Арх. Михаїла
9 27 С	Нестора, Капітолїни, мч.	Матрони, Теоктисти, пр.
10 28 Н	20 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 3 Терентія, Неонїли, мч. Єв. 9	25 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 8 Ераста, Олімпа й інших ап. Єв. 3
11 29 П	Анастасії, Аврамія, пр.	Теодора Студ., ісп.
12 30 В	Зиновія і Зиновїї, мч.	+ Йосафата, свмч.
13 31 С	Стахія, Амплія, ап.	+ Івана Золотоустого, свт.
14 1 Ч	Косми і Дам'яна, чуд.	+ Филипа, ап.
15 2 П	Акиндіна, Пигасія й інших мч.	Гурія, Самона, ісп. (Пилипівка)
16 3 С	Акипсима, Йосифа, мч.	+ Матея, ап. й еван.
17 4 Н	21 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 4 Йоанікія, пр., Єрмея, мч. Єв. 10	26 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 1 Григорія Неокесарів., свт. Єв. 4
18 5 П	Галактіона й Епістими, мч.	Платона й Романа, мч.
19 6 В	Павла, ісп.	Авдія, прор.
20 7 С	33 мучеників, Лазаря, пр.	Григорія, пр., Прокла, свт.
21 8 Ч	Собор Арх. Михаїла	Вхід у храм Пресв. Богородиці
22 9 П	Матрони, Теоктисти, пр.	Филимона й інших ап.
23 10 С	Ераста, Олімпа й інших апос.	Амфілохія і Григорія, свт.
24 11 Н	22 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 5 Теодора Студ., ісп. Єв. 11	27 п. ЗІСЛАННЯ Гл. 2 Катерини, Меркурія, вмч. Єв. 5
25 12 П	+ Йосафата, свмч.	Климентя, папи, свмч.
26 13 В	+ Івана Золотоустого, свт.	Аліпія, пр.
27 14 С	+ Филипа, ап.	Якова Перс, вмч., Паладія, пр.
28 15 Ч	Гурія, Самона, ісп. (Пилипівка)	Стефана Нового, прмч.
29 16 П	+ Матея, ап. й еван.	Парамона, Філумена, мч.
30 17 С	Григорія Неокесарії, свт.	+ Андрія Первозваного, ап.

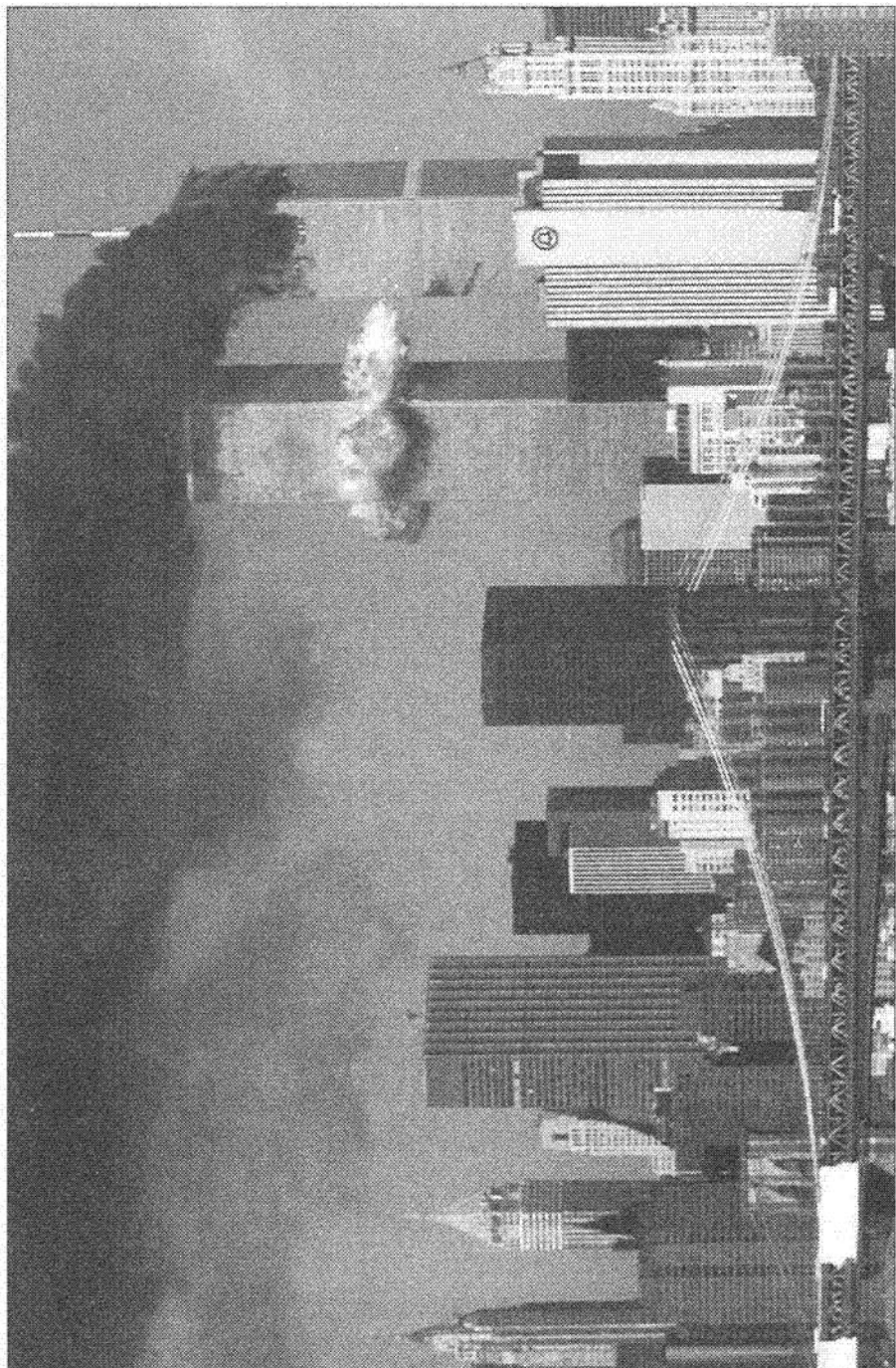
Грудень

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні юліанський

григоріянський

1	18	Н	23 п. ЗІСЛАННЯ Платона й Романа, мч.	Гл. 6 Єв. 1	28 п. ЗІСЛАННЯ Наума, прор.	Гл. 3 Єв. 6
2	19	П	Авдія, прор.		Авакума, прор.	
3	20	В	Григорія, пр.		Софонії, прор.	
4	21	С	Вхід у храм Пресв. Богородиці		Варвари, вмч., Ів. Дамаск., пр.	
5	22	Ч	Филимона й інших ап.		+ Сави Освященного, пр.	
6	23	П	Амфілохія і Григорія, свт.		Миколая Чудотворця, свт.	
7	24	С	Катерини, Меркурія, вмч.		Амвросія, свт.	
8	25	Н	24 п. ЗІСЛАННЯ Климентя, папи, свмч.	Гл. 7 Єв. 2	29 п. ЗІСЛАННЯ Патапія, пр.	Гл. 4 Єв. 7
9	26	П	Аліпія, пр.		Непорочне Зачаття	
10	27	В	Якова Перс., вмч.		Мини, Єрмогена, мч.	
11	28	С	Стефана Нового, примч.		Даніїла Стовпника, пр.	
12	29	Ч	Парамона, Філумена, мч.		Спиридона, свт.	
13	30	П	+ Андрія Первозваного, ап.		+ Євстратія, Ореста, мч.	
14	1	С	Наума, прор.		Тирса, Левкія й інших, мч.	
15	2	Н	25 п. ЗІСЛАННЯ Авакума, прор.	Гл. 8 Єв. 3	НЕДІЛЯ ПРАОТЦІВ Елевтерія, свмч.	Гл. 5 Єв. 8
16	3	П	Софонії, прор.		Агея, прор.	
17	4	В	Варвари, вмч., Ів. Дамаск., пр.		Даніїла й Ананії, прор.	
18	5	С	+ Сави Освященного, пр.		Севастіяна і вояків, мч.	
19	6	Ч	Миколая Чудотворця, свт.		Боніфатія, мч.	
20	7	П	Амвросія, свт.		Ігнатія Богоносця, свмч.	
21	8	С	Патапія, пр.		Юліяни, мч.	
22	9	Н	26 п. ЗІСЛАННЯ Непорочне Зачаття	Гл. 1 Єв. 4	Пер. РІЗДВОМ Анастасії, вмч.	Гл. 6 Єв. 9
23	10	П	Мини, Єрмогена, мч.		10 мучеників у Криті	
24	11	В	Даніїла Стовпника, пр.		Навечір'я Різдва	
25	12	С	Спиридона, свт.		РІЗДВО ХРИСТОВЕ	
26	13	Ч	+ Євстратія, Ореста, мч.		Собор Пресв. Богородиці	
27	14	П	Тирса, Левкія й інших, мч.		Стефана, первомуч.	
28	15	С	Елевтерія, свмч., Павла, пр.		Мучеників у Нікомидії	
29	16	Н	27 п. ЗІСЛАННЯ Агея, прор.	Гл. 2 Єв. 5	По РІЗДВІ Дітей, убитих у Вифлеємі	Гл. 7 Єв. 10
30	17	П	Даніїла й Ананії, прор.		Анісії, мч., Зотика, пр.	
31	18	В	Севастіяна і вояків, мч.		Меланії Римлянки, пр.	

Боже, допоможи повернути чисте небо над Америкою і над усім світом!

НІКОЛИ НЕ ВТРАЧАЙМО НАДІЇ

Ми вже були повірили, що ХХІ сторіччя і ІІІ тисячоріччя прийшли у мирі і спокої, без ніяких трагічних подій, що їх провіщували, дивлячись на зорі чи на щось там ще, надміру песимістичні астрологи, – аж тут зненацька, мов грім з ясного неба, впало на світ чорне лихо. Не тільки на американський, а таки на весь Божий світ, бо 11 вересня 2001 року почався підступний, широко закроєний наступ на цивілізацію, засновану на принципах свободи і демократії, на загальнолюдських цінностях. Ці цінності були виплекані великими синами Америки, світочами усього людства, – згадаймо, як наш Шевченко високо цінував Джорджа Вашингтона, – саме тому З'єднані Стейти, як яскраве втілення ідеї людських свобод, стали об'єктом ненависти з боку фанатиків, готових втопити світ у крові.

Що ж нам залишається? До кінця бути людьми, витримати всі випробування, які готує нам доля, витримати гідно, по-християнськи. І в цьому маємо з кого брати приклад. Наші батьки, діди і прадіди також пили з чаші страждань, але й у найбільшому горі, в найтяжчу хвилину не втрачали тих внутрішніх якостей, котрі роблять людину людиною. Прикладом є сотні ньюйоркських поліціантів і пожежників, яких у смертельний вогонь повів святий обов'язок рятувати інших людей з біди. Також ті тисячі громадян, які вишикувалися в чергу, щоб віддати кров для своїх поранених, і ті тисячі добровольців, які з різних околиць, з різних стейтів, кинувши працю, родинні обов'язки, приїхали до Нью-Йорку на боротьбу з руїнами.

В горі нема рас, націй, конфесій – є тільки люди. То ж будьмо людьми, робімо все можливе для перемоги добра і справедливості, і не втрачаймо надії. І навіть коли надії вже нема, пам'ятаймо істину: добрі і злі помирають однаково, але добрі помирають на коротку мить переходу через невидимий поріг, а злі помирають назавжди.

Ще до того трагічного вересня ми вирішили найбільший розділ Альманаху-2002 присвятити релігійній темі, історії та теперішньому житті Церкви, оскільки минулорічна візита Папи Івана Павла II в Україну, до Києва і Львова, кинула дуже яскравий жмут світла на шлях, що лежить перед нашим народом, і ми повинні пильно і відповідально придивитися до нововідкритих перспектив.

Виявилося, що тема релігії і Церкви стала ще актуальнішою, ніж ми передбачали – у зв'язку з тим, що гострі проблеми людського буття загострилися ще більше, і людям, нашим і „не нашим“, стали ще потрібнішими відповіді на складні запитання, що ними уцерть сповнився сьогоднішній день.

Пропонуємо цей альманах нашому традиційному колу читачів з вірою, що вони знайдуть у текстах багато думок та ідей, що належать видатним людям нашого народу і містять у собі велику духовну силу. Початок XX сторіччя і III тисячоріччя вказує на те, що ми такої сили будемо дуже потребувати.

*Уляна Дячук,
президент Українського Народного Союзу*

ПАМ'ЯТІ ТОВАРИШКИ, ЩО БУЛА ЛЮДЯМ МИЛА

22 травня цього року минає рік, як нема між нами талановитої української журналістки Людмили Волянської, авторки блискучих за аргументацією і водночас пристрасних, сповнених душевного вогню статей та есеїв на церковно-релігійні, історико-літературні, морально-етичні і політичні теми. Була вона україночку, яких у наші непевні, розгублені часи мало, – твердою, мов залізо, успадкувавши цю несхитність від батька, Івана Шарого, учасника бою під Крутами, що впав у 30-их жертвою сталінської „колективізації“; твердою і безкомпромісною, однак разом з тим – невиситимо жадібною до знань і розумової праці. Її феноменальна пам'ять утримувала безмежну кількість, як тепер говориться, інформації, – але не хаотичної, не випадкової, а суворо впорядкованої, бо перепрацьо-

ваної, перекутої, мов у горнилі, її вогненною душею. Українську історію, літературу вона знала так, що з пам'яті могла цитувати цілі сторінки текстів, особливо поетичних, і коли в редакції колись треба було перевірити, чи точно наші автори покликуються на Шевченка, ми, не маючи часу шукати вірш у „Кобзарі“, просили її сказати, з якого саме твору ці рядки чи строфи.

Вона знала і глибоко розуміла світову культуру, читала багатьма мовами, й то наскладніші, найінтелектуальніші журнали і наукові дослідження, але при цьому завжди пробивалася крізь хащі фактів та чужих інтерпретацій до власної думки, узгодженої з лінією її безперервного внутрішнього розвитку і зросту. У живій цікавості до світу – не лише українського, але й до Божого світу взагалі – в освіченості, ерудованості її справді тяжко з кимсь порівняти, а все ж була вона типовою україночку – з тих мільйонів українських жінок і матерів, про яких говорять: „Батько виховує сина чи дочку, мати ж виховує націю“.

Гірко і боляче, що її вже нема... І не може втішити думка, що ось же, близько – її яскраві, гарячі сліди, що ніколи не охолонуть – у „Свободі“ минулих десятиріч, в Альманасі УНСоюзу, який вона уміло й охоче редагувала багато літ пдряд. Так, те, що написала Людмила Волянська, ніколи не перестане бути важливим і цінним, бо зверталася вона до

складних тем, в осягненні яких треба завжди робити виразний особистий вибір. Вона була переконана, що життя кожної людини зводиться до вибору – підсвідомого чи зробленого свідомо, і що кожну Людину тоді можна писати з великої букви, коли вибір її душі і її розуму збігається у служінні Вищій Істині. Її розум і душу весь час займав Христос, тому вона так багато писала про Церкву, зокрема про Українську Церкву, її минуле і майбутнє. Тому їй такими близькими були Тарас Шевченко, Лєся Українка, Олекса Стефанович, Василь Стус...

Усе нею створене достойне окремої книги, і хочеться вірити, що ми дочекаємося цього видання і знову відчуємо на собі вплив думок і знань рідкісного серед нас автора. Та тільки й найповніша книга не заступить собою живої Людмили Волянської. Бо, знов таки, мало серед нас є ерудитів, котрі б у такій мірі і так широко, як вона, були готові ділитися своїми знаннями, найдорожчими скарбами свого життєвого досвіду. Ось чому в це перше десятиріччя незалежної України її з нетерпінням чекала у Києві патріотична молодь, молоді політики, історики, філософи. Ой, багато вони почули й навчилися від неї. У своєму газетярському колі ми називали її „донцовкою“, та вона на це тільки усміхалася, бо хоч була у товариських стосунках з Дмитром Донцовим і чудово знала його життєвий і творчий шлях, не менш докладно вона знала й не менше цінила творчу спадщину Вячеслава Липинського, який з Дмитром Донцовим складав „антагоністичну“ пару. Про Донцова вона залишила просто таки неперевершені за глибиною і оригінальністю характеристики, у порівнянні з якими тьмяніють „академічні“ монографії.

Ще одна рідкісна грань її обдарування: самовіддано здобуваючи все нові знання в галузі історії, культури, релігії, Людмила Волянська чинила це не задля самих знань, а в ім'я значущої для усіх нас правди, істини. Вона була ерудитом-бійцем і ніколи не вагалася вступити в ідейний поєдинок навіть з тими опонентами, які традиційно спеціалізувалися в антиукраїнстві. Характерною в цьому сенсі є її полеміка у 1951 році з нью-йоркським „Новим Русським Словом“, яке тоді безсоромно спотворювало сутність українського питання у світі.

Можливо, ще рідкіснішою рисою в її людській і творчій вдачі було те, що вона, так багато знаючи, з надзвичайною увагою і повагою ставилася до думок і знань інших людей – це те, що нам, українцям уже довгий час бракує і що слід наполегливо культивувати в нашому середовищі.

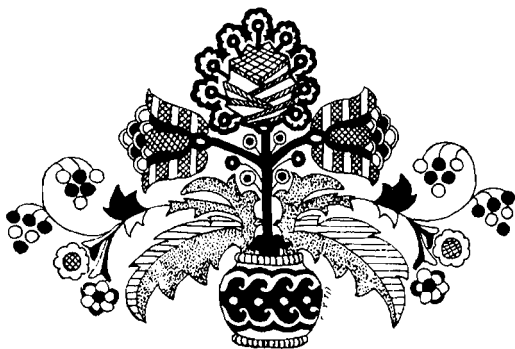
І коли вона, як жива особистість, така незаступима для нас, її редакційних колег, то яким ж тяжким є її відхід для родини! Але хіба така дружина і мати може відійти? Хіба не назавжди залишилися її тепло і мудрість – у кєргонксонській хаті і в серцях її рідних? В її великій родині, мов у краплині сонечко, віддзеркалювалася Україна – усі п'ятеро дітей, незалежно від професій, щиро та ревно пов'язані з українською духовністю, з національною звичаєвістю, з піснею. Це той випадок – на щастя, не рідкісний в українському середовищі – коли родина є згуртованою не лише спільністю крові, але єдністю

душ, вірністю рідній культурі, мові, пісні, усій сукупності етичних і естетичних надбань свого народу. Це той щасливий випадок, коли мати і батько в очах синів і дочок творили духовну цілість, були двома крильми, які для дітей, для всього дому означали вічний рух уперед і вгору. Бо й батько, д-р Олег Волянський, віддавши багато сил та енергії медицині і ставши визначним американським психіатром, ніколи не залишав своєї диригентської палички у церковному і світському українських хорах Кергонксону.

Тому наш народ і має найкращі у світі, найглибші пісні, що лише пісня спроможна розповісти про невимовну складність людського життя...

*Батько й мати під єдиним дахом –
однієї долі два крила,
та з-під стріхи вилетіла птаха,
сивого залишила орла...
Розірвала надвоє сторінку
невблаганна доля, от і все,
час летить у безвість стрімко-стрімко,
батькові розради не несе...
Не обійме більше батька мати,
тільки ластівкою поруч промайне,
в кожний сон мій буде прилітати,
на зорі будитиме мене...*

Петро Часто,
Джерзі-Ситі

I. ІСТОРІЯ - НАЙБІЛЬША ВЧИТЕЛЬКА

Юрій ШИЛОВ

УКРАЇНА: СПАДКОЄМНИЦЯ РУСИ ЧИ ЇЇ ПОПЕРЕДНИЦЯ?

Наприкінці 2000 року Інститут археології НАН України видав дві книги – „Етнічну історію стародавньої України“ та третій том „Стародавньої історії України“ (керівник авторської групи – академік П. П. Толочко). В інтерв'ю газеті „Дзеркало тижня“ (ч.4 за 27 січня 2001 року) з приводу виходу цих книг акад. Толочко каже таке: „Після здобуття Україною незалежності ми відійшли від остогидлої партійної ідеологізації гуманітарних дисциплін, але впали в не менш небезпечну крайність, підгрибаючи все, що погано лежить, і миттєво проголошуючи це українською історією. Нею вже стала навіть Трипільська культура...“. Чи не лукавить автор цих слів? Яку ж ідеологію сповідує тепер він, академік НАН України, коли відмовляє у спадковій безперервності традиції української хлоборобської культури від Трипільської доби? Виявляється, „погано лежить“ Трипільська культура в самісінькому центрі України. Досі у всіх археологів, починаючи від В. Хвойки, належність Трипільської культури до української історії не викликала сумніву. Лише за П. Толочка Трипільська культура оголошується чужинецькою для України. Якщо П. Толочко „потолочить“ так у науці ще кілька років, то й ми, українці, виявимося чижинцями на своїй землі.

Хто знає П. Толочка і його „слід“ в українській гуманітарній сфері, того не здивує інтелектуально-моральний рівень інтерв'ю – не обтяжує себе академік ні фаховістю, ні сумлінням, ні іншими чеснотами українця. За тридцять років своєї білянаукової діяльності „потолочив“ він основи української археологічної науки, та й не тільки науки згадаймо розпочату ним агресивну антиукраїнську кампанію проти відомого українського письменника Івана Білика з приводу появи історичного роману „Меч Арея“, написаного на основі наукової праці археолога О. Вельтмана, працями якого цікавився Т. Шевченко.

А тепер ось, в інтерв'ю, дісталось від П. Толочка й Тарасові Григоровичу з приводу запровадження ним у широкий вжиток поняття „Україна“. П. Толочко пише, що „воно походить від „окраїна“ і згадується ще за часів Київської Русі... У XV-XVII століттях слово „Україна“ уже виступає як географічна назва, що охоплює головним чином нинішню Київщину, Чернігівщину, Черкащину й інші землі між польською, литовською та російською державами. Проте широко вживати в мові слова „Україна“ і „українець“ у їх-

ньому сьогоднішньому значенні почали тільки в XIX столітті... Іван Франко називав свою землю Руссю. Пам'ятаєте його знамениті рядки: „Ти, брате, любиш Русь за хліб і кусень сала...“, або „Було в батька три сини і всі троє русини“? Проте Тарас Шевченко й діячі українського відродження XIX століття спробували дистанціюватися від тих інших, московських русаків. Мабуть, щоб виокремити себе та протиставити північно-західній Русі, наші співвітчизники почали іменуватися українцями... Росіянам слід подякувати за те, що вони зберегли нашу спільну стародавню родову назву, і за те, що завдяки їм не втрачено зв'язок часів... З цієї ж причини вважаю глибоко несправедливим, що наші „патріоти“, звертаючись до стародавньої історії, сором'язливо оминають назву „Русь“... Навіщо все це? Щоб власноруч підняти своє родове коріння? Адже скрізь у джерелах є слово „Русь“. У нашому академічному виданні ми намагаємося поставити все на свої місця... Головна мета вченого – її величність істина“.

„...Поставити все на свої місця“, за логікою П. Толочка, означає повернути українців до „родової назви“, а „окраїну“ – в лоно „єдиної і неділимой“. За ці десять років помітні зміни лише зовнішні, атрибутивні як у політичному, так і в науковому офіціозі. А щодо глибинних патріотичних порухів у сфері духовній, то вони холоднокрівно гасяться плюралістською, демо-ліберальною зверхністю. А як же бути з Істиною? Словесний еквілібрізм і нечесні методи дозволяють легко абстрагуватися від неї. Тому який би підручник чи інше офіційне видання ми не відкрили, побачимо спробу авторів або розпочинати історію України після татаро-монгольської навали (тобто на межі XII-XIV ст.) або ж – у кращому разі – з середини I тисячоліття до н. е. При цьому нічого не мовиться про державу Аратту VII-III тис. до н. е. та її добре знану (але зовсім не досліджену) спадкоємицю: Арту-Арсанію в складі Русі IX-XI століть.

Свою офіційну позицію щодо поняття „Україна“ академік П. П. Толочко висловив в інтерв'ю „Дзеркалу тижня“, а керовані ним автори названих вище видань висловлюють думку, що Трипільська культура за своїм походженням чужорідна Україні, бо Трипільське населення – приїшло: мовляв, пластичні образи трипільців відтворюють обличчя людей Сходу з великими горбатими носами і т. п. ...

Щодо поняття „Україна“, то не станемо тут наводити добре аргументованих роз'яснень О. Д. Черткова, О. М. Трубачова, С. Шелухина. Нагадаємо хібащо про їхніх попередників з II тис. до н. е. та про численні України від Чорного моря до Прибалтики. Чому обминає ці факти П. Толочко? І де це чувано, щоб одна людина – хоч би й геніальний Кобзар, навіть з усіма діячами українського відродження – та примусила б народ (а тим паче - офіційну владу!) перейменувати країну, відмовитися від „родової назви“? До речі, про родові назви: чом не згадає історик-академік назв держав, що передували Русі в процесі розвитку слов'янського світу? Від тих назв теж чомусь відмовляються люди! Отже, існує якась закономірність народження імен країн та їх відмирання. Чому про той закон – ані слова? І де посилання на обґрунтовану академіком Б. О. Рибаківим методологію пошуку джерел етногенези будь-якого

народу: історія народу починається від того моменту, якого сягає історична пам'ять, відображена в пам'ятках його етнокультури.

Доведеться нам відповідати на ці запитання, бо у загаданих академічних виданнях науковці їх навіть не порушували. Але при цьому „фахівці вважають, що обидві книги видано на високому європейському рівні“. Це, мабуть, про поліграфію та ілюстративне оформлення мовилося. А от із джерелами та посиланнями на джерелознавчі монографії як першою умовою доброякісності наукового та науково-популярного твору, тут „рівень“ аж ніяк не „високий“. Де посилання на „Велесову книгу“? – Ага, „підробка“. А на літопис Кам'яної Могили? – Ага, „не доведено“. А на монографії Даниленка, Михайлова, Чмихова, Сафронова, Трубачова?

Отже, про ім'я „Україна“ – етапне у низці імен: Аратта й Оріяна (Оріса), Дандарія та Русколань, Кіммерія і Венетія, Сурож та Полунь, Скитія та Русь. Аналогічно, як Пелазгія й Еллада, Греція і Візантія: кожен народ проходить етапи історичного розвитку, позначаючи їх змінами назв. Так і в роду: рідко в якому всі тільки Івани, але ж це не означає, що Іванчуки, а тим паче українці перевелися!... О. Д. Чертков – один з піонерів, який у середині ХІХ ст. вивчав етногенезу слов'ян – доводить, що карни, крайни, краєни входили до складу давнішої за походженням, та більшої за обсягом спільноти лелегів-пелазгів-венедів. „Нашадки древніх крайнів і досі зберегли назву, передану їм прашурам, їхня країна тепер називається Крайна (Україна). Подібні місцеві назви зустрічаємо в усіх країнах, населених слов'янами. України були в усіх кінцях слов'янського світу...“. Зібрані цим авторитетним науковцем факти, розглянуті в їхній історичній послідовності, дозволили йому зробити висновок, що найдавніша з усіх нам відомих Крайн – Акарнанія – знаходилася там, де нині простяглася чорногорська Крайна: вздовж Адриатичного (тобто Ядрового) моря. Тогочасні автори називали цю крайну „справжньою вітчизною слов'ян“, причому, під терміном „карніола“ (корінна) розуміли як справжню, так і малу Крайну... Пізніше, наприкінці ХХ ст., до подібного висновку дійшов О. М. Трубачов – вказавши на успадкування сучасною Україною традиції не так Русі, як Країни-Антії.

Глибини суто української етнокультури безперечно засвідчують зародження в її подунайській Аратті. Один із таких глибинних фактів – обрядова пісня з Волині, де згадується дух Весняного Сонця Урай (бог Неба Уран), споріднений з араттським Урашем.

Подібність імен богів примушує розглядати їх як складові: Урай, У-ра-(а)н та У-ра-ш(у). Середня частина цих трискладових слів сягає палеолітичної доби, коли євразійська етнокультура ще не відокремилася від афроазійської й Ра означало Сонце, Ай-Ан – Небо, Шу – Рука і Закон (в українському архетипі Урай – Вирай – Вирій збереглося цілісне поняття Світу й Творця. Частка У означає в цьому контексті належність до високого (божественного) рангу, що зберігається і в назвах шумерських міст: Ур(а?), Урук, започаткування яких відзначено літописом Кам'яної Могили. Ці обставини слід мати на увазі при трактуванні наймення „Україна“. Оскільки форма окраїна як самоназва ніколи не існувала, то першозна-

чення України (рідше – Вкраїни) було архетипне – Українія (ця форма досі зберігається, наприклад, в еспанській транскрипції назви держави Україна – Ucrania). Українія – священна Земля, яка запліднюється сонячним Небом; отже, Українія – це не окраїнна, а корінна земля. Подібне значення має й новоутворення Малоросія (аналог: Малая Москва – Центральна Москва (серединна частина міста), тоді як Велика Москва – Окраїнна Москва (або вся). Інша справа, який політичний та побутовий зміст вкладався в такі назви.

Окрім Ураша – Урана – Урая на індоевропейсько-араттську основу українців вказують притаманні імена та прізвища, які побутували в оточенні напівлегендарного прабатька Пелазга: Палажка, Гаймо(а)н, Галіа(я), Лелек(а)с, Лебед(ь)ос, Гі(а)маліа(я), Пи(о)лип тощо. У наступну, оріяньсько-арійську добу – специфічних імен і прізвищ десятки й сотні. Відтоді починає формуватися тут і український етнонім. Уперше його джерела зафіксував Гомер в „Одісеї“..., де замальовуються події межі XIII-XII ст. до н. е.:

*Скоро прийшли ми до вод
Океану глибокотекучих;
Там кіммеріян країна сумная,
бо вічно укрита
Хмарною млою й туманом
вологим...
Судно, приставши, витягли ми
на пісок; барана і вівцю
із собою взяли й пішли
за течією вод Океану
Брегом до місця,
яке показала Цірцея.*

Ім'я чарівниці читається також Кіркея – Кірка (острова) Ея, де до Одісея проживала зваблена аргонавтом Ясоном (Іасоном) Медея. Тут – у гирлі тодішньої Притоки Інахової телиці або Броду корови (Іо) (так Аполлодіор трактує назву Боспору і Керченської протоки) – в античні часи стояли містечка К(ц)окур і Укрух. Може, якесь із них мають на увазі автори „Велесової книги“, розповідаючи про повчання украми-волхвами князя, що невдало діяв у граді малому на берегах морських руських. В усіх випадках дія відбувається на пограниччі життя-й-смерти, біля вузької протоки-горловини, як перекладає О. М. Трубачов індоарійське (у)кр. Звідси розгадка волхвівської спеціалізації Кірки „Одісеї“ та уквів „Велесової книги“: „ті, що віщують смертельну загрозу, попереджають про неї“. До цього клану належав легендарний Кріве – прашур племені кривичів із середовища прибалтійських жерців кріве; на цьому прикладі ми бачимо перехід назви окресленого клану в етнонім... отже, маємо сталу жрецьку традицію, яка існувала понад тисячоліття й пов'язала оріян і кіммерійців з русами...

На батьківщині згаданого Кріве існувала Пруська Країна, а укри (україни, укріріани) раз по раз згадуються серед інших племен від Нарви

до Данії, через що сусідні германці назвали ту країну Укермарк. Спільно-кореневу назву має й річка Вакр (Вкра, Укра) – притока Вісли.

Десь у VI тис. до н. е. виникла тенденція формування з численних Країн особливої, священної У-країни. Протягом наступних тисячоліть така тенденція стала притаманна різним індоєвропейським етнокультурам, а з I тис. до н. е. – саме слов'янам. На початок I тис. н. е. склалося три найвагоміші центри формування Священної країни – України – Сурозька Русь, Волинь-Воля, Данія. Переважив другий із них, найбільше населений украми – не тільки етносом, але й жерцями. Але зі зміною історичних обставин замість одвічної влади жерців (у тому числі й укрів) прийшла влада воїнів (у тому числі раджання-расья-русь), яка підпорядковувала, відповідно, й етнічними. На межі ер на жрецьких Крайних-Українах стали підійматися воєнізовані Русі – Карпатська, Балтійська, Сурозька, Таврійська, Київська, а потім Московська. Натомість почалося згасання пієтету Україн, зниження значення назви.

Уперше оукраїна як окраїна (саме так, з малої літери, а не як назва країни) згадана в літописі наприкінці XII ст. у зв'язку з оплакуванням переславського князя Володимира. А города оукраини, відвойовані у 1213 році Данилом Галицьким у поляків – то вже від Польщі україні.

Надалі – як було колись із Венедіями, Русами, Слав'янами – стає чимало й Україн, причому в значенні двох останніх понять, нерідко взаємопов'язаних. України – за Віслою й біля Карпат – згадуються у Волинському літописі XIV ст. Так називалися прикордонні гористі місцевості на захід від Галиції – і в ці назви вкладалися значення й україні (від сусідів), і окраїнні. Згодом у межах Русі побільшало Україн: Литовська (від Можайська, Дорогобужа й Вязьми – на схід), Сіверська (від Новгород-Сіверська, Брянська, Стародуба та Рильська), Поліська (тут Степова – від Курська, Осколу, Воронежу), Заліська (Московська)...

Отже, топонім Україна як прямий попередник званої нині держави виник і розповсюдився в східнослов'янському світі після ординської навали на Русь, не маючи спочатку певного етноісторичного наповнення. Якщо колись було жрецьке поняття Країни Укрів, то тепер почала поставати воєнізована Україна Окраїна, притому за межами або вздовж кордонів самої Країни (Русі). Ще й на межі XVI-XVII століть українськими (окраїнними, але також і украяними) вважалися у Московському князівстві такі міста, як Тула, Орел, Коломна, Калуга, Серпухів...

Зі сказаного можна зробити висновок, що тенденція виокремлення укрів-українців та України із спільного індоєвропейського (Аратта VII-III тис. до н. е.), а згодом слов'янського та східнослов'янського масивів, існувала одвіку. Одвічна сутність України, яка формувалася в центрі означеного вище масиву – Священна Країна.

Початок становлення української нації вбачаємо у XI столітті. Відтоді почалося становлення й деяких інших націй Європи, коли галицько-волинські князі Рюрик та його менші брати, сини Тьмутараканського князя Ростислава, розпочали боротьбу за відокремлення від Київської Русі, традиція державності якої була набагато слабкіша (й очужинена хазара-

ми та варягами) від Карпатської Руськолані й таманської Кіморії-Кіммерії, що були спадкоємцями Оріяни. Отже, намітилося повернення до традицій доварязької доби, – в той час, як прихильники новітніх тенденцій потяглися на північний схід, у Середнє Поволжя. Там влада все більше віддалялася від народу – і етнокультурно, і кастово (тоді вже й соціально). Утриматися, а тим більше керувати державою вона могла лише через посилення тоталітарності, що стало головною ознакою устрою Московії, а згодом Російської імперії. Майбутня Україна до такої концентрації влади не могла дійти через значне збереження доклясових, араттсько-оріанських традицій, але й повернутися до них не могла...

Між тим Любецький з'їзд 1097 року закріпив перемогу Ростиславовичів, а при князеві Володимирові було узаконено (від 1144 року) князівство Галицьке. Належачи здавна до Червоної Русі, при Ярославові Осмомислові (1153-1187) воно розширилося від карпатських джерел Дністра аж до гирла Дунаю, а при Романові Мстиславовичеві (1199-1205) увібрало Київщину й перетворилося на Галицько-Волинську державу... Процес було ускладнено татаро-монгольською навалою 1240 року.

За правління князя, а згодом короля Данила Галицького (1249-1264) його держава – незважаючи на тиск Польщі, Угорщини й, особливо, Орди – здобула міжнародне визнання. Ця держава уперше об'єднала землі й культуру українців, проте перейменувати країну князі-християни аж ніяк не могли; та й народ до „Русі“ вже звик... Данило Галицький номінально визнав себе васалом Орди й отримав звідти в 1250 році ярлик на княжіння. Водночас Київщина і Черкащина звільнилися від татаро-монгольського панування завдяки партизанській війні, в якій почало формуватися козацтво. Саме в його середовищі почалося відродження придушеної було руськими тенденції називати країну свою Україною.

Наймення Україна, відповідно до корінного українського етносу, вперше було закріплено (на межі XIII-XIV століть) за козацькими Київським, Черкаським, Чернігівським та Сіверським князівствами у складі Литовської держави, яка офіційно визнала Україну після перемоги над татарами біля Синіх Вод та запису українською мовою „статуту князівства Литовського“ (1363 рік).

Остаточне закріплення назви Україна почалося в середині XVII ст., за часів національно-визвольної боротьби, очолюваної Богданом Хмельницьким. Поширення народної назви почалося з Лівобережжя і офіційно закріпилося спочатку за східньою територією, яка стала називатися Слобідською Україною. Народ самоусвідомлював відмінність свою і своєї країни від зваряжено-звізантійщини Московії. А головним у процесі самоусвідомлення українців було відродження доварязьких, дохристиянських традицій, що їх зберігали козацтво, кобзарство і характерництво. На цих засадах формувалася українська нація – нація хранителів глибинної суті хліборобської культури. Серед козаків, як показує дослідження їхніх прізвищ та імен С. І. Наливайком, були сотні, тисячі прямих нащадків араттів і аріїв. Тож маємо всі підстави стверджувати, що і наймення своєї землі – Україна – народ-автохтон зберіг у пам'яті від аратто-арій-

ської доби. Козацтво як верства було в Україні головним охоронцем одвічних народних традицій, що животворили у селянському середовищі до голодоморів та колективізації советської доби.

Нагальна потреба – підживити й відродити коріння українсько-слов'янської етнокультури, яке бере початок від найпершої в світі хліборобської держави Аратти. Наша культурна традиція має виразну національну особливість і універсальну загальнолюдську сутність, бо ґрунтується на архетипах – прадавніх універсалиях, які зберігають творчий дух людської спільноти.

Велика спадщина дісталася Україні! Величезна відповідальність перед людством лежить на нашій країні: дбайливе збереження й достойне використання безцінного духовного скарбу українського і разом з тим загальнолюдського. Країна, товариство, духовна наснага – ось його образ і суть української національної ідеї!

*Автор – академік Української академії оригінальних ідей,
Київ.*

Перлини емігрантської лірики

Василь ПАЧОВСЬКИЙ

Ой, щебечуть соловії

*Ой, щебечуть соловії,
Розвиваються лелії,
Квіти сиплються з вишень;
Пара голубів туркоче,
але слухати не хоче
Соловейкових пісень.
Ой, туркоче, буркотє,
Одно одне обнімає –
Обсипає з гилля цвіт,
І цілується з собою,
Сад жемчужиться росою,
Усміхається весь світ!
Сад жемчужиться росою,
Як хожу я із тобою,
Як ходжу я день і ніч;
Нам щебечуть соловії,
Розвиваються лелії,
Квіти сипляться з вишень..*

Кость БОНДАРЕНКО

КОРОЛЬ ДАНИЛО – УКРАЇНЕЦЬ ТИСЯЧОЛІТТЯ

Галицький, Волинський, Київський і т. д. князь Данило Романович, що відомий в історії як Данило Галицький, був особою, зіткнутою зі су-перечностей. Нашадок великих монархів, який усе життя був змушений доводити свої права на престол і який змолоду мусив скуштувати гіркоту долі вигнання. Жорстокий завойовник, який наводив жах на литвинів і ятв'ягів і був змушений принижуватися – перед князями, королями, ханами. Будівничий, що зводив міста і храми, але водночас іншою рукою руйнував збудоване – і з волі хана, і з власної волі (доля фортеці Черн, що стояла неподалік сучасних Чернівців, яскраве тому свідчення). Монарх, що прийняв вінець з рук Папи, і васал, що прагнув отримати буллу на велике княжіння з рук хана. Меценат, що сприяв розвитку мистецтв, і людина, що віддала наказ знищити Мітусу – придворного співця перемиського воєводи. Данило став своєрідним символом доби і символом Галичини. Ніколи – ні до, ні після Данила Галицького – галицький чинник не був настільки впливовим у політичних та геополітичних процесах, що відбувалися у Центральній Європі.

Попри це можна навести ще чимало характеристик, які вирізняють Данила з-поміж інших князів і монархів тієї доби. Данило зумів припинити тривалу багатолітню громадянську війну в Галичині, а також покласти край інтервенції як західних (Польща, Угорщина), так і східних (Чернігівське князівство) сусідів. Данило розширив межі Галицького князівства і оволодів Києвом. Данило розгромив Тевтонський орден під Дорогичином, після чого практично ліквідував загрозу німецької експансії на південно-східньому відтинку (головні сили Ордену на цілих півтора століття були перекинуті на інший фронт – Литовсько-Новгородський). Данило став першим східно-слов'янським монархом, який прийняв корону з Риму. Данило став першим щитом Європи від татарських набігів. Данило став чинником державотворчих процесів в інших народів Центральної Європи – особливо у прабілорусів та у балтійських племен.

Галицьке князівство напередодні правління Данила Галицького було цікавим суспільним утворенням. За часів династії Ростиславовичів тут складалася доволі рідкісна для Русі та Східної Європи загалом система правління, коли основна влада перебувала в руках боярів, а князь переважно мав репрезентативні функції. Власне кажучи, це була кліка середньовічних олігархів. Мономаховичі після приєднання Галича до Волинського князів-

ства розпочали боротьбу з боярською клікою. Роман Мстиславович, батько Данила Галицького, під гаслом „Якщо хочеш меду – мусиш винищити бджіл“ розпочав боротьбу з боярами. Проте одразу ж після загибелі Романа у 1205 році бояри знову підняли свої голови й вигнали з Галича княгиню Анну з двома малолітніми синами. Подальша діяльність Данила – це боротьба з представниками боярства та ставлениками різноманітних політичних угруповань. З цієї боротьби Данило вийшов переможцем.

Про актуальність і доречність паралелей в історії Галичини початку XIII століття і кінця XX століття говорити не доводиться. Нині Галичина (як і 800 років тому) так само спокійно сприймає олігархічний устрій. Данило Галицький може стати одним із символів протистояння наступові олігархічних структур на Галичину. Звісно, модерна доба відрізняється від середньовіччя – і стилями, і методами у політиці. Данило Галицький, що відстоював своє князівство і свою владу у боротьбі з корумпованими кланами, мав би стати для українців нагадуванням того, що олігархічний устрій – це дорога в нікуди, а Україні потрібен лідер, який здатний протистояти олігархам і міг би здійснити глибинні реформи. Свого часу наші предки об'єдналися довкола Данила. Чи вистачить у нас мудрости виділити рівноцінну постать у нашому політичному світі? І чи є така постать?

У 1240 році Данило здійснив те, чого не вдавалося жодному з галицьких володарів – він здобув Київ. Ненадовго – лише на декілька тижнів. Більше того, Данило вирішив не переносити свою столицю на береги Дніпра, а посадити у Києві свого посадника, Дмитра Єйковича. Цим самим він понизив статус Києва й підніс статус Галича й Галичини. Вперше Галичина відіграла роль не якогось удільного князівства, а самостійного державного центру. І причин може бути чимало: фактичний занепад Києва, в якому протягом 80 років помінялося близько 80 князів (деякі займали престол на кілька годин), і близькість монгольських орд, і суперечки з Чернігівським князівством. Але факт залишається фактом: західноукраїнська експансія на Схід відбулася саме за часів Данила Галицького. Його попередники обирали інші вектори боротьби. Володимирко воював лише за невеликий клапоть землі на Сході – Погоринну волость. Ярослав Осмомисл зосередив свою діяльність на південних порогах, воюючи з берладниками або просуваючи кордони Галицького князівства до моря. Роман Мстиславович обрав західний вектор, втручаючись у чвари Штауфенів і Гогенштауфенів. Але значення експансії на Київ, на Схід зрозумів лише Данило Галицький.

Цим самим Данило Галицький започаткував нову сторінку в галицькій політиці та нову традицію. Галицькі політики наступних поколінь йшли здобувати Київ – різними способами, різними методами. Але при цьому вони не усвідомлювали того, в якій ролі у XII столітті в Києві з'явився Данило: його сприймали тут як сюзерена-рятівника, на нього покладали надії. Він зумів переконати киян (які у ті часи були не меншими снобами, аніж нинішні), що лише він один може стати їхньою надією – і дав їм посадника, який і очолив героїчну боротьбу жителів міста з ордами Батия. Галицькі політики нині надто страждають від комплексу непотрібності у столичних владних кабі-

нетах. І не розуміють, що насамперед розбудовувати потрібно регіон – Галичину, а вже згодом диктувати свої умови з позиції другого рівноцінного центру, а не провінції.

Данило Галицький має стати нагадуванням галичанам про їхню давню славу, рівно ж як і про потенційні можливості галичан.

Прийняття Данилом Галицьким корони з рук Папи виправило помилку, допущену свого часу Володимиром Великим. Коли Володимир приймав християнство, він, не думаючи, припустився великої геополітичної і історичної помилки. Християнство було прийнято з Візантії, могутність і вплив якої котилися на спад. Володимир успадковував не лише пишність обряду, не лише Літургію – він успадковував консерватизм мислення, притаманний православ'ю. Водночас було зрозуміло, що Римська (Католицька) Церква – попри зовнішній аскетизм – перетворюється на потужну силу. Сучасники Володимира – польський князь Мешко та шведський Олаф Скетконунг – приймали християнство саме з Риму. Православна традиція привела до того, що на Русі поширилися усобиці (на Заході Папа був певним регулятором суспільних процесів, оскільки від його волі залежало визнання чи невизнання того чи іншого монарха). Православна традиція прив'язала українців до росіян.

Данило Галицький став першою спробою виправлення помилки, допущеної свого часу Володимиром. Ще Роман Мстиславович відмовлявся від корони, вважаючи, що всього зможе досягти мечем – мечем світським, а не духовним. Данило розумів значення корони глибше – не просто як монаршого символу, а як символу належності до Європи. Звичайно, Данилом керували не так цивілізаційні мотиви, як бажання створити потужний антитатарський бльок із католицькими державами – але від цього значення кроку Данила Галицького в бік Європи не применшується.

Данило Галицький є основним репрезентантом середньовічної України на європейській політичній арені. Данило відкрив українцям шлях до Європи – без польських чи угорських посередників. І саме Данило постав перед Європою не варварським монархом чи сильним східним володарем, а „*pare inter pares*“ – рівним серед рівних. А у свідомості українців крок Данила Галицького став тією іскрою, яка через сотні років привела і до дозуміння утворення Речі Посполитої, і до прийняття Берестейської унії.

Нарешті, Данило Галицький став щитом Європи перед татарською навалою. Це правда, що Батий зі своїми ордами дійшов до Хорватії і скупав коней в Адриатиці. Це правда, що татари сплюндрували Угорщину і Польщу. Але реально це була разова акція, яка не залишила глибокого культурного та цивілізаційного сліду в Європі.

І коли нинішня Європа дивиться зверхньо на Україну як на відсталу й „неісторичну“ державу, то варто згадати, що:

- тисяцький Дмитро Сікович – один з найближчих соратників Данила Галицького – спринився до збереження галицького потенціалу, який згодом став заборолом Європи;

- Данило поїхав в Орду, принизився і вклонився ханові, відвівши гнів Орди від Європи й ліквідувавши західний напрямок татарської експансії;

– Данило видав свою доньку заміж за Великого князя Андрія Ярославовича і згодом підбурив зятя на повстання проти татарів, перемістивши увагу Орди на північноруські землі;

– Данило намагався добитися втілення ідеї Хрестового походу проти татарів;

– Данило розгромив війська Куремси, але капітулював перед Бурундаєм; погодився зруйнувати галицькі укріплення, але натомість затримав татарський наступ на галицьких теренах.

Навіть це дає право Галичині пишатися своїм великим володарем. Навіть це дає підставу для стійкого „галицького“ міту. Навіть це дозволяє нам здобути навіки „прописку“ в Європі. А на рівні України це дає підстави для розгляду Галичини як своєрідного „льокомотиву“ чи „містка“, за посередництвом якого можливо потрапити в омріяну Європейську спільноту.

Перлини еміграантської лірики

Богдан БОЙЧУК

Його заспів

її сліди,
як мокрий голос,
як мокрий голос,
як весна,
полощуть теплими словами,
вмиваються зеленими руками –
в дерева;

її хода,
як усміх вітру,
як усміх вітру,
як лоза,
співає теплими листками,
розхлюпує пісні між берегами – в забуття;

її уста,
як тіло ранку,
як тіло ранку,
як роса,
підносять чашею лілеї,
ростуть з грудей рожевою душею –
о, життя!

Тарас САЛИГА

„ЯК НЕ МИ, ТО ХОЧ СЛАВА ПОВЕРНЕ...“

(90 років тому у Львові утворився Український Січовий Союз)

Революційні події в Росії, що хвилями доганяли одна одну, напружена політична атмосфера в Австро-Угорщині не могли не вплинути на спраглий активної діяльності молодечі душі, що саме десь о цій порі потяглися до освіти і самоосвіти. Титанічний Франків засів сходяв у народі усвідомленням нашого соборного національного „я“. Адже кілька десятків літ поет безнастанно бив у дзвони пробудження людської гідності:

*Гей, брати! В кого серце чистеє,
Руки сильнії, думка чесная,
Прокидайтеся!
Встаньте, слухайте всемогущого
Поклику весни!
Сійте в головах думи вольнії,
В серцях – жадобу братолюбія,
В грудях – сміливість до великого
Бою за добро, щастя й волю всіх!
Сійте! На пухку, на живу ріллю
Впадуть сімена думки вашої!*

Ще 1900 року місцева інтелігенція та селяни на Снятинщині на своїх зборах об'єдналися у „Січ“, що повинна була відроджувати героїчні традиції народу. Ніхто тоді не міг сподіватися, що цей, такий далекий од столиць, покутський осередок народних ентузіастів колись називатимуть провісником Січових Стрільців – професійно вишколеної української армії.

Коли у грудні 1912 року виник у Львові Український Січовий Союз, спалахнула війна у Сербії, Чорногорії, Болгарії, Греції, що спільними силами хотіли позбутися турецького ярма. Через два роки почнеться світове пожарище – війна двох імперій. Україна у цьому вирі великих подій побачила шанс свого національного визволення.

Утворюється добровільна стрілецька армія, в рядах якої переважно – гімназійна та студентська молодь, бо інші сили були забрані до армії цісарської. Щоправда, і січовики стануть під прапори цієї армії, але пам'ятаймо, що стануть з іншою метою – з вірою в українську державність. Врешті, вони й стали засновниками Української Галицької Республіки. Та водночас вони не були хуторянами, а дітьми вселюдської свободи. Мало, дуже мало дотепер зверталось уваги на багатонаціональність стрілецьких лав, а відо-

мо ж, що до галицької армії добровільно вступали сини різних народів. З почуттям великої любови до України з далекої Грузії приїхав зі своїм братом Джамбулат Кануков. Обидва служили в авіації. Під час облоги Львова молодший Кануков загинув недалеко від Красного, а полковник Джамбулат Кануков загинув у повітряному бою під Тернополем у 1919 році.

В різних частинах галицької армії служило багато євреїв. Крім цього, тернопільські гімназисти та студенти у грудні 1918 року утворили єврейський курінь, який став зачатком єврейської формації серед січовиків-українців. Командував цим куренем Ляйнберг. Єврейський курінь здобув серед галичан заслужену любов. „Галицькі євреї, – писав календар „Червоної Калини“ (1922), – дали тим доказ, що не байдужі для них були визвольні змагання українського народу“.

Однак я маю іншу, літературну, тему розмови, моє завдання – створити найзагальніше історичне тло, на якому ожило б художнє слово Мирослава Ірчана, Василя Бобинського, Юрія Шкрумеляка, Романа Купчинського, Левка Лепкого, Олеся Бабія, Микола Голубця та цілої низки інших. „Січову тему“ не обминув навіть великий Франко:

*Гей, Січ іде,
Красен мак цвіте!
Кому прикре наше діло, –
Нам воно святе.
Гей, Січ іде,
Топірцями брень!
Кому люба чорна пільма,
А нам – ясний день!
Гей, Січ іде,
Мов пчола гуде...
Разом руки, разом серця,
І гаразд буде.
Гей, Січ іде,
Підківками брязь:
В нашій хаті – наша воля,
А всім зайдам зась!*

Франко і національно-визвольний український рух – це невичерпна тема, однаке мої нотатки – дещо про інше, про плеяду поетів, які творили в літературі символічний напрям, об'єднавшись навколо літературно-мистецького видання „Митуса“. У редакційну колегію „Митуси“ входили Василь Бобинський, Роман Купчинський та художник Павло Ковжун – люди неабияких естетичних смаків. Бобинський блискуче знав французьку, німецьку, польську, російську, перекладав на рідну мову Артюра Рембо, Віктора Гюго, Генріха Гайне, Олександра Блока, особливо йому imponувала київська група поетів „Музагет“ (зокрема Яків Савченко і Дмитро Загул), і все це якоюсь мірою спрямовувало його на ті

позиції, які й визначили його саме таким, яким він є у нашій літературі.

Павло Ковжун – прекрасний український графік, живописець, тонкий знавець українського та світового малярства. У своїх студіях про мистецтво графіки послідовно проводив тезу про співдружність традиційного і новітнього, про близькість національного досвіду з творчими набутками позанаціональних мистецьких шкіл.

Звідси, з художньо-естетичних „віросповідувань“ Бобинського і Ковжуна, – найближча дорога до пізнання творчого світу Купчинського.

Роман Купчинський народився 1894 року в селі Розгадові Бережанського повіту (Тернопільщина) у священничій родині. Студентом університету вступив у стрілецьку армію, як чинили тоді чи не всі студенти-українці. Був учасником стрілецької епопеї від самого початку аж до її сумного кінця.

Після Першої світової війни Р. Купчинський у Львові видав драматичну поему „Великий день“ (1921), роман-трилогію „Заметіль“, що складався з творів „Курилася доріженька“ (1928), „Перед навалою“ (1928) та „Вилітали орли“ (1930). У 1933 році у Львові ж вийшла його книжка прози „У зворах Бескиду“. У львівській періодиці під псевдом Галактіон Чіпка друкувалося багато його нарисів, оповідань, спогадів з війни та коротких гуморесок.

Згодом Купчинський емігрував за кордон. Жив спочатку у Німеччині, а відтак під Нью-Йорком, де й помер (1975). За межами рідної України він уже не був таким творчо активним. Все ж у Нью-Йорку вийшла його поема „Скоропад“ (1965) і у Вінніпегу – „Мисливські оповідання“ (1964). Але ці твори не засвідчили такого творчого злету, як у львівський період. Проза Купчинського – це хроніка стрілецьких буднів. Він описував події, які сам пережив і тому добре їх знав. Є підстави думати, що Купчинський просто не встигав доводити свої речі до мистецького рівня, лише занотовуючи складні й багатозначні події того часу. І все ж у прозі Купчинського є багато ознак, що засвідчують неабиякий письменницький хист: авторське вміння легко й невимушено вести сюжет, будувати діалоги, живописати словом, відтворювати віргідні життєві ситуації.

Та найбільшої популярності він досягнув як поет-пісняр. Писав не тільки тексти, але й музику. У військових походах гітара була нерозлучною подругою, і Купчинський добре грав на ній.

Українську літературну пісню початку ХХ сторіччя дослідники довго обходили стороною, хоч відали, що цьому часові належать такі пісенні раритети, як „Чуєш, брате мій“ (слова Богдана Лепкого, мелодія Левка Лепкого), „Питається вітер смерти“ (слова Ю.Шкрумеляка, мелодія М. Гайворонського), „Заквітчали дівчатонька“ (слова і музика Р. Купчинського), „Гей, Січ іде, красен мак цвіте“ (слова І. Франка, музика народна), „Ой нагнувся дуб високий“ (слова М. Голубця, мелодія М. Гайворонського), „Гей, там, у Вільхівцю“ (слова і мелодію у співавторстві написали Р. Купчинський та Л. Лепкий), „Бо війна війною“ (слова і мелодія Левка Лепкого), „Кладочка“ (мелодія Левка Лепкого до дещо змінених слів Богдана Лепкого), „Ой, у лузі червона калина“ (слова С. Чарнецького, мелодія народна), „Шалійте, шалійте, скажені

кати“ (Анатоль Вахнянин, Олександр Колесса), „Гей, там на горі Січ іде“ (слова Кліма Обуха, мелодія народна), „Ми, гайдамаки,“ (слова О. Маковея, мелодія народна) та цілий ряд інших пісень, які часто аранжували такі відомі композитори, як С. Людкевич, М. Вериківський, П. Козицький, В. Барвінський, М. Колесса, Н. Нижанківський, З. Лиско, А. Рудницький, Б. Кудрик.

Нині далеко не кожен знає, що, скажімо, такі пісні, як „Ірчик“, „Зажирились галичанки“, „Як з Бережан до кадри“, якими українці не раз репрезентували у світі свою співочу душу, написав саме Роман Купчинський (і слова, і музику).

Пісні Купчинського легко діляться на маршово-похідні, обозові, ліричні, героїчні, жартівливі. Але й такий поділ умовний, бо ми до кінця ще не знаємо його пісенної творчості. Як поет і композитор Купчинський завжди стояв на виразній відстані і до народної поезії, і до народного мелосу. Втім, інколи відстані не було. Принципу „онароднення“ пісні дотримувалися й інші автори, наприклад, Левко Лепкий, Микола Голубець, Юрій Шкрумеляк та поети, які нині нам невідомі: Лука Луців, Юра Ігорків, Михайло Курах, Микола Мельник, Дмитро Волохатюк, Роман Зубик. Річ не в тім, що і скільки дали вони літературі. Тогочасна періодика зафіксувала їхні імена за їхні добрі наміри прислужитися культурі рідного народу. І до народно-поетичної основи вони йшли природним шляхом, оминаючи спокуси імітації.

Пісенна спадщина Романа Купчинського – це та грань його поетичного обдарування, яка, так би мовити, лежить на самій поверхні. Щоб збагнути інші грані його творчої особистості, треба брати до уваги тогочасний поетичний контекст, зокрема поезію Миколи Вороного, Грицька Чупринки, Миуколи Філянського, Олександра Олеся, що принесла з собою в українську літературу багато новітніх рис і в змісті, й у формі.

Галицькі „молодомузівці“ – попередники поетичного покоління Р. Купчинського – по-своєму намагалися досягти подібного. Поетична праця Богдана Лепкого, Петра Карманського, Василя Пачовського, Степана Чарнецького для західноукраїнського розвою мала своє і дуже суттєве значення.

При цьому слід пам'ятати, що в європейських літературах на той час уже покотилися хвилі імпресіонізму, експресіонізму, символізму. На Великій Україні Павло Тичина стає учнем Михайла Коцюбинського-імпресіоніста („Тіні забутих предків“). Напрямок футуризму яскраво представлятиме Михайль Семенко. Символізм в українській літературі найперше торкнеться прози, зокрема творів Ольги Кобилянської, Василя Стефаника, Михайла Яцківа, згодом він виявлятиметься у творчій практиці Павла Тичини, Якова Савченка, Дмитра Загула, Олекси Слісаренка. Літературний процес в Галичині ніколи не протікав самопливом. Тут добре працювала теоретична думка.

Літературне покоління, до якого належали В. Бобинський, Р. Купчинський, Ю. Шкрумеляк, О. Бабій, М. Голубець, Л. Лепкий, стало на засади символістської поезії, в основі якої було слово не як поняття, а як символ, як певний почуттєвий знак...

Окрему і, може, найчисельнішу групу становить громадянська лірика Романа Купчинського, яка віддзеркалювала його ідейно-політичний світогляд. Висловлені в ній почуття патріотизму, любови до рідної пісні, мови народу співзвучні з нашим часом і з вічністю. Не випадково „Ода до пісні“ Романа Купчинського колись була програмовим твором шкільних читанок.

*Пісне! Велична, рідна Пісне!
В тобі є все: і древня наша слава,
Володимира хист і мудрість Ярослава,
І наших прабатьків ворогування злісне,
І Богдана розвага,
І Богуна відвага,
І Дорошенка ум, і хитрощі Мазепи,
І гомін гір,
І блиски зір,
І шум лісів, і розговори степу.*

Можна бути певними, що Купчинський дав би літературі значно більше, якби його життєва доля не склалася так драматично, якби не відірвала його від рідної землі, від національних джерел. Але й те, що він створив, належить до невмирущих скарбів української національної культури.

Роман КУПЧИНСКИЙ

Останні

*Вже останні ідуть через наше село.
Боже, Боже, як тяжко!... Останні!...
Скільки їх за два дні оттуди перейшло,
Всі померкли, як зіроньки ранні!*

*Перебігти б, спитать... Гей, постійте! Куди?!..
Не говорять. Махають рукою.
Ні для спражнених уст не попросять води,
Тільки коні храплять з непокою.*

*А за ними пожар вицвітає, мов мак:
Хтось іде вогняними ногами.
Задрожало село. І заплакав байрак.
Заридали вітри над лугами.*

*Переїхали вже. Гей, постійте на мить!
Хто ж нам смуток у радість оберне?
Не говорять... Ідуть... Тільки зброя дзвенить:
„Як не ми, то хоч слава поверне!“.*

1916 рік.

II. ДОРОГА ДО РІДНОГО ХРАМУ

Михайло БРАЙЧЕВСЬКИЙ

ПЕРШЕ (АСКОЛЬДОВЕ)

ХРЕЩЕННЯ РУСІ 860 РОКУ

Донині користується великою популярністю так звана „Володимирова легенда“, в основу якої покладено церковну концепцію хрещення Русі. Відповідно до неї, Русь залишалася язичницькою до кінця X сторіччя., християнізація була здійснена волею Володимира Святославича, за що його возведено у ранг святих і „рівноапостольних“. Євангелія розповідають про зішестя Святого Духа до апостолів на п'ятдесятий день після воскресіння Христа – то було прилучення Христових учнів до Божественної благодаті. „Володимирова легенда“ стверджувала аналогічне освячення київського князя, що мало поставити його на один щабель з апостолами.

Насправді християнство у східних слов'ян утверджувалося набагато складніше. Процес цей тривав майже тисячоліття і пройшов ряд стадій, часом досить драматичних.

Сто років тому у зв'язку із 900-річчям хрещення Русі Ф. Фортинський здійснив спеціальне дослідження, відшукуючи відомості про акт 988 року в чужоземних джерелах. Виявилось: в жодну хроніку, в жоден документ не вписано ні рядка про хрещення Русі за Володимира Святославича. Деякі автори (Титмар Мерзебурзький) згадують особисте хрещення київського князя, але про навернення його країни в лоно Христової віри – ані слова.

Єдиний виїняток – хроніка арабського християнського письменника Ях'ї Александрійського. Його повідомлення – дуже лаконічне (буквально одним реченням), що очевидячки віддзеркалює київську тенденцію 30-их і 40-их років XI сторіччя, коли й формувалася „Володимирова легенда“.

У чому ж справа? Як пояснити цю дивовижну „змову мовчання“? Дуже просто: справжнє навернення Русі (країни і держави) відбулося задовго до Володимира, і сенс акту 988 року полягав у поверненні християнству функції державної релігії Київської Русі. В очах тогочасної ойкумени Русь була християнською країною від 860 року.

Процес утвердження християнства у східних слов'ян був довгим і складним. Нова віра почала поширюватися серед населення Східної Європи ще в перших століттях нашої доби. Про це знаходимо відомості в численних пізньоантичних джерелах – у Тертуліяна, Афанасія Александрійського, Єпифанія Констанцького. Івана Златоуста, Євсевія Ієронима, Теодорита, Гермія Созомена. У першій половині IV сторіччя християнство здобуло визнання і

почало посідати панівне становище в Римській імперії. Імперія з ворога і гнобителя нової віри перетворилася на її могутній оплот.

Саме в IV столітті, як свідчать археологічні дослідження, в Черняхівській культурі змінюється поховальний обряд (тілопокладення в ямах, орієнтовані головою на захід). Дослідники (Е. Симонович) закономірно пов'язують це з поширенням християнських ідей. Знайдена в одному з черняхівських поселень формочка для відливання натільних хрестиків не залишає сумнівів, що серед носіїв тієї культури в першій половині I тисячоліття нашої доби вже існував численний християнський прошарок.

Процес спонтанного проникнення віри в східноєвропейське (в тому числі і східнослов'янське) середовище діяв протягом I тисячоліття нашої доби з великою інтенсивністю. Бурхлива доба великого переселення народів провокувала карколомні зміни в становищі європейських країн і народів. Падіння Римської імперії під тиском варварів, звичайно, підважило авторитет нової релігії, але не могло перетнути шлях її переможній ході.

Внутрішній зміст процесу мав соціально-економічну природу. То була епоха остаточного занепаду античного рабовласництва і формування нових, прогресивніших, феодальних взаємин. Східні слов'яни опинилися у центрі глибоких потрясінь. Особливо швидкими темпами формувався новий соціальний лад у другій половині тисячоліття. У провідних європейських країнах (в тому числі й на Русі) цей процес завершився в середині IX сторіччя.

Формування феодальних взаємин у східних слов'ян розтягнулося від II до IX століття і закінчилося в роки правління Аскольда – останнього представника династії Києвичів на київському престолі, одного з найвидатніших політичних діячів свого часу.

Нова феодальна база потребувала і нової надбудови, у тім числі – ідеологічної. Нею і стало християнство. Зубожіле давньоруське язичництво вже відслужило свій вік. Воно не відповідало вимогам доби і мусіло відступити. Наприкінці VIII – на початку IX століття окремі слов'янські володарі запроваджували у своїх володіннях християнську віру, оцінивши її перевагу та перспективність. Зокрема ми знаємо руського зверхника Бравліна, який хрестився на зламі цих століть, після здобуття таврійського міста Сурожа (нині Судак). Подібні льокальні акти готували ґрунт для тотальної християнізації, що й сталося за часів Аскольда.

Часи правління того зверхника, що прийняв імператорський титул кагана, були добою нечуваного піднесення молодой Київської держави. Русь впевнено виходить на міжнародну арену і здобуває визнання найсильніших держав ойкумени. Найвидатнішим досягненням була серія походів на Візантію та укладання вигідних для Русі договорів з греками. Зокрема гучною перемогою увінчався похід Аскольда на Константинополь 860 року, одним з наслідків якого і стало перше запровадження християнства у Київській Русі. Про цей акт (на відміну від акту 988 року) маємо численні повідомлення в джерелах як вітчизняного, так і чужоземного походження.

Головним і найавторитетнішим документом вважаємо енцикліку (окружне посланіє) константинопольського патріарха Фотія, який здійснив обряд хрещення Аскольда та його наближених.

Фотій писав: „Не тільки болгари навернулися до християнства, а й той народ, про якого багато й часто говориться і який перевершує інших брутальністю і звірством, тобто так звані руси. Підкоривши інші народи і через те надто запишавшись, вони підняли руку на Ромейську імперію. Але тепер вони перемінили еллінську і безбожну віру, якої раніше дотримувалися, на чисте християнське вчення, увійшовши до числа відданих нам друзів, хоч коротко перед тим грабували нас і виявляли нестримну зухвалість. І в них запала така жадоба віри і ревність, що вони прийняли пастиря і з великою ретельністю виконують християнські обряди“.

Важливим є й свідчення Костянтина Багрянородного, що займав імператорський престол з 913 до 959 року. Цей автор писав ретроспективно, але користуючись надійними джерелами. Крім того, відомості про перше хрещення Русі знаходимо й у візантійських хроністів XI століття: Скилуцію, Зонари, Махайла Гліки, у Продовжувача Теофана, у Продовжувача Амартола та інших. Як бачимо, цей акт широко відзначений і зафіксований у грецькій історіографії.

Дуже важливі свідчення знаходимо й у східних авторів – в Ібн-Гордадбега, ал-Марвазі, ал-Масуді. Вони теж повідомляють про запровадження християнства на Русі задовго до Володимира, хоч і не називають твердої дати, ані конкретних імен.

Але найважливіші для нас – повідомлення наших джерел. Тут, однак, ми натрапляємо на несподівані труднощі. „Володимирова легенда“, що прагнула приписати справу християнізації Русі одному Володимирові Святославичеві, фатально позначилася на літописній традиції. Всі тексти, що містили опис акту 860 року, як довели найновіші текстологічні дослідження, дуже докладні і емоційні, були рішуче вилучені з літописних зведень і використані в епізодах, присвячених Володимировому хрещенню 988 року.

Але, на щастя, виразні сліди первинної традиції залишилися. Наприклад, в Никонівському зведенні знаходимо спеціальний розділ „Про князя руського Аскольда“, де подано скорочений виклад оповідки про хрещення названого зверхника. В цьому епізоді давньоруську традицію було доповнено відомостями, запозиченими з грецьких хронік (Костянтина Багрянородного та його наслідувачів).

Хрещення Русі за Аскольда відзначено ще в ряді творів – в Густинському літописі, в кийському „Синописі“, а особливо – у В. Татіщева. Як відомо, цей автор, що жив і писав у першій половині XVIII століття, користувався численними джерелами, що не дійшли до нас. Серед них і знаменитий Йоакимівський літопис, що породив стільки суперечок у пізнішій історіографії. В цьому творі теж містилися відомості про Аскольдове хрещення Русі, які дали підстави В. Татіщеву проголосити Аскольда „першим руським мучеником“, тобто особою, канонізованою Православною Церквою, – „а що в Святці не внесений, то від забвения історії“.

Таким чином, не підлягає сумніву, що найдавніше київське літописання містило належні відомості про першу християнізацію Русі, які пізніше (в часи Ярослава Мудрого) зазнали істотної деформації і прямого нищення. Це було зв'язано з підготуванням канонізації Володимира Святославича, батька Ярослава, як одноосібного просвітника Русі.

Коли ж конкретно відбувся акт першого хрещення Київської держави? З приводу цього точилася досить гостра полеміка. Дослідники вбачали протиріччя у свідченнях візантійських джерел – найдостовірніших і найавторитетніших.

Енцикліка Фотія не має твердої дати, але не могла з'явитися пізніше 867 року: того літа в Константинополі стався дворцєвий переворот. Імператора Михайла II було вбито. На престол вступив його вбивця Василь I Македонин, засновник нової македонської династії на візантійському престолі. Патріярха Фотія було усунуто з катедри, яку зайняв його противник і суперник Ігнатій.

Але при визначенні дати треба враховувати деякий хронологічний інтервал між хрещенням Русі і написанням енцикліки: патріярх пише не лише про акт навернення, а й про його далекосяжні наслідки. Отже, можна говорити лише про першу половину 60-их років IX сторіччя. Але Костянтин Багрянородний твердить, що хрещення Русі відбулося за врядування Василя I, тобто після 867 року. „І народ росів, войовничий і найбезбожніший, за посередництвом щедрих дарунків, золота й срібла, і шовкових строїв він (тобто імператор Василь – М. Б.) схилив до перетрактацій і, уклавши з ним мирну угоду, переконав зробитися учасниками Божественного хрещення, і влаштував так, що вони прийняли архієпископа, який дістав рукопокладення від Патріярха Ігнатія“.

Таким чином, маючи перед собою дві версії, дослідники розійшлися у поглядах. Частина з них приймала ранню дату, засновану на свідченні Фотія, інші – пізнішу, стверджену Костянтином. Але в дійсності протиріччя в цих повідомленнях – удаване. Звісно, свідчення Фотія здається непохитним, бо патріярх не міг писати в середині 60-их років про події, які відбулися пізніше. Але і твердження Порфірогенета не слід відкидати категорично. Імператор Василь і справді уклав з давньоруським каганом договір. Відомості про це знаходимо не тільки в Костянтина, а й у давньоруських джерелах, зокрема в уже згадуваній статті Никонівського літопису „Про руського князя Аскольда“. Так само не підлягає сумніву і рукопокладення архієрея на Русь. Але надсилати пастиря міг і Фотій на початку 60-их років, і його наступник Ігнатій після перевороту 967 року.

Б. Меліюранський висловив навіть гіпотезу, що призначення нового ієрарха на Русь було безпосередньо пов'язане з тим переворотом. Ігнатій усував прибічників скинутого патріярха і замінював їх своїми ставлениками. Костянтин Багрянородний, який писав через вісім десятиліть після описуваних ним подій, припустив деяку довільність в інтерпретації, пов'язавши адміністративний, по суті, акт висвячення архієрея з незрівняно важливішим і далекосяжнішим актом навернення київського володаря та його країни. Мабуть, не останню роль в цьому відіграло й праг-

нення якомога сильніше підкреслити заслуги свого діда, Василя І.

Таким чином, не може бути сумніву, що Аскольдове хрещення відбулося за деякий (досить тривалий) час до 867 року. Але коли точніше? Фотій підкреслював, що перед наверненням до християнства Русь громила греків, завдаючи дошкільної шкоди імперії. Тут мається на увазі один з походів Аскольда на Константинополь, що відбувся або 860, або 866 року. Знову бачимо можливість дилеми, чим не забарилися скористатися коментатори, що поділили свої голоси між запропонованими двома варіантами.

Однак більш рання дата – 860 рік – за усіма показниками здається переконливішою та обґрунтованішою. Фотій в енциклопедії пише про надіслання на Русь архієрея, про його прибуття на місце і успішну діяльність, про міцне утвердження християнської віри в країні, про ентузіазм населення. Навряд чи все це могло статися протягом одного неповного року. Навпаки, маємо підстави стверджувати, що першого архієрея на Русь (разом з шістьма підлеглими йому єпископами) було призначено лише на третій рік після самого хрещення.

Окрім того, наслідки походу 866 року були несприятливі для Русі: несподівана буря розкидала кораблі Аскольда, київському князеві довелося повертатися додому ні з чим, і в Києві, за повідомленням того ж таки Никонівського літопису, був „плач велій“. Тут, як то кажуть, не до хрещення. Навпаки, похід 860 року, що увінчався славною перемогою, найвірогідніше збігається з повідомленням Фотія.

Є й конкретніші аргументи на користь ранньої дати. По-перше, повідомлення „Житія св. Кирила“ про руські книги – Євангеліє і Псалтир, „руськими письменами писані“ – бачені великим просвітителем взимку 860-861 років у Херсонесі на шляху до Хазарії. З цього повідомлення випливає, що на той час (тобто через якісь півроку після навернення) Русь уже почала створювати власну церковну літературу. По-друге, так звана „руська доба“ (реальність якої доведена академіком Б. Рибаківим), створила на Русі особливу систему літочислення, що починала відлік від 860 року. За хронологічний поріг, відповідно до середньовічного світогляду, було взято, звичайно, акт запровадження християнства, тобто прилучення Русі до християнської ойкумени.

Аскольдове хрещення в розумінні достовірності самого факту ніколи не викликало сумнівів чи заперечення в літературі. Обговорення і полеміка йшли довкола питання про місце цієї події в процесі історичного розвитку Русі. В дореволюційній історіографії, що базувалася на беззастережному прийнятті „Володимирової легенди“, знайшов поширення погляд, за яким 860 року хрестилася не слов'янська (Дніпровська) Русь, а Надчорноморська (майбутня Тьмутарокань). Ця думка переконливо заперечена в пізнішій історіографії. Не підлягає сумніву, що йдеться про ту Русь, що 860 літа здійснила успішний похід на Константинополь і уклала угоду з імператором Михайлом, тобто Русь Аскольдову, яка мала Київ своєю столицею.

Натомість визнання здобула інша теорія, відповідно до якої в 60-ті рки хрестилася не вся країна, не народ, а соціальна еліта, порівняно вузьке

коло осіб з числа найближчого оточення кагана. Основна частина населення Русі залишалася поганями, нова віра ще не могла стати офіційно визнаною державною релігією. Така версія давала можливість, не заперечуючи показання численних джерел про Аскольдове хрещення, в той же час зберегти принаймні основу „Володимирової легенди“. Але й вона не може бути прийнятою.

Усі джерела одностайно підкреслюють, що що 860 року була наведена (звичайно, формально) саме вся країна, що вона відмовилася від еллінської (тобто поганської) віри і прийняла віру Христову. Таку інтерпретацію містять і енцикліка Фотія, і твір Портфірогенета, і східні джерела... Та інакше й бути не могло. Рішення вищого володаря мало силу закону. Якщо він сам прийняв християнство як істину, то не міг не подумати і не подбати про душі своїх підданців. Інша річ, що далеко не всі вони реально стали християнами.

Але ж ми знаємо, що й релігійна реформа Володимира не спричинилася до суцільної християнізації населення країни, що багато її громадян і після 988 року продовжувало сповідувати поганство – почасти таємно, а в ряді випадків і відкрито. Поганство проіснувало подекуди аж до початку XX століття. Звичайно, Аскольд 860 року не міг передбачити перевороту 882 року, що віддасть владу поганинові Олегові. Становище кагана здавалося міцним і непохитним; боятися активного опору офіційній християнізації не було підстав.

Перше запровадження християнства на Русі за Аскольда поставило питання про створення тут церковної організації, здатної забезпечити впровадження акту в життя. Русь потребувала кадрів священнослужителів, які мали не тільки практично здійснювати обряди нового культу, а й вести постійну й активну пропаганду „грецької віри“, долаючи (не без труднощів) рештки поганських традицій. Ця складна і багатогранна діяльність, у своєму чергу, вимагала міцної організаційної основи; нею стала новоутворена Руська єпархія. Згадують про неї практично всі наявні джерела. Вони повідомляють про висвячення на Русь архиєрея в ранзі архієпископа (грецькі хроніки) або митрополита (давньоруські документи). Нам відоме й ім'я першого руського ієрарха – Михайла Сирина. Знаємо також, що з ним на Русь прибули шість підпорядкованих йому єпископів, що утворили середню ланку створюваної єпархії. Та й нижній ярус – пресвітери – на перших порах вербувалися теж, мабуть, переважно у візантійських володіннях, де було чимало священників слов'янського походження, що добре знали слов'янську мову і могли вільно спілкуватися з широким загалом давньоруської пастви. Водночас Махайло Сирин разом з Аскольдом подбав і про вишкіл на Русі власних церковних кадрів з місцевого населення. Для цього було засновано школу, куди брали дітей з суспільної верхівки для „навчання книжного“.

882 року в Києві відбувся державний переворот. Аскольда було вбито, а на його престол сів авантюрист Олег, який, не будучи ані князем, ані роду княжого, урядовав іменем малолітнього Ігоря Рюриковича. Яким же було історичне тло цього перевороту?

У середині IX століття арабські джерела засвідчують існування трьох

політичних утворень східних слов'ян: Куявії, Славії та Арсанії. Перше з них – Київська Русь (державна Аскольда). Друге – північне об'єднання слов'ян (звідти назва – Славія) та деяких неслов'янських племен з центром у Ладозі – майбутня Новгородська Русь. Третє – Надчорноморська чи Надозівська Русь, майбутня Тьмуторокань, що досить швидко потрапила під вплив Київської держави.

Близько 870 року в Славії виникла внутрішня міжусобна боротьба, яка завершилася запрошенням на ладозький престол скандинавського конунга Рюрика. Це був небезпечний крок: новоявлений князь відразу ж став виявляти автократичні нахили, справа дійшла до відкритого виступу слав'янських можновладців, очолених Вадимом Хоробрим. Цей виступ, однак, був придушений силою. Рюрик помер у 879 році, залишивши престол своєму малолітньому синові Ігореві (народився 873 року). Регентом став Олег, прозваний Віщим, – людина спритна і нерозбірлива в засобах. У 882 році він організував похід на Київ і, перстувивши через труп законного київського володаря Аскольда, захопив владу в Київській державі.

Не підлягає сумніву, що власними силами Олег не спромігся б захопити Київ. Русь була набагато сильніша за Славію. Отож узурпатор, напевне, мав підтримку на півдні, і ще В. Татіщев з повною підставою писав, що переворот 882 року було здійснено насамперед антихристиянським угрупованням київської феодалної ідеології. Цю думку вважаємо за безсумнівну: справді, всі соціальні рухи за доби феодалізму так чи інакше були одягнуті у релігійні шати.

Із вступом на престол поганина Олега на Русі розпочалася язичницька реакція. Але нова релігія не була викорінена – християнська громада лишилася і значною мірою зберегла свій вплив. Не була ліквідована і створена за Аскольда єпархія. У списку катедр, підлеглих константинопольській патріархії, укладеному за врядування імператора Лева VI Філософа (886-912 роки), руська єпархія значиться під ч. 61, а в аналогічному списку середини X століття – часів імператора Костянтина Багрянородного (913-959 роки) – під ч. 60.

Упродовж цілого століття (822-988) точилася вперта боротьба між двома релігійними системами. Вона йшла з перемінним успіхом: спалахи антихристиянського терору (за Олега, за Святослава та на початку урядування Володимира Святославича) чергувалися з періодами конфесійної толерантності (за Ігоря) або й переважання християнської партії (за Ольги та за Ярополка).

Нова віра поступово і наполегливо зміцнювала свої позиції і наприкінці X сторіччя здобула (принаймні юридично) остаточну перемогу.

Про автора: Михайло Брайчевський (1924 – 2001) – український історик і археолог. В роки совєтської імперії був перслідуваний за праці, в яких критикував офіційну концепцію так званого возз'єднання України з Росією. В незалежній Україні працював як провідний спеціаліст Інституту археології Академії Наук України.

Перлини емігрантської лірики

Євген МАЛАНЮК

* * *

*Навіть снитись мені не хочеш,
Мовчазна, непривітна така...*

*Тільки б глянули сині очі,
Доторкнулась смаглява рука, –
І весна ця холодна і сонна,
І над парком зелений дим
Задзвеніли б блакитним дзвоном,
Заструмили б теплом золотим.*

*І усе б повернулось: минуле,
Біла шоса, тонкий молодик,
Що в глухому залізному гулі
Потонули навік...*

Михайло ОРЕСТ

* * *

*Погрій ранок. Дзвінко рже мій кінь
І рветься у гостинну далечінь;
бринить повітря, як шептання лір,
І край неспізнаний сп'яняє зір.*

*Лишив я позад себе чад пожеж
І тузу стоптаних, кривавих меж.
О, як віродини прийти могли
По злу шуганню і бурханню мли!*

*Як сонце, замок на горі встає,
А в замку тім каплиця тиха є –
Овіяна сіянням корогов,
За мене молиться моя любов.*

*Мчи, коню мій! В незнане і в дива!
Вітальним шумом кличуть дерева
До замку, в заповітну далечінь,
І край доріг тремтить блаженна тінь...*

ТАМ, У КИЇВСЬКИХ ПЕЧЕРАХ...

„Коли ж помножилися гріхи наші і звершилися беззаконня наші, а злоба наша Бога прогнівила, тоді Божим попущенням через гріхи наші зруйновані були храми і спустошені монастирі, міста полонені і села сплюндровані народом незанимим, народом немилостивим, народом безсоромним, який Бога не боїться, нічого людського в собі не має“ (Києво-печерський патерик), слово II, Похвала преподобному отцеві нашому Феодосієві).

Невже це так правильно: монастир – усамітнення? Навже народові, котрий безнастанно потерпав від нападів віроломних сусідів і розшматовувався убогицями марнославно князів, котрому з давніх-давен „веселіє пити єсть“, може прислужитися чиясь боротьба з власними вадами? На це побожний юнак із віддаленого провінційного Любеча попервах дати беззастережної відповіді не зумів би; натомість знав напевно, що не хоче ненавидіти, красти, не хоче розпустити, а жадає справедливості та душевного спокою. Для себе, для всіх. Простував шляхами прекрасної України-Русі до патріяршого Царгороду, і молитви його були про безталання батьківщини. Невже справді має рацію той, хто, вказуючи на пасивну, навіть деструктивну натуру його краян, вважає, що він вартує свого ярма? Що може бути принизливішого від белькотіння предків за морем, у варягів: „Земля наша є велика й обильна, а порядку в ній нема, ходіть-но княжити й володіти нами“?

Запитання, запитання... Спосіб, обраний майбутнім схимником для їхнього розв'язання, не піддавався логіці. І мало хто йняв віри, що від нього буде користь усім. Ну що – молитви, небо? Життя ж бо минає на землі, треба працювати і діяти тут! Невірі не могли збагнути, що він ішов не по пророцтва віщунів, не по самий лише притулок для душі. Сей чоловік прагнув не знайденої в миру Божої мудрости... В культурній і освіченій Греції є місце, куди прагне завітати кожен християнин. Його благочестя освячене відвідинами самої Цариці Небесної. Життя чернече почалося тут із сивої давнини.. Ще в VII сторіччі імператор Костянтин Пагонат, з огляду на постанову VI Вселенського собору про виселення ченців з міст до пустель, надав у їхнє володіння цілий Афон. Число монахів на Святій Горі безупинно зростало, а на X сторіччя вже налічувалося 180 монастирів. Узвичасний вислів „служити Богові“ набуває реального змісту лише за особистого прикладу. Можна не вірити в громадську корисність духовної індивідуальної боротьби, проте не можна не захоплюватися життям, яке перевищувало людські

можливості. За висловом оповідача, залишаючись у плоті, вони уподібноували своє життя ангельському. Прибулець з далекої України знав: на цьому шляху доведеться витримати незліченну кількість випробувань та страждань. Але він знав і те, що все чиниться задля торжества Божої справедливості на землі. І ще: в осягненні мети йому допоможуть непереможні любов і доброта. В одному з атонських монастирів його постригли під іменем Антонія. Відтак почалися літа послушництва, які виказують, як це страшенно тяжко – любити ближнього свого.

Це складно й у світі – з людьми, котрі працюють з тобою, чи котрі мешкають поруч. Це не менш складно в монастирі, звідки вже не можна виходити без спеціального дозволу ігумена. Відомі здавна пересічні причини психологічної несумісності: гординя, заздрість, неохайність, гнів. Відомі християнам і засоби, що гамують усяку пристрасть: піст, молитва, милостиня. Тільки здійснювати їх украй тяжко. Ченців називають воїнами раті Христової. У війні зі злом неможливо обітися без втрат та поразок, що завжди дають поживу для низьких кпинів стосовно чернечого побуту. Проте переможці є, і що головне – перемога доступна кожному. Антоній досягнув значних успіхів у покорі, убогстві, здержливості й, бачивши їх, ігумен якось сказав: „Антонію, йди знову на Русь і будеш там іншим за взірць успіху та утвердження у вірі, й буде з тобою благословення Святої Гори“. Прийшовши до Києва, Антоній не зупинився в жодному з монастирів, а оселився в передмісті, в лісовій печері біля Берестова. І став він там жити, молячись Богові. „Іжею ж його був хліб сухий, і води пив до міри, і копав печеру, і не давав собі спокою ні вдень, ні вночі, позаяк жив у безнастанних трудах, пильнуючи та молячись“... Все сталося за Промислом Господнім: ідеальні умови для життя під землею, де температура цілорічно 10 – 12 градусів, придніпровський лесовий ґрунт – бездоганий для інфільтрації повітря, отже, для безвідного перебування у печерах..

Але визначаальне, що здійснюються два пророцтва: св. апостола Андрія Первозваного – „яко на горах сих возсіяє благодать Божія“ і преподобного о. Антонія: „Господи, утверди мене на місці цім, і нехай буде благословення на місці цім Святої Гори“.

Непохитна віра преподобного отця була очевидною, й саме вона приносила авторитет та визнання. Люди почали приходити сюди за порадою і благословенням. Невдовзі з'явилися і ті, хто просив покласти й на них образ чернечого чину. Першим був Никон-Іларіон, якого деякі дослідники, приписуючи йому авторство „Слова о Законі і Благодаті“, називають кращим нашим письменником XI сторіччя. За ним примандрував славнозвісний Теодосій, чий постриг, вже через одне мужнє подолання протидії батьків, гідний занесення до святців. Відтак найулюбленіший з княжих надвірних, названий в чернецтві Єфрем, та син першого боярина Варлаам, котрий заявив: „Чини зі мною, що бажаєш, я вже зневажив усе мирське й ніколи не повернуся до своєї домівки“. Цей вчинок розсердив князя настільки, що він погрожував ув'язнити святих отців, розкопати печеру, а від Никона зажадав, аби той умовив Варлаа-

ма та Єфрема зректися свого наміру. Занепокоєні ченці лаштуватися до переїзду на нове місце. Лише заступництво дружини вгамувало князя, і він перепросив Антонія.

У поширеному тоді апокрифі „Бесіда трьох Святителів“ закрема мовилося: „В чому найбільша погибель для людини? – У славолюбстві, сластолюбстві, срібнолюбстві. Що найгірше для людини? – Відчай, непокаяння“. І хто усвідомлював, що в борні з людськими гріхами єдина рада – звернення до Бога, той ішов у ченці. Там, у печерах понад Дніпром, покинувши безконечну гонитву за збагаченням, загнзуючи тілесні пожадання, відсторонивши житейську суєтність, пізнавали вони істину. Маючи схильність до найвищого з чернечих подвигів, келіот Антоній віддалився в окрему печеру, не залишаючи, проте, братів без порад і молитов. Ігуменом підземної обителі став Феодосій, найдостойніший з братії...

Їх зібралось вже понад сто братів. Вибудувавши дерев'яну церковцю, келії, поселилися на поверхні, тому що людям стали потрібні як їхні молитви, так і їхня присутність. І тому, що їхнє подвижництво мало набути поважного, урочистішого вияву. Приймавши постриг, люди різного віку, станів, національностей у служінні Господеві мали керуватися спільними правилами. Устав Студійського монастиря, привезений з Царгороду ченцем із оточення митрополита Георгія, став основою чернечого життя усіх східнослов'янських земель. Запроваджений о. Феодосієм устав був гуртожитковим. Братія поділялася на чотири розряди. Одні, які були ще не пострижені, ходили в мирському одязі; інші, також ще не пострижені, вже носили чернечий одяг; треті – пострижені, носили мантию; четверті ж перебували у великій схимі. Головною засадою був цілковитий послух ігуменові, чіс благословення мало лягати на кожне діяння...

Безкрисливість зумовлювала відсутність речей, аж до голки. Лише книжки та необхідне вбрання могли знаходитися в келії. Чернець ходив із непокритою головою, в одязі з простого сукна. Постіль складалася з рогожі та двох сукняних ковдр. Коли за перших днів існування Києво-Печерського монастиря звичною їжею там були хліб та вода, то згодом уже варився обід з двох страв і ще була невибаглива суха вечеря. Трапеза – спільна. Сповідь без утаювання, якомога частіше, навіть щодня, не давала змоги затвердіти у гріхові. Кожен чернець мав знати напам'ять Псалтир, а також „не їсти страви за одним столом з жінками та не водити дружбу з черницями“, залишаючи собі одну найбільшу турботу – про душу...

Слід пригадати, що згідно зі Студійським уставом, невід'ємним правом братії було обирати самим архимандрита і повертати в церковну власність майно після його смерті. Підібне волевиявлення спричинилося до того, що з-поміж добродесних мужів обирався справді найкращий. Історія Києво-Печерської обителі засвідчує: саме завдяки додержанню цієї уставної засади на чолі братії висувалися достойники, для яких мірилом і дороговказом був Закон Божий. Це й преподобний Феодосій, який зазнав утисків від Святослава, бо звинувачував князя в захопленні stolичного престолу у брата. Це й перший видавець „Києво-Печерського патерика“ Інокентій Гізель. Він мужньо виступав проти приєднання України

до Росії. Це й архимандрит Йоаникій Сенютрович, відомий друкуванням в часи Петрового лихоліття книжок про ставропігіяльну залежність Києво-Печерської лаври від Константинопольського патріарха. Залежність, підлеглість, що настала у висліді політичної гри російського уряду та вищого духовенства, зовсім не передбачалася на зорі заснування обителі. У відомому з рукописних патериків заповіті Феодосія князеві Святославі сказано: „Ось відходжу від світу цього й передаю монастир під твою опіку, якщо будуть якісь чвари. І ось доручаю ігуменство Стефанові, не дай його кривдити“. І ще: „Щоб не володів ним ні архієпископ, ані хто інших із клериків софійських; нехай керує ним твоя влада, і по тобі – діти твої аж до останнього роду твого“.

Найвищого творчого злету досягають в умовах свободи; підтвердження цьому – шедеври церковної архітектури, які з язичницького животіння вивели Україну між культурні країни християнської Європи.

Вернімося до днів будівництва Успенської церкви – оздоби й центру всієї Києво-Печерської лаври. Історії її створення присвячено кілька розділів у „Києво-Печерському патерику“ – єдиному джерелі, звідки можна почерпнути подробиці про життя та побут тамтешніх чорноризців. Боярин Ярослава Мудрого варяг Симон, привізши з далекої батьківщини золотий вінець для вівтаря та золотий пояс-міру, за якою вимірюють споруду, розповів ченцям про видіння йому церкви надзвичайної краси і про те, як голос згори звелів йому передати святощі до майбутнього храму. Потім до преподобних отців завітали чотири греки – з Царгороду, де у передмісті Влахерні найняла їх цариця, аби вони вибудували церкву на честь Богородиці. Вони принесли золота на три роки та образ успіння Пресвятої Богородиці, і там, у Влахерні, вони зустрілися з Антонієм та Феодосієм. Преподобні отці, закликавши Господа в свідки, відповіли, що нікуди з цієї місцини не вирушали, тобто майстри стали свідками Божого дива.

Не менш дивовижним був вибір місця для храму. Першої ночі преподобний Антоній попросив Бога, щоб повсюди впала роса, а місце, яке було освячене, залишилося сухим. Вранці сухе було місце де нині стоїть церква, довкола ж упала роса. Другої ночі Антоній сказав: „Нехай буде по всій землі сухо, а на святому місці – роса“. Пішли і знайшли все саме так. Третього ж дня, помолившись і поблагословивши те місце, Антоній попросив, щоб його позначив вогонь. І вогонь, з'явившись зненацька, спалив дерева, кущі, траву – випалив ділянку під фундамент. Церкву було закладено 1073 року. Сам князь Святослав пожертвував 100 гривень золота і брав участь у копанні рову. Всі вище описані дива бачили ченці, миряни...

Прості, неосвічені люди приходили до монастиря і відкривали у собі Богом даний кожному талант. Сучасник фундаторів святої обителі Агапіт, наслідуючи життя святих, лікував хворих молитвою та їжею, якою харчувався сам. Виліковував тих, на кого професійні медики махнули рукою. Блаженний чернець перебував біля хворого невідлучно і весь час молився, поки Господь не зважав на його молитви...

Тоді в Києві у святого Агапіта знайшовся конкурент, добрий знавець своєї справи, лікар-вірменин. Понад те, він міг вішувати слабим час їхньої смерти, й тоді вже, звісно, не брався за лікування. На одному з хворих хист медиків перетнувся. Перший надвірний князя Всеволода тяжко занедужав, і кінець мав настати, за передбаченням вірменина, через вісім днів. Слабого принесли до монастиря, де його став доглядати отець Агапіт. Молитви та страва блаженного вчинили диво, і за якийсь час хворий звівся на ноги. Спонукуваний заздрістю лікар, аби перевірити силу зцілителя, надіслав до монастиря засудженого на смерть, якому вже дали отруту. Чернець погодував нещасного, помолвився за нього, і той одужав...

Зрештою, занедужав і отець Агапіт. Лежав, слабнучи день по дні, і вірменин вирішив – настала його зоряна година; він завітав до хворого в келію, й вони говорили про хвороби та секрети лікування. Ченцеві пояснення, що він лікує зіллям, „яким Господь подасть здоров'я“, здалися для професійного лікаря запростими. Подивившись на кволого дідуса, лікар прорік: смерть настане за три дні. На це отець Агапіт відповів: „Передрікаєш мені смерть, а допомогти не годен. Якщо ти маєш хист, то дай мені життя... Мене ж ось Господь сповістив, що помру за три місяці“. Потому старий одужав, вилікував ще одного киянина, а віддав Богові душу через три місяці. Після його смерти до ігумена Печерської лаври прийшов лікар-вірменин, готовий прийняти постриг...

Наскільки потрібно пам'ятати, що кожен покривджений тобою може бути Христос, свідчить трагічна смерть блаженного Григорія. Схилившись над водою, чернець мив у Дніпрі посуд, коли повз нього до монастиря прямували дружинники, очолювані князем Ростиславом Всеволодовичем. Разом з братом Володимиром Мономахом князь виступав проти половців. Воїни, сповнені, мабуть, недобрих передчуттів, зло покепкували: мовляв, це ж нещастя – зустріти на дорозі попа. Григорієві було дано провидіти їхню долю. Він радив їм дбати про благочестя, молитися, адже суд Божий уже спіткав їх: мають втопитися усі у воді разом з князем. Ростислава це обурило. Старий бачить смерть і потопельників? Що ж, нехай пророцтво здійсниться над ним самим! Князь наказав зв'язати ченця і з каменем на шії кинути у річку.

Ростислав „полюбив прокляття, і прокляття впало на нього. Не схотів благословення і воно віддалилося від нього“, прокоментував цитатою з псалма автор „Києво-Печерського патерика“. У битві під Трипіллям князівські війська зазнали поразки. Відступаючи через річку Стругну, на очах у брата Володимира втонув Ростислав і багато його воїнів. А отця Григорія після двох днів безуспішних розшуків братія знайшла мертвим на ліжку у власній келії. Він лежав зв'язаний, з каменем на шії. Одяг був ще мокрий, обличчя ж – просвітлене, і сам – неначе живий. І не знайшли того, хто заніс його, а келія була замкнена зісередини. Це сталося року 1093-го.

... У лаврських печерах зібралися люди з найчутливішими моральними запитами. Огорнувши своє життя у форму суворого аскетизму, вони

досягали слави на землі і спасіння на небі. Преподобний Спиридон– „просфорник“ відомий був тим, що перечитував щодня Псалтир. Його пальці й після смерти залишалися складені у православному молитовному знаменні. Преподобний Григорій– „пісник“ харчувався лише зіллям та водою. Преподобний Євтимій після прийняття схими прирік себе на цілковиту безмовність. Преподобний Веніямін, колись заможний крамар, роздав усе майно бідним та на церкви.

Від тривалого переліку духовних подвигів може скластися враження, що вони легко давалися ченцям. Доводилося чути і про напередвизначеність надзвичайних якостей святих отців. Але насправді все відбувається дуже по-людськи. Був, наприклад, у Печерському монастирі чорноризець Арефа.. Збирав він золото і різні дорогі речі, переховуючи усе в келії, та ні копійки, ні хліба вбогим не подавав. Такий був скупий, що собі шкодував. І сталося: якось уночі злодії вкрали з його келії геть усе. Арефа переживав так сильно, що мало рук на себе не наклав... Ченці молилися за Арефу й благали Бога напоумити його. Тільки він залишався глухий до всіх порад і обкидав докорами братів. Через кілька днів Арефа тяжко захворів. Але й почувуючи себе дедалі гірше, не вгамовувався, журився за втраченим. Аж тут у смертну годину було йому видіння, і раптом Арефа став ревно молитися: „Господи, помилуй! Господи, ізгрішив – усе Твоє, я й не шкодую!“.. Він одужав і розповів братії, що на смертному одрі побачив, як ангели та біси засперечалися про його вкрадене багатство. Чортівське поріддя доводило, що він – їхній, бо пошкодував за вкраденими грішми. Ангели журилися: якби Арефа подякував за свою втрату, йому б зарахувалося б це перед Господом. Бог дав – Бог узяв. Кому, як не ченцеві, розуміти цю мудрість? В його ж серці оселився демон скнарости, й Арефа, забувши Христа, схилився перед Мамоною. І ще він тоді почув: „Хто за взяте насильством дякує Богові, це – більше за милостиню“.

... У монастирі лікували божевільних, боролися проти хвороби душі в єдино доступний спосіб: молитвами, постом – і перемагали. Атеїстичні екскурсоводи весь час вповнювали, що саме специфічні властивості надбережних лесових ґрунтів дають змогу зберігатися мошам нетлінними... Печерський архимандрит XVII сторіччя Інокентій Гізель казав: „Не якість ґрунту причина тому, що тіла святих зберігаються нетлінними протягом багатьох сторіч; інші-бо, покладені там, перетворюються на порошок. Печерські угодники вдостосні нетління за святість життя і за свою відданість вілі Божій“.

Розвиток християнського аскетизму на Україні дійшов вищого ступеня у києво-печерських ченців. Києво-Печерський монастир, згодом лавра, від свого першого дня посідав осібне місце серед численної решти. Це почесне старійшинство зумовлював, насамперед, демократизм обителі. Адже не відміну від ктиторських, тобто створених на кошти благодійників, Києво-Печерський монастир був заснований „не від чинів та багатств“, а „слізьми, потом, молитвами та ревністю“. Це братство об'єднаних найгуманнішими ідеалами людей становило складну ідеологічну,

культурну, економічну організацію, що мала визначальний вплив на розвиток суспільства. Нестор-Літописець, чиїм трудам ми завдячуємо, що з праху віків до нас долинув голос самовидця, – чи не найоригінальніша постать у букеті талантів, виплеканим тодішнім чернецтвом. З мітичних антів, скитів, праслов'ян викарбувалася Київська Русь...

Здійснюючи чернечий подвиг, вони думали про свій народ. І те, що йому поставили на службу просвіту – могутнє надбання християнства. Творчість трьох давньоукраїнських письменників складає славетний „Києво-Печерський патерик“. І звісно, не корисливе бажання уславити власну обитель водило рукою Нестора-літописця, єпископа Симона та ченця Полікарпа. Авторам залежало на переданні духовної спадщини нащадкам. Надто непересічні мужі перебували у київських печерах, надто визначними ставали їхні діла. Могутній дух „Патерика“ охоронив його у катаклізмах доби, спричинився до дальшого розповсюдження і визнання. Михайло Грушевський, один з найкращих знавців нашої історії, вказує: „Факт залишається фактом, се був найпопулярніший і то незмінний у своїй популярності твір старого нашого письменства... Може се виглядати на парадокс, коли скажемо, що „Патерик“ і „Кобзар“ були дві найпопулярніші книги“.

... Потужне духовне джерело, що розливалось по цілій Україні і далеко за її межі, виникло завдяки зусиллям нечисленого гурту ентузіастів; всупереч байдужій інертності, язичницьким забобонам загалу, жертовні чорноризці прямували до єдино важливої мети – спасіння Людини.

(1983)

***Про автора:** Валерій Марченко (народився 16 вереня 1947 року – помер 7 жовтня 1984 року) – яскрава, життєлюбна особистість, інтелегентний юнак, багаторічний політичний в'язень „імперії зла“, яка довела його до смерти у 37-річному віці. Тендітний, ніжний душею, Валерій не зігнувся перед жорстокою системою і її професійними катками, виявилися вони безсилими супроти внутрішньої чистоти, любови і вірності цього героїчного українського християнина.*

Життя Валерія – повчальне для усіх поколінь. Посмертно видана книжка Валерія Марченка „Листи до матері з неволі“ – один з найбільш хвилюючих документів трагічного ХХ сторіччя. В епографі до цього надзвичайного идання Валеріїв табірний товариш Семен Глузман писав: „Це книга – про всіх нас. Про тих, що сиділи, що садили, про тих, які спостерігали, стоячи осторонь. Адже ми всі пов'язані одним ланцюгом. І однією провиною. А суддя наш – один лише Бог“.

„Там, у Київських печерах“ – фрагмент великої книги Валерія Марченка.

Надія Світлична.

Тодось ОСЬМАЧКА

Молитва

*Мій Боже, ти любиш з блакитної арки
пускати над селами пил
і нюхати в церкві, як пахнуть огарки,
олива і дим із кадил,*

*і мовчки приймати собі на приносах
серця від страждених жінок
і в зорянім віттарі, скупанім в росах,
ховати їх в спільний мішок...*

*І хоч на увагу Твою я заслуги
не маю й по нинішні дні,
зроби для моєї безумної туги
останню ласку мені:*

*Схилися у віттар і пальцями з криці
дарунки свої розгори,
візьми одно серце з мішка і черниці
на грішную землю верни.*

*Бо глянула в душу вона самотинну,
і радісно рушила кров,
і ніби дитина щасливу пташину
несе на гілляці з дібров, –*

*я тихо проходжу, де люди всі заздрі
й подібні до чуйних хортів,
і страшно боюся, аби в мене настрій
навіки з душі не злетів, –*

*і щонайцирішую пісню первісну
про весну і радощі сліз,
аби в далечінь і сумну, і безвісну
з собою тепер не заніс...*

*і страшно благаю – важкими руками
верни їй узятє, як Бог,
аби ми серцями, немов писанками,
могли помінятися вдвох,*

*аби і мій настрій не рвався із крові
шукати тривожних доріг,
а піснею бризнув у тихій діброві
про зустрічі щастя та гріх!*

ДУХОВНІСТЬ НАШОГО ОБРЯДУ

Вселенська Церква складається з Помісних Церков. У Декреті II Ватиканського собору вперше виразно зазначено, що Помісні Церкви мають свою індивідуальність, свою окремішність, свою відмінність, з усіма їхніми властивостями та характеристиками; що Помісні Церкви, без огляду на їх кількість, рівні з іншими Церквами. Тобто Церква, яка має 100 членів, якщо вона Помісна і окрема Церква, рівна Римській Церкві, яка має 500 мільйонів вірних. По-друге, собор устійнив, що Східні Церкви керуються Патріяршим устроєм, і він не тільки теоретично створений, але й практично здійснений і в нашій Церкві – ще без титулу Патріярха, але цей устрій є очолений Верховним Архієпископом. По-третє, Декрет про Східні Церкви говорить, що вони мають цінності, які є загальним добром усього християнства, – цінності, лише їм властиві, і їх належить зберігати і культивувати.

Але, мабуть, найважливіша річ у соборовому рішенні – це те, що Східні Церкви повинні повернути собі свою первісну чистоту, очиститись від привнесених латинством домішок... Ми маємо культивувати не тільки власну літургічну, але й богословську, духовну традицію нашої Церкви, разом із своїм окремим правопорядком. Ми відрізняємося від усіх інших Церков, зокрема від Римської Церкви, не тільки церемоніями, Богослуженнями – ми відрізняємося від них під кожним оглядом. Бо якщо б ми не відрізнялися від Римської Церкви під кожним оглядом, то не варто було б належати до іншого обряду тільки з огляду на самі церемонії. Ми маємо іншу ментальність, іншу психіку, інший підхід до всіх євангельських і богословських справ.

... Назагал ми маємо почуття меншвартості у відношенні до Заходу. Якщо хтось уважає, що ми – західноєвропейський народ і має на це докази, то це його справа. Однак дуже часто ми повторюємо, що, будучи західним народом, ми тим самим належимо до еліти народів світу, до найкультурніших народів. Якщо ж ідеться про поділ, то до недавнього часу він був такий: народи, які тримаються візантійського обряду, вважаються за народи східноєвропейські, а народи, які тримаються римського обряду чи протестантизму, – західноєвропейські. Це чисто механічний поділ, але він має деяку основу. Цей поділ іде не тільки поміж народами, поміж групами, але, що для нас важливо, поміж слов'янами. Є слов'яни, які належать до східного християнства. Народи, які походять з одного коріння, як хорвати, чехи і словаки, словінці, належать до Західної Церкви...

Ми думаємо, нібито західній чи латинський обряд прийшов до слов'ян легко. Насправді він був запроваджений насильно. Тим часом візантій-

ський обряд ніде не був запроваджений насильно. Візантійський обряд наш Володимир Великий прийняв добровільно. Є легенди, що він довго розшукував, яку релігію прийняти, послав своїх людей до хазарів, до Риму, до Візантії. І коли ті посли повернулися з Візантії, то сказали: цей обряд слід прийняти, бо ми бачили небо на землі, коли були на Богослужбі у храмі Святої Софії. Не входячи в історичну правдивість, скажу, що в кожному разі ця легенда вказує на ментальність і важливість цієї справи для вирішення, котру віру й обряд прийняти. Найновіші дослідження показують, що й поляки, словаки та інші слов'янські народи теж воліли належати до Візантійської Церкви, ніж до Римської. Навіть словінці, які жили найближче до Риму, і хорвати в той час також прихилилися до візантійського обряду. Є дані, які свідчать про те, що в Польщі існувала Слов'янська Митрополія, яка тривала до XIV століття і осідком якої була Вісліця... Відома польська пісня „Богородиця Дзевіца“. Це пісня чисто східного духу, бо на Заході не вживають слова „Богородиця“, як назву для Пречистої Диви Марії. Залишилися і найстарші польські молитви, які починаються словами: „Господи, послухай молитву мою“, і це також вказує, що в той час поляки мали слов'янський обряд. Може, він не був візантійський, але в кожному разі слов'янський, із слов'янською мовою. Цікаво, що це єдина молитва, яку Римська Церква допустила до Богослужб – очевидно, під тиском успіхів Кирила і Методія.

У Східній Церкві від апостольських часів вживається в літургії мову даного народу. Римська Церква щойно на II Вселенському Ватиканському соборі допустила до Літургії рідні мови. У XIX і XX століття єдиною і офіційною мовою в Літургії була латинська. Що більше, до XVI–XVII століть не можна було перекладати Святе Письмо на інші мови. А наші предки від Володимира Великого вже читали Святе Письмо слов'янською, зрозумілою мовою...

Як відомо з історії, впливи мистецтва Східньої Церкви були дуже сильні, і на Вавелі у Кракові, в Сандомирі й у Люблині розмалювання королівської каплиці та церков виконано у візантійському стилі. Навіть каплиця на Вавелі називається Святохресною, в Люблині є Церква Святої Тройці, – назви, популярні на Сході.

Ми часто недооцінюємо, навіть дехто згідливо називає церковно-слов'янську мову „церковно-слов'янщиною“ – начебто це щось нам ворує. А якраз ця книжна мова, яку ми мали від початків, хоч і не є ідентичною з українською, донині нам зрозуміла. І це найбільш позитивна сторінка, якої не мали народи цілої Європи. Слов'янський переклад Святого Письма, зокрема Євангелія, найдосконаліший, який існує на світі...

Може, хтось із наших молодих вчених займеться питанням впливу Візантійської церкви на народний побут, етику, взагалі на характер народу. Слов'яни, які мають деякі прикмети східні чи західні, але створили своє національне мистецтво, завдячують це значною мірою своїй належності до Візантійської Церкви. Це і є той вплив високої культури Візантії, яка прийшла з вірою, з обрядом, крім, очевидно, слов'янського генія...

Хочу вказати на джерела, на яких спирається духовність нашого обря-

ду. Тих джерел є чотири: Святе Писання-Об'явлення; перших сім соборів і їх рішення; Літургія і Богослужба; Святі Отці Східної Церкви, зокрема три святителі-учителі, що їх ми вшановуємо 30 січня. Ці три святителі-учителі є літургістами не лише однієї якоїсь Церкви, але цілої, і вони перевищують усіх інших Отців Церкви під кожним оглядом. Кожний з них має свою окрему характеристику. Святий Василій Великий – це великий чернець і законодавець, хоч чернецтво постало перед ним. Є чернецтво палестинське, єгипетське, але зовсім іншого типу чернецтво св. Василія Великого. Він перший скомпілював правила чернечого життя. Другий – святий Іван Золотоустий. Про нього кажуть, що його теологія – це теологія Церкви. Про Григорія ж Богослова висловлюються нинішні бігломови, що тяжко було б що-небудь з того, що він сказав, заперечити, щоб не заперечити віри.

Все ж хочу зауважити, що і Західня, і Східні Церкви мають ту саму духовну спадщину, ті самі джерела, і ми не різнимось від Західної Церкви ні під оглядом віри, ні під оглядом моралі, ні під оглядом єрархічного устрою, хоч є між нами великі різниці. Ідеться про те, щоб хтось не подумав, що як на Сході є щось інакше, а на Заході інакше, то, значить, котресь з них правдиве, а котресь фальшиве. Справа в тому, що як кожний народ, так і кожна Церква, зокрема Візантійська, певні речі сильніше підкреслює, певні речі більше відповідають її ментальності. Вона кладе сильнішу емфазу-наголос на ті чи інші догми чи форми, як Західня Церква. Східня Церква переважає тим, що вона має безпосередній зв'язок з апостолами, значить – має безпосередню і безперервну традицію. На Захід ця традиція перейшла зі Сходу, тобто вона вже перенесена, передана... Наш обряд у своїх починах постав на землі, де народився і жив Христос, де жили й навчали апостоли. Нинішні наслідники апостолів – це єпископи Назарету, Єрусалиму, Дамаску, Антіохії, Солуня чи Ефезу в Малій Азії, або Коринті. І це – привілеї та особливості Сходу.

Другий елемент, який відрізняє духовність нашого обряду від римського, – це те, що у східних обрядах, особливо візантійському, злилися найкращі елементи найдавніших і найвищих культур. Злились в одну синтезу, в одне річище, головню в завоюваннях Александра Македонського, коли цілий світ був зґеленізований, тобто зґречений, і прийняв грецьку мову. Елементи тих культур, себто культури Єгипту, Месопотамії, Малої Азії, Персії і Греції – зливались неначе в одну потужну ріку. То не були наверствування, чи покладені одна на другу, але разом вони творили цілість. Це також філософічно-інтелектуальний елемент грецького генія, з джерел якого користало християнство безпосередньо. Грецька культура є основою усієї західної культури, всього Заходу, чи, як говориться, грецько-римська культура. З другого боку, треба признати, що Римська держава вплинула й на Візантію, на Константинополь. Візантійці ніколи не називали себе візантійцями, цей термін прийнятий сьогодні. Вони називали себе римлянами. Константин Великий, який переніс столицю з Риму до Константинополя, уживав ще латинської мови, але його наслідники уживали вже грецьку. Християни в перших трьох століттях

служили навіть Літургію по-грецьки і молилися по-грецьки. Написи в катакомбах перших папів, де вони поховані, зроблені грецькою мовою.

А в нас? Ми, на жаль, живемо не своєю історією, не історією свого обряду, тому думаємо латинським розумом, а також латинськими критеріями... навіть по II Ватиканському соборі ми не живемо духом і історією нашого правдивого обряду...

Наш народ зробив деже великий вклад у скарбницю візантійського обряду. Він і наша Церква є матір'ю всього слов'янського Сходу, про що ми часто забуваємо або промовчуємо. Чи чинна тут наша загумінковість, чи ми хочемо ізолюватися, історичні факти доводять, що Київ схристиянізував цілий Схід! І Білорусь, і Москву...

Треба ще коротенько сказати про головні характеристики духовності нашої Церкви – нашого обряду. Що ставить вона собі за головну ціль? Злуку і убожествлення. Злуку з Богом і убожествлення себе самого. Цим двом засадам підпорядковане все. Взагалі духовність Сходу – це духовність пневматична, бо „пневма“ значить дух. Пневматичний світ – це світ ідей, світ символів. Світ думки і контемпляції, а не практичні застосування чи практична дія, стоять на першому місці. Все практичне цьому підпорядковане. Такою характеристичною прикметою духовності Сходу є перенаголошення Четвертого Євангелія, від святого Івана. Тим то і Церкву називають на Сході Церквою Йоанською, а на Заході, Римську Церкву, – Петровою, а Протестантську – Павловою... На Сході „Слово“, як ми це читаємо на Великдень в Євангелії – „В началі бі Слово“, означає Другу Особу Божу. Це „Слово“ на Сході розуміли й розуміють, як щось духовне, як щось, що стоїть на першому місці. І саме всі богословські ідеї чи будь-які духовні ідеї на Сході сприймаються з особливою поборністю. У Літургії чуємо часто слово – „Премудрість“, і це вплив не тільки Євангелії, але й цілої платонівської філософії, яку перейняв Схід. І вже з цього випливає, що на Сході цей богословський момент є містичний, містерійний.

Підхід до Господа Бога на Сході – це бути зближеним до Нього. Бачити Його очима душі, а не рахуватися чи торгуватися з Ним. Підхід Заходу, сказати б, бухгалтерійний – значить, як я щось зроблю добре, то повинен мати нагороду. Відмовляю якусь молитву – і за це маю 300-500 днів „відпусту“. На Заході мирянин точно на означений час приходить на Богослужбу і негайно після її закінчення виходить. А по наших селах люди приходили до церкви за годину перед Службою Божою і опісля неї ще довго молилися. Це і є той підхід до Бога з уваги на Його Маєстат, бо він є Найвищий Володар...

Наша Свята Літургія дуже поетична, це глибока поезія, особливо це видно у грецькому тексті. Однак й у слов'янському тексті дуже сильно підкреслена символіка. На Сході Богослужба – це символіка-дія в поезії. А символіка наздзвичайно важлива для життя людини. Схід має схильність до символіки, але в Церкві символ уживається не задля символу, тут переживання у найвищому радісному піднесенні. У Східній Церкві елементи краси діють безпосередньо на душу людини. Це, грецького по-

ходження, – краса, правда, добро, поняття, які повинні бути разом, а Літургія навчає про ці елементи. Розпис церкви, зокрема іконостасу, має дидактичне завдання, 12 головних празників, 12 Апостолів, Храмовий празник, Христос, Богородиця і т. д. Все це має в першу чергу діяти через красу, через відчуття, гармонію, піднесення людини понад сіре, буденне життя...

Як повинна виглядати зразкова церква східного обряду? Очевидно, вона має бути збудована з банею, бо баня – це найбільше досягнення архітектури усіх віків. Це витвір Візантії. Баня символізує небосхил, і тому храму Святої Софії в Константинополі ніхто досі не перевершив, хоч як людство поступило вперед. В бані-куполі намальовано Христа-Панкратора-Вседержителя. Коли людина входить до церкви, то бачить перед собою Господа, в руках якого є все, від якого все залежить, в руках якого доля кожного з нас. Входить, робить поклін, цілує ікони, молиться до поодиноких святих. Все це тримає людину в атмосфері неба. Тому літургісти кажуть, що ми, входячи до храму Божого, входимо в царство Бога, в інакший світ, все інакше переживаємо, тому то і наш підхід – містично-містерійний....

Култ Святої Богородиці в нашій Церкві такий високий, такий глибокий, що кожне наслідування латинського обряду є зневагою для самої Богородиці. А ми маємо пречудове „Пресвятая Богородице, спаси нас“. Титул Богородиці – найкращий. Ми говоримо – Пресвята Діва, Пречиста Діва, це дуже гарно, але найкращий титул – це Богородиця. Тому ми співаємо: „Пресвятая Богородице, спаси нас“. Цього прохання нема в жодному іншому обряді, тільки у візантійсько-українському...

Спів чи музика в нашій Богослужбі? Розуміється, що спів. Чому? Бо слово-спів є виявом душі людини, а звуки мертвого інструменту не заступлять живого слова...

Закінчу закликом нашого Верховного Архієпископа Блаженнішого Йосифа, щоб ми, згідно з його посланням до нашої єпархії, зацікавилися нашим обрядом, нашою духовістю і нашою містикою...

Про автора: о. Б. Липський – доктор богослов'я. Народився в 1903 році у Львові, помер в 1969 році в Торонто, Канада. Подана вище стаття – це уривок з однойменної праці о. Б. Липського, яка вийшла в 1974 році в Торонто.

РИМ – УКРАЇНСЬКИМИ ОЧИМА

Папство – єдина в історії людства інституція, яка існує безперервно ось уже майже 2000 літ. Причини такого довголіття та багатогранного земного існування папства криються насамперед у його неземній природі. Джерела знаходимо у Святому Письмі і Святому Переданні.

Євангелист Матей свідчить, що одного разу Ісус Христос, мандруючи зі своїми учнями в околицях Кесарії Филипової, несподівано звернувся до них із запитанням: „За кого мають люди мене, Сина Людського?“. Ті відповіли: „Одні за Івана Хрестителя, інші за Ілля, ще інші за Єремію або одного із пророків“. Тоді Христос запитав самих апостолів: „А ви за кого Мене маєте?“. І тут Симон-Петро мовив знамениті слова, які містять усю сутність християнського віровчення: „Ти – Христос, Син Бога живого!“. Почувши це, Ісус промовив: „Блаженний ти, Симоне, сину Йонин, бо не тіло і кров тобі це відкрили, але Мій Небесний Отець. І кажу Я тобі, що ти – скеля, і на скелі оцій побудую Я Церкву Свою, – і сили адові не здолають її. І ключ тобі дам від Царства Небесного, і що на землі ти зв'яжеш, те зв'язане буде на небі, а що на землі ти розв'яжеш, те розв'язане буде на небі“ (Мт. 14: 13-19).

Ці слова Матея – єдиний євангельський текст, який прямо, точно і формально говорить про заснування Христової Церкви.

Ми бачили, що не гурт вірних, і не собор апостолів, а один Петро відповів Ісусові: „Ти – Христос, Син Бога живого“. Він відповідав за всіх апостолів, але говорив від свого імені, не радячись з ними, не чекаючи на їхнє схвалення. Якщо інші апостоли, передаючи громадську думку про Ісуса, розуміли його лише в межах юдейського національного партикуляризму, – Він ототожнювався то з Іваном Хрестителем, то з пророком Іллею, – то апостолові Петрові з волі Отця Небесного дано було збагнути вселенську і вселюдську сутність Ісуса і його місію спасіння. Саме тому Христос доручив йому бути наріжним Каменем Вселенської Церкви і вручив йому ключі Царства Небесного. Через те святий Петро є також підвалиною християнства, а та єрархічна влада, яка єдина тільки зберігала вселенський церковний характер, тобто влада вселенського архиєрея в Римі, є правдивою спадкоємницею Петра і справжньою володаркою усіх привілеїв, дарованих Христом першому з апостолів. Недарма усі євангелісти ставлять ім'я Петра перед іменами інших апостолів.

Отже, можна сказати, що інституція вселенських архиєреїв виросла із зернятка пророчої ініціативи св. Петра. Подібно, як у кожній насініні закладено весь генетичний код майбутньої рослини, так у цих знаменитих словах, промовлених Спасителем до ап. Петра, було закладено майбут-

ню модель Вселенської Церкви. Ідея вищої церковної влади, втілена в князеві апостолів, знайшла своє продовження в інституції його наступників – римських архиєреїв. Цей факт для кожної мислячої людини є самозрозумілим: якщо у Вселенській Церкві була встановлена верховна влада, заснована самим Христом в особі ап. Петра, то цілком логічно, що ця влада не могла закінчитися разом з його мученицькою смертю, а повинна була продовжити своє земне існування в якомусь конкретному місці, в особі якихось конкретних наслідників.

Історичний досвід двотисячолітнього життя Христової Церкви з усією очевидністю доводить, що єдиним місцем такої верховної церковної влади є Рим, а єдиним законним репрезентантом цієї влади виступають єпископи Риму, як прямі наслідники св. Петра.

Ідентифікація Риму як місця найвищої церковної влади, заснованої Христом в особі св. Петра, ґрунтується на Святому Переданні й доводить-ся логіко-історичними аргументами. Ми, християни, що належимо до традиційних Церков, віримо – вслід за наукою перших Отців і Вчителів Церкви – що св. Петро, прийшовши до Риму, утвердив його остаточним місцем свого перебування, і що перед смертю він сам призначив свого наслідника. Після того римських архиєреїв обирала християнська громада Риму, аж поки не був остаточно зформований теперішній спосіб їхнього обрання колегією кардиналів – так званим конклавом.

Слова Ісуса Христа, якими Він призначив ап. Петра бути скелею Церкви і наділив його вищою церковною владою, є вирішальним аргументом на користь верховенства св. Петра та його наступників, і тільки цілковите засліплення партійно-конфесійним духом може надати цим словам іншого змісту. Це добре розуміли протестанти, які в XVI столітті розв'язали війну проти Риму й інституції папства як символів єдності Церкви. Безсилі перед авторитетом Святого Письма, вони замахнулися на авторитет Святого Передання, оголосивши його беззастисливими „людськими вигадками“. Поверхово трактуючи букву Св. Письма і нехтуючи його духом, ідеологи протестантизму – на тій підставі, що у Св. Письмі нема прямих вказівок про перебування св. Петра в Римі, – висунули тезу про те, що Князь апостолів ніколи там не був, а тому не міг передати своєї апостольської влади римським архиєреям.

Полишаючи на боці численні наукові аргументи письмового й археологічного характеру, якими богослови й історики Церкви обґрунтовують перебування св. Петра в Римі, подамо тут лише один доказ, логіко-історичний. У чому його суть? Як відомо, кожен політичний чи духовний рух, який ставить собі за мету здійснити революційний переворот у суспільстві, може зароджуватися десь у провінції, але завжди намагається реалізувати себе в центрі, в осередку певного політичного чи етнічного соціуму. Історія свідчить, що всі переможні революції, перевороти і повстання відбувалися в столицях. Згадаймо бодай роль Парижу у Французькій революції XVIII століття, Варшави – у польських повстаннях XIX століття, і нарешті – Петербургу – в російських реbelieх XX століття. То лише українські політики, гетьмани та отамани почина-

ли щось будувати кожен зі своєї столиці – від Чигирина до Гуляйполя...

А те, що з'ява християнства на просторах Римської імперії, яка простяглася на три континенти – Європу, Азію й Африку, була найбільшою духовною революцією, що зрушила основи старого світу, ні в кого не викликає сумніву. Зрозуміло, що організаційне осердя нового руху, який поступово оформлювався в об'єднання нового типу – Церкву, мусило перебувати в Римі – політичному, культурному й духовному центрі тодішньої світової імперії. Це був час, коли всі дороги вели до Риму, в тому числі і дорога св. Петра.

З „Діянъ апостолів“ знаємо, що всі учні Спасителя дістали визначені для кожного віддалені краї і землі для проповідування Євангелія, місія ж Петра, як скелі Церкви, за історичною логікою мусила здійснитися в центрі, тобто у столичному Римі.

Від місії св. Петра в Римі починається двотисячолітня діяльність інституту папства, тобто історія служіння на Петровому Престолі римських архиєреїв. Упродовж цього часу Римський Апостольський Престіл завжди перебував у центрі релігійного й духовного життя Європейського orbis terrarum. Саме завдяки папству Рим після падіння під ударами варварів зумів зберегти своє значення духовної колиски християнської цивілізації. Кожного разу, як тільки політичним чи культурним устоям християнської Європи загрожувала небезпека, Римський Апостольський Престол – в особі намісників св. Петра, ставав на чолі паневропейського опору. Так було, коли треба було дати відсіч сарацинам та маврам, так було під час поборювання аріянської, монотелітської, іконоборної та інших ересей.

З середовища римських архиєреїв вийшла ціла плеяда видатних постатей, які записали себе на скрижалях історії: св. Григорій I (59–604), Сильвестер II (999–1003), Григорій VII (1073–1085), Інокентій III (1198–1216), Боніфаций VIII (1294–1303), Євген IV (1431–1447), Григорій XIII (1572–1585), Климент VIII (1592–1605), Лев XIII (1878–1903) та багато інших.

Звичайно, що серед довгого ряду римських архиєреїв траплялися люди посередні, які через свої людські слабкості давали привід ворогам Вселенської Церкви закидати їй різні нечестиві поступування. Але це було цілком природним. Таке явище, здається, передбачив уже сам Христос. Згадаймо, кому Він доручив верховну владу в церкві. Він віддав її не своєму укленцеві Іванові, не виваженому боголюбцеві Якову, а доручив її св. Петрові, який часто сумнівався і відрікався, але каявся; словом, Христос доручив владу в земній Церкві звичайній людині з усіма її слабкостями й помилками. То чи варто дивуватися, що на престолі св. Петра траплялися люди, які не завжди відповідали нашому християнському ідеалові духовних провідників.

Як би там не було, Римський Апостольський Престіл протягом тривалого часу залишався духовним символом єдності Європи. Разом з тим його ролі у становленні молодих європейських народів, перетворенні їх з варварських племен в цивілізовані нації з власними державами важко переоцінити.

У Середньовіччі зв'язок з Римом був гарантією державної незалежності і національного суверенітету. Лише тоді, як котрийсь найдостойніший представник якої-небудь нації діставав з рук Папи Римського королівську корону, ця нація займала гідне місце в сім'ї європейських народів, починала власну історію незалежного державного існування. Акт папської коронації в Середньовіччі означав те саме, що в XX сторіччі означає дипломатичне визнання якоїсь нової держави. Саме з коронації і благословення Папи починали свою суверенну історію всі європейські народи, що перебували в церковній юрисдикції Риму, в тому числі й наші сусіди – Польща, Чехія і Угорщина. Зрештою, вони могли на якийсь час втрачати політичну незалежність, але національний статус, символом якого виступала дарована Папою корона, – ніколи.

Римський Апостольський Престіл своїм авторитетом намагався підтримати і першу українську державу – Київську Русь. Автентичні історичні документи свідчать, що в 1075 році тодішній Папа Григорій VII прийняв Русь-Україну в лоно європейських держав і коронував на короля сина Великого київського князя Ізяслава I – Ярополка-Петра. Однак, через візантійські інтриги Київ тоді втратив шанс стати повноправним членом європейської спільноти народів.

Те, що не вдалося здійснити київським князям, намагався довершити галицько-волинський князь Данило. Він нав'язав активні зв'язки з Римським Апостольським Престолом і 1253 році в місті Дорогочині його коронував на короля легат Римського Папи Інокентія IV. Цей історичний акт мав доленосне значення для майбутнього української нації. Адже Галицько-Волинське князівство, як природний спадкоємець старої Київської держави, на міжнародно-правовому рівні визнавалося королівством. Відтоді практично в усіх латиномовних дипломатичних документах ця друга українська середньовічна держава іменувалася *Regnum Galiciae et Lodomeriae*, тобто „королівство Галичини і Володимирії“.

Але не тільки Папа Інокентій IV так благодатно причинився до утвердження європейського авторитету України. У двотисячолітній історії римських архієреїв є ціла низка пап, які мали пряме відношення до української землі, виявляли особливу турботу про долю Київської Церкви. Вже на світанку Христової ери – наприкінці I ст., на наших причорноморських землях – в Криму проповідував Євангелію і загинув третій з черги Римський Папа – св. Климентій I. Його мученицька смерть освятила початки християнізації українських земель ще в апостольські часи, а наприкінці X ст. благословила державне хрещення Руси-України. Як стверджує наш перший і найголовніший літопис „Повість временних літ“, Великий князь Володимир, хрестившись у Корсуні Кримському у 988 році, вивіз з собою до Києва, крім молодої дружини і кількох корсунських священників, мощі святого Климентія. Ці мощі князь Володимир наказав захоронити в новозбудованій Десятинній церкві, яка до побудови Софіївського собору була головною церквою Руси-України. Подібно до того, як мощі св. Петра в Римі, або як мощі св. Івана Хрестителя в Константинополі творили основи відповідно

Римської та Візантійської Церков, так моці Папи св. Климентія, заховані в Десятинній церкві Києва, становили основу Київської Церкви.

Папа св. Климентій своїми моцями не раз прийшов на допомогу Київській Церкві в середині XII ст., коли Великий князь київський Ізяслав II Мстиславич і єпископи питомих українських епархій, всупереч забороні Константинополя, в 1147 році обрали на київського митрополита власного кандидата – русина Кліма Смолятича. Як пише літописець, „...єпископи головою святого Клименттія поставили його (Кліма) митрополитом“. Той факт, що свячення Кліма Смолятича на Київського митрополита відбулося за допомогою моцїв св. Климента, переконливо свідчить, що в Києві тоді шанували західну церковну традицію не менше, ніж східну, і що наші предки не відмовлялися від духовного спадкоємства Риму. Це підтверджує і культ Папи св. Климента, який особливо розвинувся у Київській Церкві в XI–XII століттях.

Другим папою, який своїм життям, стражданнями і чудами освятив українську землю і зложив у ній свої кості, був Папа св. Мартин I. Візантійський імператор Констанцій II підступно ув'язнив його і заслав до Криму, де він мученицьки помер у 655 році. Українська Церква вшановує його пам'ять 14 квітня.

На понтифікат одного з найвизначніших пап – св. Миколая I (858–867) припадає так зване перше хрещення Руси-України, що мало місце у 60-их роках IX сторіччя і було пов'язане з місіонерською діяльністю свв. Кирила та Методія на Сході Європи. Цей римський архиєрей всіляко сприяв місії апостолів слов'ян, а його наступник – Папа Адріян II (867–872) поблагословив перші кирило-методіївські переклади богослужбових книг на слов'янську мову. Так почався візантійсько-слов'янський обряд у Вселенській Церкві.

Активно підтримував Київського князя Володимира в його заходах християнізації Руси-України Папа Іван XV (985–996), який, за свідченням „Повісті временних літ“, вислав вітальне посольство до Києва з нагоди історичного акту 988 року. Про інтенсивні політичні і церковні зв'язки Володимира Великого з римськими архиєреями свідчать доволі часті посольства як з Риму до Києва, так і з Києва до Риму. За підрахунками професора М. Чубатого, в часи св. Володимира відбувся обмін п'ятьма такими делегаціями.

Про прихильність одного з найславніших римських архиєреїв – св. Григорія VII (Гільдебранта) – до України, який коронував на короля сина Київського князя Ізяслава I – Ярополка-Петра, ми вже згадували. Тут лише поіменно назвемо наступних спадкоємців Престолу св. Петра, які тією чи іншою мірою прислужилися для добра й духовного утвердження України.

Це, насамперед, – Папа Мартин V (1417–1455), який запросив для участі в Констанцькому Соборі представницьку українську делегацію на чолі з тодішнім Київським митрополитом Григорієм Цамблаком. 25 лютого 1418 року Григорій Цимблак був тепло прийнятий Мартином V, виголосив перед ним та соборовими отцями слово про необхідність єдності Церков. Наступник Мартин V Папа Євген IV (1431–1447), за яко-

го відбулася знаменита Флорентійська унія (1439) благословив на Київського митрополита видатну постать загальноєвропейського масштабу – грецького ченця Ісидора, а водночас вперше в історії Київської Церкви надав йому титул кардинала.

Помітно записався в аналах української культурної історії Папа Сикст IV (1471–1484). Це йому був адресований знаменитий лист Київського митрополита Мисаїла Пструцького (так зване Послання Мисаїла з 1476 року), який підписали також чільні представники українсько-білоруської церковної і світської еліти, зокрема архимандрит Києво-Печерського монастиря Іван, князь Михайло Олелькович та інші. Не відмовляючись від східної церковної спадщини, автори цього листа висловлювали свою вірність Римському Престолові. „Послання Мисаїла“ ввійшло в історію як видатна пам'ятка суспільно-політичної думки України XV ст. Шану і відданість Папі Сиксту IV склав у віршованій формі і Юрій Котермак – видатний вчений-астролог і лікар, виходець з українського міста Дрогобича. Будучи ректором Болонського університету, він у 1483 році видав друком книжку „Прогностична оцінка поточного 1483 року“, в якій помістив панегірик Папі Сикстові IV, написаний добірною латиною.

У наступному XVI сторіччі найбільшу прихильність до українських справ виявив Папа Климентій VIII (1592–1605). За його понтифікату відбулося історичне возз'єднання Київської митрополії з Римським Апостольським Престолом, яке проголосила Берестейська унія в 1596 році. Папа Климентій VIII прийняв практично всі умови (артикули) унії, які випрацювали українські владики. Це йому належать слова, звернені безпосередньо до наших єпископів Іпатія Потія і Кирила Терлецького, але адресовані усім українцям: „Не прагну над вами панувати, хочу лише розділити з вами ваші турботи“. Є щось символічного в тому, що Папа Климентій I освятив своїми мощами фундамент Київської Церкви, а Папа Климентій VIII підняв її з руїн і вдихнув у неї нову силу для місійної праці.

У XVII сторіччі особливо турботу про долю Київської Церкви виявляв Папа Урбан VII (1623–1644). Він видав спеціальне „Бреве“, яким забороняв польському клирові переманювати в латинський обряд вірних східного обряду. Хоч державні і церковні чинники Речі Посполитої не виконували цього розпорядження, проте вже одне намагання зупинити нестримний процес латинізації й польонізації української еліти свідчить про виразні українські симпатії Папи Урбана VII. Навіть більше: цей римський архиєрей вірив у велике месіянське покликання українського народу, в його цивілізаційну роль на Сході Європи. Ця віра якнайкраще висловлена у цих його словах: „Сподіваюся, що завдяки вам, українці, буде на повернення весь Схід“. На жаль, цієї місії самі українці ще й досі не усвідомили...

Велику християнську місію України на Сході Європи визнавали й інші римські папи XVII сторіччя, зокрема Інокентій XI (1676–1689). Завдяки його зусиллям і матеріальній підтримці була організована потужна українська козацька армія, яка відіграла вагомий роль у перемозі союзу християнських держав Європи (Австрії, Венеції і Польщі) над турками у вирішальній битві під Віднем у 1683 році.

З римських архиєреїв XVII сторіччя, що були активно заангажовані в українські церковні справи, назвемо передусім Папу Бенедикта XIV (1740–1758), який рішуче протистояв латинізації й ополяченню греко-католиків у давній Речі Посполитій і всіляко підтримував українських владик у їхніх намаганнях зберегти свою національно-церковну ідентичність.

У XIX сторіччі найбільше посприяли розбудові Української Церкви Папа Пій IX (1846–1878) та його наступник Лев XIII (1878–1903). Перший проголосив українця Йосафата Кунцевича святим Вселенської Церкви (1867), а другий спричинився до відомої реформи Василіянського чину (1882) та розвитку богословської освіти греко-католиків.

Що стосується римських архиєреїв XX сторіччя, то практично всі вони виступали на захист прав українських греко-католиків, підтримували українські національно-визвольні змагання; Наприклад, Папа Бенедикт XV (1914–1922) визнав незалежність Української Народної Республіки і встановив з нею дипломатичні взаємини. Він високо цінував Митрополита Андрея Шептицького, надав йому широкі повноваження у справі поширення унійних ідей на Сході Європи. Папа Пій XII (1939–1958) співчував українському національно-визвольному рухові 30-40-их років. За його активним втручанням було врятовано життя сотень українських юнаків, які з волі обставин служили в дивізії „Галичина“ і яких, за ялтинськими угодами, мали видати на смерть кривавому Сталінові. Величезна заслуга Папи Пія XII в розбудові структур Української Греко-Католицької Церкви в діаспорі.

Наступник Пія XII на Римському Апостолському Престолі Папа Іван XXIII домогся звільнення Ісповідника віри Митрополита Йосифа Сліпого з сибірського ув'язнення. Він скликав II Ватиканський собор, на якому, крім розгляду важливих справ життя Вселенської Церкви, прозвучав голос Митрополита Йосифа на захист переслідуваної тоді в советській імперії УГКЦ.

Нам можуть нагадати, що були, мовляв, в історії папства й такі вселенські архиєреї, які не завжди розуміли українські проблеми, не до кінця усвідомлювали вагу і значення України в духовній архітектоніці християнського Сходу. Окремі акти і рішення деяких Пап, що прямо чи дотично стосувалися українських справ, були явно не на користь Україні. Як приклад, можна навести недалекоглядну політику щодо України кількох „авіньйонських“ пап XIV сторіччя, зокрема Климентія VI (1342–1353) і Григорія XI (1370–1378), які надто ревно намагалися закріпити латинство на підкорених Польщею і Литвою українсько-білоруських землях. Можна мати також претензії до деяких пап кінця XVIII – початку XIX сторіч до того, що вони пасивно спостерігали, як православна Москва жорстко нищила Греко-Католицьку Церкву на загарбаних у Польщі українсько-білоруських землях. Подібні претензії можна було б продовжити.

Однак мета наша полягає не в тому, щоб перелічувати усі справжні і примарні кривди, вчинені нам окремими римськими архиєреями, а ще більше – ватиканськими чиновниками. Зазначимо лише, що подібні акти

мали місце, як правило, тоді, коли Апостольський Престіл сам зазнавав гонінь і не мав можливості відповідно реагувати на події, що відбувалися на Сході Європи. Приклад цього дає те ж XIV століття, коли вселенські архiereї перебували в „авіньйонській неволі“ і були обмежені у своїх діях. Інформація про події в Україні доходила до них, здебільшого, з подання польських кіл. Тому і зміст деяких документів, що виходили з авіньйонської канцелярії пап, нерідко відповідав духові загарбницької політики Польщі на Україні.

Те саме можна сказати і про період кінця XVIII – початку XIX століття, коли „прогресивні сили“ Європи (енциклопедисти, ілюміністи, якобінці) започаткували шалену війну проти Вселенської Церкви, а європейські монархи-масони цілком паралізували будь-яккі зусилля римських архiereїв.

Наведені й ненаведені тут приклади двоякого ставлення папства до українських справ свідчать лише про одне: як тільки політика римських пап враховувала українські національно-церковні інтереси, від цього вигравала не тільки Україна, але і Вселенська Церква. Згадаймо хоч би кінець XVI – початок XVII століття, коли церковна унія, укладена між Київською митрополією і Римським Апостольським Престолом на українських умовах, зупинила, з одного боку, тріумфальний хід протестантизму на слов'янський Схід і змінила баянс сил в Європі на користь католицтва, а з другого – на століття стала заборомом проти розростання православного москвофільства в Україні та його патологічного породження – малоросійства. І навпаки, як тільки в „першому“ Римі пропонували вести „східню політику“ без врахування українських інтересів, числячись лише з Москвою та Варшавою, все закінчувалося повною капітуляцією перед „третім Римом“. Так було на початку XIX стліття, коли при пасивному спогляданні і навіть потуранні Ватикану московська православна імперія просунула свої кордони до Бугу і Вісли, знищуючи на своєму шляху не тільки все українське, але й католицьке...

Виклавши дуже загально історію папства, з особливим наголошенням на діяльності тих пап, які залишили нестертий слід в історії України та її Церкви, ми підійшли до осені 1978 року, коли на Римський Апостольський Престіл піднявся перший слов'янин, кардинал Кракова Кароль Войтила. Обравши ім'я Івана-Павла II, він розпочав свій понтифікат, коли майже половина земної суші на політичних мапах світу була забарвлена в криваво-червоний колір. Сьогодні ми є свідками того, що безбожна людиноненависницька комуністична ідея прогнала історичну битву з традиційними християнськими цінностями Віри, Надії й Любові. І в тому, що так сталося, визначну роль відіграв Святіший Отець Іван-Павло II. Він став духовним символом сучасного оновленого світу, залишаючись водночас неперевершеним авторитетом для кожного християнського народу. Його з повним правом можемо назвати і українським Папою. Впродовж усього свого понтифікату він виказує щирю любов до українського народу, завжди промовляючи до нас, українців, нашою рідною мовою. Непереборне бажання Івана-Павла II відвідати Україну, поцілувати її землю є найкращим свідченням його священної місії поблагос-

словити український народ і його молоду державність. Ідучи слідами своїх великих попередників – Григорія VII, Інокентія IV, Урбана VIII та інших єпископів Риму, він прагне бачити вільну Україну в колі вільних народів Європи. Україна вдячна за це Папі Іванові-Павлові II, з радістю і непідробним душевним теплом зустрівши його на своїй землі.

***Про автора:** Іван Паславський – науковий працівник Львівського інституту народознавства Національної Академії Наук України.*

Перлини емігрантської лірики

Леонід ПОЛТАВА

Баляда про любов

*Вечір стелиться. Пахнуть сквери,
Пішоходи вітер замів.
Повільніше стукають двері –
Дерев'яні серця домів.*

*Я не буду тебе чекати.
Ти й не знаєш, куди прийти.
Так сьогодні зірок багато,
І для мене у кожній – ти.*

*Хто ж ти? Хто я? Ми ж незнайомі!
Може, ти між сибірський хвиж... –
Вмерло серце в останнім домі.
Ключ у дверях.
Заснув
Па
ри
ж...*

Дмитро СТЕПОВИК

ХРИСТИЯНСЬКА УКРАЇНА: ДВІ ЛЕГЕНІ, АЛЕ ОДНЕ СЕРЦЕ

Глибокі суперечності української історії, на жаль, не відійшли з фактом проголошення незалежної України. У 1990–1991 роках українці і багато неукраїнців, але лояльних громадян держави очікували чуда: що все зле щезло, а відтепер запанує суцільне добро. Й ось через десять років склалося майже по-євангельському: „І буде останнє тій людині гірше за перше“ (Євангеліє від Маатея, 12, 12:45). В Україні – повно розчарувань і нарікань. Але це все – з неглибокої думки, з поверхового погляду. Насправді у цьому „останньому гіршому“ уважне око помітить багато кардинальних змін і знакових подій, які свідчать, що сумне двадцятье сторіччя відійшло і тепер настає щось нове, ще незвідане, загадкове, яке водночас і лякає, і тішить, тривожить душу і подає надію.

Такою знаковою подією була візита в Україну Папи Римського Івана Павла II. Фізично немічна 81-річна людина своєю присутністю в Києві і Львові буквально струснула українське суспільство. Всі Божі люди, нехай навіть не дуже приязно налаштовані супроти Католицької Церкви, широко раділи приїздові, уперше за 1000-річну історію християнства в Україні, Вселенського архиєрея Івана Павла II. Нечестиві ж люди шаленіли, щоб унеможливити візиту чи бодай відкласти її, зіпсувати вродливу атмосферу цієї надзвичайної події. Але Папа поблагословив Україну, а Україна прийняла цього Великого Прочанина-молільника щиріше, ніж найщирішого приятеля, я б сказав – як свого сина, бо ж Папа сам не раз зізнавався, що його мати, Емілія Качоровська-Войтило, походила з „русинів“.

Візита яскраво потвердила, що лихі сили вже ніколи не запанують над Україною. Тяжка наука невдалого першого десятиріччя української незалежності мусить скінчитися на початку ХХІ віку, і саме візита Папи є великим знаком глибоких позитивних оперемін: передусім у духовності і ментальності людей, а відтак уже в політиці, економіці тощо. Гарантією тут здатна бути українська національна культура, яка впродовж тисячоліття, що минуло, всупереч незмірним лихам і втратам, зберегла живий дух християнства, національну самобутність і головне – єдність. Єдність – при тому, що мала дві Церкви, дві форми віровизнання: православну і католицьку.

Історія української культури склалася так, що переважна більшість пам'яток у минулому була створена на основі або під впливом християнського віровчення. Від кінця Х до початку ХІХ століть все істотне в літе-

ратурі, мистецтві, архітектурі, частково – в народній творчості й побутовій культурі в Україні – створено для Церкви або для духовних потреб людини. Тяжко знайти видатне явище в літературно-мистецькій чи побутовій культурі українців, яке мало б безбожний, виключно світський або хоч би індиферентний щодо християнства характер. Усі основні види і жанри писемности, а також архітектура і малярство, книжкова мініатюра і гравюра, різьба і гаптування, народний епос і шкільна драма, вокальна й інструментальна музична культура, а також фолклор – пронизані ідеєю прославлення Бога, витлумачення образними засобами євангельських правд.

В українцях другого тисячоліття християнської доби людство бачить одного з найрелігійніших народів світу. Щоб довести це, не конче вдаватися до соціологічних досліджень, які не завжди можуть об'єктивно пояснити деякі явища, наприклад, причину несподіваного пробудження релігійних почуттів після тривалих періодів занепаду Церкви.

Значно переконливішим доказом реальності релігійної свідомости народу є його культура. В культурі завжди відсіюється другорядне, неістотне, залишається підставове. Культура має виразні ознаки системи, що сама себе регулює, хоч при цьому вона пов'язана з іншими системами суспільного буття.

Із секуляризованого погляду проминулого ХХ сторіччя, релігійність народу, релігійність окремої особи є чинником негативним, тим, що робить людину слабкою. Але якщо на мить абстрагуватися від атеїзму і модерного секуляризму, то, згідно із законами духовности, якраз фізична слабкість і упослідженість несподівано стають конструктивною силою і першопричиною витривалости. Цю парадоксальну ситуацію завважили і обґрунтували як східні християнські мислителі (Василій Великий, Григорій Ніський, Іван Золотоустий, Григорій Назіяннин, Григорій Палама), так і західні – Тома Аквінат і Альберт Великий). З українських християнських мислителів темі тілесної слабкості як передумови духовної сили приділяли увагу письменники, проповідники, учені монахи, викладачі Києво-Могилянської академії. Знаходить ця тема пояснення у Біблії – у Нагірній проповіді Ісуса Христа, в апостольських посланнях. Апостол Павло на одному з прикладів свого життя так пояснює ситуацію тілесної немічності як передумови для набуття духовної сили: „Я тричі благав Господа, щоб Він від мене відступився, та Він сказав мені: „Досить тобі Мосі благодаті, бо Моя сила виявляється у безсиллі“. Отож я краще буду хвалитися своїми немочами, щоб у мені Христова сила перебувала. Тому я милоюся у немочах, у прикрощах, у нестатках, переслідуваннях та скорботах Христа ради; бо коли я немічний, тоді я міцний“ (2 Кор. 12:8-10).

Ці слова, коли їх розглядати універсально (а всі притчі і ситуації у Біблії мають і конкретний, і універсальний зміст), можуть сьогодні дати відповідь на запитання, яке ставлять перед собою українці: „Чому наш народ, який не заплямував себе ні імперіялістичними завоюваннями, ні пригніченням інших, а знав лише працю – чому він так довго

терпить, чому одне лихо за другим рясно сипляться на його голову?“
А тому, відповідає Біблія, що „коли я немічний, тоді я міцний“!

Логіка не користується подібними аргументами. Вони не лише парадоксальні, але й іраціональні. Однак жива дійсність нерідко змушує сумніватися в законах логіки. І такою живою дійсністю є те, що українська культура, зазнавши тяжких занепадів, все ж вижила і щось більше – зберегла здатність розвиватися. Чим більше було у ній християнського елементу, духовності, тим яскравішими були піднесення після занепадів. В умовах відсутності державної опіки національною культурою, якраз Церква ставала промотором зародження мистецьких ідей, плекання майстерності і появи видатних творів. Навіть коли християнська духовність виявлялася опосередковано (як, скажімо, в утвердженні християнської моралі у творах літератури і мистецтва XIX сторіччя), то й тоді культура була невіддільною від християнських вартостей.

У Могилянський період (перша половина XVII століття) Православна Церква в Центральній і Східній Україні була досить міцною. Її вплив на культуру був особливо відчутний. В архітектурі, малярстві, літературі, хоровій музиці були створені у той і наступний за ним період чудові твори. Про них так пише у своїх записках середини XVII століття Павло Алепський:

„Перебуваючи перед тим у неволі і рабстві, тепер козаки живуть у radoшах, веселошах та на волі; спорудили соборні церкви, створили Боголіпні ікони, чесні і Божественні іконостаси і короги. Як ми зауважили, церкви одна від другої величніші, кращі, вишуканіші, вищі й більші; іконостаси, різьби та ікони одні від одних гарніші і досконаліші, навіть сільські церкви одна від другої краща“ (Подорож антиохійського патріарха Макарія..., випуск 2, М., 1897, стор. 28).

„Я багато бачив образів, – продовжує архидиякон Павло, – починаючи з грецьких країн до цих місць, звідси до Москви, але ніде не бачив подібного або рівного до цього“ (Про ікони Василькова, стор. 41).

Про ікону Богородиці з Василькова, що під Києвом, Павло Алепський писав: „Ікона Владичиці там величезна та порекарсна, вражаюча подивом розум; подібної ми ні раніше, ні після не бачили. Богородиця так чудово намальована, що ніби говорить; одяг її – ніби темночервоний блискучий оксамит, – ми ніколи не бачили подібного виробу, – тло темне, а складки ясні, мов складки справжнього оксамиту. Щодо обруса, який, спадаючи донизу, закривав її чоло, то здається, що він ніби переливається і ворухиться. Її обличчя та уста дивують своєю красою. Їм бракує лише слова... Господь, що сидить на її лоні, надзвичайно красивий: він ніби говорить“ (стор. 41).

Про іконостас Густинського монастиря Павло пише: „Іконостас і різьби дають насолоду зорові, захоплюють глядача. Досі ми не бачили їм подібних та рівних; жодна людина не в силі описати цей іконостас, його величну висоту, його позолоту, блиск і вигляд. Він піднімається від долівки до горішньої частини великої бані; святі ікони дуже великих розмірів і найдосконалішого виконання; вони заглиблені в нішах, щоб кра-

ще виявилася краса і дзеркальний блиск їхньої позолоти“ (стор. 41).

Про зв'язки українських мистців з цивілізованим світом: „Живописці запозичили красу малювання облич та кольорів одягу від франкських і лаських живописців, і тепер пишуть православні ікони вже навчені й досконали“ (стор. 41).

Сирійський архидиякон Павло писав також про церковний спів: „Спів козаків радує душу і зцілює її від суму, бо їхній наспів приємний, йде від серця і виконується ніби одними устами; вони дуже люблять співати за нотами ніжні і солодкі мелодії. У цих же, московитів, спів іде без навчання – як трапляються, все одно: вони цим не переймаються. Кращий голос у них – грубий, густий, басовитий, який не приносить задоволення слухачеві. Як у нас він вважається недоліком, так у них наш високий спів вважається непристойним. Вони кепкують з козаків за їхні наспіви, кажучи, що це наспіви франків та ляхів, яких вони знають“ (стор. 165–166).

Те піднесення мистецтв, яке ми пов'язуємо з „мазепинським бароком“, було підготовлене культурною діяльністю Церкви у Могилянській період. Але після цього піднесення виявилися ознаки спаду. Спочатку знищення незалежності (автокефальності) Української Церкви (Київської Митрополії) 1686 року, потім викорінення усього українського Петром I, Катериною II й іншими царями зумовили поступову втрату оригінальності, успадкованого характеру українського професійного мистецтва у XVIII сторіччі, а відтак і психологічну ситуацію меншвартості української культури в цілому.

Церква з нерідною мовою Богослужіння, з вороже наставленими до українського населення єрархами не могла виконувати духовної місії в тій мірі, як вона це здійснювала, коли була незалежною, органічно зв'язаною з народом.

У такій ситуації розірваність України між двома імперіями (Австро-Угорською і Російською) несподівано відіграла позитивну роль. Греко-Католицька Церква в Галичині і на Закарпатті, зв'язавши старе українське православ'я з католицьким Римом, – не спольщилася, не полатинилася, а стала невдовзі непохитним оборонцем старовинних звичаїв, народної обрядовості, візантійської літургійної практики. Те, що втратило українське православ'я над Дніпром, потрапивши у міцні „обійми“ єрархів Російської Православної Церкви, зберіг український католицизм східнього обряду, збудувавши у боротьбі з латинниками, з одного боку, і ортодоксами – з другого, справді народну Церкву. В українському католицизмі були якийсь час присутні пролатинські тенденції, які вносили в життя додатковий драматизм, зайву войовничість з обох боків. Однак, на щастя, ці тенденції не стали визначальними. Зближення Греко-Католицької Церкви з народом у Галичині і Закарпатті, плекання нею традицій національних вартостей зробило значною мірою Галичину „П'ємонтою України“, на який могла покластися у тяжкі моменти і Східня Україна.

У XX сторіччі традиційні церковні структури в Україні й канали зв'язків цих структур з українською культурою були зруйновані. І то якраз на тій стадії розвитку, яку можна назвати багатообіцяючою. На сході Украї-

ни постала УАПЦ (1921). Вона відразу висунула непересічних особистостей – єрархів Василя Липківського, Нестора Шараєвського, Володимира Чехівського, Олександра Ярошенка, Степана Орлика, Миколу Борецького, що були водночас заангажовані в українській культурі і науці. На заході України Греко-Католицька Церква була очолена людиною європейської освіти й культури, великих організаторських здібностей, безмежної відданості ідеї християнської єдності – Андреем Шептицьким. Він заснував Національний музей, Богословську академію, інші осередки культури, освіти і науки. Обидва центри духовного впливу на людей, між якими напевно пролягли б мости єднання (якби події розвивалися по-іншому, ніж вони розвивалися насправді), були брутально розчавлені сталінізмом. 1930 рік для УАПЦ і 1946 рік для УКЦ відзначені чорними рамками на календарі історії українського християнства...

Проте під цю похмуру пору українська нація була вже не компактною спільнотою в географічному центрі Європи, а спільнотою розсіяною. Сам собою чинник розсіння не сприяє консолідації народу, зосередженню його інтелектуальної, творчої енергії. Проте й тут спрацювала формула апостола Павла: „Коли я немічний, тоді я міцний“. Те, що визискувалося в „центрі“ – любов до Батьківщини, мова, культура, національна свідомість, свобода совісті і віровизнання, бажання бути чимось більшим за біологічну істоту, – усе це прибереглося на маргінесі, в розкиданих по Канадах, Бразиліях, Аргентинах й Америках українських громадах. Аж так далеко „железний кулак“ і „кальонне железо“ сталінізму дістати не могли. У чорні роки безбожжя в советській імперії вони живуть і розвиваються, набувають нових форм у діаспорі, на краях української ойкумени.

Документи й публікації про виїзд українців за межі України, опубліковані у США, Канаді, Західній Європі й Латинській Америці, засвідчують, що селянсько-реміснична маса, яка рушила наприкінці ХІХ століття за океан, була фактично приречена на асиміляцію, на розчинення в іншоетнічних середовищах. Мова цих людей не була літературно вироблена. Часто вони були зовсім неписьменні. І вже у другому поколінні вони стали б здобиччю інших культур.

До чести проводу Української Греко-Католицької Церкви, Митрополита Андрея Шептицького (адже переважна більшість перших емігрантів була з греко-католицької Галичини), треба сказати, що услід за цими безземельними сіромами Галицька Митрополія висилала священників і дияконів, черниць і ченців для підтримання духовного життя емігрантів у країнах поселення. Основну місійну працю взяв на себе Чин святого Василя Великого – найосвіченіший, творчо активний монаший орден в українському східно-католицькому християнстві. Освітні і катехитичні завдання виконували також студити, редemptористи, сестри-катехитки і сестри-служебниці. А коли почалася еміграція людей з Волині, Буковини, частково – з Поділля й Наддніпрянської України, – та за подібну культурну і місійно-духовну працю в діаспорі взялися національно-свідомі священники Православної Церкви, оскільки населення згаданих районів України традиційно православне. Але різниця тут у тому, що

православні єпископи РПЦ, підпорядковані Петербурзькому Святішому Синодові (від 1917 року – Московському Патріархатові), не тільки не заохочували українських священників їхати на поселення, але й виявляли ворожість до такої діяльності. Єрархія РПЦ знала, що разом з українським Богослужінням підтримувалися українські обряди, український різновид іконопису, храмовлаштування, облачення священників. Все це не входило в наміри єрархії РПЦ щодо українців. Тому з метою культурно-місійної праці на поселеннях українське православне духовенство їхало з власної ініціативи.

Українські архіви, бібліотеки, музеї Заходу зберегли свідчення про те, як розвивалося духовно-культурне життя на поселеннях. Матеріали показують, що в діаспорі освіта, культура, наука пов'язувалися з Церквою традиційними методами:

- організацією громад при церквах з широкими культурними програмами: хоровим співом, відзначенням свят, грою на народних музичних інструментах, гуртками вишивання й інших мистецьких ремесел, аматорськими виставами на морально-релігійні теми;

- організацією недільних шкіл, де вивчалися, з одного боку, основи віри (катехизм, Псалтир), а з другого – українська мова, література, історія;

- збирання творів народного побуту, мистецьки втілених предметів культу і виникнення на цій основі етнографічних колекцій та музеїв;

- впливом Церкви на побутову культуру поселенців, підтриманням моралі й етики на рівні євангельської науки, національно-психологічним імунітетом від звичаїв, що суперечили усталеним нормам співжиття і національній психології.

Саме в діаспорі обидві історичні українські Церкви змогли в належній повноті здійснити дві функції, які викристалізувалися ще в глибокій давнині, – гомілії та соціального служіння. Гомілетика (мистецтво проповіді) набула великого значення як з канонічних, так і з чисто практичних потреб. Священик у нових умовах іншоетнічного середовища – не тільки служитель культу, але й пастир, учитель, наставник. Як і в старій Церкві, він не тільки роз'яснював значення прочитаних уривків Євангелії чи Апостола, а й пов'язував їх з дійсністю, з конкретним життям пастви. У проповіді духовний, культурний, морально-етичний та побутовий елементи пов'язувалися в один вузол. Через гомілійне служіння Церква прямо впливала на культуру людей.

За період перебування під зверхністю російського Синоду і Патріархату православні церковні громади в Україні розгубили досвід соціального служіння, про який знаємо з літописів, з Києво-Печерського Патерика, з полемічної літератури. Замкнутий, сектантський спосіб віри, насаджува- ний в Україні російським православ'ям з другої половини XVII століття, не минав безслідно. Утворені в діаспорі православні громади мусіли, властиво, наново опановувати благодійницьку діяльність. І тут не обійшлося без впливу інших християнських конфесій – протестантських, греко- і римо-католицьких, у середовищі яких доводилося діяти право-

славним громадам українців. Сьогодні, як показує досвід обох українських Церков у Канаді, Америці, Великій Британії, Франції, Німеччині, Латинській Америці й Австралії, в сенсі соціального служіння обидві Церкви стоять на на тому самому рівні, що й найпередовіші в цьому відношенні християнські конфесії і громади Заходу. Маємо на увазі їхню пильну опіку і матеріальну допомогу будинкам для старших осіб, лікарням, будинкам сиріт, упосліджених, наркоманів тощо. Отже, і в цій гуманній діяльності виявлена повага до людини, побутова культура, вихована Церквою діаспори.

Церква в діаспорі стала одним з головних замовників і охоронців мистецтва. На 50-70-ті роки ХХ сторіччя припадає пожвавлення храмового будівництва у країнах поселення. Чимало архітектів – наприклад, Лючіо ді Стефано, Мирослав Німів, Юліян Ястремський, Радослав Жук, Юрій Козак стали відомими на Заході саме своїми проєктами українських соборів і церков. Піднесення пережив іконопис, фреска, мозаїка. Яскравим синтезом мистецтв став патріарший собор св. Софія в Римі, збудований у 60-их роках з ініціативи Патріярха Йосифа Сліпого. Суцільні мозаїки в соборі виконані за проєктами Святослава Гординського. Як Православна, так і Греко-Католицька Церква в діаспорі сприяли розвитку образотворчого мистецтва. Такі відомі мистці, як Петро Холодний, Михайло Осінчук, Святослав Гординський, Михайло Дмитренко, Іван Денисенко, Ювеналій Мокрицький, Христина Дохват повністю або частково працювали для мистецтва в ділянці іконопису, мозаїки, вітражу, фрески, скульптури.

На основі церковних хорів постали і завоювали популярність на Заході такі славні мистецькі одиниці, як хор імені Олександра Кошиця у Вінніпезі, капеля бандуристів імені Шевченка у Дітроїті, хор „Дніпро“ в Едмонтоні, „Візантійський хор“ з голяндського міста Утрехту, Віденський хор святої Варвари, хор „Україна“ в Німеччині та багато інших. Музичні і фолклорні фестивалі, організовані українськими прицерковними громадами чи й самими єпархіями – звичайне явище у західньому світі.

Захід має розгалужену мережу духовних українських шкіл – вищих і середніх. Центром українського православного богослов'я є Богословський факультет Манітобського університету – Колегія св. Андрія у Вінніпезі; українського католицького богослов'я – Український католицький університет ім. св. Климентія і Папська українська колегія ім. св. Йсафата у Римі.

Крім того, діють семінарії та дослідні центри у монастирях. При багатьох світських університетах Заходу, де є катедри славістики та україністики, викладаються історія Української Церкви, християнської думки в Україні. Канадська, американська, римська, аргентинсько-бразильська школи української теологічної думки видали низку цінних монографій, довідників і популярних книг з біблеїстики, літургії, гомілетики, історії Церкви.

В останні десятиріччя активізувалася видавнича і культурно-освітня діяльність українських протестантських громад, передусім баптист-

ських і п'ятдесятницьких, які висунули таких видатних діячів, як проповідники Іван Барчук, Олекса Гарбузюк, Володимир Домашовець, Йосафат Іваськів та інші.

Обидві Церкви, УКЦ і УАПЦ, маючи різні внутрішні проблеми, все ж не випустили з поля зору й проблеми „Церква – культура“. І єрархи, і віруючі добре розуміють, що без глибокої внутрішньої культури й етики священників і мирян, без віротерпіння, без екуменічної свідомости неможливо посилити вплив обох Церков. Саме тому, що в Україні протягом семи десятиріч був обірваний зв'язок „Церква – культура“, з постанням незалежності, у перші її роки, виникали тертя і конфлікти між українськими православними і католиками. Попередні покоління віруючих знали лише заборони, утиски, грубість – як у світській, так і в церковних царинах. Доброти, толерантності безбожна комуністична імперія виховати не могла. Погодитися, що твій сусід, односелець чи навіть родич може мати іншу думку, належати до іншого вірізвизнання – це для багатьох людей виявилось нестерпним.

У діяпорі ніколи не було протистояння між православними і католиками. Тривалий період виховання культури міжконфесійних взаємин, обмін знаннями про історію Церков і досвід життя в умовах плюралістичного суспільства навчили українських людей не потіснявати один одного, а допомагати, поважати, ділитися для загального добра.

Сьогоднішні проблеми у ділянці „культура – релігія“ в Україні подібні до тих, що стояли перед князем Володимиром тисячу літ тому. З темниць язичницького розбрату український народ і країна – наша Київська Русь-Україна, побачили світло християнської цивілізації. Християнізований греко-римський світ, ще не розділений на конфесії, прийняв у своє коло Русь-Україну як гідну християнських правд європейську державу. Через тисячу літ ця сама країна і її народ знову вибрали не деспотію, а демократію, не модерне язичництво, а християнське благочестя. Її вроджена релігійність виявляється сильнішою від усіх спокус і випробувань.

Аналіза явищ української духовності, яка найповніше віддзеркалена в культурі – від витончених мистецтв до народного побуту – свідчить, що Україна перебувала на самій межі між східною і західною цивілізаціями, на православно-католицькому пограниччі. Може, тому Українська Греко-Католицька Церква є однією з найчисленніших у світі, зберігши живими духовні цінності як східного, так і західного християнства. Дехто з православних і римо-католицьких провідників вважає греко-католицизм, уніяцтво ледве не якимось мутантом на церковній ниві. Так вважати – гріх. Для таких провідників і мирян, котрі їм вірять, трагічний розкол Церкви у 1054 році є вже нормальним явищем, вони вже неспроможні навіть уявити ту Церкву, яка була колись єдина, з одним пасирем, хоч і з кількома обрядами.

Україна ще в Середньовіччі зробила правильний висновок з невдалих спроб подолати розкол 1054 року на соборах в Ліоні, Феррарі, Фльоренції й інших місцях, і вирішила самотійно, разом з Білоруссю, здійснити об'єднання візантійсько-українського православного обряду з духовним

центром вселенського християнства в Римі. Скептики кажуть, що цей експеримент не вдався. Ні, вдався. Бо невдалі експерименти не тривають чотириста літ і не приваблюють де себе мільйони вірних. Україна, українська культура з теперішніми двома Церквами залишається єдиною, неподільною. Наш народ зберіг благочестя, витримав великий історичний іспит. У ХХІ сторіччя Україна ввійшла християнською державою-нацією.

Про автора: Дмитро Власович Степовик – доктор філософських наук, доктор мистецтвознавства, професор Київської духовної академії Української Православної Церкви Київського Патріархату.

Перлини емігрантської лірики

Остап ТАРНАВСЬКИЙ

*Дозрівають жита. Соковите колосся
обважніло під сонячним медом. І мак,
що недавно красунем пишався в житах,
похилвся зів'ялий. А вітер розносить*

*пошум стебел і запах хлібів. Довелося
зустрічати жнива на селі. Мов на знак
чародійний, дозріла любов моя так,
як доспіли жита, що серпів срібних просять.*

*Наливається винами чаша небес,
наливається серце хмільним почуванням, –
і тобі, за якою шукав я зарання,*

*я дарую доспілу любов. Ти зірвеш
її, наш наповнений золотом колос,
з-поміж маків, що квітли червоно довокола.*

Д-Р о. Ігор МОНЧАК

КИЇВСЬКА ЦЕРКВА МІЖ РИМОМ І МОСКВОЮ

Подією в українському житті, значення якої не просто нема з чим порівняти, була у 2001 році візита Папи Івана Павла II до Києва і Львова. Преса, наша і чужомовна, писала про це багато і докладно, проте усі ті публікації мали переважно репортерський характер, тобто віддзеркалювали те, що їхні автори бачили своїми очима. Щоб заглибитися в сенс таких масштабних історичних подій, потрібен довший час, і ми певні, що ця тема дочекається глибоких досліджень, висновки яких матимуть позитивний практичний вплив. Самозрозуміло, маю на увазі передусім дослідження, що повинно здійснитися українськими інтелектуальними силами і з українських позицій, а по-друге, йдеться про потребу досягнути візиту Папи в Україну в контексті світової історії Церкви протягом її двотисячолітнього існування.

Нехай же скромних прологом до виконання цього важливого завдання буде і пропонована нижче невелика за обсягом розвідка.

Обрядові групи самоуправних Церков

Оцінка кожної церковної події ускладнюється тим, що Церква у цьому світі складається з двох елементів. Серцевиною є її незмінний і всесвітній Божий елемент правд віри і законів моралі. Однак цей Божий елемент не існує абстрактно, але втілений у змінний земний елемент, в розмаїття загальнолюдської культури. Дилему єдності віри й моралі у багатоманітній людській природі, а також те, як ця дилема розвивалася в історії Церкви, схематично представив II Ватиканський собор у „Догматичній конституції про Церкву“ (стаття 23):

„...За Божим Провидінням сталося, що різні Церкви, засновані апостолами чи їхніми наступниками в різних місцях, з бігом часу зрослися в багато органічно з'єднаних спільнот, які, зберігаючи єдність віри та єдину Божу установу вселенської Церкви, втішаються власним правопорядком, власним літургійним звичаєм, власною богословською та духовною спадщиною“ (підкреслення автора – І. М.).

Отож єдність Христової Церкви закладена в єдності правд віри і в єдності церковної установи, завершеної вселенським проводом, який зберігає універсальні закони моралі. Натомість культурна багатоманітність виявляється переважно у власному правопорядку, тобто в самоуправі місцевого проводу, і у власній Літургії. Богословська і духовна

спадщина виказує себе в літургійних молитвах і практиках. Лише високо розвинені спільноти спроможні виявити притаманну їм духовну спадщину у власних богословських доктринах. Загалом можна сказати, що самоуправа і власний літургійний обряд – це дві ознаки органічно з'єднаної церковної спільноти.

Ще в часи Римської імперії, у трьох її культурних центрах, витворилися три окремі церковні спільноти з власною самоуправою, власною літургією і власною богословською школою: в семітському центрі (Сирія з Палестиною), в єгипетському (східня Африка) і в арійському (Мала Азія й Європа). Застосовуючи біблійні імена трьох синів Ноя, можна ці три культурні центри назвати також: семітський, хамітський і яфетський.

Східні кордони Римської імперії ділили Сирію на Західню – всередині імперії, зі столицею в Антіохії, і Східню (теперішній Ірак), поза імперією під Персією. Внаслідок цього поділу розвинулися згодом дві самоуправні Церкви двох окремих обрядів: західній антіохійський і східньо-сирійський (знаний також як асирійський або халдейський).

Египетський обряд називаємо антіохійським від головного міста тієї Церкви – Александрії, анбо також – коптійським. Слово „копт“ походить від: Є–гіпт–гопт–копт.

На початку IV сторіччя Римська імперія поділилася на Східньо-римську зі столицею у Константинополі, збудованого на місці давнього поселення з назвою Візантія, і на Західньо-римську, з центром у латинській Італії. Послідвно за цим постали два арійські (яфетські) культурні ареали і дві обрядові групи: візантійська і латинська.

Окрім того, на пограниччі Римської імперії і Персії вірмени витворили свій власний обряд, використовуючи антіохійські та візантійські елементи. Так, отже, постало шість обрядів, п'ять з яких називаємо східніми: антіохійський, східньо-сирійський, александрійський, візантійський, вірменський і шостий – латинський, або західній. Поміж окремими східніми обрядами є більші різниці в самоуправі і в літургії, ніж між знамим нам візантійським обрядом і західнім, латинським. Східні обряди виникли в центрах різних культур, а візантійський і західній мають спільне арійське джерело. Властиво, треба говорити не про шість обрядів, а про шість обрядових груп. Окремі з них виникли в той спосіб, що спершу різні Церкви, засновані в різних місцях, з бігом часу зрослися на підставі своєї спільної (або подібної) культурної спадщини. І на такому внутрішньому об'єднанні справа не закінчувалася. Її продовжували місії поза власне культурне коло і поза межі Римської імперії. Цю експансію II Ватиканський собор окреслив наступним реченням: „Деякі з них, зокрема старовинні патріархальні Церкви, на зразок материнства у вірі, вивели інших, немов дочок...“.

Так поставали дочірні церкви з власною самоуправою і з власними „дочірніми“ обрядами, заснованими на матірньому. Разом з ним вони творили одну „обрядову групу“.

Це ідеальний образ поширення християнської віри і моралі з одного культурного кола до іншого, без нав'язування іншій культурній спільноті своєї зверхности і свого обряду. Таким ідеальним місіонером був св. Павло, сам

юдей, але апостол для поган, який для юдеїв був юдеєм, а для греків – греком. Таким же безкорисливим місіонерським духом були сповнені грецькі брати свв. Кирило та Методій, учителі слов'ян, хреститель Ірляндії шотландець св. Патрикій, апостол Індії та Японії св. Ксаверій, – щоб згадати бодай кількох з різних країн і часів християнської історії.

Однак частіше місійну діяльність супроводжувала культурна і політична експансія. Це одна з найбільочіших проблем усієї Христової Церкви за весь час її існування. Вже перші християнські громади, навернені з жидівства, намагалися накинати свої жидівські звичаї християнам з поган (Діяння апостолів, 15). Цьому рішуче противилися свв. Петро і Павло (там же). Відтак через усю історію Церкви повторювалися подібні спроби „матірних“ Церков накинати „дочірнім“ культури свого літургійного обряду та свою зверхність, позбавляючи „дочок“ своєї ідентичності і своєї самоуправи.

Цей другий юридичний аспект, накинення зверхности, звичайно був головною ціллю експансивного „місіонерства“. Зростав він на ненаситному людському прагненні володарювати над іншими. Тому самовіддане зберігання літургійних відмінностей ставало останньою оборонною лінією самобутности „дочірньої“ Церкви. При цьому варто зауважити, що ці так звані „дочірні“ Церкви не мусили бути справжніми „дочками“, тобто не завдячували свого християнства „матірним“ Церквам. Вони могли бути християнізованими навіть раніше, аніж „матірні“, і зовсім з іншого джерела. Досить, щоб найближча „матірня“ Церква була сильнішою і агресивнішою. А коли до цього ще й мала підтримку сильної державної влади, то годі було встояти перед нею. Це була розбудова „церковної імперії“, за якою услід йшла розбудова державної імперії.

Чвари між самоуправними Церквами

Церковна експансія не була притаманною для якоїсь однієї обрядової групи, скажімо – латинської. „Матірні“ Церкви усіх обрядових груп, за винятком хіба вірменської, в той чи інший період історії підпорядковували собі „дочірні“ церковні громади. Східні Церкви були не менш експансивні й агресивні, ніж західні – латинська.

Східньо-сирійська Церква, себто асирійська, своїми місіями охопила Середню Азію аж до Монголії, Китаю та Індії, наставивши там кількадесят своїх єпископів. На півдні Індії вони зустріли християн-малябарців, які своє християнство завдячують ще апостолові св. Томі. Асирійська Церква взяла їх під свою „опіку“, протягом віків посилаючи їм своїх єпископів. Аж до кінця XIX сторіччя Малябарською Церквою „завідувала“ чужа єрархія, нав'язуючи їй також чужу культуру.

Ще в більшій мірі підпорядковувала собі Александрійська Церква старовинну Етіопську. Аж до XX сторіччя патріарх Александрії вислав одного і єдиного свого коптійського єпископа, щоб керував набагато численнішою Церквою Етіопії.

Всередині арійського культурного кола постала сильна Візантійська Церква столичного міста Константинополя, приєднавши до себе Церкву Кападокії (у південно-східній частині сучасної Туреччини). У ті часи Кападокія була найсвітлішим центром богослов'я. Однак церква Константинополя користувалася підтримкою столичної влади і тому абсорбувала високу богословську традицію Кападокії у спільний візантійський обряд. Наочним залишком подвійного джерела візантійського обряду є наші дві Святі Літургії: св. Івана Золотоустого і св. Василя Великого, архієпископа Кесарії Кападокійської.

Константинопольська Церква, користуючись підтримкою Східньо-Римської імперії, у дальшій своїй експансії вийшла поза арійське культурне коло. Вона старалася підпорядкувати собі Церкви семітської Антіохії і коптійської Александрії.

Ці старовинні Церкви, щоб врятуватися від „матірної опіки“ молодшої Церкви Константинополя та її „опікуна“-імператора, приймали ересі, засуджені Вселенськими соборами. Обидві Сирійські Церкви, Антіохійська і Асирійська, схилялися до несторіянства, яке вчило, що у Христі є не лише дві природи – Божа і людська, але також і дві особи. Коли візантійський імператор винищив несторіянську ересь у Західньо-сирійській Церкві, то ця ересь залишилася назавжди поза імперією, в Асирійській Церкві. Тоді Антіохійська Церква прийняла з Єгипту протилежну ересь – монофізитську, яка вчить, що у Христі перебуває не лише одна особа, але й одна природа – Божа, яка абсорбувала людську природу. Це є доказом, що ересі були тільки засобом збереження окремішності. Не ересі спричинили розколи в Церкві, але розколи спонукували до ересей, особливо до тих, які не відрізняли незмінного Божого елементу в Церкві від людського і трактували догми як засоби боротьби між собою.

З подібних політичних причин також Вірменська Церква прийняла монофізитську ересь. У результаті чотири східні „матірні“ Церкви разом з їхніми „дочірніми“ з-поза Римської імперії стали єретичними, відлученими як від візантійської, так і від латинської. Всі Церкви Антіохійської, Александрійської і Вірменської обрядових груп стали монофізитськими, а східньо-сирійська обрядова група – несторіянською.

Нечисленні правовірні одиниці в Сирії та Єгипті Константинопольська Церква організувала в нову церковну структуру – Мелхітську, тобто царську, Церкву („мелх“ у семітських мовах означає „король“, „цар“). Згодом мелхітські Церкви прийняли не лише царську зверхність, але й царську візантійську літургію, й таким чином постала семітська візантійська Церква – „дочірня“ Константинопольської. Це унікальний приклад цілковитого звізантійщення частини невізантійських Церков.

З іншою „дочірньою“ Церквою Константинопольський Патріярх вів затяжну, від IX сторіччя аж до наших днів, боротьбу. Це болгари, користуючись слов'янським обрядом свв. Кирила і Методія, організували свою самоуправну Церкву і тричі впродовж історії проголошували її патріярхатом. Константинопольська „матірня“ Церква то завойовувала ту Церкву, то визнавала її самоуправність у формі таки патріярхату або верховного архієпископства.

Центром слов'янського обряду на всю Східню Європу була Київська Церква. Беручи за взірць болгарський патріархат, св. Володимир Великий заснував самоуправну Київську Церкву для тих християн, які вже пару століть знаходилися на території його держави. Як вже християнин, Володимир, завоювавши грецьку колонію Корсунь, приневолив Константинопольського патріарха визнати Київську самоуправність. Щойно пізніше грецькі монахи в Київській Церкві перелицювали історію на свій лад. Мовляв, щойно після завоювання Корсуня греки охрестили Володимира і всю поганську Русь одного дня у Дніпрі.

Київську самоуправність постійно заперечувала Візантія, покликуючись на 28-ий канон Халкедонського собору (451 року), хоч цього канону ніколи не підтвердив Римський престіл. У тому каноні є клявзуля, що єпископи „між варварами“, тобто поза Римською імперією, підлягають Константинопольському патріархові. На тій підставі цей патріархат називає себе „Вселенським“ і дотепер претендує на зверхність над усіма Церквами Візантійської обрядової групи на всіх континентах світу.

Київській Церкві довелося обороняти свою самоуправність від „матірної“ Церкви, зі змінним успіхом, протягом усієї княжої доби, аж до занепаду Константинополя в 1453 році. Залежно від могутності і політики київських князів, Київську Церкву очолювали або автохтонні верховні архієпископи – митрополити зі своїми єпископами і монахами Печерської Лаври, або прислані з Константинополя, які нагинали Церкву на свій лад.

Тим часом культурний рівень кочовиків Арабської пустелі зріс настільки, що їм було вже замало поганського многобожжя. Народи, що були сусідами Візантійської імперії, замість подати арабам християнську науку про єдиного Бога, були зайняті своїми церковними суперечками. Тож араби з принагідно пізнаних фрагментів монотеїстичної віри християн і юдеїв зліпили свою, теологічно поверхову монотеїстичну віру – мусульманство. І пішли з нею завойовувати весь довколишній світ, поганський і християнський. За декілька сторіч вони підкорили собі терени всіх п'яти Східніх матірніх Церков і значну частину Західньої латинської Церкви, аж до Сицилії та Іспанії включно. Кого з підданих не привабила простота примітивної віри, того наворачтали на мусульманство силою. З колись квітучих п'яти Східніх Церков збереглися лише нечисленні „музейні“ залишки. Мусульманство стало Божою карою, аж до наших часів – карою за церковні чвари і за брак любови в місіонерстві. Як інакше розвивалася б історія і як інакше виглядав би світ, якби замість мусульманства існувала спільнота різних християнських обрядів від Іспанії аж до Ідонеції.

Київ між церковними структурами Півночі і Заходу

Від мусульманського „потопу“ врятувалися, крім латинських Церков Західньої Європи, ще деякі „дочірні“ Східні Церкви, яких не досягнула арабсько-турецька шабля. Збереглася християнською Етіопія, „дочка“ Александрійської Церкви; Малябарська Церква в південній Індії, „дочка“ Східньо-сирійської; з візантійських „дочірніх“ – Київська

Церква. Дві перші з них, відрізані мусульманами від європейського християнства, були залишені впродовж століть на своє відокремлене животіння і на забуття західнім світом.

Зовсім іншою була доля Київської Церкви. Коли вже відступила небезпека з півдня, з боку Константинопольської домінації, насувалися дві нобі загрози – з півночі і заходу. Північні терени Київської Церкви, заселені азійськими племенами, були вже християнізовані і зіслов'янізовані. Напередодні занепаду Константинополя вони відділилися від Київської і утворили свою окрему Церкву, в окремій Московській державі. Більше того, вони вважали себе спадкоємцями Константинопольської державної традиції і церковної зверхності. Місійна Московська Церква стала вважати себе „матірною“ щодо Київської. Історія і канінічність були спрепаровані навиворіт. Однак у тісній співпраці з державою в її імперіялістичній політиці Московська Церква від XVII сторіччя аж до наших часів поступово захоплювала терени Київської Церкви. Дійшла вона аж до Сяну.

Рівночасно зі заходу до теренів Київської Церкви висувала свої претензії Латинська Церква, репрезентована нашими польськими сусідами. Таким чином Київська Церква опинилася на перехресті двох претензій, двох церковних і державних експансій. Під час недавньої візити Папи Івана Павла II в Україну Святіший Отець влучно окреслив Україну як міст між двома культурами, по якому в історії проходили туди й сусіди, і не завжди у чистому взутті.

Латинська обрядова група розвинулася на теренах колишньої Західньоримської імперії, межі якої сягали до рік Рейну і Дунаю. Відповідно до того, які нові народи успадкували ті терени, постали там у I тисячолітті різні самоуправні Церкви. Загальна культура, зокрема християнська, серед цих народів ще була слабо розвинена. Також і поодинокі самоуправні Церкви були щойно у стадії розвитку. Всі вони успадкували залишки високої Римської латиномовної культури. Крім того, одна з цих церков, Римська, була осідком Вселенського архиєрея, незаперечного авторитету як для всіх Західніх, так великою мірою й для усіх Східніх Церков.

Тож об'єднання всіх Західніх Церков в одну Латинську групу, а згодом – в одну Латинську Церкву Римського обряду, проходило порівняно легко. В юридичному аспекті об'єднання полегшувала близька присутність Верховного Римського Архиєрея.

В усіх Церквах існувала колись і теоретично збереглася досі триступенева структура єпископської влади. Принаймні трьох єпископів – єрархів (по-латинському: ординарії) якоїсь провінції очолював один з них як митрополит. Над митрополитами одного народу, себто однієї самоуправної Церкви, правив один з них як над-єпископ (по-грецьки: архиєпископ), у значенні „Верховний архиєпископ“. Більшість Східніх Церков досі зберегла ефективну триступеневу структуру єпископської влади. Верховні архиєпископи матірних Церков у Східньо-Римській імперії пізніше прийняли титули патріархів, претендуючи на зверхність над усіма самоуправними Церквами даної обрядової групи, навіть поза імперією.

У Західньо-Римській імперії архієпископа Риму іменовано папою, який щораз більше концентрував владу. Сприяли цьому самі єпископи, які, поминаючи свого місцевого митрополита і верховного архієпископа своєї самоуправної Церкви, зверталися в різних справах, привілеях та апеляціях просто до Римського архієрея як до патріярха Латинської обрядової групи і найвищого авторитету Вселенської Церкви. Папи радо задовольняли просьби рядових єпископів. Поминали при цьому митрополита й архієпископа даної самоуправної Церкви, зменшували цим їхній авторитет і концентрували всю владу в Римі. Дійшло до того, що титул архієпископа став звичайною почестью, яку надають навіть єпископам-урядникам Ватиканської курії, які не є ординаріями, тобто не мають жодної юрисдикції. Значення митрополита в Латинських Церквах теж змаліло в такій мірі, що тепер його латинники не розуміють.. Вони дивуються, коли ми таким неефектним титулом вшановуємо наших визначних осіб – наприклад, Верховного архієпископа і Митрополита Андрея Шептицького.

Наступ Німецько-латинської Церкви на Кирило-методіївську

Вслід за юридичною концентрацією влади в латинській обрядовій групі легко прийшло літургійне об'єднання чи, краще сказати, літургійна уніфікація. Це сталося тим легше, що церковна культура серед західньо-європейських народів не була ще належно розвинена. Обряд Римської Церкви витіснив кельтський і англійський літургійний обряди, французький, званий галіканським, еспанський, званий мозарабським (з уваги на арабські впливи в ньому), льомбардський у північній Італії, званий амброзіанським – від імені св Амброзія, єпископа Міляну, та інші. До наших часів збереглися незначні фрагменти тих різних латинських обрядів. В амброзіанському обряді служать лише в місті Міляно, а в мозарабському – у деяких церквах старовинного міста Толедо. Тепер римський обряд є обов'язковим майже в усіх латинських Церквах і практично став спільним обрядом для усіх Церков латинської групи.

З цим уніфікованим римським обрядом Латинські Церкви розпочали християнізувати народи поза Римською імперією. Найближчими були германські племена на східньому березі Рейну. Далі на терені теперішньої Німеччини, на схід від ріки Ельби, жили слов'янські племена, включно з берлиною, сучасним Берліном, і лужицькими сербами на північних схилах Судетських гір. Германці, прийнявши латинський обряд за свій, почали християнізацію своїх східніх сусідів, поєднуючи церковну місію поширення римського обряду зі своїми державними аспіраціями на імперію. Постаła своєрідна фронтова лінія німецьких єпископств з місійними завданнями, потверджена імператором Карлом Великим у 811 році. Єпископ Гамбургу і Бремену мав завідувати місіями у Скандинавії, єпископові Майнцу над Рейном доручені були місії від Балтійського моря до Судетських гір, єпископ Пасаву мав завдання поширити Латинську Церкву від Судетів до Дунаю, а Зальцбурзький – від Дунаю до ріки Драви.

Нарешті, єпископові Аквілеї над Адріятиком, що на схід від Венеції, були доручені Балкани від ріки Драви, зокрема терени теперішньої Хорватії.

Однак німецько-латинські місії зустріли сильний опір з боку слов'ян, об'єднаних у Велико-Моравську державу з центром у Нітрі, що на терені теперішньої Словаччини. Грецькі брати-монахи свв. Кирило і Методій організували в цій державі самоуправну Церкву західньо-слов'янського обряду, над якою не тяжіла „опіка“ жодної матірньої Церкви. Зрозуміло, що німецькі місіонери гостро виступили проти такого заборолу їхньої експансії. Двічі довелося їздити Методієві до Риму шукати виправдання і оборони в Римського архієрея. Папа потвердив новостворену самоуправну слов'янську Церкву і її обряд. Всупереч німецькій ворожості, Кирило-методіївське християнство поширювалося навіть по смерті св. Кирила в Римі у 869 році і св. Меторія 888 року у Моравії. Воно охопило на півдні Хорватію і слов'янські племена на північ від Карпат. Близько 900 року було засновано там два слов'янські єпископства: у Кракові і в Перемишлі.

Від св. Методія прийняла хрещення чеська княгиня св. мучениця Людмила, разом зі своїм чоловіком князем Боривоєм. У тому слов'янському християнстві виховала вона свого внука св. Вячеслава, героя чеського народу. Однак політична і мілітарна сила Німецької імперії врешті-решти таки перемогла, і західньо-слов'янська самоуправна Церква свв. Кирила і Методія не встояла. Св. Вячеслав загинув від пронімецької партії у 935 році, відтак у Чехії запанувала Німецько-латинська Церква. Тридцять років пізніше Мешко, володар північного польського племені в околицях Гнєзна, охрещений у слов'янському обряді, одружився з чеською княжною Дубровкою. При цьому він у 966 році перехрестився у латинський обряд. Згодом цей рік перехрещення Мешка і його оточення стали вважати датою хрещення Польщі. Коли північна Великопольща захопила Краківщину, там теж запроваджували польсько-латинську Церкву, всупереч значному спротиву. У тім спротиві в 1079 році загинув від руки Болеслава Сміливого, прихильника слов'янського обряду, краківський єпископ Станіслав, прихильник Кирило-методіївського християнства, проголошений потім святим. Слов'янський обряд зберігся тільки в Перемищині, але у східньо-слов'янському оформленні, бо від 981 року Перемишль увійшов у склад Київської держави і в цей спосіб став найстарішим єпископством Київської Русі.

Ось так по двох сторіччях бло знищено Кирило-методіївську Західньо-слов'янську Церкву, а її терени втягнуто в Латинську обрядову групу. Вдалося це здійснити, хоч з немалими трудами і жертвами, бо західньо-слов'янський обряд не встиг належним чином закоренитися. Після занепаду Великоморавської держави не було політичної сили, яка могла б ефективно оборонити слов'янську Церкву перед німецько-латинським місійним та імперіялістичним наступом. „Музейним“ слідом по колись потенційно сильній Кирило-методіївській Церкві залишилися чотири дієцезії в Хорватії, які аж до наших днів служили Богослуження в римському обряді, але слов'янською, а не латинською мовою.

Конфронтація Польсько-латинської Церкви з Київською

Після знищення західньо-слов'янського обряду наступальна лінія латинської обрядової групи пересунулася за схід, на польські і чеські терени, які перебрали від німців місію „навертання Сходу“. Тепер це вже не був німецько-латинський наступ, а польсько-латинський. Зустрів він, однак, сильний опір з боку Київського східньо-слов'янського християнства, вже належно утвердженого і підтримуваного сильною Київською дежавою.

Св. княгиня Ольга ще у 952 році збудувала для київських християн центральний храм Святої Софії (Божої Премудрости) і шукала єпископа для заснування самоуправної Київської Церкви. Оскільки не задовольнив її Константинопіль, то звернулася вона на Захід. У 961 році до Києва приїхав з Майнцу зміцнювати християнську віру єпископ Адальберт, але діяв він не в дусі свв. Кирила і Методія, які не нав'язували чужої імперської влади, тому змушений був невдовзі вернутися до Німеччини і відтак як єпископ Магдебургу агресивно наverts західніх слов'ян на німецько-латинський обряд. Адальберт, зазначмо, не втримався в Києві саме через свою німецьку імперіалістичну політику, а не спротив князя-поганина Святослава. Не поганин Святослав спричинив від'їзд Адальберта, але прони́мецька політика Адальберта уможливила володарювання поганина Святослава. Святослав не був християнином, але він не чинив опору християнству. Зрештою, він весь час перебував у походах, тим часом в Києві рядила як регентка княгиня Ольга, аж до своєї смерті, а потім – її внук Ярополк, християнин.

Щойно св Володимир заснував Київську самоуправну Церкву. Зайнявши грецьку колонію Корсунь, він приневолив Константинопольського патріярха та імператора погодитися на утворення Київської Церкви без чужої залежності. 988 рік є роком постанови самоуправної Київської Церкви, а не роком Хрещення Русі. У Київській Русі вже вже декілька століть до того жило християнство і сам Володимир був хрещений раніше.

Як довго Київська держава була сильною, так довго вона стримувала наступ Польсько-латинської Церкви. З упадком Київської, а потім Галицько-Волинської держави в 1340 році, першими жертвами впали галицькі і волинські єпархії. Польський король Казімеж запевняв Римського архиєрея, нібито здобув землі невірних рутенців, на яких можна створити сім єпископств зі своєю митрополією. Цих рутенців характеризували не лише як схизматиків і єретиків, але як невірних, тобто як нехристиян. Тільки тому, що латиняни заперечували правомірність хрещення за східньою формулою: „Хрещається раб Божий“, наполягаючи на латинській формулі: „Я тебе хрещу...“. Якщо хрещення в рутенців „неправомірне“, то вони, отже, погани...

Тодішні французькі папи, які проживали у місті Авіньйоні, мали дуже слабке поняття про далеку Рутенію, і в 1375 році дали дозвіл на створення в „поганській“ Рутенії Галицько-Львівського латинського архієпископства і трьох єпископств – у Перемишлі, Холмі та Володимирі-Волинському. Згідно з королівським наказом, ці польсько-латинські єпископи перебрали схід-

ні храми, церковне майно і вірних Київської Церкви під свою владу.

У 1386 році дійшло до федерації Польщі з Литвою, яка володіла рештою теренів Київської Церкви. Того року литовський князь Ягайло і вся княжа родина, хрещена у східньо-слов'янському обряді, ще раз хрестилася у латинському обряді, бо східнє хрещення порохували за неважливе. Опісля було приневолено до перехрещення всю литовську шляхту. Послідовно за цим стали на східніх теренах латинські єпископства, включно з литовською столицею Вільнюсом і центром східньо-слов'янського християнства в Києві.

Київське східньо-сло'янське християнство опинилося перед загрозою цілковитого поглинення Польсько-латинською Церквою, як це раніше сталося із Західньо-слов'янським Кирило-Методіївським християнством. Особливо, коли мусульмани зайняли не лише Константинопіль, але також Балканські східньо-християнські країни, Київська Церква не мала ні з якого боку підтримки. Константинопільський патріарх Єремія II, сам дуже обмежений турками у владі, схвалив у 1589 році рішення Київської єпархії звернутися прямо до Римського архиєрея про „поміч відповідно до потреби“. Себто, пішовши слідами свв. Кирила і Методія, шукати підтримки проти наступу сусідньої Церкви у найвищого церковного авторитета.

Шість років стримували Польсько-латинська Церква і держава єпископів Київської Церкви від прямого контакту з Римським престолом і від подорожі київської делегації до Риму. При цьому польсько-латинські єпископи на свій лад інформували Папу Климентія VIII, який раніше був папським легатом у Польщі. З тяжкими трудами вдалося київській делегації приїхати до Риму, до Папи. 23 грудня 1595 року видав папа Климентій буллю „Магнус Домінус“ („Великий Господь“), у якій заявив, що все духовенство і вірних Київської Церкви „приймаємо, з'єднуємо, долучаємо, приєднуємо і втілюємо“ в лоно Католицької Церкви, під якою розумілася Церква латинського обряду. Далі в цьому документі мовлено, що усі церковні обряди „дозволяємо, погоджуємося, допускаємо“. Себто поглинення Київської Церкви Латинською обрядовою групою в юридичному сенсі, але з толеруванням літургійних особливостей. Самозрозуміло, київська делегація цим документом не задовольнилася, його не прийняла, і ми не повинні святкувати роковин тієї дати.

Треба віддати належне рішучості і наполегливості двох єпископів-делегатів, які після двох місяців обстоювання своїх інтересів нарешті домоглися 27 лютого 1596 року нового папського декрету „Децент Романум Понтіфіцем“ („Годиться Римському Архиєреєві“). У ньому міститься недвозначне визнання юридичної самостійності Київської Церкви, з правом наставляти єпископів без папського втручання. Лише новопоставлений Києво-Галицький архієпископ потребував підтвердження Римського престолу. Це унікальний документ у церковній історії, і його як основу самоуправності Київської Церкви ми повинні постійно брати до уваги. Він є договором, своєрідним конкордатом, між самоуправною Церквою і Римським престолом.

Проблеми між Латинським Церквами і деякими Східніми

Одна справа – папське потвердження, а зовсім інша – як цю самоуправність втримати на місцях. Як колись проти папського затвердження Кирило-методіївського обряду виступили німецькі латинники, так тепер проти Київської самоуправної Церкви виступили польські латинники, незважаючи на рішення Римського престолу. Пояснювали вони папський декрет як беззастережне підпорядкування волі Римського престолу, а вони вже на місцях будуть цю волю відповідно інтерпретувати. Кирило-методіївська самоуправна Церква вистояла лише два століття, а Київська вже чотирти століття обороняє, зі змінним успіхом, свою самоуправність. Становище Київської Церкви тим тяжче, що частина її срахії і вірних, цілком виправдано побоюючись лиха від чужої інтерпретації папських декретів, відкинула їх цілковито. Настав внутрішній розкол, який недобрим чином позначився на обороні самоуправності.

Не треба розуміти польський наступ на Київську самоуправність як щось виняткове, зумовлене антагонізмом між двома сусідніми народами. Наступ сильнішого на слабшого – це загальнолюдський феномен. Як висвітлено вище, цей натуп був колись ще агресивнішим між окремими Східними Церквами. Коли після мусульманської навали залишилися лише Церкви візантійської обрядової групи і латинської, то суперництво зійшлося на цих двох обрядових групах, й то скрізь, де вони зустрічалися.

Одним з перших таких спільних порогів були походи хрестоносців. Визволяли вони Святу Землю не для відродження там Східних Церков, а для насадження західньо-європейської латинської єрархії, включно з латинськими патріярхами Єрусалиму і Константинополя. Якихось два сторіччя пізніше почалася колонізація заморських країн. Хоч у багатьох тих колоніях вже діяли Церкви східних обрядів, все ж там наново утворили західньо-латинську Церкву. Нема тепер країни східного християнства, де б не було латинського єпископа, хоч би там жило всього декілька чи кільканадцять тисяч латинників-колоністів або златиншених автохтонів. Це „мостові причілки“ західнього європейства.

Знаменним є співіснування в Індії латинської Церкви зі старовинною Малябарською. Ще св. апостол Тома приніс християнство на малябарські землі південної Індії. Хоч століттями не мали вони зв'язку з Римським престолом, але ніколи не відкидали папської зверхності. Коли у 1498 році прибули туди португальці, нав'язалася взаємна єдність, особливо завдяки місіонерам св. Францискові Ксаверієві. Папа Пій IV навіть підтвердив у 1569 році малябарського митрополита. Однак колоністи в Індії не пов'язували себе папським рішенням. Португальський архієпископ з колонії Гоа накинув свою юридичну зверхність Малябарській Церкві, а на скликаному ним соборі в Діямпері 1599 року запровадив багато латинських літургійних практик. Це були часи Берестейських синодів Київської Церкви. Далека віддаль, але подібна конфронтація латинської Церкви зі східною автохтонною.

Коли малябарці покликувалися на традиційний авторитет патріярха у Східних Церквах, то латинський архієпископ Гоа одержав „почесний“ титул патріярха. Таким самим „почесним“ патріярхом, без патріяршої влади, став

архієпископ патріяршої столиці Лісбони. Подібно латинський архієпископ Венеції дістав „почесний“ титул патріярха, бо в ті часи Венеція мала численні колонії на грецьких островах, де патріярший титул високо шанувався. Постає аналогія, чи часом Римський престіл не міг вдовольнити українські патріярші бажання відзначенням, наприклад, львівського латинського кардинала Української Римо-католицької Церкви патріяршим титулом? Це було б легше здійснити, коли б дійшло до з'єднання Української Греко-католицької Церкви з Українською Римо-католицькою в одну Українську Католицьку Церкву двох обрядів, очолену римо-католицьким патріярхом разом з греко-католицьким митрополитом. Хібащо перешкодила б московська опозиція навіть до „почесного“ паріяршого титулу на українській території.

Під час II Ватиканського собору, а також після нього у латинському кодексі канонічного права з'явилося поняття „єпископського вікарія“. Деякі соборові отці, які на своїй території мали поселенців східних обрядів, розуміли єпископського вікарія як свого єпископа-помічника для обслуговування східних християн. Наприклад, монреальський кардинал Поль-Еміль Леже (Paul-Emile Leger) пропонував одного сирійця на свого єпископського вікарія для вірних різних східних обрядів на його території, з яких найчисленнішими були українські греко-католики. Не було здійснено цієї пропозиції в діаспорі, і ледве чи можна б здійснити її на автохтонних східних теренах. Однак не можна її категорично заперечувати, зокрема якщо б колись у майбутньому дійшло до об'єднання Української Римо-католицької Церкви з Греко-католицькою в Українську Католицьку Церкву двох обрядів з однаковою юрисдикцією.

Зрештою, багато діаспорних українських єпископів переходило через стадію підпорядкованості місцевому латинському ординарієві – як його помічники або суфрагани. Подібною була доля навіть найстаршої нашої автохтонної єпархії, Перемиської, після упадку комунізму в Польщі. Спершу вона була підпорядкована римо-католицькому ординарієві Варшави. Потім, коли наш єпископат старався піднести історичну Перемиську єпархію до рівня митрополії для об'єднання всіх греко-католиків у Польщі, було зроблено зовсім інше рішення. Два греко-католицькі владики в Польщі дістали „почесні“ титули митрополитів без суфраганів, з новими, без історичного пов'язання, назвами престолів: Перемисько-Варшавський і Вроцлавсько-Гданський, але одного об'єднуючого центру далі нема. Діяльність Малябарської Церкви обмежено до вузького терену одного автохтонного штату. Рашта просторів Індії була віддана для римо-католицьких місій. У висліді в Індії є удвічі більше вірних і в десять разів більше єпископів культурно чужого римського обряду, ніж автохтонного малябарського. У наші часи виникала пропозиція синтезувати два обряди і дві Церкви в одну Католицьку Церкву Індії. Практично це звелось б до цілковитого поглинення малябарського златиншеного обряду і Церкви в одну латинську. Коли Папа Іван Павло II відвідував Індію, то в першу чергу візитував Індійську Римо-католицьку Церкву, а автохтонна Малябарська була в черзі тільки другою. Подібність історії Малябарської церкви з Київською і папських візитацій обох цих Церков допомагає зрозуміти сучасний розвиток подій у нашій Церкві, включно з недавньою папською візитою.

Київська Церква перед небезпекою небуття

Є одна істотна різниця між долею Малябарської Церкви і Київської. Малябарська має до діла тільки з однією Індійською Римо-католицькою Церквою всередині цієї самої федеративної держави Індії. Натомість Київській Церкві доводилося і доводиться мати до діла рівночасно з двома сусідніми Церквами – Польською Римо-католицькою і Московською православною. Московська, покликуючись на належність до цієї самої візантійської обрядової групи, заманила до себе опозиційну частину Київської, яка не прийняла Берестейського церковного договору. Поглинувши цю частину Київської, пішла вона на завоювання решти за допомогою мілітарної сили Російської імперії. При кінці XVIII сторіччя відтіснено Київську Церкву до західних окраїн трьох єпархій: Львівської, Перемиської і Станіславівської (Івано-Франківської), які тільки номінально творили Галицьку митрополію. Практично Києво-галицький митрополит на латинський лад не мав ніякої митрополичої юридичної влади. Також і літургійно втратила вона свою ідентичність, як це сталося з Малябарською. Одна й друга стали гібридами своєї автохтонної культури з чужою.

Щойно сильна особистість Києво-галицького верховного архієпископа й митрополита Андрея Шептицького загальмувала процес втрачання самотності Києво-галицької Церкви в юридичному і літургійному аспектах. У 1908 році одержав Владика Андрей від св. Пія X, Папи Римського, потвердження, двома автографами, своєї юрисдикції як голови самоуправної Церкви на всю історичну територію Київської Церкви; на основі цього потвердження Владика прагнув відновити структуру Київської Церкви за східних її теренах, як тільки мав до них бодай якісь доступ, хоч цей доступ припав саме на лихоліття I і II світових воєн. Однак, як і в попередніх історичних випадках, так і тепер, папська підтримка не зупинила спротиву нижчих місцевих чинників. Поміж двома світовими війнами Київську Церкву обмежено до трьох галицьких єпархій, а на Волині і Поліссі, які були під Польщею, діяли латинські місіонери.

Це діялося згідно з рішенням, прийнятим у 20-их роках щодо усіх теренів, де російський царат знищив Київську католицьку Церкву. Не було тоді прийнято пропозиції Андрея Шептицького відновити, наскільки це можливо, історичну Київську Церкву східного обряду. Натомість визначено, щоб на царських теренах вели місії західні місіонери під юрисдикцією латинської єпархії. Літургійно, якщо була б потреба, вони могли б служити в східному обряді, себто бути „бі-ритуалістами“. Цей плян почали здійснювати в західній частині Волині і Полісся, які опинилися під польською владою.

По II Світовій війні Московська Церква разом з комуністичним урядом жорстоко нищила галицькі окраїни Київської Церкви. Західній католицький світ уболівав над мучеництвом галицького духовенства і вірних. Відносно Києво-галицької церкви як інституції, західний світ почав погоджуватися з думкою, що з часом не стане східної церковної інституції й

у Галичині, як не стало її на Сході. Тоді галицькі пострядянські території стали б таким самим місійним тереном для західних місіонерів, як у 20-их роках це передбачалося для усіх післяцарських теренів. До речі, Синод діаспорної єрархії Української Католицької Церкви в листопаді 1980 року опрацював документ Заперечення канонічності так званого Львівського собору 1946 року, на якому насильно ліквідовано Києво-галицьку Церкву в Галичині. Коли Московська Церква зробила демарш проти цього документу, тоді для злагіднення взаємин між Москвою і Ватиканом було сказано, що це документ єпископів УКЦ, а не Ватиканської курії.

Підпільна Києво-галицька Церква, кинута напризволяще, таки вижила протягом 45 років жорстоких перслідувань. Сталося це завдяки попереднім 45 рокам наполегливої праці Верховного архієпископа Андрея Шептицького в ім'я відродження самобутньої Києво-галицької Церкви.

Ствердив це Папа Іван-Павло II одним реченням у своїй проповіді на Св. Літіргії у Львові 27 червня 2001 року: „Треба зробити належне посилення на його (Митрополита Андрея Шептицького) героїчну апостольську діяльність, щоб зрозуміти по-людському незрозумілу живучість Української Греко-католицької Церкви в темні роки переслідування“.

По виході греко-католицької єрархії з підпілля Римський престіл визнав її, але обмежив її діяльність територією Галичини. Дуже поволи, з великим трудом вона пробивається на центральні українські землі, й то у формі „тимчасових“ екзархатів. У той же час невідкладно призначено цілу низку єпископів не римо-католицькі дієцезії по всій Україні, хоч римо-католицького населення є там мінімальна кількість. Негайно постала добре розвинена структура Римо-католицької Церкви, готова до душпастирського обслуговування не лише нечисленних давніх римо-католиків, але також членів Київської Церкви. Між студентами, які готуються на римо-католицьких священиків, як також між теперішніми римо-католицькими священиками та єпископами в Україні є немало греко-католиків, українського етнічного походження. Тепер цю Церкву очолює Львівський римо-католицький кардинал, і має вона структурне завершення в Римо-католицькій Українській Єпископській Конференції. Тому її можна називати: Українська Римо-католицька Церква.

Сучасний стан Київської Церкви

Постала в Україні паралеля між православними Церквами і католицькими. З одного боку є двояка православна Церква: промосковська і проукраїнська (чи проукраїнські) а з другого боку – двояка католицька: Римо-католицька і Греко-католицька. Можна це розуміти також у той спосіб, що на території Київської Церкви, розколеної на православну і католицьку, існують ще дві Церкви: одна пов'язана з Московським патріархатом, а друга Римо-католицька пов'язана з нашими західними сусідами, немов дві експозитури сусідніх Церков на українських теренах. Обидві Церкви нашої північної і західної сусіда досить тісно патронують свої підопічні Церкви в Україні, а через них намагаються вплинути на

розколені частини автохтонної Київської Церкви. Цей сучасний церковний сценарій нагадує політичні взаємини Козацької держави по Андрусівському договорі (1667 року). Розкололася тоді наша Козаччина на Лівобережну і Правобережну Гетьманщину, але обидві були насправді сателітами двох сусідніх імперій: Московської і Польської. Кордон поміж двома Гетьманщинами і двома імперіями усталили вони собі по річці Дніпро.

Папа Іван-Павло II візитував в першу чергу Українську Римо-католицьку Церкву. У Києві це була немов урочиста інавгурація тієї нової Церкви, а у Львові – візитація її головного ядра – польських римо-католиків. Автохтонна Українська Греко-католицька Церква залишилася як у Києві, так у Львові другою в черзі. Не варто цього приписувати виключно польському етнічному походженні Папи. Навіть найкраща добра воля будь-якого Римського архиєрея неспроможна нараз змінити довговікову тенденцію поширення якої-небудь Церкви, в тому числі й Латинської, як з'ясовано вище. Зрештою, наводили ми також приклади, як не один раз Римські архиєреї сприяли розвиткові самоуправної Східної Церкви, проте на місцях перемагала тенденція поширення сильнішої Церкви.

Природа не терпить порожнечі – чи то вона буде фізична, чи суспільно-політична, чи церковна. Порожнечу негайно заповнюють амбітні сусіди. Коли советська імперія відступила від Ельби до Бугу, то, на велику прикрість для Горбачова, відразу на ці терени, аж до Бугу, поширився Північно-атлантичний союз (НАТО). Коли водночас з тим Московська патріярхія мусить відступати від Сяну до Дніпра, то цілком логічно на ці терени аж до Дніпра поширюється Західно-європейська латинська Церква.

Є в світі ідеалісти, які бажають, щоб люди керувалися християнськими законами справедливості й любови. На жаль, Христова наука не стала ще нормою у політиці. Збігнєв Бжезінський закликав, щоб постсоветська Росія зреклася імперіялістичних зазіхань і, нарешті, прийняла демократичний спосіб життя. Колишній кандидат на пост президента США Патрік Б'юкенен запитус: „Америка хоче бути демократією чи імперією?“. Заклики одного і другого прозвучали, мов у безлюдній пустелі. В історії світу поширення кожної імперії зупиняла або інша імперія, або відчайдушний спротив автохтонного населення.

Києво-галицька католицька Церква рішуче обороняла свої суверенні права перед наступом Московської Церкви й імперії. Однак, коли північна загроза мусіла відступити до Дніпра, то зовсім невторопно відсунено від проводу Церкви її самовідданих оборонців. Ті, що перебравли провід, пішли на послухну співпрацю із західною Римо-католицькою Церквою, починаючи від вчителів і вихователів нового духовенства, аж до підготування папської візити.

Не розуміли вони, що за кожну поміч доведеться платити якоюсь мірою суверенності.

Дехто обмежився до вичікування патріяршого титулу, щоб ним скрипити життя і суверенність Києво-галицької Церкви. Дехто наївно сподівався, що це буде дарунком Папи під час візити. Не усвідомлювали собі

суперечности у такому сподіванні, бо зміцнення суверенності автохтонної східної Церкви утруднювало б поширення Української Римо-католицької Церкви аж до Дніпра. Візитним „дарунком“ міг би бути щонайбільше титул „почесного“ патріарха без властивих патріярших прав, як про це вже була мова вище.

Зрештою, наша Києво-галицька вселенська Церква вже має патріярші права, і титул патріярха підвищив би тільки її гідність, а не збільшив би права. Про це вже в 1629 році писав Києво-галицький Верховний архієпископ Венямин Рутський до Папського нунція: „Митрополити Руси насправді мають віддавна патріярші привілеї... так що нічого іншого йому не бракує до повноти патріярхальної юрисдикції, як лише титулу патріярха“. Підтвердив це 1622 року секретар Ватиканської Конгрегації поширення віри Франческо Інголі: „Ця гідність (патріярша) додасть Митрополитові хіба ім'я, бо він вже має право висвячувати єпископів у своїй області, і в цьому головному полягає по суті патріярхальне право“. Сучасний коментатор верховного права Віктор Поспішил у своїй книжці „Eastern Catholic Church Law“ (1993) пише: „...Сподівання деяких українців, яким теперішній Папа Іван-Павло I обіцяв, що їхній Верховний архієпископ буде піднесений у відповідний час до гідности паріярха, що це підвищення дасть їхній Церкві якусь вищу церковну владу, є помилкове; Верховний архієпископ Східної католицької Церкви вже тепер посідає все, що має патріярх, і не може сподіватися більшого“.

Отож нашої Києво-галицькій Церкві бракує не так патріяршого титулу, як радше відваги й рішучості кермуватися порадою, яку дав Папа св. Пій Х Верховному Архієпископові Андреєві Шептицькому: „*Uti iure suo*“ (користуватися своїм правом). Недоцільно очікувати в усьому на рішення Римського архієрея, бо його волю не завжди виконують на низах. Треба самим розважливо, але рішуче користуватися своїм правом. Як це робили єпископи Берестейських синодів й деякі пізніші владики, аж до Митрополита Андрея та його підпільних наступників.

У всьому цьому контексті є зрозумілим, хоч і болючим, факт, що поміж тридцятьма іменами проголошених папою блаженних не знайшлося імені Митрополита Андрея, хоч знайшовся перший римо-католицький архієпископ Львова з часів польської окупації Юзеф Більчевський. Немов вказуючи, в якому напрямі мала б розвиватися Галицька Церква в майбутньому. Не злагіднює прикrostи, а ще більше підкреслює її той факт, що блаженними проголошено послідовників ідеї Митрополита Андрея – рідного його брата о. Климентія Шептицького, о. Леоніда Фьодорова, єпископів Миколу Чарнецького, Микити Будку, Василя Величковського та інших, але нема ініціатора їх подвижницького життя. Офіційно відзначено лише їхні особисті заслуги як індивідуальних осіб, а не як будівничих Києво-галицької Церкви, яка стала сильною опорою для них і для інших у часи переслідування. Цієї інституціональної заслуги страждальної Церкви не можна було б оминати при проголошенні блаженним Митрополита Андрея. Його ім'я і життя нерозривно зв'язані з відродженням і виживанням переслідуваної Киє-

во-галицької Церкви. Це взаємне нерозривне пов'язання відзначив Папа Іван-Павло II у своїй проповіді, як цитовано вище.

Про УГКЦ як інституцію нема окремої згадки в жодній з папських проповідей в Україні. Це ж була перша зустріч Римського архиєрея з тією Церквою, яка офірувала гори трупів і море крові за вірність Святому Римському престолові в інституції переслідуваної УГКЦ. Це не були жертви індивідуальних осіб якоїсь аморфної, неокресленої католицької Церкви. Не рятувалися вони також у Римо-католицькій Церкві, яка не була переслідуваною, але яка тепер випереджує автохтонну УГКЦ. Не віддаючи цій Церкві-страдниці належного визнання, Папа обмежився неконкретною обіцянкою: „Як при цьому не згадати далекоглядну і ґрунтовну пастирську діяльність Слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького, справа беатифікації якого ведеться, і сподіваємося одного дня побачити його у славі Святих...“.

У всьому цьому контексті сподіваний один день виглядає дуже далеким, може дальшим, ніж у випадку св. Йосафата, на канонізацію якого довелося чекати 244 роки.

Хібащо провід Києво-галицької Вселенської Церкви візьметься за розбудову своєї Церкви своїми силами, не оглядаючись на „допомогу“ сусідів або на ініціативу згори, а буде користуватися своїм правом. Промінь надії, що сучасний провід буде закріплювати самоуправність нашої Києво-галицької Церкви, можна знайти у слові Блаженнішого Любомира перед початком Св. Лтургії 27 червня 2001 року, у присутності Римського архиєрея і півтора мільйона вірних. Це була єдина промова, в якій говориться про нашу Церкву як інституцію: „Зібрані тут маси – і я є їхнім речником – свідчать безпосередньо про те, що наша Церква, зазнавши великих і надзвичайно болісних втрат, все ж щасливо вистояла і при першій нагоді відновила своє нормальне публічне існування. .. Уже сьогодні, Святіший Отче, перед Тобою в любові і покорі стоїт Церква, готова до здійснення нових завдань, які випливають з нашої богоносної східньої традиції й церковного управління, а а також з почесного нашого обов'язку перед усією Вселенською Церквою“.

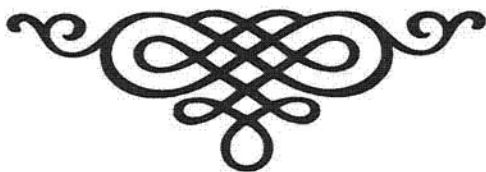
Чи наша Церква вже готова до нових завдань, можна сумніватися. Однак можна плекати надію, що теперішній її провід, на підставі великого досвіду минулих років, включно з Папською візитою, а не лише під впливом емоційного захоплення масовістю вірних в останній день візити, візьметься готувати нашу Київську Вселенську Церкву до здійснення завдань, які випливають з нашої Київської традиції й церковного Київського самоуправління.

Про автора: о. І. Мончак – доктор богослов'я, спеціаліст з екуменічних проблем Київської Церкви доберестейських і пізніших часів. Автор декількох досліджень, зокрема – монографії „Київська самоуправна Церква“, виданої вже в незалежній Україні, і багатьох статей на церковно-історичні теми.

Олександр ОЛЕСЬ

На чужині

Ой, чого ти, тополенько,
Не цвітеш?
Чом пожовклу головоньку
Хилиш-гнеш?!
Чом з вітрами-парубками
Не шумиш,
А змучена, засмучена
Мов з нелюбом заручена
Все мовчиш...
Тільки часом до хмароньки
Скажеш ти:
„Ой, хмаронько, ой, чаронько
Не лети!
Зірви з мене се листячко,
Се листячко - намистечко
Без краси...
У рідную родиноньку,
На милую Україноньку
Віднеси.

ТРИ ПРОРОЦТВА ФАТИМСЬКОЇ БОЖОЇ МАТЕРІ, два з яких вже збулися

Коли в 1946 році несподівано для всіх молодий поет і актор Кароль Войтила раптом вирішив посвятити себе Христові, ніхто не міг збагнути: чому? Чому цей блискучий молодий чоловік, гарний, талановитий, той, що подавав великі надії, раптом вирішив відмовитися від життя, яке йому так багато обіцяло в майбутньому? Може, це наслідок автомобільної катастрофи, в яку він потрапив два роки тому? Фізичні страждання, довгі роздуми на лікарняному ліжку змусили на багато дечого в житті подивитися по-іншому? А може, річ у нещасливому коханні? Адже ж дуже часто саме через нього молоді люди в Польщі ідуть у монастир. Любов, справді, була, він кохав гарну дівчину, також майбутню артистку. Але ж бо й вона його кохала! Що він міг сказати їй, чим міг пояснити те, що назавжди відмовлявся від неї? Кароль не розумів себе до кінця, але відчував, що само Провидіння веде його. З болем залишав він кохання, сцену і поезію, не знаючи, що йому належить зіграти головну роль в одній з найбільш хвилюючих християнських містерій XX сторіччя.

Подумайте самі: три події – зав'язка, кульмінація і розв'язка – сталися в один і той самий день 13 травня. В 1917 році, в 1981-му і 2000-му. Кожна з них схвилювала мільйони, навіть мільярди людей, однаке про те, що вони були діями єдиної драми, до самої розв'язки не здогадувався ніхто, крім двох чи трьох осіб.

13 травня 1917 року. Зав'язка

У цей день три маленькі пастушки з села Фатима пасли своє невелике стадо, коли рівно опівдні їм було явлене чудо: вони побачили Божу Матір. „Чарівна Пані“, як називають її португальці, побесідувала з ними, попросила їх молитися і сказала, щоб кожного 13-го числа вони проходили на це місце.

Кожного разу Мадонна спочатку з'являлася одній з них – Люсії, причому Люсія не лише бачила і чула Богородицю, але й могла розмовляти з нею.

Остання, шоста, зустріч, відбулася 13 жовтня. До того часу про фатимське чудо стало широко відомо, і крім трьох пастушок до місця святині прийшло ще 60 тисяч прочан.

Ще Діва Марія розповідала Люсії про три свої видіння. Перше стосувалося світової війни, що палала тоді. Богородиця провістила час, коли війна закінчиться, але передбачила Другу світову війну і страшний катаклізм наприкінці її. При цих словах небо раптом засвітилося дивним сяйвом. у 45-му році, коли після вибуху атомної бомби страшне сяйво вкриє небо, згадають про видіння Богородиці у Фатимі.

Друге видіння стосувалося Росії. Причому Люсія спочатку навіть не зрозуміла, що це за Росія така. Вона вирішила, що це якась недобра жінка, яка віддасть себе якомусь комунізмові, відпаде від Церкви і буде переслідувати віру та віруючих. Однак пізніше вона покається, перейде через „освячення непорочним серцем Марії“ і навіть прийме католицизм. Мине декілька місяців і, справді, владу у невідомій Росії захоплять якісь комуністи, почнуть руйнувати церкви і переслідувати віруючих. Мадонна розповіла їй про третє видіння, але суворо попередила Люсію, що відкрити це людям можна буде тільки після 1960 року.

І ще. Через три роки у травні в далекій Польщі народиться хлопчик Кароль. Про це Мадонна нічого не сказала, однак тепер ми знаємо, що цю подію також слід додати до зав'язки.

Дія своєю ходою розвивалася далі, в 1928 році Люсія пішла в монастир кармеліток. Казала, що іноді спілкується з „Чарівною Панею“. Тайну третього одкровення берегла свято. Але в 1955 році, за п'ять літ до визначеного терміну (можливо, вона злякалася, що не доживе до того дня і „третя тасмница Фатими“ відійде разом з нею, а може, просто вирішила тягар відповідальності, який несла вже майже сорок літ, перекласти на міцніші плечі), сестра Люсія докладно виклала всі три видіння Богородиці на папері і відіслала законвертованим листом – церковним єрархічним ланцюжком – до самого Папи (ним тоді був Пій XII).

Прочитавши цей лист, понтифік дуже розхвилювався. Нікому нічого не пояснивши, він вклав лист у новий конверт і відіслав на надійне зберігання.

Усі наступні понтифіки, заступаючи на свій пост, першою справою знайомилися з листом сестри-кармелітки, однак змісту його нікому не відкривали. В 1978 році лист ліг на стіл Папи Івана Павла II. У цей рік вперше за чотири стіліття папою був вибраний не італієць, а поляк, Кароль Войтила. Новий понтифік ознайомився з листом, але також, не відкривши нікому змісту, повернув його у сховок.

13 травня 1981 року. Кульмінація

В цей день Іван Павло II на площі святого Петра повільно об'їздив ряди прочан, потискав руки, благословляв. Так він чинив кожної середи. Але у 81-му році середа припала на 13 травня. О 17 годині 19 хвилин Папа Іван Павло II взяв на руки маленьку дівчинку, притиснув її до своєї білої сутани і повернув батькам. І тут же прогрімилі постріли. Стріляв тюркотерорист Алі Мехмет Агджа. Перша куля покалічила папин мізинець і ввійшла в живіт, друга зачепила лікоть й поранила когось з прочан, третя пролягла поряд з головною аортою. Якби вона відхилилася хоч на пару міліметрів, Іван Павло II загинув би ма місці. Це було справжнє чудо,

тому що Агджа, як з'ясувалося потім, був бездоганим стрільцем.

Наступного дня після замаху Іван Павло II попросив принести з папського архіву послання Люсії і, прочитавши його, так розхвилювався, що стурбував лікарів.

13 травня 1982 року Папа здійснив прощу до Фатими. А в грудні 1993 року відвідав у тюремній камері Алі Агджу. Подобиці бесіди невідомі, але говорили вони понад двадцять хвилин, понтифік назвав терориста „братом“, сказав, що як християнин прощає його, і подарував медальйон, на якому витиснені дві дати: 13 травня 1917 і 13 травня 1981, а також зображення Мадонни, самого папи і трьох маленьких пастушок.

У березні 1984 року статуя Фатимської Божої Матері була привезена до Риму. Точнісінько у відповідності з другим „фатимським наказом“ і ритуалом, про який колись Матір Божа розповіла Люсії, Папа Іван Павло II здійснив обряд „освячення Росії і світу непорочним серцем Марії“.

Інтерес до „чуда Фатими“ спалахнув з новою силою. Мільйони віруючих у всьому світі хотіли знати, в чому ж полягає „третє видіння“. Куди б не приїздив понтифік (а їздив він по світі, як ніякий інший папа до нього), його запитували про це, прислали листи, організовували рухи, проводили спеціальні конференції. Брали в кільце й Люсію, що сховалася в монастирі, однак характер у бабусі був твердий.

В тих церковних колах, що були занепокоєні гострою кризою католицької верхівки, гадали, що третій наказ Мадонни якоюсь мірою стосується гріхів самої Церкви, що спричинили цю кризу, і сподівалися, що в ньому міститься якась порада, як зміцнити віру, що похитнулася. Не даремне ж Папа звернувся до світу з посланням, в якому від імені Церкви попросив вибачення за спалення Джордано Бруно та інші злочини святої інквізиції.

13 травня 2000 року. Розв'язка

В цей день у Фатимі на очах понад повмільйона прочан було проведено обряд беатифікації, тобто причислення до сонму святих, блаженних дітей Жасінти і Францішки Марту, тих самих пастушків. Тут же була і 93-річна Люсія, їхня двоюрідна сестра.

Служба Божа закінчилася, і до мікрофону підійшов державний секретар Ватикану Анжело Содано. Величезний натовп затамував подих, він бо вже знав, що ось тепер станеться те, чого люди чекали багато десятиріч: буде відкрито останню таємницю Фатими.

Державний секретар не обманув очікувань. Він сказав, що третя тайна, як і перші дві – це пророче видіння, яке з значенням можна зіставити з описаними у Святому Письмі. Вісімдесят три роки тому, коли Божа Матір стояла тут, на цьому самому місці, перед її духовним зором постали гори трупів закатованих християн, мирян і священнослужителів, і високий єрарх у білому одязі, що в муках ішов поміж мертвих тіл. Відтак Пречиста Діва почула вистріли і побачила, як єрарх упав, скошений кулею. Це видіння – символ усіх злодіянь, здійснених у XX сторіччі атеїс-

тичними державами в їхній боротьбі проти церкви і віруючих. Однак це й знак того, що Апокаліпсу, яка насувається, можна уникнути. Та для цього найвищий єрарх повинен був пролити свою кров.

Не тяжко здогадатися, чому Мадонна звеліла берегти це видіння в таємниці: надто багато знайшлося б у світі божевільних, готових „виконати волю Божу“. Зрозуміло, чим було викликане надзвичайне хвилювання Папи Пія XII: він вирішив, що пророцтво стосується його: адже 13 травня 1917 року, в день першої з'яви Богородиці, його висвячували на єпископа! Що це, як не знак того, що саме йому належить своєю кров'ю викупити людські злочини?

Мабуть, понтифік приготувався до викупної жертви, але чаша сія минула його.

Знаходить своє пояснення навіть такий факт: коли Алі Агджа, втрапивши момент для атентату, вже зібрався іти, Папа раптом вирішив об'їхати площу ще раз, чого раніше ніколи не робив. В цьому також була рука Провидіння. Воно не могло чекати ще декілька років, коли середина припаде на 13 травня.

І зрозуміло, чому навіть після атентату Іван Павло II не відкрив третьої тайни: він не був певний, що пророцтво вже збулося, адже ж він залишився живим. Тяжко збагнути інше: з яким почуттям він вирушав у свої численні подорожі по світі, якщо в кожній країні міг статися новий атентат, і вже фатальний?

І ще одне. 18 травня, через п'ять днів після оприлюднення третьої таємниці, Іванові Павлові II сповнилося 80 літ, й декілька осіб, друзів його юности, приїхало до нього у Ватикан. Мільйони глядачів могли бачити в телевізії, як понтифік схвилювано ступив назустріч одній з відвідувачок, кінчиками пальців торкнувся її обличчя, мовби не вірив своїм очам, торкнувся ще раз і нарешті промовив „Галінка!“

Вони стояли і мовчки дивилися одне на одого. Двоє старих, дуже старих, та все ще гарних людей. Чому вони зустрілися лише тепер? Може, тому, що нарешті зрозуміли, заради чого понад піввіку тому відмовилися від свого великого кохання?

Отже, драму зіграно. Молиться у своєму монастирі бадьора бабуся Люсія, „міцний горішок“. Але Мехмет Агджа також вважає, що зі своєю ролею в цій драмі століття цілком дав собі раду. Він дістав позиттєве ув'язнення, однак уже вийшов на волю.

Не збулося тільки одне пророцтво Фатимської Божої Матері: Росія не прийняла католицтва.

Олександр ТОЛПИГІН

ПРО ЩО ГОВОРИТЬ САКРАЛЬНА ГОТИКА УКРАЇНСЬКОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Готичний стиль виник в середині XII сторіччя у Франції. Саме в цей час почалося економічне піднесення її північних провінцій, що привело до бурхливої розбудови міст і розвитку ремесел.

Приплив віруючого населення у міста потребував більшої місткості церков. Старі храми, збудовані ще в романському стилі, вже не відповідали тогочасним потребам. Потрібна була свіжа інженерна думка, щоб перекрити храм великої площі, розкрити його інтер'єр вгору і наповнити світлом.

Один з перших готичних храмів – собор Паризької Богоматері, будівництво якого розпочалося в 1163 році. Будівничі, поза усіма сумнівами, знали технологію будівництва храмів у романському стилі, однак пішли іншим шляхом – зменшивши до межі можливого перетин конструкцій, товщу колон, застосували контрфорси і аркбутани. У висліді з'явилася можливість збільшити висоту перекрить, замінити бічні стіни величезними вікнами.

Собор Паризької Богоматері споруджувався, у головних частинах, аж до 1230 року, але в цілому праця тривала й у наступних століттях. Великою заслугою його будівничих було застосування стрільчастих арок, які отримали назву готичних.

Щодо самої назви „готика“, то її придумали італійці. Усіх людей, котрі мешкали північніше від Італії, вони називали готами – від германського племені готів, яке жило на берегах Балтійського моря. З часом це плем'я зросло кількісно і в IV–V століттях зайняло Італію та Іспанію, утворивши в захоплених землях свої держави. А ще раніше частина готів осіла навіть у Причорномор'ї.

Однак повернімося до готичного стилю. Свою переможну ходу, розпочату у Франції, він продовжив майже по всій Європі, докотившись, мов океанська хвиля, до Угорщини та Польщі, а відтак і до України та Білорусі. Саме така думка склалася в істориків архітектури. Чи погодитися з нею, чи спробувати нам самим зазирнути в темряву століть?

Що було в Києві, Чернігові, Сіверщині в той час, коли в Парижі, Руані та багатьох інших містах на історичну арену вийшла готика?

Династичні зв'язки Києва і Парижу на довгі роки зумовили торговельний і мистецький рух в обох напрямках.

*Церква св. Параскеви (XV ст.) в селі Олександрівка Хустського району
Закарпатської області. Фото Михайла Сирохмана (Ужгород).*

30-ті – 80-ті роки XII сторіччя – це час розвинутого феудалізму, час занепаду Київської держави, і разом з тим – час великого розвитку мистецтва. Тоді у великих і малих князівствах почали формуватися місцеві архітектурні школи. Тогочасні будівничі відмовилися від плінфи як будівельного матеріалу і перейшли до цегли – в Подніпров'ї і на Волині, та до каміння – в Галичині і на Поділлі. Цей перехід привів до нових технічних і художніх засобів.

Все ж будівництво з дерева залишалось найпоширенішим. Тисячолітні традиції українського сакрального дерев'яного мистецтва, витримуючи взаємовпливи з боку кам'яного будівництва, йшли своїм шляхом.

На жаль, війни і людська обмеженість знищили багато стародавніх пам'яток нашої культури, однак завдяки багаторічним зусиллям археологів і архітекторів-реставраторів ми маємо змогу читати книгу минулого.

Вже в часи після Другої світової війни українські археологи, проводячи розкопки в Києві, Чернігові, Путивлі, віднайшли залишки центричних церков, плян яких відрізнявся від подібних споруд середини XII сторіччя. Це дало підстави стверджувати, що стиль, який виник наприкінці XII сторіччя, багато в чому спирався на торговельно-ремісничий стан і міське населення. У ті часи скандинави називали Русь „Гардарікою“, тобто країною міст. Нам і тепер відомі сотні городищ Київщини, Чернігівщини, Переяславщини, що існували колись.

Отже, головний об'єм цих храмів був уже не кубічним, а стовпоподібним. Бана була поставлена на ступінчастих підпружних, майже стрільчастих арках. Разом з іншими елементами, застосованими будівничими у П'ятницькій церкві в Чернігові та Вознесенській церкві у Путивлі, наприклад, піварками, ці храми з певністю можна назвати протоготичними, тріумфальними. У них поєднані як східні, так і західні тенденції. Хоч ці церкви невеличкі за об'ємом, компактні, ліричні, але це тріумф влади церковної над світською, тріумф духу над плоттю.

Об'єднання форм східної і західної шкіль слід розуміти як бажання ремісничого і купецького люду об'єднати дві гілки християнства.

Цей виразний поступ суспільства був перерваний татаро-монгольською навалою, але відродився в XIV–XV століттях в різних регіонах України.

У передгір'ях Карпат, у селі Лаврів Старосамбірського району Львівської області є дуже цікава Онуфріївська церква. Хоч перші письмові згадки про монастир належать до 1407 року, згідно з останніми дослідженнями, церква могла бути збудована ще за часів Галицько-Волинського князівства. У пізніші часи вона не раз перебудовувалася, змінювала як зовнішній, так і внутрішній вигляд. Відомо, що колись стрільчаста готична арка відділяла апсиду від нави, але під час реставрації 1910–1914 років була замінена напівциркулярною аркою. Тоді ж були розібрані деякі старі склепіння. Докладне дослідження цієї церкви могло б принести в історію української сакральної архітектури нові яскраві рядки.

Тяжко сказати, як виглядала церква Параскеви П'ятниці у Львові, збудована на межі XIII і XIV століть. Вона була відбудована з руїн у 1643–1645 роках і мала як молдавські, так і готико-ренесансні риси.

У центральній Галичині, в Рогатині, в XIV–XV століттях була збудована готична за своє суттю церква Різдва Богородиці.

Можна говорити і про впливи готики на галицьку школу будівництва XVI століття. Наприклад, однонавна церква Трійці в селищі Щирець частково перекрита зімкненими склепіннями з розпалубками (апасида). Знову ж таки, як і в попередніх церквах, тут поєднуються східні і західні традиції архітектури.

На сході Львівської області, в селі Міжгір'я, в Унівському монастирі зверглася Успенська церква середини XVI століття. Вона має перехідний тип – від готики до ренесансу.

На Волині українські будівничі використовували декілька схем побудови храмів. На західній Волині часто застосовували базилікальний тип. У XV столітті в Луцьку була побудована Покровська церква, яка представляє однонавну базиліку. Наприкінці цього ж століття в Зимньому, що коло Володимира-Волинського було збудовано Успенську церкву – тринавну базиліку.

Однією з найвидатніших споруд готико-ренесансного стилю є Богоявленська церква першої половини XV століття в Острозі. У ній вдало поєднано хрестову-банну схему давньоукраїнських храмів з готичними порталами, вікнами (знищеними під час реставрації у XIX столітті), стрільчастими підпружними арками, ренесансними нішами.

П'ятнадцятим століттям датоване і спорудження Троїцької церкви в селі Межиріч біля Острогу. Як і Богоявленська замкова, Троїцька монастирська церква – тринавна, триапсидна, шестистовпна, п'ятибанна, з готичними вікнами, склепіннями в нартексі і апсидах, контрфорсами. Обидві ці церкви збудовані на кошти князів Острозьких.

Сталістю готичних традицій в українській архітектурі можна пояснювати застосування готичних вікон у пізній для цього стилю Михайлівській церкві 1639 року в целищі Гоща.

Говорячи про будівництво готичних сакральних споруд, не можна уникнути думки, що конхові оборонні церкви Поділля, будовані переважно у XV–XVII століттях, також виказують у собі як балканський східний, так і готичний, західний, інколи готико-ренесансний вплив.

Миколаївська церква, збудована в 1610 році в Бучачі, тепер Тернопільська область, мала оборонну башту, готичні склепіння і контрфорси, хоч форму її вікон можна віднести й до візантійських традицій, а сигнатурку – до ренесансних.

Традиція будівництва конхових оборонних церков на західньому Поділлі простежується і в XVI столітті.

Всього в кількох кілометрах південніше Бучача збереглися руїни однієї з таких церков. Оборонною була Онуфріївська церква кінця XVI століття в селищі Гусятин. Вона також належить до типу триконхових храмів.

Готичні риси простежуються і в тричасних храмах південно-західного Поділля. Такими є Юріївська церква XVI століття в селі Касперівці і Миколаївська церква XVII століття в селі Нагоряни Заліщицького району Тернопільської області.

А якою міццю і яким темпом віє від тричасних церков кінця XVI століття в селях Колодному і Залужжя Збараського району. Уважний дослідник знайде в них і бійниці, і готичні склепіння, і ренесансні бані, і колони тосканського ордену.

В колишній княжій столиці Теребовлі збереглася у перебудованому вигляді Микільська церква кінця XVI століття. Хоч у наш час відсутній старовинний бабинець, однак і в наві, і в апсиді збереглися первісні склепіння. Особливо вражають красою ті, що знаходяться в апсиді – ребра їхніх розпалубок профільовані. До речі, й ця церква була пристосована до оборони. Над апсидою був бойовий ярус з бійницями.

Для центрального Поділля в цілому характерні як триконхові, так і тричасні церкви.

Дві конхові церкви збереглися в Ярмолинецькому районі Хмельницької області. Перша з них – це Покровська оборонна церква в селі Сутківці, збудована у XIV столітті, а в третій чверті XV століття перебудована із влаштуванням готичних щипців над другим ярусом центрального об'єму.

Як вважає доктор мистецтвознавства Григорій Логвин, ця церква є найбільш закінченим типом храму, пристосованим до оборони.

Друга – це Покровська церква-фортеця XIV–XVI століть в селі Шаровка. Найдавнішою частиною цієї церкви є донжон XIV століття, а сама триконхова церква була побудована у 30-их роках XV століття. На жаль, ця церква дійшла до нас не в своєму первісному вигляді. У 1890-их роках, перебудовуючи церкву, знищили її готичні деталі.

Конхові храми були також в Кам'янці-Подільському та інших місцях Поділля.

З іншого типу готичних споруд Хмельниччини виділяється замкова церква XVI століття у Старокостянтинові та Троїцька церква першої чверті XVII століття в Сатанівській Слобідці Городоцького району.

Українська спадщина була б неповною без перлин Карпатською краю, що зберіг найдавніші пам'ятки дерев'яного і кам'яного мистецтва. Однією з дуже давніх готичних пам'яток є кам'яна церква XIV століття в селі Шаланки Виноградівського району. Хоч після ремонту 1821 року вона втратила багато готичних елементів, все ж і тепер видно її первісну структуру.

У цьому районі, в селі Новоселиця, збереглася готична дерев'яна Успенська церква XVII століття.

В Іршавському районі, в селі Ільковиця збереглась Михайлівська дерев'яна церква побудови 1658 року. Заповідником старої дерев'яної архітектури є село Середнє Водяне. В ньому збереглися дві Миколаївські церкви 1428 року і середини XVII століття. У верхній Миколаївській церкві ще й досі є вузькі готичні вікна.

В Тячівському районі, в селі Колодному, в Миколаївській церкві 1470 року збереглися нерозтесані вікна: одне – колоподібне, друге – хрестоподібне.

В селі Діброва цього ж району збереглась готична Миколаївська церква з 1604 року. Дуже цікаве намисто церков збереглося в Хустському ра-

Церква св Михайла (1777 р.) з села Шелестово Мукачівського району Закарпатської області. Фото Михайла Сирохмана.

йоні. Найдавнішою з них є дерев'яна церква св. Параскеви XV століття в селі Олександрівка. У XVI столітті збудована дерев'яна церква Різдва в селі Стеблівка. А в 1668 році була збудована Михайлівська церква в селі Крайникові. Усі вони мають яскраво виражений готичний характер.

Про те, що готичні традиції будівництва були притаманні усім регіонам України протягом досить довгого часу, свідчить апсида відбудованої на початку XVII століття церкви Спаса на Берестові. Ктиторм цієї реставрації був митрополит Петро Могила.

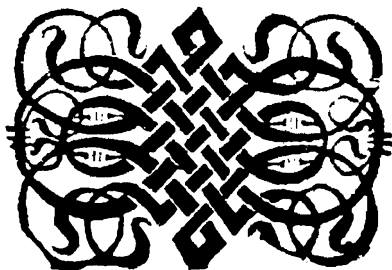
Хоча, без сумніву, природа різних регіонів України сприяла формуванню різних шкіл народної дерев'яної архітектури, проте не можна не помічати впливів монументальної кам'яної архітектури на дерев'яну, як і на-
вапки.

На жаль, незадовільна збереженість давніх дерев'яних храмів не дає змоги рівномірно простежити етапи розвитку готики в усіх районах України, але збережені пам'ятки і графічні зображення їх говорять і про візантійські, і про готичні течії в дерев'яній архітектурі.

Наявність стількох пам'яток з кінця XII до середини XVII століть, збудованих як з дерева, так і з каміння в готичному чи в поєднанні готичного з візантійським стилем в українській ортодоксальній сакральній архітектурі засвідчує незмінне протягом п'яти століть бажання об'єднатися в єдину Церкву Христову, як б увібрала в себе все найкраще як зі Сходу, так і з Заходу.

Тільки нерозумна політика Речі Посполитої наприкінці XVI і на початку XVII століть, спрямована на приєднання Сходу, а не на об'єднання з ним, привела до катастрофи, в результаті якої український народ потрапив у російське рабство.

Сьогодні українську душу намагаються розірвати на шматки різні Церкви, тим часом народові для самозбереження потрібна єдина Українська Апостольська Церква, оплот християнства і сестра цивілізованого світу. З утворенням єдиної помісної Церкви багатовічні прагнення народу стануть живою дійсністю.

Михайло ДИМІЦЬКИЙ ВЕЛИКИЙ В УСЬОМУ, ТАКОЖ - У МЕЦЕНАТСТВІ

Хоч про жертвенність Митрополита Андрея Шептицького загально-відомо, ця грань його життя все ж зовсім скупо задокументована, оскільки Великий Митрополит був дуже скромною людиною і діяв чисто по-християнськи, не розголошуючи своїх добродійних кроків. Найбільше преса пише про фінансування ним Національного музею у Львові, тим часом Митрополит матеріально підтримував сотні сиріт, студентів, вдів, родини померлих священників

Про меценатську діяльність Митрополита Андрея знаходимо чимало фактів у збірнику „Служа Божий Митрополит Андрей Шептицький“ (Видавництво „Америка“, 1994 рік), однак тираж цього видання був мізерний, і книжки не вистачило навіть для церковного середовища.

Оскільки минулий, 2001 рік наша Церква присвятила Андреєві Шептицькому, і в українських газетах та журналах з'явилося багато нових публікацій про Митрополита, автор цих рядків зібрав розрізнені відомості саме на тему меценатства, щоб таким чином докладніше висвітлити це питання.

... Наш славний маляр Михайло Мороз у своїх споминах згадує, що коли до Львова приїздив Василь Стефаник, то передусім відвідував Митрополита Андрея. Стефаникові товариші з радикальної партії критикували письменника за це, допитуючись, чому він це робить. Стефаник відповідав, що любить дивитися на сиву голову Кир Андрея, яка думає і журиться про нас і про всю Україну,.

Отже, ще за часів Австро-Угорської монархії Митрополит Андрей подарував для сиротинців село Посіч Майдан з 364 моргами землі, яка вартувала 750,000 корон.

У 1902 році Митрополит Андрей приїхав до Боснії, коли тамтешнім русинам-українцям загрожувала голодна смерть. Він домігся для них державної допомоги від Відня, а за власні гроші заклад виноградники, щоб люди мали працю, поміг збудувати декілька церков і заснував Товариство „Просвіта“.

У Станіславові Владика Андрей перебував тільки один рік, 1889–1890, а коли відходив до Львова, щоб перейняти митрополичий престіл, то залишив власну бібліотеку з 3,870 томами книжок.

У Скнилові коло Львова Митрополит подарував монахам-студитам замок і 250 гектарів землі для Товариства „Просвіта“, заклавши там народну школу садівництва і городництва.

У Корчині подарував замок для Товариства „Сільський Господар“, також декілька сотень моргів землі – для заснування народної школи сільського господарства.

У Зарваниці подарував 364 гектари землі для дитячого сиротинця повоєнних сиріт.

У вересні 1917 року, коли Митрополит Андрей повернувся з російського полону, галицькі українці зібрали для нього 320,000 корон і запропонували заснувати сирітський фонд його імені. Митрополит додав до зібраної суми ще мільйон крон, але відмовився назвати фонд своїм іменем, залишивши назву – Безіменний.

Митрополит Андрей був засновником Українського Національного музею у Львові. У день відкриття, 13 грудня 1913 року, музей мав уже 14, 939 експонатів, які раніше були власністю Митрополита Андрея. Він дуже дбав, щоб нічого не було втрачене, що мало вартість для українського народу. Відомий політичний і громадський діяч д-р Логин Цегельський написав у своїй монографії про Митрополита Шептицького, що коли б той більше нічого не зробив, тільки заснував цей музей, то вже це одне поставило б Митрополита в ряд найкращих синів України.

У 1903 році Митрополит Андрей купив за 7000 корон будинок на площі св. Юра, по вулиці П. Скарги і там заснував „Народну лічницю“, тобто поліклініку для безплатного лікування бідних людей – без різниці віку, національності чи конфесії. Протягом тільки 1904 року лічниця надала понад 12 тисяч безплатних лікарських консультацій. Усі адміністративні видатки Митрополит покривав з власних фондів. У 1918-1921 роках там лікувалися ранені вояки УСС і Української Галицької Армії. У 30-их роках лічницю було розширено, також за гроші Митрополита, і вона стала називатися „Українська лічниця імені Митрополита Шептицького“. У 1938 році там вже постійно працювали 18 лікарів, а їхню працю, тобто безплатне лікування бідних людей, Митрополит покривав з власних фондів.

У 1920 році Митрополит купив у Львові дім для воєнних інвалідів і також утримував його з власних фондів. Воєнних сиріт розміщував у монастирях. У 1920 році Митрополит Андрей поїхав до Америк, щоб організувати допомогу для воєнних інвалідів та сиріт. Сестра Віра Слободян, ЧСВВ, згадує, з яким нетерпінням чекали в Галичині на повернення Митрополита. Вже на початку 1924 року Владика сплатив за сестер-василіянок фінансові зобов'язання у ділянці утримання притулків, а в серпні 1925 року додав на утримання сиріт 3000 швейцарських франків і 2,700 доларів. Як підкреслює сестра В. Слободян, ця діяльність вимагала від Митрополита величезної особистої посвяти, бо вже тоді давалася взнаки недуга ніг, і Митрополит мусив користуватися милицями.

У Львові Митрополит Андрей заснував дяківську бурсу і також утримував її з власних фондів. Там діставали відповідну освіту дяки, хорові диригенти, бібліотекарі, навіть майбутні кооператори, яких він завжди заохочував до активної діяльності на народному полі.

З часів цього безперервного меценатства збереглося багато листів-подяк від різних людей, зокрема лист з 1937 року, підписаний 56 дітьми,

які харчувалися у безоплатній їдальні по вулиці Городецькій у Львові. Тисячі таких листів більшовики знищили у 1939-40-их роках, разом з архівами Митрополита у Прилбичах і у Львові по вулиці П. Скарги.

Ці архіви, що мали загальногромадське, загальноукраїнське значення, Митрополит, певна річ, також утримував з власних фондів. В архівах працювали добрі спеціалісти з різних галузей життя (докладні інформації про архіви Андрея Шептицького подано у статтях колишніх архівістів Андрія Дзеткана („Свобода“, 23 листопада 1994 року) і о. Володимира Пелеха – в Алманасі УНСоюзу за 1989 рік, а також у статті д-ра Романа Голята „Ян-Казимир Шептицький про свого стрия Митрополита Шептицького“ – у газеті „Америка“ 3 березня 1992 року).

Про величезну допомогу, яку Митрополит Андрей надавав українській молоді, можна знайти багато фактів у статті д-ра Василя Лева „Митрополит Андрей – опікун українського шкільництва (пропам'ятна книга Сестер-василіянок у Львові“, Український Архів, том XXII, Нью-Йорк, Париж, Сидней, Торонто).

Дівочу гімназію сестер-василіянок у Львові також заснував Митрополит Андрей. Вона проіснувала від 1906 року до 1939-го, тобто до першого приходу більшовиків. Кир Андрей ще за Австро-Угорщини намагався заснувати український університет у Львові, і цю справу активно порушував і після Першої світової війни, під час польської окупації Галичини. Коли ці пляни не вдалися, він надав велику суму грошей для діяльності Українського Тайного університету у Львові, який діяв від 1921 до 1925 року, коли польська влада заборонила його.

6 жовтня 1922 року Митрополит Андрей відкрив у Львові Духовну академію, яка проіснувала до 1939 року, до приходу совєтів, які знищили все релігійне шкільництво і монастирі. Коли сотні монахинь опинилися без притулку, Митрополит прихистив їх на Святоюрській горо, у своїй резиденції, і забезпечив їхнє утримання.

Митрополит Андрей був великим шанувальником мистецтв (див. статтю Люби Волошин у „Свободі“ 14 грудня 1990 року). В 1913 році Митрополит Андрей запросив до себе мистця Олексу Новаківського, купив для нього так званий „Червоний дім“, де художник відкрив академію мистецтв. У ній відтак навчалися Раковський, Свенціцький, Курилас, Гординський і навіть сам Митрополит Андрей. Художника Дадинюка Кир Андрей послав на далішні студії до Риму. Повернувшись до Львова, Дадинюк заснував школу іконопису для студитів. Митрополит фінансово підтримував художників Осінчука, Ковжуна, Горняткевича, Яблонського, Пешанського, Холодного, Мороза, скульптора Литвиненка, автора пам'ятника Іванові Франкові на Личаківському цвинтарі, та багатьох інших.

Між Першою і Другою війнами Митрополит постійно допомагав фінансово композиторові Гнатишинові, який жив і працював у Відні.

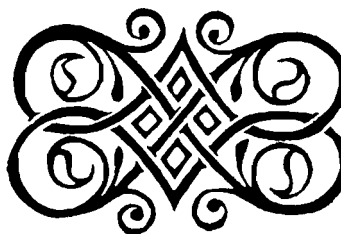
У вересні 1927 року Сколівський район у Карпатах постраждав від повені. Найбільшої шкоди вона заподіяла у селі Синевисько Вижне (тепер Верхнє Синьовидне), де сходяться ріки Стрий і Опір. Води затопили кілька десятків хат, знищили посіви на полях, пасовиська. В селі швидко на-

став голод. На річці Стрий вода змила міст, до місця біди можна було дістатися тільки залізницею. Митрополит Андрей поїхав туди поїздом, разом з місцевим деканом о. Юліаном Левинським оглянув територію, що потерпіла. За кілька днів Митрополит знову приїхав у Синевисько Вижне тягаровим автотом, яке переправили черз річку на поромі, – привіз людям декілька тон муки, цукру, взуття для дітей, шкільних підручників тощо. І таких приїздів було багато, бо допомоги потребували й інші села – Корчин, Крушельниця, Сколе. Митрополит організував масове зашеплення людей до 60-річного віку від туберкульози. В „Історії селища Синевідська Вижного“ (Львів, 1948 рік) д-р Зиновій Матисякевич подає, що допомога Митрополита Андрея лише для одного села Синевисько Вижне становила 40,000 доларів.

Не буду тут повторювати добре відомі факти врятування Митрополитом кілька сотень євреїв, переважно жінок і дітей, під час німецької окупації України, включно з головним рабином Львова.

Треба ще згадати, що Митрополит Андрей був щирим опікуном Пласту. Він віддав пластунам велику частину своєї посілости у Підлютім, де кожного літа відбувалися таборування молоді. Кир Андрей щоліта приїздив до пластунів, правив для них Святу Літургію, благословив їх на корисне для рідного народу життя.

Добродійницька діяльність Митрополита Андрея Шептицького – це одна з найсвітліших сторіунок української національної історії. Він був наче мітичним Світовидом, що дивився на чотири сторіни світу і негайно поспішав туди, де хтось потребував допомоги.

ІІІ. ПАМ'ЯТНІ ДАТИ, ДОРОГІ ІМЕНА

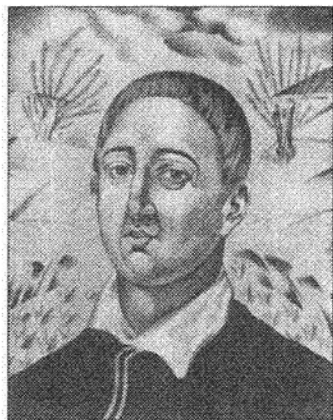
Петро ЧАСТО

МУДРИЙ СИН МУДРОЇ УКРАЇНИ

(до 280-річчя від дня народження Григорія Сковороди)

Про Григорія Сковороду написано гору книжок і море статей, а сутність цієї дивної людини усе ще майже terra inkognita і такою, мабуть, залишиться назавжди. Недаремно його називають „українським Сократом“. „Наймудріший з еллінів“, як сповістила про атенського вуличного філософа дельфійська віщунка Піфія, також ображав землячків своєю незрозумілістю: вимагав, бач, від них занадто простої речі – всього-навсього узгодження між світоглядом і життям.

Випадок з українським любомудром здається легшим, бо він бодай залишив по собі тексти – нехай і багатозначні, багаторівневі, а все ж усяке чорне по білому ніби дає якусь можливість реконструювати внутрішній світ автора, невидимі спонуки висловлених думок і дій. Психологи жартують: щоб вичерпно з'ясувати чиюсь сутність, треба мати в руках суму трьох доданків – те, що думають про ту людини інші, те, що вона сама про себе думає, і те, якою вона є насправді. Отже, марні наші зусилля? Дещо про людину можемо знати, але не її саму. Людина навіть сама себе остаточно, вичерпно не знає, принаймні далеко не завжди може пояснити, чому думає і діє в цей, а не інакший спосіб, чому, за певних обставин, чинить не тільки супроти світу, але й супроти власних інтересів, супроти власної вигоди, – скоряючись такій примарній речі, як сумління. Але сумління – це примара лише на землі, насправді ж то Божий голос в людському серці, отже – тільки один Бог знає людину, тільки для Нього вона – відкрита книга. Передчуваючи, що Бог не читає писаних філософами творів, Сократ не залишив по собі ані рядка – був певний, що коли хтось когось годен навчити, то лише власним життям, а не словами. Хіба не з цієї ж причини не писали ні Будда, ні Христос?

Григорій Сковорода також усвідомлював, яку небезпеку ховає в собі писане слово. Ось його застереження: „...Не тільки у світських справах, але й у самому раю Слова Божого сховано перебувають диявольські сіті, тому з великою обачністю чинити належить, щоб при самому читанні і повчанні в законі Вишнього не потрапити нам у сильце лукаве...“. І хіба мало ніг заплуталося в сильцях різних філософських систем, що у своїй популярності і активному спантеличуванні умів змінювали одна одну? Декарт, Спіноза, Лейбніц, Гегель, Ніцше, Шопенгавер, Кант, Фіхте, Шеллінг, Огюст Конт – кожен мовби пропонував якусь дуже важливу відповідь щодо життя, і якась часточка у цій відповіді, якась грань світилася істиною – цією освітленою гранню „система“ й затягала довірливу душу у своє сильце.

І Сковорода – уповні системний філософ, якщо мати на увазі логічну стрункість його конструкції „трьох світів“ і „двох природ“. Проте нема такої інтелектуальної побудови, якої не можна було б інтерпретувати, і Сковорода тут також не виняток, хоч його інтерпретувати нелегко, бо він яскравий виняток в іншому сенсі – у способі життя, узгідненому зі способом думання. Втім, інтерпретація не щось зле, вона не обов’язково означає оману, суб’єктивність, тенденційність. Але завжди вона – втрата внутрішньої повноти. Тому кажуть: „Висловлена думка – це неправда“. Власне, подвійна, потрійна неправда. В ту саму мить, коли ми щось висловлюємо, ще не встигнувши втілити в слові підсумкової думки, – як вже відчуваємо, що не сказали нічого, або занадто мало, вже напевно знаємо, що щойно вимовлене ой як же далеке від того, до чого ми прагнули. Так само той, хто слухає нас. Він сприймає не так нас, як себе, – кажучи сучасною мовою, з семантичного потоку зовнішньої інформації виловлює – цілком за Платоном – „впізнавані“ речі-знаки. Ні складніші, ні простіші, а саме „свої“. Ми можемо вихопити з цього потоку лише те, що лежить в межах нашого глибинного „я“, те, що не перевищує нашої „стелі“. Це одна з найбільших таємниць життя: світ повен знаків, але багато з них, багато найкращих з них – не про нас... Мій улюблений письменник у повісті „Проща в Країну Сходу“ пише: „... Я тримаюся одних думок з Сідхартою, нашим мудрим товаришем зі Сходу, котрий якось мовив: ‘Слова заподіюють таємному змістові шкоду, все висловлене негайно стає дещо іншим, дещо спотвореним, дещо дурнуватим – що ж, і це незле, і з цим я в душі погоджуюся: так і треба, щоб те, що для одного – безцінна мудрість, для іншого звучало як безглуздя“.

Проте є ще одна заковика – в самій природі мислення як засобу спілкування між людьми. Щоб усі ми могли спілкуватися і розумітися, еволюція випрацювала певні „середньоаритметичні“ варіанти – і хоч вони нас не прикрашають, ми вдаємося до них безнастанно. Саме про це писав Олександр Потебня: „Те, що називається спільним рівнем думки між людьми, можливе лише завдяки здатності абстрагування, тобто приведення справжньої різниці в різних суб’єктах до певного мінімуму різности, і ще завдяки фікції, яка полягає у прийманні цього мінімуму за еквівалент повних думок“.

Радянська наука дуже любила це – приводити життя і творчість самотніх, неповторних особистостей до „мінімуму різностей“: усі вони мусили вміщуватися у Прокрустовому ложі панівних „ізмів“, усіх їх вульгарна методологія щедро надіяла „правильними“ рисами. В душах видатних людей України заангажовані у великодержавній ідеології біографи „професійно“ знаходили сліди неминучого щастя належання до „всеросійської культури“. Особливо смішно виглядають ці спекуляції, застосовані до Сковороди, якого „світ ловив, але не зловив“. Світ, може, й ні, а от перед російською величчю філософ схилявся, і переяславське „Навіки разом!“ вітав, оскільки, як пише „Большая Советская Энциклопедія“ (т. 39, стор. 245) „не відділяв Україну і український народ від Росії і народу російського... Зі захватом відгукувався про визвольну боротьбу українського народу проти польсько-шляхетського гніту, за возз'єднання з російським народом...“.

І ще з більшими „підставами“ „Большая Советская Энциклопедія“ констатує „антиклерикальні погляди“ Сковороди: „... До офіційної релігії він ставився вороже... нещадно таврував духовенство... У своїй критиці офіційної релігії він піднявся до рівня войовничого антиклерикалізму, та оскільки перебував у полоні релігійних забобонів свого часу, не дійшов до атеїзму... “. Ішов, ішов, але, бач, не дійшов. Про які „забобони“ йдеться, „БСЕ“ скромно мовчить, бо нема на що покликатися: уся мудрість українського Сократа – глибоко релігійна, а вся його „система“ Біблією починається і Біблією закінчується, вона була його світом, його диханням. І при такій залежності Сковорода залишався абсолютно оригінальним мислителем, автором-творцем духовного, а не буквального прочитання Святого Письма. Це прочитання становило все його життєве завдання, жило його найглибше „я“, було його енергією, його силою на крутій життєвій дорозі. Широю набожністю однаково пройняті його трактати і діалоги, притчі і лірика. Чи ж можна бодай ось цей ясний текст витлумачити, як „забобон“: „... Чисте і, як римляни говорили *candidum* – біле, незаздрісне серце, терпеливе, ревне, проникливе, стримане, мирне, яке вірить в Бога й уповає на нього в усьому – ось чистий дзвін і чесна душі нашої ціна!“? („Стара і горшкар“).

Щодо „ворожости до духовенства“, то невідповідність між життям священика і його проповіддю в церкві, певна річ, знічувала філософетику, як і багатьох до нього, як знічує й у наші часи – раз-по-раз натрапляючи на таку невідповідність, ми в найлегший спосіб задовольняємо свій критичний патос, вважаючи свого пароха у більшій мірі, ніж ми, зобов'язаним до святості...

Інша річ, що Сковорода не міг не побачити хронічно-первісної відірваності візантійсько-московського православ'я від людського життя і проблем довколишньої дійсності – чи ж не тому він не дозволив собі пов'язати свою долю з офіційним богослов'ям і священичою кар'єрою?

А все ж „Большая Советская Энциклопедія“ мимохіть подала про Сковороду найсуттєвіше: що він – „український філософ“. Решта

інформації в гаслі не має значення у порівнянні з цим словом – „український“, бо з нього висновується все інше, уся „система“ з її органічним зв'язком між загальнолюдським, загальнохристиянським текстом і емоційно-національним підтекстом.

Прийти на світ Божий у козацькій родині в такий особливий час – якраз між знищенням Запорозької Січі і постановом Січі Нової, тобто в час великого душевного сум'яття в народі, в час розчарувань, коли козацтво, царем позбавлене майбутнього, живою пам'яттю поверталось у славне минуле – піснями, думами, переказами, коли виразніше почало розуміти цінність рідних звичаїв, шанувати їх як джерело життєвої сили – це означало з першим вдихом увібрати в себе повітря незнищеного українства. Діти тих часів дозрівали швидше – сконденсований у фолкльорі історичний досвід батьків і дідів збуджував уяву нового покоління, сповнював жадобою знання, жадобою повторення колишньої слави – бодай у пісні. Тому українець просто народжувався співаком, а у співі – філософом, народознавцем. Архидиякон Павло з Алепу, супроводжуючи Антіохійського патріарха Макарія, відвідав в 1654 році Україну і згодом згадував: „Спів козаків радує душу й лікує від печалей, тому що він приємний, йде від серця і виконується ніби з одних уст, вони пристрасно люблять нотний спів, ніжні і солодкі мелодії“.

Хлочиком прийшов Григорій у Києво-Могилянську академію й одразу поповнив склад солістів знаменитого академічного хору – того хору, який потім дав світові Бортнянського, Березовського, Веделя. Через декілька літ козацького сина забирають у царську придворну хорову капелю – мав чарівний голос та ідеальний музичний слух.. Як свідчить його любий друг і біограф Михайло Ковалинський, „він мав особливу схильність і смак до ахроматичної музики. Крім церковної, він написав багато пісень і сам грав на скрипці, флейті, бандурі і гусях дуже приємно“.

Однак ще більшим був його потяг до книжок, до знань. Скориставшись моментом подорожі цариці Єлизавети Петрівни до України, Григорій випрошує дозволу повернутися в Могилянку. І було у кого вчитися в єдиній тоді не всю Слов'янщину Вищій школі – Колегії, що виникла 1632 року як результат об'єднання Лаврської і Братської київських шкіл під духовною та інтелектуальною опікою Петра Могили. До того часу, як Григорій Сковорода увійшов у ті стіни, вони вже були просякнуті світлоносними аурами великих особистостей української культури – Іоанікія Галатовського, Стефана Яворського, Дмитра Туптала, Феофана Прокоповича, Йосифа Кононовича-Горбацького, Інокентія Гізеля, Симона Тодорського та багатьох інших. Провчившись у Могилянці 10-12 літ, молоді люди виходили з неї ґрунтовними знавцями латини, грецької, старослов'янської, польської, української книжної мови, граматики, пітики, риторики, філософії, арифметики, геометрії, астрономії, музики і богослов'я.

Очевидно, в якійсь закутині молодой Григорієвої душі жила і розгорялася ще одна пристрасть – до мандрів. Цілком могло статися, що

його захопив знаменитий приклад попередника-могилянця Василя Барського, який 24 роки пішки міряв країну за країною – Австрію, Італію, Грецію, Палестину, Єгипет, Сирію, Ливан, вивчаючи з перших уст національні звичаї і характери, історію, релігію, архітектуру, перемальовуючи у свої записники визначні пам'ятники. Здобутих ним у Києво-Могилянській Колегії знань вистачило, щоб В. Барському запропонували викладати в ораторсько-філософській школі на острові Патмос – тому самому острові, де Іван Богослов, улюблений уень Христа, бачив видіння і написав Апокаліпсу...

Отже, Григорій Сковорода, один з найздібніших студентів, потрапляє до складу так званої Токайської царської місії і з нею вирушає до Угорщини. Наступні п'ять років залюбки мандрує цією країною, а також Австрією та Німеччиною. Тодішня Угорщина вже увійшла в епоху Просвітництва – з доброї волі віденської лейб-гвардії цариці Марії-Терезії. Осердям явища виступало дворянство, однак його антигабзбурство, антилатинство захопило широкі народні маси, було їм близьке обстоюванням рідної мови. У свою чергу, Просвітництво своїми ідеями збудило інші неугорські меншини королівства, дало їм сили для опору шовіністичній антигабзбурзькій шляхті.

Можна припустити, що на вразливого, уважного до світу Сковороду боротьба за вживання народнорозмовної мови в Угорщині мало вплив – адже ж він усі головні свої твори писав не на латині, а таки своєю, нехай хоч і книжною, а не розмовною, мовою.

Логічно також пов'язати ці подорожі пробудженою Просвітництвом Європою – а це ж був час Руссо, Дідро, Гердера! – з внутрішнім життям молодого українського мислителя, сутністю якого був постійний рух. Мабуть, звідси це останнє: „Світ ловив мене, але не зловив“: не зловив не самого філософа – у певному розумінні світ усіх ловить успішно, – а саме руху його душі і розуму.

То де ж він був, що залишився, за його власним свідченням, невловимим? Ішов аскетичним узбіччям вселюдських дорог, і це дозволило йому збоку краще побачити довколишнє зло – несправедливість, захланність, розбещеність? Та світ був таким задовго до Сковороди, і завжди давав досить матеріалу для очей мораліста, тим більше давала його тодішня підросійська дійсність, в якій завжди панувала кривда, а правда завжди стояла за порогом. Сковорода тут нічого нового не побачив і нічого нового не сказав. Навіть у порівнянні з ним, щирим і несхитним правдолюбом, Великим Етиком постає перед нами наш національний фолклор, в якому знаходимо усі форми осуду суспільних та індивідуальних вад – від гумору до сатири, і весь асортимент тих вад: чванливість панів, лицемірство батюшок, здирство чиновників, взаємну заздрісність сусідів, незгоди між братами і ще, на жаль, багато-багато. І при цьому, парадоксальним чином, в усій українській народній творчості немає й натяку на ненависть, помсту, революційність – навіть у козацьких піснях і думках, у героїчному епосі дзвін шабель врівноважується світлими почуттями, мотивами прощання

з матір'ю чи коханою, тобто конче присутній ліричний струмись, навіть коли пісня – про смерть на полі битви. Вся наша народна творчість – це наче мова про дві грані єдиного буття – про зовнішню, неминуче пов'язану з незалежними від нас обставинами й тому таку тяжку, нерідко нестерпну, і внутрішню – невидиму лінію серця, яке здатне бути щасливим всупереч усьому.

І цю лінію серця наш мандрівний філософ, глибокий народознавець, поклав в основу своєї світоглядно-етичної системи. Нехай не вводить нас в оману маса цитат, покликувань на Платона і Аристотеля, Сенеку і Плутарха, Пітагора і Епікура – це лише неодмінне для повчальних текстів тло, тим часом увесь філософський підтекст – з народної мудрости, з національної психології. Чітко окреслене, психологічно виразне традиційно-народне „ми“, в якому переплітаються два потоки реальности, спонукує Сковороду до виокремлення „я“, до зосередження уваги на житті серця, на характері і функції духовної природи, на самовдосконаленні. Він стояв ближче до стоїків, пітагорейців, скептиків, ніж до пізніших шкіл і течій, які все більше вдавалися до гносеологічних проблем, витісняючи на маргінеси пізнання внутрішні стани і моральні вибори конкретних людських „я“. Однак ця близькість до стародавніх етиків в найменшій мірі не була ні епігонством, ні світоглядною обмеженістю, бо впливала з морального єства рідного роду-народу, з характеру українського народного розуміння, що таке щастя.

А що ж це таке – щастя? Чи можливе воно у світі, який, згідно зі Святим Письмом, „у злі лежить“? Чи можна підняти його зі зла? На це радикальне запитання Сковорода відповідає не лише словом, але й самим способом свого життя: можна, бо людина – це поєднання двох натур, й коли нижча з них, матеріальна, жорстко, невимовно детермінована і не дозволяє в жодній ланочці розірвати ланцюг причин і наслідків, то друга натура, духовна, наділена свобідною волею, здатністю бути незалежною від зовнішніх зв'язків і обставин. Яка натура в людині переважає, такий і результат. „То ж скажи, у чому полягає істинне щастя?“ – запитує Єрмолай в „Розмові п'яти подорожніх про істинне щастя у житті“, а Григорій йому відказує: „Спочатку довідайся, в чому воно не полягає, а перемацавши порожні кутки, швидше дійдеш туди, де воно обітує“.

Обходивши стільки своїх і чужих земель, Сковорода мав можливість перемацати не один „порожній куток“ – була це дорога відмов від світських суєт та оман, дорога шукання самого себе, самобудування. Так ось пише про це Михайло Ковалинський, близький приятель Сковороди і його біограф: „Любомудрість, поселившись у серці Сковороди, давала йому благо, яке лише можливе для земної людини. Вільний від усякого примусу, суєтності, жадань, потреб, знаходив він свої бажання здійсненими у мізерності їхній. Обмежуючи природні нужди, а не множаючи їх, мав він вдоволення більше, ніж найбільші щасливці. Коли сонце, запаливши незліченні свічки на смарагдо-тканній плащаниці, щедрою рукою пропонувало трапезу його почуттям, тоді він, приймаючи

чашу забави, нерозчинену ніякими печалами житейськими, ніякими пристрасними зітханнями, ніяким розсіюванням уваги, і вбираючи радість високим розумом, у цілковитому спокої і раюванні душі казав: „Подяка всеблагому Богові, що потрібне зробив нетяжким, а тяжке – непотрібним“.

Цьому можна повірити: людина, в якій починає перемагати духовне єство, спонукаючи її до добровільного обмеження „природних нужд“, може мати від цього глибоке вдоволення. І це, певна річ, не може не подобатися оточенню. Воно інстинктивно знає, що хтось же мусить спромогтися на самообмеження. Одначе в цьому разі тяжко зрозуміти, чому Сковорода мав не лише прихильників. Цей же біограф пише: „І добра і недобра слава розповсюдилася про нього по усій Україні, Малоросії й далі. Чимало гудили його, дехто хвалив, багато хотіло бачити його, – мабуть, з огляду на його незвичний спосіб життя, проте мало хто знав його таким, яким він насправді був“.

Еге ж, це незвичне – завжди мандрувати. Всі живуть „нормально“ – у хатах, в родинях, в колі щоденних обов’язків і турбот, а якийсь дивак ходить від села до села з худою торбиною за плечима: в торбині – книжка і сопілка, й більш нічого. Мандрі здатні з будь-кого зробити філософа: все своє ношу з собою. Відсутність речей, власности неодмінно пов’язана з переконанням, що „найсвоїше“ – це сама душа. Вона стає осердям, віссю, головною цінністю життя – самим життям. Звільнена від суєтного, душа починає бачити світ як дивовижне поєднання краси і потворности. Тому Сковорода – і поет, і філософ, напівестет і напіветик. Ця двоєдиність світосприйняття – також від народу, який свої жалі не виплакував, не викрикував, а виспівував, надаючи усьому пережитому вишуканої художньої форми. Найхарактерніша властивість соборної української душі відповідним чином запліднювала індивідуальні творчі душі, які не давали й новішим часам відрватися від психічних першооснов, і в цьому сенсі мали непроминальний вплив також на сусідні народи. Згадаймо тільки цей один приклад – Миколу Гоголя, який своїм воістину українським талантом співця-етика „повернув усю російську літературу“ (див. „Доля Гоголя“ К. Мочульського) від однобокості естетизму, від високопарних од і захмарних елегій до внутрішніх глибин і мук, до потаємних пластів і закутин душі, до пошуків сенсу людського життя. Ф. Достоевський, найбільший російський душезнавець, змушений був визнати: „Усі ми вийшли з ‘Шинелі’ Гоголя“. То була та сама генетична лінія українського духу, українського враження від світу, що її трохи згодом перейняв, „списуючи Сковороду“, Тарас Шевченко, син України з крові й кости.

У словах М. Ковалинського, що „добра і недобра“ слава про Сковороду „розповсюдилася по всій Україні“, нема ніякого перебільшення. Добра природним чином впливала з близькості філософа до народу, з його естетизування традиційних народних почувань і уявлень. У його піснях і байках заримовані думки, що їх могла висловити будь-яка сільська людина, адже життя в селі для

українських селян означало, попри тяжку працю, зрідненість з Божим світом, з природою, її красою і мудрістю.

Не піду в город багатий. На полях я буду жить,

Буду віку я збавляти, де потиху час біжить.

О діброво! О зелена! О матусю моя рідна!

У тобі життя веселе, у тобі – тиша погідна! –

стверджує Сковорода у „Пісні 12-й“, першим епіграфом до якої є слова з Нагірної проповіді: „Блаженні убогії духом...“.

Ось ще прозоріша остання строфа „Пісні 18-ої“:

Чого ж мені нарікати,

що в селі родила мати:

Нехай у тих мозок рветься,

Хто високо вгору дметься,

А я буду собі тихо

проживати милий вік,

Так мине мене все лихо,

Я щасливий чоловік.

До науки, як практично стати щасливою людиною, зводяться усі „Харківські байки“ Сковороди, але й у них, у їхньому моральному імперативі легко вгадується народна мудрість: щастя – це передусім згода зі самим собою, вірність своїй природі, обов’язки, які з конкретної людської природи випливають, одне слово – „сродний труд“, тобто та праця, до якої лежить душа і до якої готові руки. Але ж така праця – не стільки філософська категорія, скільки констатація традиційного способу життя українських селян – дітей Природи, які, живучи і співдіючи з нею, любили і обожнювали її.

Щоправда, „сродний труд“ Сковорода розуміє у такій філософсько-прикладній глибині цієї проблеми, від якої й сьогоднішні голови йдуть обертом: природні нахили у різних людей не просто різні, але можуть виявитися цілком протилежними. Цю тезу ілюструє коротенький діалог двох колішаток у байці „Годинникові колеса“:

– Скажи мені, чому ти обертаєшся не так, як я, а навпаки?

– Мене так зробив мій майстер, і цим я не тільки не заважаю, але й сприяю, щоб наш годинник ходив безпомилково за сонцем.

А в „силі“, тобто підсумковій сентенції, автор стверджує: „За різними природними нахилами й шлях життя – різний“. Різні нахили і різні людські шляхи тут, мабуть, можна витлумачувати не лише в сенсі професійному, в розумінні вродженого потягу до певного ремесла, але й продовжувати цю різність до внутрішніх якостей – темпераменту, сили характеру, волі, глибини душі, можливостей розуму, нарешті – фізичного здоров’я, яке в усіх далеко не однакове.

Сковорода раз-у-раз вертається до цієї проблеми, і не лише словом. У діялозі „Прикмети деяких спорідненостей“ він власноруч графічно ілюструє думку, що „краще бути натуральним котом, аніж з осялячою природою левом“. Малюнок ось такий: з великого фонтану ллються струмочки води. Це Бог наповнює різний за місткістю посуд – за

принципом „нерівної рівності“: якщо люди живуть згідно зі своєю природою, то важить не те, що їхні „посудини“ різні, більші чи менші, а те, що усі вони повні. Очевидно, що коли б кожному з нас наливалось однаково кількість „води“, при тім, що люди – різні за своєю місткістю „посудини“, тобто за своїми „сродностями“, то в результаті малі були б наповнені вщерть, а великі залишалися б на чверть, напів чи на три чверти порожніми. З віщою далекоглядністю Сковорода остерігає від „рівної рівності“, кажучи сучасною мовою, – від тієї соціальної теорії, втілення якої стало найбільшим прокляттям ХХ сторіччя: „І що дурнуватіше, ніж рівна рівність, яку немудрі у світ запровадити всує намагаються?“.

Розвиваючи ідеї „сродности“, яка робить можливим людське щастя навіть тут, у не вельми пристосованому для щастя світі, Сковорода виокремлює три підставові схильності людської натури – до хліборобства, до вояцтва і до богослов'я. Серед сучасних сковородознавців вже знайшлися охочі бачити в цьому поділі відгомін давньої індійської мудрости, натяк на „варни“, соціальні стани-касти: брамінів, тобто тодішніх жерців-богословів, кшатріїв, тобто воїнів, і вайш'ів – хліборобів і торгівців. Була ще четверта, нижча варна – шудрів, тобто слуг, її складали підкорені аріями аборигени Деканського півострова. На санскриті слово „варна“ означає – колір, фарба. Члени різних варн носили на чолі цяточки відповідного кольору. Мабуть, у всіх прадавніх суспільствах панував подібний поділ, тільки в одних – у підкреслено чітких формах, в інших – у менш виразних, однак істотних, адже ж виокремлені Сковородою три „сродності“ охоплювали головні галузі життєдіяльності тодішніх людей. І все ж, обґрунтовуючи вічну „сродність до хліборобства“, наш філософ мимохіть відзначає те, що для нас таке характерне – зв'язок з природою, генетичний пістет щодо неї: „Не бійся: сама праця буде тобі ще солодшою, ніж запашне повітря, чисті потічки вод, спів пташок, і ніж плоди твоїх трудів. Цього чекає від тебе вітчизна твоя“.

Дослідники творчости Сковороди згоджуються в тому, що філософ у ньому врешті-решт набагато переважив письменника. У віршах і байках з часом стає все менше ліризму, художніх засобів оспівування людських чеснот, передусім чистої совісти, що дає силу твердо стояти і перед життям, і перед смертю. Все більше важить ідея, думка, концепція, моральна наука. У діалогах коло співбесідників помітно звужується, осердям з'ясувань стає центральна проблема життя, якій Сковорода пропонує практичне розв'язання – проблема людського щастя. Це саме та частина його спадщини, яка викликала нерозуміння, нарікання й осуд, навіть з боку людей „сродної праці“, зокрема представників різних наук, оскільки мислитель найважливішою наукою вважав тільки ту, що відчиняє двері до щастя. По-друге, як от і тепер, так і в ті часи, так і завжди, людині, відданий земній суєті, дуже тяжко збагнути, що її вроджена психо-фізична основа є носієм двох натур – матеріальної і духовної, і що саме духовна натура є справжньою людиною в людині –

саме до цього зводиться завдання „пізнати себе“. Однак з цього самого завдання випливає потреба збагнути подвійну природу „макрокосму“, тобто Всесвіту, і також третього, „символічного“ світу – Біблії, яка, за Сковородою, пов’язує „мікрокосм“, людський світ, із Всесвітом. Кожен з цих трьох світів існує у двох іпостасях – матеріальній і духовній, видимій і невидимій, і схильний до ортодоксій людський розум тим цупкіше тримається за видиме, за „букву“, чим більше вислизає з наших рук внутрішня сутність речей. Ось чому Біблію, прочитану лише поверхово, за буквою, Сковорода називає „семиголовим драконом“, який „всю кулю земну вкрив забобонами“. Цей і подібні нелестиві епітети дали радянським інтерпретаторам доволі „підстав“ вважати Сковороду ледве не атеїстом, у кращому разі – пантеїстом, для якого Бог – не лише зацікавлена в людині особа, але й безособова умова існування матерії. Тим часом від буквалістського прочитання Біблії застерігали великі християнські містики – Оріген, Климент Александрійський, Сведенборг, в якого ангели дивуються з примітивності такого читання.

Але й у наші часи тривають спроби відірвати Сковороду від Христа і Церкви, бо і його алегорії намагаються увібгати у „букву“. „...Формально, суб’єктивно залишаючись віруючим, Сковорода фактично став атеїстом, оскільки відкинув найсуттєвіше в релігії – віру в надприродне, „особистого“ бога, загробне життя“, – пише Дмитро Дудко, кандидат історичних наук, науковий співробітник музею Григорія Сковороди (київська газета „Культура і Життя“, 8 травня 1993 року). Йому доречно буде відповісти словами самого Сковороди: „...Проповідує про щастя історик, благовістить хемік, провіщує шлях щастя фізик, логік, граматик... Усі на сідало вчителів сіли; кожен собі науку цю присвоїв.

Але ж чи їхнє це діло – вчити, судити, знати про блаженство? Ці слова належать апостолам, пророкам, священникам, богомудрим проповідникам і освіченим християнським учителям, яких суспільство ніколи не позбавлене... Це обов’язок тих, до кого мовлено: „Мир Мій залишаю вам“.

Чи свідчать про те, нібито мислитель „відкинув віру в надприродне“ ось ці його слова з діалогу „Потоп зміїн“:

„Чого ви тут? Шукаєте чоловіка? Нема тут! *Востав!*“ (підкреслення Сковороди – П. Ч.) „Скажи, змилосердися, де Він?“. Відповідь: „Нема Його в царстві цих мертв’яків! Він завжди живий. Там Його шукайте, в царстві живих!“?

А хіба не про віру в особистого Бога і в загробне життя промовляють ці рядки з листа Сковороди до Михайла Ковалинського: „Якщо в мені нічого немає, крім жару серця, або, говорячи словами євангеліста, *нашого палаючого серця*“ (підкреслення Сковороди – П. Ч.), то я задоволений цим, бо палке бажання походить від святого духа, який як почав, так, напевно, і закінчить, щоб ми могли сказати: ‘Ми ж відкритим лицем споглядаємо на славу Божу’. Цим я живу, над цим з охотою працюю вдень і вночі, в цьому я вирішив, мій

найдорогоцінніший Михайле, померти, хоч я вже раніше помер для світу, щоб коли-небудь підвестися во славу з Христом“?

Мабуть, ніколи не припиняться суперечки з приводу „справжнього“ Сковороди, однак неприсмно дивують усе нові зазіхання на його віру у Христа. Оскільки вона була у нього по-дитячому щира і чиста, то це й спокушає до різних спекуляцій і спотворень. Найновіші з них пропонують визнати Сковороду типовим індійським йогом (Мирослав Попович та ін.) – бо, бач, традиційної української духовної мудрости замало, щоб пояснити сквородівське світовідчуття і світобачення. Що ж, мудрість – якість універсальна. У характері думання і способі життя найбільших любомудрів усіх часів і народів – дуже багато спільного, починаючи від внутрішньої незалежності від світу і закінчуючи служінням цьому самому світові через пізнання себе і Бога в собі. Не є винятком і релігійно-філософські системи давньо-арійської Індії, зокрема йога, хоч її й дуже тяжко звести до якоїсь методологічної цілісности, оскільки мову тут треба вести принаймні про чотири головні йогі, і лише в такій сукупності можна, при великому бажанні і неминучому спрощенні, додати єдину концепційну структуру.

Хто з українців читав „Карму-йогу“ в інтерпретації Свами Вівекананди, або кого „Бгхагадвіта“, священна книга „бхакті-йогі“, йогі любові, вразила надзвичайною близькістю до серцевини віри Христової, кого захоплює „Мокшадхарма“ (зі санскриту – Основа визволення) протиставленням „двох природ“ і водночас поєднанням джняна-йогі, йогі знання, з раджа-йогою – царською, йогою володіння, той, повернувшись до Григорія Сковороди, зрозуміє його життєву дорогу як спіраль, яка, вбираючи всю можливу земну мудрість, весь час витончувалася, рвучись у безмежне небо, ім'я якому – Христос.

На такій самій підставі можемо вважати бхакті-йогом і Папу Івана Павла II, який під час епохальної подорожі в Україну, на зустрічі в Маріїнському палаці з політичною, творчою і науковою елітою 23 червня 2001 року Божого повторив ці слова Сковороди: „Усе минає, тільки любов після всього залишається. Усе минає, але не Бог і не любов“.

Від початку і до кінця свого життя Сковорода був християнином, – тільки у найвищому, надконфесійному, суворо-духовному, надхненно-духовному розумінні цього слова.

НЕПОВТОРНИЙ ГЕТЬМАН

(До 370-річчя від народження Івана Мазепи)

Від Хмельницького – до Мазепи

Щоб краще зрозуміти Івана Мазепу, його час і його чин, візьмімо собі за тло загальні обставини в Україні кінця XVII сторіччя. Між Богданом Хмельницьким, який помер у 1657 році, і Мазепою – тобто за три десятиріччя – Україна мала декілька гетьманів. Це Іван Виговський, Юрій Хмельницький, Павло Тетеря, Іван Брюховецький, Степан Опара, Петро Дорошенко, Петро Суховій, Дем'ян Многогрішний, Михайло Ханенко, Іван Самойлович. Одні гетьманували на Правобережній Україні, інші – на Лівобережній, одні залишили по собі славу вірних синів України, інші заподіяли шкоду національній справі. Були й самозванці. Як пише історик М. Аркас, після смерті Богдана гетьманської булави домагаються усі його кривняки і тим ведуть свій край до згуби: Юрій, син Богдана; Сомко – брат першої жінки, Ганни; Золотаренко – брат третьої Богданової жінки; Тетеря – його зять, чоловік Богданової доньки Олени, яка залишилася вдовою після Данила Виговського, а через Данила стає ріднею й Іван Виговський. Наостанку, майбутній гетьман Іван Брюховецький був джу-рою у Богдана і найближчим зі слуг.

У той час поміж козацтвом по правий бік Дніпра і запорожцями, як і поміж селянами та духовенством, не було однастайности щодо Польщі і Московщини: правобережне козацтво схилилося більше до католицької Польщі; запорожці та селяни, боячись панства і шляхти, шукали підтримки у православної Москви. Старшина горнулася до Польщі, а народ виступав проти старшин. Духовенство, довгий час незалежне від московського патріярха, трималося своїх прав, добре розуміючи, що означала б зверхність Москви. Після Петра Могили українське духовенство було освіченіше, ніж московське, і так сталося, що Україна знову несла освіту для Московщини, як це було давно, за київських князів Володимира і Ярослава.

Іван Виговський, ставши гетьманом у 1657 році, схилився до союзу з Польщею проти Москви, тому Москва робила все можливе, щоб його позбутися. Підбурені нею запорожці повстають проти Виговського й обирають гетьманом Юрія Хмельницького, якого історики однозгідно вважають слабкою особистістю. В кінці 1662 року (за Грушевським – у 1663-му) Юрій зрікся гетьманства. Після того Україна розділилася на два гетьманства – Правобережне і Лівобережне. Від 1663 року на Правобережній Україні гетьманом став Павло

Тетеря, який допомагав королеві повернути під польську корону й Лівобережну Україну, за що козацтво не любило його. Як пишуть історики, тоді багато української крові пролилося... Сам Тетеря, пограбувавши військову скарбницю і гетьманські клейноди, втік до Польщі, а на його місце прийшов, сам себе проголосивши гетьманом, Степан Опара, якого Д. Дорошенко називає „зовсім незначною фігурою повстанського ватажка“. Історик пише: „Опара зійшовся з татарами, які перебували на Україні як союзники поляків... Але самі поляки скоро спостерегли нікчемність Опари, заарештували його і запропонували козакам вибрати іншого гетьмана“. Пісніше Опару видали полякам, і ті його розстріляли. Козаки вибрали на гетьмана Петра Дорошенка – згідно з М. Грушевським, це сталося в серпні 1665 року, а згідно з Д. Дорошенком – на початку січня 1666-го.

Тим часом гетьман Іван Брюховецький від 1663 року на Лівобережжі посувався щораз далі шляхом зміцнення московської влади над Україною – заради особистих вигод та привілеїв. За це та за всі його провини гетьман Петро Дорошенко наказав прикувати Брюховецького до гармати, але розлючена юрба козаків убила його на місці. Петра Дорошенка проголосили гетьманом України по обидва боки Дніпра.

М. Грушевський називає Дорошенка людиною „великої енергії, яка працювала серцем і душею задля незалежності України“. Після Богдана Хмельницького і перед Іваном Мазепою на найпочеснішому місці в нашій історії стоїть ім'я Петра Дорошенка. За своє одинадцятирічне гетьманування (1665–1676) він ревно дбав, щоб Україна не потрапила ні під польську руку, ані під московську. „Так зійшов з політичної арени цей „останній козак“... Зійшов серед страшної, нечуваної руїни свого краю, виснаживши всі його сили на боротьбу за здійснення високого ідеалу об'єднаної і самостійної української держави... Лише в нові часи, коли відродилася національна свідомість і історична традиція українська, постать останнього чигиринського гетьмана знайшла собі прихильну оцінку серед наших істориків і серед громадянства“, – пише Дмитро Дорошенко у своєму „Нарисі історії України“. Такої ж думки про Петра Дорошенка, який помер у на 72-му році життя, був М. Аркас: „Так зайшло „сонце руїни“. Дорошенко був справжнім сонцем тих темних часів. Людина сильна розумом, невтомима, енергійна, великий український патріот, свідомий консеквентний самостійник – він міг і повинен був поставити свою країну на ноги та забезпечити їй тривку будучність, коли б не те народне безголов'я, яке охопило було всіх і вся. Дорошенко є одною з найбільших, але й найтрагічніших постатей у нашій історії“.

І справді, оте „безголов'я“ полягало також у тому, що у проводі з'явилися такі малі люди, як чернігівський полковник Дем'ян Многогрішний, запорозький писар Петро Суховій, уманський полковник Михайло Ханенко, а потім знову Юрась Хмельниченко – усі вони пнулися до влади, але приносили все більший розбрат у козацькій страшині і в українському народі. Щодо Юрія Хмельницького, то за нього татари і турки грабували Україну, як хотіли, і сам він відзначався нелюдністю

і здирством, тож турки його завезли у Константинополь, і про його безславну смерть нема навіть певних історичних інфрмаций.

Останнім гетьманом перед Іваном Мазепою був Іван Самойлович (1672–1687).

Мазепа напередодні гетьманування

Постать гетьмана Івана Мазепи настільки ж кольоритна, як і контроверсійна, навіть загадкова. І не тільки як державного діяча, але й як людини взагалі, включно з його романтичними пригодами в особистому житті, які послужили деяким всесвітньо відомим поетам і романістам для історико-художніх творів про Мазепу, в яких немало уявного, вигаданого. А тим часом ні один з відомих істориків і дослідників досі не міг визначити точної дати народження Мазепи – те, що дня і місяця, але й навіть року. У Дорошенка це – „між 1629 і 1632“, у Грушевського – „приблизно 1640“, а М. Аркас зазначає: в одних 1629, а в других – 1644“. Отже, різниця – від 1629-го до 1644 року – становить аж 15 років. Тож у цьому, 2002 році, якщо умовно прийняти за рік народження Мазепи 1632-ий, то ми пишемо ці рядки до його „круглої дати“ – 370-річчя від народження, або до 315-річчя від відомої в історії дати його обрання на гетьмана (1687).

Мазепа походив зі старого шляхетського роду. Про його батька Степана відомо вже від 1544 року. За свою військову службу він отримав від короля Жигмонта у подарунок село Мазепинці на Київщині. У 1654 році він був білоцерківським козацьким отаманом. Мати майбутнього гетьмана, Марина, – шляхетського роду, з Мокієвських. Своєю глибокою релігійністю і любов'ю до православної Церкви мала великий вплив на сина Івана. Коли її Іван став гетьманом, вона, на той час уже вдова, постриглася в черниці і підписувалася у монастирі так: Марія Магдалина Мазепина.

Щодо шкіл, в яких навчався Іван Мазепа, то історики і дослідники не мають спільної думки: Аркас стверджує, що до 1649 року Іван Мазепа вчився у Київській Братській школі; після того батько відрядив його до королівського двору Яна-Казимира. Раїса Іванченко у своїй „Історії без міфів“ (Київ, 1996) пише, що освіту Мазепа здобув у Києво-Могилянській колегії, після чого навчався у Варшаві, в єзуїтській колегії. А Д. Дорошенко каже, що неможливо визначити напевно, де вчився Мазепа, бо і Києво-Могилянка, і єзуїти – це лише різні версії. Але всі історики сходяться в тому, що молоді літа Мазепа провів при дворі польського короля і часто перебував з дипломатичною місією до України у 1659–1663 роках. А коли батько майбутнього гетьмана захворів, Іван приїхав на батьківщину, поховав батька і вже осів в Україні. Байрон та інші автори інтерпретують це в такий спосіб, ніби Мазепа залишив королівський двір через різні любовні пригоди.

В Україні Мазепа приєднується до козацького війська і входить у

близьке оточення гетьмана Дорошенка – стає його генеральним осавулом, а згодом і писарем.

Коли у 1675 році гетьман Дорошенко вислав Мазепу з дипломатичною місією у Крим і Туреччину, щоб просити військової допомоги проти москалів і гетьмана Самойловича (ці два гетьмани ворогували між собою, як і їхні попередники, взагалі старшина – через незгоду щодо того, до кого краще схилитися – до польського короля чи до московського царя, брати до спілки турків і татарів чи не брати), Мазепу схопили козаки Івана Сірка і видали його Самойловичеві. Але й тут Мазепа – завдяки своїй високій освіченості і дивному чару, яким він володів у стосунках з людьми, – сумів прихилити до себе і гетьмана Самойловича, і москалів. Пише Р. Іванченко: „Він якось умів особливо слухати людей, влювлювати й аналізувати їхні думки... він зачаровував і російських вельмож, і шаленого Петра I, який йому безмежно довіряв; він міг зачарувати будь-кого“. М. Аркас також підкреслює, що Мазепа умів подобатися людям – старим і молодим, чоловікам і жінкам.

Аж до упадку гетьмана Самойловича Мазепа був його генеральним осавулом. Ще перед тим, перебуваючи на службі в Дорошенка, Мазепа одружився з дочкою білоцерківського полковника Половця, вдовою по полковникові Фридрикевичеві, але дітей з нею, здається, не мав, або мав, але вони повмирали, – невідомо.

З якої, власне, причини Мазепа покинув гетьмана Дорошенка у 1674 році, пробувши з ним п'ять літ? На це запитання відповідають однаково майже всі історики: Мазепа впевнився, що зі замірів гетьмана Дорошенка нічого не вийде, тобто вважав діло Дорошенка за пропаше, й відверто розповів у Москві про всі турецько-татарські взаємини гетьмана...

Як великий патріот, Дорошенко намагався об'єднати Правобережну і Лівобережну Україну в одну самостійну, без польської і московської гегемонії, без турків і татар. Але непорозуміння, чвари у середовищі козацької верхівки, розколи, розбрат та ще й підступи зовнішніх ворогів не сприяли цьому.

Не вдалося і гетьманові Самойловичеві, який, поза усіма сумнівами, також був щирим українським патріотом і бажав якнайбільшої самостійності для України, здійснити цю свою мрію: московський князь Голіцин, який тоді верховодив в Україні, а також підбурені ним деякі козацькі старшини, донесли цареві на гетьмана – що нібито він винний у неспіхові походу на Крим. Самойловича закували в кайдани і забрали до Москви 20 липня 1687 року, а звідти, разом з сином Яковом, заслали у Сибір. Старшого сина гетьмана Самойловича, полковника Семена, москалі закатували, а потім відрубали голову... Деякі історики, як от Костомаров і Лазаревський, вважали, що й Мазепа був причетний до доносу на Самойловича, але більшість дослідників відкидають таку версію.

Ось у такий час, відомий у нашій історії як „епоха Руїни“, 25 липня 1687 року Рада на річці Коломаці на Полтавщині обрала гетьманом генерального осавула Івана Степановича Мазепу.

Іван Мазепа „між молотом і ковадлом“

У той час, коли Мазепа став гетьманом, Лівобережна Україна хвилювалася, тут навіть вибухали повстання проти московського насильства над селянами, проти здириства і несправедливості. Зле поводитися супроти простих козаків старшина, наживаючи собі великі маєтки, як каже Д. Дорошенко „правдами і неправдами“. Козаки нарікали також на Мазепу, знаючи, що він став гетьманом завдяки протекції московського верховоди в Україні князя Голіцина і служить більше Москві, ніж своєму народові. Були й такі, що, знаючи про колишнє перебування Мазепи при польському дворі, тепер мали його за чужого, за зайду. Все це ускладнило становище Мазепі від самого початку його гетьманування.

У Москві також точилася боротьба між неповнолітнім царем Петром і його сестрою Софією, регенткою. Вона дуже фаворизувала князя Голіцина, якому вдалося переконати її, що насправді невдалий похід на Крим нібито був вельми успішним. За цю неправду Софія ще й нагородила князя щедро. У тому самому невдалому поході 1689 року був змушений брати участь і Мазепа з його козаками. Тож він, плянуючи подорож до Москви, не знав достеменно, „на яку ногу стати“ при зустрічі з Софією чи Петром. Лише тоді, як Петро зумів усунути свою сестру від регентства, а Голіцина заслали на північ за невдалий похід на Крим, Мазепа відвідав царя Петра. І Петрові гетьман дуже сподобався. Аж повернувшись в Україну, Мазепа усвідомив, якої небезпеки він уникнув – опинитися там же, де Голіцин...

Також на Правобережжі України розгорталися події в небажаному для Мазепи напрямку: польська влада робила все можливе, щоб поширити свою гегемонію і на Лівобережжя. Зокрема король надавав звання полковника тим, що заохочував українців переходити на правий бік Дніпра. Таким полковником став і з діда-прадіда козак Семен Палій. До нього почали переходити люди з Лівобережжя, втікаючи від московських негараздів. Але й на Правобережжі польська шляхта поводитися з традиційною зверхністю над українцями, тому Палій скоро почав ворогувати і з поляками, просячи Мазепу, щоб той умовив царя прийняти його козаків під свою руку. Проте цар не схотів псувати стосунків з Польщею, з якою мав договір щодо розподілу сфер влади над українцями. Та й сам Мазепа, здається багатьом історикам, в особі Семена Палія вбачав конкурента і претендента на гетьманську булаву...

Тим часом Мазепа старався ніби рідно служити московському цареві. Кажемо „ніби“, бо після ознайомлення з поглядами різних істориків на дії й наміри гетьмана Мазепи не можна не сумніватися в широті тієї його служби цареві. Так, він вислав 15 тисяч козаків на допомогу цареві у війні проти Азова (турків), щоб Москва заволоділа Озівським і Чорним морями. Так, він скористався московським військом для придушення заворушень і повстань власного народу. Так, він отримав найвищий орден Андрія Первозваного (що його мав тільки цар і ще один князь). Так, він вислав 10 тисяч козаків на допомогу цареві і полякам за короля Августа

П у їхній боротьбі проти шведів і молодого короля Карла XII. Так, у 1702 і 1703 роках Мазепа їздив до Москви, де його пишно вітали і цар нагородив його селами і слободами, соболевими хутрами, а польський король – орденом Білого Орла. Так, він, на жаль, не міг у тій атмосфері підозріння і недовіри, що панувала в той час у стосунках навіть між патріотичними лідерами, об'єднатися з Семеном Палієм, який прагнув до єдиної, Лівобережно-Правобережної, кажучи по-теперішньому, соборної України, визволеної від польського і московського гніту. Як справедливо відзначає сучасний київський історик Василь Марочкін, Тарас Шевченко у своїх роздумах про долю України тих часів „жалкує, що не відбулося об'єднання сил фастівського полковника Семена Палія та лівобережного гетьмана Івана Мазепи. Тоді б по-іншому розгорнулися події на Україні й там не панував би цар-деспот“.

Чому ж саме так, а не інакше вів свою політику щодо Москви гетьман Мазепа? В „Історії без міфів“ Раїса Іванченко відповідає на це запитання так: „У своїй політичній діяльності Мазепа мусів проводити таку політику, яка б не дратувала Москву і відповідала духові Коломацьких статтей“, що їх (усього 22) було додано до Переяславського пакту Богдана Хмельницького і які істотно обмежували права гетьмана. І далі пише Р. Іванченко: „Мазепа не міг протиставити Росії такого союзу (як Богдан Хмельницький з іншими державами проти Польщі. – І. О.), бо Україні було категорично заборонено входити в стосунки з будь-якою державою“. Крім того, козацька старшина, якій потурав Мазепа, вбачаючи в освіченій заможній верстві підпору української державности, була здебільшого зацікавлена власним збагаченням. Це орієнтування на багату верству деякі наші історики вважають помилкою Мазепи: мовляв, „він не сперся на народні маси з їх демократичними ідеалами, а на старшину з її аристократичними тенденціями“ (проф. В. Антонович). Такої ж думки й інші історики, та все ж далеко не всі, принаймні не ті, що обстоюють філософію першорядности провідної, освіченої верстви у визвольній боротьбі народу – а не народної маси, якою різні демагоги можуть легко маніпулювати, як це вже було не один раз в нашій історії, зокрема навіть в кінці XX сторіччя. Тут варто згадати гіркі, але правдиві слова Лесі Українки (цитую з пам'яті):

*Народ мій, мов дитя сліпес зроду,
Він світу правди не видав.
За ворогів іде в огонь і воду,
Своїх провідників катам віддав.*

Через брак однастайности навіть поміж патріотичними провідниками народ був збаламучений і від того терпів, ба – й досі терпить, а спритна Росія, як і за Мазепи, коли він був „між молотом і ковадлом“, так і нині ловить рибку в каламутній воді...

Як би вірно не служив Мазепа цареві, ми тільки пізніше довідаємося про його справжні наміри щодо визволення України з-під московської неволі, ті наміри, що були відомі лише одній-єдиній людині – його писареві Пилипові Орлику, який під присягою тримав уже довгий час у секреті.

А до того Мазепа дбав про освіту старшин молодшого покоління, бо, як пише Микола Аркас, козацтво було з простого народу, і на нього не можна було покладатися. Він також був великим меценатом культурно-освітніх акцій, будівничим шкіл, церков, монастирів по всій Україні, фундував бурси і лікарні. Як стверджує М. Грушевський, період гетьманування Мазепи, захисника українського культурного життя, був найпрогресивнішим в історії Київської Академії, тодішнього головного центру української освіти і культури взагалі. Багато з її випускників стали чільними діячами в літературному, релігійному і політичному житті в Україні і Росії. За Д. Дорошенком, Мазепа побудував власним коштом низку величних церков у Києві, Чернігові, Переяславі та інших містах, навіть селах. А тим часом докучали Мазепі доноси на нього цареві, ті доноси шкодили більше їхнім авторам, аніж Мазепі, бо гетьман, завдяки своєму розумові і проникливості, умів переконувати царя у безпідставності тих наклепів, і цар відсилав тих донощиків назад до Мазепи, для покарання. Докучав Мазепі і князь Меншиков своїми провокаціями та інтригами, вислужуючись перед царем. Також канцелярист Петро Іваненко, знаний як Петрик, який був жонатий з небогою генерального судді Василя Кочубея, три роки, як каже М. Аркас, баламутив на Вкраїні проти Мазепи, і те „баламутство“ закінчилося трагічно для самого Петрика, хоч він ніби й мав за мету, як стверджує проф. О. Оглоблин, „з кримською допомогою вибутися з-під московської зверхності... утворити самостійну українську державу“. Сама постать Петрика і його діяльність ще не досліджені. М. Грушевський обмежується лише фактами про те, що Запорозька Січ не підтримала Петрика у його спілці з татарами.

На шляху до відкритої боротьби за Україну

Оскільки після Мазепи ані царська російська імперія, ані більшовицька, ані сьогодення обскубана „демократична“ Росія, що не позбулася імперських апетитів, не годні бодай більш-менш об'єктивно поглянути на історію мазепинських часів, забороняючи згадувати ім'я Мазепи у правдивому світлі, то навіть пізніші українські історики неоднаково подають час, коли, власне, гетьман Мазепа вирішив позбутися московського панування над Україною. Д. Дорошенко зауважує, що навіть славний український історик Микола Костомаров у монографії про Мазепу (1885) був далекий від історичної об'єктивності. Лише 12 років після того появилася перша праця Ф. Уманця, базована на матеріалах, знайдених у закордонних архівах. Вона пролила багато нового світла на трагічний момент української історії, зв'язаний з іменем гетьмана Мазепи. Ми схиляємося до думки, що він майже від самого початку свого гетьманування вичікував слушної нагоди, щоб стати на шлях відкритої боротьби за визволення України, за її самостійність. Таку слушну нагоду давали події в Польщі, коли королем став Станіслав Лещинський, з волі шведського короля Карла XII. По-друге, козацька старшина нарешті стала гуртуватися навколо гетьмана Мазепи.

За М. Аркасом, „перше зернятко спокуси“ – перейти на бік шведів з надією визволити Україну з-під московського гніту – з’явилося у Мазепи на хрестинах внучки княгині Ганни Дольської. Вона була вдовою, ще досить молодою і дуже гарною та привабливою. „Вона сильно вразила гетьманське серце“, – стверджує М. Аркас. Коли гетьман повернувся до Батурина, свого осідку, княгиня Дольська написала йому листа, в якому іменем короля Станіслава радить Мазепі пристати до шведів, і „тоді все, чого бажає гетьман, справдиться...“. На жаль, Аркас не подає, як треба розуміти ці останні слова. Мабуть, це тому, що Мазепа був відомий своєю потаємністю, уникаючи відвертості навіть з найближчим своїм оточенням. Тому, коли він одержав той лист (про що знав його писар Пилип Орлик – сам факт, але не зміст листа), то вигукнув: „Проклята баба з глузду з’їхала!“. І все. Типова мазепинська загадковість.

Тим часом московський гніт в Україні ставав нестерпним. З усіх кінців приходили скарги на насильства і знущання москалів над козаками. Княгиня знову пише гетьманові, що вона чула, нібито князь Меншиков має на думці скинути його з гетьманства і самому стати гетьманом. Меншиков і справді почав забагато втручатися у гетьманські справи. А коли 16 жовтня 1707 року Мазепа знову одержав лист від княгині Дольської і також від короля Станіслава (по всьому видно, що Мазепа весь той час вже мав зв’язки-листування з королем, тримаючи це в таємниці), то, прочитавши, старий гетьман промовив до свого писаря Орлика (про це стало відомо в історії лише через 12 років після Мазепи, завдяки П. Орликові), перед хрестом (в Дорошенка – „на хресті й на Євангелії“: „Я кличу всемогучого Бога в свідки і заприсягаю, що не ради високих почестей (в Аркаса – „високої пошани“) не для багатства або яких інших щілей, а для вас усіх, що есте під моїм урядом, задля жінок і дітей ваших, для добра матері нашої, бідної України, для користи всього народу українського (в Аркаса – „і війська Запорозького“), для піднесення його прав і вольностей – хочу я за помічню Бога так чинити, щоб ви з жінками вашими і рідний край (в Аркаса – „з військом Запорозьким“) не загинули ні під москалями, ні під шведами. Коли ж я це роблю ради яких-небудь приватних інтересів, то нехай поб’є мене душею і тілом Бог, в Трійці Святий Єдиний...“.

Не важко здогадатися, що б зробив московський цар з Мазепою, якби на 12 років раніше дізнався про ці слова гетьмана...

Втім, цар досить вчасно довідався про наміри Мазепи з доносу на гетьмана від генерального судді Василя Кочубея і полтавського полковника Іскри. З тим доносом вони вислали до Москви вихреста з євреїв Петра Яценка. Донос містив аж 27 пунктів, в тому числі й вірш Мазепи, в якому він закликав українців об’єднатися і рятувати свою батьківщину. На щастя, завдяки Мазепиному дипломатичному хистові і його „вірності“ цареві Петро не повірив доносові (хоч у ньому подавалися правдиві факти щодо підготування Мазепою до союзу з Карлом XII у боротьбі проти Москви), і обидва донощики були покарані на смерть. А все це сталося через ненависть жінки Кочубея до Мазепи з тієї причини, що старий гетьман, ставши вже вдівцем (його дружина померла в 1702 році), закохався

в молоденьку дочку Кочубеїв Мотрю, яку він колись хрестив і яка виросла на гарну дівку на його очах та яку він хотів засватати. З того приводу була велика сварка з батьками Мотрі, вона залишила їх і пішла жити до Мазепи. За деякий час, заради миру, Мазепа відіслав її назад до батьків. З часом між Мазею і Кочубеєм настав мир і спокій. Гетьман довіряв Кочубеєві у всьому, а коли виїжджав з Батурина в походи, навіть залишав його наказним гетьманом. Проте не забула давньої образи з тим сватанням „крута і сувора на вдачу“ (Д. Дорошенко), Кочубеїха-мати. Вона й намовила свого чоловіка зрадити Мазепу. Ці історичні факти й послужили багатьом відомим у світі поетам і романістам матеріалом до творів, зі значною долею власної фантазії. Серед тих авторів – Ч. Байрон, Вольтер. В. Гюго, Юліуш Словацький, Кіндрат Рилєєв, О. Пушкін, а з українців – Т. Шевченко, С. Руданський, Б. Лепкий, В. Сосюра та ін.

Згаданий донос Кочубея датується 1708 роком, тобто це сталося приблизно за рік перед відомою битвою військ Мазепи і Карла XII проти царя Петра I, тобто перед моментом відкритої боротьби гетьмана Мазепи за визволення України. І за цей момент, до якого Мазепа готувався таємно довгі роки, українські історики й український народ вважають гетьмана щирим патріотом своєї батьківщини, унікальною постаттю в нашій історії, і водночас – трагічною, з огляду на поразку у битві, але також і героїчною, з огляду на зерно „мазепинщини“, кинуте гетьманом в український ґрунт, і з якого виросло те, що ми називаємо боротьбою нашого народу за визволення протягом довгих років після Мазепи аж до сьогоднішніх днів.

Мазепа – Карл XII – Петро I – Україна

За дев'ять років перед історичною Полтавською битвою вже точилася боротьба між московським царем Петром I і шведським королем Карлом XII за панування на північних балтійських землях. Розгромивши на початку тієї війни московське військо, Карл XII пішов на Польщу, посадив на королівський престіл Станіслава Лещинського і став перед дилемою, яким шляхом іти на Москву: через Україну чи просто через Литву? Ось тут наші історики по-різному подають перебіг подій. Дорошенко каже, що Карл XII спочатку вибрав шлях на Москву через Литву, але пізніше повернув на Україну. Р. Іванченко пише, ніби шведські дипломати того часу повідомляли, що гетьман Мазепа пропонував іти на Москву через Полтаву, тобто через Україну, і навіть обіцяв королеві допомогу. „Так і сталося, – пише Р. Іванченко, – Карл XII повернув на Україну“. А Д. Дорошенко має підстави думати, що в пляни Мазепи зовсім не входило, щоб Карл ішов просто на Україну. Аркас же стверджує, що коли Мазепа довідався, що Карл XII іде на Гетьманщину, замість на Москву, з досади скрикнув перед старшиною: „От чорт його сюди несе! Та він усі мої рахунки понівечив! Тепер він впровадить за собою у саме серце московське військо, щоб докраю зруйнувати нас, на погибель нашу!“. Такої ж думки був і М. Грушевський, який каже, що тяжко повірити, ніби

Мазепа справді запросив Карла увійти в Україну. Шведське вторгнення було для Мазепи несподіванкою. Грушевський також стверджує, що майже нічого не відомо про таємне домовлення між Мазепою і Карлом XII. А раз „майже нічого не відомо“, то й ми не будемо вгадувати, про які „мої рахування“ мовив Мазепа, а будемо тільки керуватися історичним фактом союзу між ними. Причиною союзу було те, як пише В. Марочкін, що Мазепа все більше переконувався, що в складі Російської імперії доля України вирішена назавжди: вона вже ніколи не поновить своєї автономії чи державности, втратить мову і надбання національного духу, а український народ зазнає повної русифікації. Саме це й спонукало гетьмана зважитися на такий відчайдушний крок, як об'єднання зі шведською армією, на успіх якої у війні з Росією він покладав неабиякі надії.

На жаль, так не сталося. Полтавська битва 1709 року закінчилася великою поразкою шведів і Мазепи. Батурин, осідок гетьмана, було несамоовито знищено разом з його населенням – жінками і дітьми, – і не без допомоги „своїх“ зрадників: полковий старшина Прилуцького полку Іван Ніс показав Меншикову таємний вхід до Батуринського замку, і через цю зраду загинув Батурин. А на всіх тих, хто пішов за Мазепою, впали страшні репресії московського царя, який поспішав терором знищити серед українського населення всякий дух опозиції. Так пише Д. Дорошенко і всі інші відомі українські історики. Той дух української опозиції до московського насильства в Україні не давав спокою Москві протягом століть після Мазепи аж до нашого часу, точніше – до сьогодні.

Після Полтавської битви гетьман Іван Мазепа ввійшов у московську історіографію з тавром зрадника, а московська Церква, з наказу царя, кинула на нього анатему-прокляття. З того часу аж до 1869 року в усіх російських церквах, і в Україні також, проклинали нашого гетьмана. Проклинали навіть тоді, коли на вимогу царя Олександра II, ту анатему, як зазначав Мирополит Іларіон (Іван Огієнко) „тихо зняли“. До речі, жодна інша Церква, крім московської, не вважала ту анатему за канонічну, і всі вони дозволяли молитися за душу св. п. Івана Мазепи. А в Києві після революції 10 липня 1918 року відбулася на Софіївській площі велична всенародна Панахида за упокій душі українського гетьмана. З часу існування Незалежної України в усіх українських церквах моляться за душу Великого Гетьмана. На еміграції українці ніколи не переставали молитися за нього.

Мазепа помер 22 серпня (2 вересня) 1709 року в Бендерах (за Дорошенком, або біля Бендер, у Молдавії (за Р. Іанченко), похований він у місті Галац у соборі (за Аркасом), або у православному монастирі (за Дорошенком і Р. Іванченко).

Щодо тавра зрадника, що його чіпляє російська – царська, советська чи й сучасна історіографія, то про абсурдність того тавра переконливо написав згадуваний В. Марочкін у статті „Чи був зрадником Іван Мазепа?“. Ми ж звернемося до знаного у світі Енциклопедичного словника Вебстера. Ось дослівний переклад тлумачення слова „зрада“: нелегальний акт допомоги ворогові своїй власній держави. Підкреслюємо: своїй власній держа-

ви. А чи Москва і Московщина – то була „своя власна держава“ Іана Мазепи? Звичайно, ні. Його власна держава була Україна, поневолена московським царем. І далі за Вебстером: „Зрадник – це той, що ламає присягу вірності і зраджує свою державу“. Якщо гетьман Мазепа й присягав, то тільки московському цареві, ворогові України. І ту „присягу“ слід розуміти як тактику на шляху боротьби українського гетьмана на шляху боротьби за визволення його рідної землі з-під кривавого гніту Москви. А справжню присягу Україні дав Мазепа у присутності Пилипа Орлика, і тій присязі був вірний до кінця свого бурхливого життя. Мазепа ніколи не був зрадником. Ними були Кочубей, Іскра, Ніс – вони зрадили і свого гетьмана, і Україну. Зрадниками є деякі з українців, що сидять у Верховній Раді сьогодні і знову тягнуть Україну під кобит Москви.

Кінцеві зауваження

Автор цього есею навмисне обминув опис перебігу збройної битви під Полтавою військ Карла XII разом з військом гетьмана Мазепи проти війська царя Петра I – вже хоч би тому, що історики по-різному оцінюють військову здатність обох ворожих таборів. Деякі історики сумніваються у стратегічних якостях шведського короля, інші, навпаки, вбачають у ньому доброго полководця, але нікчемного політика. Одні звинувачують Мазепу в тому, що він задовго чекав на з'єднання з Карлом XII, тримаючи свої плани в таємниці від власного війська, інші ж поразку Карла XII і Мазепи пояснюють просто незрівняно більшою кількістю московського війська.

Не було можливості у цьому есеї довше зупинитися й на образі Івана Мазепи у світовій і українській художній літературі, але подамо тут маловідомий у нашій громаді уривок з поеми Володимира Сосюри „Мазепа“, де він устами гетьмана каже такі слова:

*–Я так люблю твої дороги,
Моя Україно сумна!
Ти на груді моїй, мов рана...
О, як залізно вірю я,
Що час визволення настане,
І шабля золота моя,
Мазепи, гетьмана Івана,
Над трупом ката засія.*

Постать Мазепи – унікальна в нашій історії. Він був першим, по-теперішньому сказавши, українським націоналістом в найкращому розумінні цього слова. Взявши до уваги, в яких складних обставинах Мазепі довелося діяти для добра України, бути мазепинцем – колись і тепер, і завжди – це означає бути гордим і нескореним патріотом батьківщини.

Про автора: І. Овечко – професор-емерит університету Північного Кольорадо, автор багатьох наукових і науково-популярних праць.

Іван МАЗЕПА

Нехай вічна буде слава

(дума)

*Всі покою щиро прагнуть,
Та не в єден гуж всі тягнуть!
Той направо, той наліво,
А всі браття, тото диво!
не маш любви, не маш згоди
Од Жовтої взявши води
През незгоду всі пропали,
Самі себе звоювали.
Ей, братища, пора знати,
Що не всім нам панувати,
Не всім дано всеє знати
І річами керувати.
на корабель поглядімо:
Однак стирник сам керує,
Весь корабель управує:
Пчулка бідна матку має
І оноє послухає.
Жаль ся, Боже, України,
Що не вкупі має сини!
Єден живе із погани,
Кличе: сюди, отамани!
Ідім матку рятувати,
Не даймо їй погибати!
Другий ляхам за гріш служить,
По Вкраїні і той тужить.
Мати моя старенькая!
Чом ти вельми слабенькая?
Розно тебе розшарпали,
Гди аж по Дніпр туркам дали,
Все то фортель, щоб слабїла
І аж в кінець сил не міла!
Третій Москві юж голдує
І сї вірно службує.
Той на матку нарікає
І неволю проклинає:
Ліпше було не родити,
Нежлі в таких бідах жити!*

*Од всіх сторін ворогують,
Огнем, мечем руйнують;
Од всіх не має зичливости,
Ані слушної вчивости;
Мужиками називають,
А підданством нарікають;
Чом ти братів не учила,
Чом від себе їх пустила?
Ліпше було пробувати
Вкупі лихо одбувати!
Я сам бідний не здолаю,
Хіба тільки заволаю:
Гей, панове енерали,
Чому ж єсте так оспалі
І ви, паньство полковники,
Без жадної політики,
Возьміте ся всі за руки
Не допустіть гіркою муки
Матці своїй більш терпіти!
Нуте врагів, нуте бити!
Самопали набувайте,
Острих шабель добувайте.
А за віру хоч умріте,
І вольностей бороніте:
Нехай вічна буде слава,
Же през шаблю маєм права!*

Під час допиту Кочубея та Іскри у справі згадувалася пісня Івана Мазепи „Ой, біда, біда чайці-небозі...“ і „Дума“. На запитання слідчого, звідки Кочубей взяв текст „Думи“, той відповів: „Сю пісню дав йому архимандрит Никон тому років з десять (1698) і сказав, що ту пісню скомпонував він, гетьман“. (Текст „Думи“ подав Танасій Колотило).

ГЕНІЙ З ДУШЕЮ КОЗАКА-ХАРАКТЕРНИКА

(До 150-річчя від дня смерти Миколи Гоголя)

У цій тезі нема ніякого перебільшення: неможливо збагнути українську душу, не знаючи творчості Гоголя. А в ній – його індивідуальна душа: загадкова, таємнича, з чаклунськими, метафізичними рисами, в якій найхімерніше поєдналися риси його непересічних предків.

Сімейні легенди, перекази вражали дитячу душу майбутнього письменника. Особливо про Іону Гоголя – архімандрита Кобринського монастиря, якого на цю посаду у 1595 році поставили король Пінський і єпископ Туровський, про легендарні подвиги побратима Б. Хмельницького полковника подільського і моголівського Остапа (Андрія) Гоголя, похованого у Межигірському монастирі, куди він передав дорогоцінне Євангеліє, видруковане 1644 року у Львові. Рід Гоголів-Яновських поріднився з давньою українською родиною Лизогубів-Танських, з домішкою волоської крові.

Ще змалку майбутній письменник утвердився в думці, що рід Гоголів походить від козака характерника – веселого, дотепного, щедрого на гостре слово, пісню, здатного вселити віру і надію в серця побратимів. Може, Гоголь відчував внутрішню спорідненість саме з такими предками. Бо усю творчість письменника проймає присутність таємниці, потойбіччя, містики.

Непересічним людьми були й батько й мати Миколи Гоголя. У чотирнадцятирічному віці Василеві Гоголеві приснився віщий сон: Мати Божа показала йому його майбутню дружину – дівчинку Марійку з хутора Яреськи, якій на той час виповнився лише один рік. Через тринадцять років так і сталося: красуня Марія стала його дружиною, а згодом – матір'ю Миколки, як вона називала сина. Вона була дуже лагідною, мрійливою, але разом з тим – запальною і рішучою. Мала знахарський дар і зізнавалася, що серце її каже про все, що відбувається з її сином навіть на віддалі від неї.

Батько Гоголя писав водевілі з українського народного побуту, заснував домашній театр, виказавши в ньому неабиякі артистичні здібності. Блискуче грав у тому театрі і юний Микола, який пізніше навіть спробував вступити до професій-

зої трупи, однак його не прийняли – очевидно, через нетрадиційну, оригінальну гру, яка не вміщувалася в усталених канонах тогочасного провінційного театру.

Згадуючи дитинство, Гоголь казав, що вже тоді відчував своє особливе призначення, покликання, тобто те, що буде вирізняти його з-поміж інших людей. Це відчуття жило в ньому весь час, хоч він ніколи ні з ким не ділився глибинами своєї душі. Дивно, що він був скритним, замкнутим, і водночас – веселим і товариським. Живучи у Петербурзі і Москві, він нерідко зустрічався зі своїми земляками з України. Такі компанії називалися „одноборщниками“, і Микола Гоголь був їхньою душею. Як справжній характерник, він сипав жартами, кпив, змішив товариство. Проте це були вельми рідкісні світлі періоди в його житті. Про тяжке входження у великосвітське оточення, про те, як він страждав в атмосфері традиційної московської зневаги до „хохлів“, довідуємося з його листа до Михайла Максимовича від 1833 року: „Якби ви знали, які жахливі перевороти в мені dokonалися, до якої міри все в мені замордоване! Боже, скільки пережив, скільки перемучився!“.

Вповні можна припустити, що ті муки були пов'язані з обранням мови для своєї творчості. Бо не могло не мучити Гоголя таке роздвоєння: писав російською мовою, але про українців, про їхній побут, історію, жив і дихав українським фолкльором.

Як відомо, українська культура в різні часи творилася церковно-слов'янською, давньо-українською, латиною, українською, польською та російською мовами. Теофан Прокопович і Стефан Яворський писали переважно латинською, Григорій Сковорода та Іван Вишенський – давньоукраїнською книжною мовою, Лазар Баранович – польською. У часи становлення Гоголя-письменника українська інтелігенція послуговувалася як українською, так і російською мовами, однак на письмі більше вживалася російська – панівна мова імперії.

Склалося так, що Гоголь віддав свій таланти розвитку російської літературної мови. Цим він свідомо чи, швидше за все – несвідомо, не задумуючись над далекими перспективами, вивищував ту мову, що стала засобом де-націоналізації українців. І все ж якби таким ось шляхом пішли усі українські письменники того часу, якби в нашій культурі Бог не втримав самовідданих слуг і подвижників, вірних українству і здатних вживати рідну мову в якості літературної, описуючи життя села – без них українська мова могла бути справді зведеною до діалекту російської. Тим більше, що офіційні чинники Російської імперії неетомно працювали заради цього.

Пригадаймо, як у XVIII руйнувалася українська автономія, як силоміць запроваджувалася російська мова в усі суспільні терени, як українська все більше виганялася на маргінеси селянського побуту. Врешті українську офіційно проголошено діалектом російської, що повинно була назавжди усталити її треторядне місце на рідній землі. Ця політика зросійщення принаймні на два століття затримала розвиток української літературної мови у порівнянні з російською. Затримала, але не зупинила. Нова українська літературна мова почала розвиватися на ґрунті народної розмовної мови, на ґрунті невичерпно багатого фолкльору. Українська народна творчість, зз її багатим

лексичним складом і образністю дала поштовх розвиткові поетичної мови. Прозові жанри на початках цього процесу не мали достатньої основи для поступу, бо вони потребують глибших мовних ресурсів. Ось чому навіть ті письменники, які знали життя міст і вищих кіл суспільства, писали переважно про українське село.

З боєм говорив про цю ситуацію в українській літературі XIX століття Улас Самчук: „А хто поневолював Котляревського, коли він зводив до села „Енеїду“, коли Квітка-Основ'яненко і Марко Вовчок писали тільки про село і ніяк не хотіли про місто, дарма, що вони не були селянами, а дворянами. І що тією самою мовою вони могли написати не лишень про „Марусю“ чи „Сердешну Оксану“, а також про Розумовського і Безбородька, і взагалі про все те, що творило не лише низ, але й верх. Отже, Марія Марковичева була в Парижі, приятелювала з Тургєнєвим, перекладала російською Гюго і Жюль Верна, а в себе вдома воліла бути лишень при Марусі й сентиментальній казочці. Залиши вони нам по собі, з їх безсумнівними талантами, щось зі світу Вольтера, Жорж Занд, Бальзака, а хоча б Тургєнєва, – і ми сьогодні не мусіли б щойно починати нашу прозу, а вона мала б за собою столітню традицію, а тим самим столітнє право на місце під сонцем в широкому світі“.

Важко не погодитися з цими гіркими думками, а також зі звинуваченнями на адресу Миколи Гоголя з боку багатьох українських письменників за його російськомовну літературну діяльність. І Іван Франко, і Євген Маланюк ставили Гоголя в рад ідеологів „малоросійства“ – українського політичного конформізму. І чи можна заперечити українським інтелігентам, які вірою і правдою до останнього подиху служили українській ідеї, віддаючи їй своє обдарування, працю і життя? Коли у боротьбі за свої невід'ємні права піднімаються пригноблені нації, то кожен патріот чи просто порядна людина зобов'язана бути з рідним народом. Хто робить сильнішим гнобителя свого народу, той чинить національну зраду. Зрештою, сам Гоголь яскраво відтворив таку ситуацію у повісті „Тарас Бульба“. Тарас убиває рідного сина, коли той віддає перевагу особистому щастю, знехтувавши спільними інтересами народу, справою його визволення.

А все ж у випадку Гоголя неможливо бути жорстоким суддею. Залишив він нам, хоч і невеличку, спадщину українською мовою. Це фолклорні записи і листи. До появи перших творів Гоголя українських прозаїків ще не було. Квітка-Основ'яненко почав писати українською трохи пізніше. Проте, очевидно, відчуваючи обмежені можливості української літературної мови, більшість творів написав російською. Ще гостріше цю обмеженість, з огляду на свій геніяльний талант, міг відчувати Гоголь. Для розвитку української літературної мови потрібний був певний період. Є така думка: мовотворчістю займаються менш обдаровані письменники. Генії користуються вже розвинутою лексикою.

У статті „Гоголь у російській літературі: пророк чи басаврюк?“ Лариса Масенко пише: „Вибір між російською і українською мовами означає для письменника вибір між повнотою й частковістю творчої реалізації письменника в слові. Не добра воля, і навіть не російська освіта, як вважав П. Ку-

ліш, змусили Миколу Гоголя покласти свій талант на вівтар російської культури. Гоголеву „зраду“ породила історична окраденість української культури, її підневільний стан, що позбавив письменника можливості ширшого розкриття його дару слова. І сама надзвичайність, унікальність цього дару змусила його вдатися до тієї мови, котра внаслідок вищого рівня літературної обробленості давала йому необхідну для творчого самовияву повноту мовного матеріалу з уже зформованою стильовою диференціацією.

Вибір Гоголя відграв двоїсту роль у його житті і творчості. З одного боку, цей вибір сприяв повному розкриттю письменника як геніяльного майстра художнього слова. Він же, з другого боку, зумовив конфліктний характер Гоголевого національного самоусвідомлення, що стало, ймовірно, однією з головних причин його творчої кризи“.

Отже, під впливом обставин Гоголь зробив вибір на користь російської мови. Тим часом уся його творчість сповнена українським духом, в ній живе щира і загадкова українська душа. І російська мова Гоголя – явище особливе. Вона не просто переповнена українізмами. Стиль, мовні конструкції – це ніби є перекладом з української. Гоголь завжди гостро відчував свій зв'язок з Україною, хотів оселитися у Києві, мріяв про катедру історії у Київському університеті. Його бажання мати хату з садочком десь на горі недалеко від Дніпра перегукуються з нездійсненими бажаннями Великого Кобзаря. Про любов Гоголя до України свідчать такі його слова: „Душа надто тужить за Україною... Наша єдина бідна Україна... Тепер я взявся за історію нашої єдиної, бідної України...“ тощо.

Гоголь завжди жив з цією душевною роздвоєністю. Його звинувачували в тому, що у „Мертвих душах“ він зобразив росіян в огидному вигляді, тоді як українці, попри свої смішні сторони, мають у собі щось приємне. У листі до Гоголя від 3 листопада 1844 року О. О. Смирнова писала: „... У Ростопчиної при В'яземському, Самарині і Толстому розбалакалися про дух, в якому написані ваші „Мертві душі“, і Толстой зауважив, що ви усіх росіян зобразили у гидкому вигляді, тоді як усім малоросіянам дали ви щось, що змушує їм симпатизувати, попри їхні смішні сторони; і що навіть смішні сторони мають щось наївно-приємне; що у вас нема жодного хохла такого підлого, як Ноздрьов; що Коробочка не бридка саме тому, що вона хохлячка. Він, Толстой, бачить навіть мимохіть виказану вами непоштивість у тому, що коли розмовляють два мужики, то ви кажете: „два російські мужики“. Толстой і після нього Тютчев... говорили, що вся ваша душа хохляцька вилилася в „Тарасі Бульбі“, де з такою любов'ю ви виставили Тараса, Андрія і Остапа“.

У статті „Про малоросійські пісні“ Гоголь писав: „Це народна історія, жива, яскрава, сповнена барв, істини, історія, яка розкриває все життя народу. Якщо його життя було діяльне, різноманітне, сповнене всього поетичного, і він, при усій багатогранності його, не посів вищої цивілізації, то весь запал, все сильне, юне буття його виливається в народних піснях.... У цьому сенсі пісні для Малоросії – все: і поезія, і історія, і батьківська могила“.

Історію України Гоголь не просто любив і знав, але розумів її як боротьбу народу за свою свободу і незалежність. „Чого ж можна було очікувати народові, який так відрізняється від росіян, який дихає волею і

заповзятим козацтвом, який хоче жити своїм життям?“,- пише Гоголь у статті „Роздуми Мазепи“.

Не випадково у середовищі російської інтелігенції був поширений негативний погляд на творчість Гоголя. Наприклад, літературознавець і філософічний письменник Василь Розанов, визнаючи за Гоголем талант грандіозного, надзвичайного масштабу, називав його „злим генієм“ Росії, який, мовляв, зобразивши росіян і їхню батьківщину у „кривому дзеркалі“, зачарував їх і змусив повірити в істинність зображення. На думку В. Розанова, творчість Гоголя, поширила в російському суспільстві критичне ставлення до своєї батьківщини і зродила російських радикалів, котрі штовхнули Росію у прірву революції. „...Незрозумілий він увесь, як людина, з його болісним блуканням з країни в країну, з прагненням втікати з рідної землі, молитвою, аскетизмом, подорожжю до Єрусалиму, спаленням другого тому „Мертвих душ“, - писав В. Розанов.

Гоголь назавжди залишиться загадкою і для росіян, і для українців, ніколи не припиняться спроби остаточно відповісти на запитання: чий же він – „наш“ чи „їхній“? І все ж незаперечним фактом є, що внутрішніми якостями, успадкованими від українства, він здійснив цілу художню революцію в російській літературі. „Усі ми вийшли з гоголівської „Шинелі“, - згодом визнавав Федір Достоєвський.

У дуже глибокому дослідженні „Духовний шлях Гоголя“ російський емігрант К. Мочульський пише про це: „У моральній царині Гоголь був геніально обдарований: йому судилося круто повернути всю російську літературу від естетики до релігії, зрушити її зі шляху Пушкіна на шлях Достоєвського. Усі риси, які характеризують „велику російську літературу“, що стала світовою, визначені Гоголем: її релігійно-моральний лад, її пророчий патос і месіянство. З Гоголя починається широка дорога, світові простори“.

Щодо звинувачення В. Розанова, ніби саме Гоголь є джерелом радикалізму і, отже, подальшої революційності, яка відкинула Росію далеко назад, в епоху варварства, зробила з неї криваву „тюрму народів“, то, якраз навпаки, Гоголь з усією очевидністю – досить прочитати його „Вибрані місця з листування з друзями“ – стоїть саме на протилежному боці цієї всесвітньої барикади, що розділила ліве і праве, Христову віру і крайнє безбожництво, духовність і вульгарний матеріялізм. Згадаймо лише реакцію на „Вибрані місця“ Белінського, який критикував Гоголя саме з „прогресивних“ позицій, саме за те, що Гоголь пророчо відкидав безбожний „прогрес“ і утопійні соціальні теорії, вбачаючи основу життя у вірі Христовій.

Не лише ті вчинки, щодо котрих він не залишив для нас вияснень, як от щодо спалення другого тому „Мертвих душ“, і ми завжди губитимемося у здогадах і різних, аж до діаметрально протилежних, версіях, але й власноручні його зізнання будуть, мабуть, тлумачитися по-різному. Слово Гоголя – людини з таким напруженим душевним і духовним життям, властиво, з пророчим даром, має, як слова усіх інших пророків, багато смислових рівнів. Радянські літературознавці даремно тішили себе, видаючи зізнання Гоголя про те, що під час прощі до Єрусалиму він відчував „черствість свою і себелюбство“ – як свідчення кризи його релігійності. Духовний зміст цих

слів – протилежний їхньому поверховому, формальному значенню. Як у розвинутому сумлінні віруючої людини завжди присутнє відчуття гріховності, так свою „черствість“ відчуває надчутлива душа Гоголя. Можна лише дивуватися з психологічної точності, з якою він у листі до Василя Жуковського описує свій внутрішній стан у момент Служби Божої в храмі Гробу Господнього: „Це було так дивно! Я не пам'ятаю, чи молився я. Мені здається, я тільки радів з того, що розмістився на місці, такому зручному і принадному для моління. Мені здавалося, що Літургія летіла так швидко, що найкращіші моління не в змозі були поспіти за нею; не зчувся, як опинився перед чашею, винесеною священником для прилучення мене недостойного“. Тільки у вищій мірі жива душа могла саме так пережити цей надзвичайний момент.

Після смерті Гоголя ходили чутки і вигадки про те, що його творчі сили згасли, що він навіть зазнавав душевної недуги. Якби це була правда, то хтось із сучасників Гоголя, з його близького оточення конче мусив би залишити відповідне свідчення. Проте свідчення кажуть цілком протилежне – про ясність розуму і душевну рівновагу Гоголя в останній період життя і в останні дні та години перед смертю. Навіть отой злощасний другий том „Мертвих душ“ він спалював не в стані „галюцинацій“, як стверджують деякі дослідники-фантазери (Мирослав Попович та ін.) а цілком спокійно, осмислено, при цьому уважно перечитуючи сторінки, перш ніж викинути їх у вогонь.

Останнє десятиліття Гоголя просто таки спалювало бажання втілити у своєму земному житті християнський ідеал, розуміючи бідність як блаженство. Він любив людей і прагнув до них, однак був до болю самотній. Він чув у собі пророчі голоси, але як надзвичайно скромна і вимоглива до себе людина, мучився думкою, чи має він право наставляти людей, відкривати їм щось.

Декілька літніх місяців 1851 року Гоголь провів у Спаському, у маєтку поміщиці Смирнової. Вставав раненько, купався в річці, три-чотири години працював за письмовим столом, потім ішов у парк чи в поле. Після повернення до Москви його бачили веселим, сповненим творчих плянів. На початку 1852 року Гоголь взявся за коректуру вибраних творів, ходив у гості. Ніхто не чув від нього жодних скарг на здоров'я. Як свідчать сучасники, страшну рану в його душі заподіяла смерть Катерини Хом'якової – рідної сестри поета Язикова. Померла вона 26 січня 1852 року раптово, зовсім молодого. Гоголь був хрещеним батьком її сина Миколи і відчував до неї ніжну прихильність. „Тепер для мене все скінчилося“, – сказав він чоловікові небіжчиці. Після цього зачинився у кімнаті, нікого не приймав, навіть не пішов на похорон. Годинами мовчки сидів за столом і щось писав. На окремих аркушах, які збереглися, – слова молитви, заповіді самому собі, малюнки. Гоголь читав Псалтир, інші релігійні книжки, ночами довго молився.

У ці дні він починає сумніватися у бездоганності заново написаного другого тому „Мертвих душ“, просить Толстого передати рукопис на відгук Митрополитові Філаретові. Але Толстой відповів, що не бачить у цьому необхідності. І рукопис залишився на столі. І знову Гоголь, після глибоких роздумів, спа-

лює його. Сталося це в ніч на 11 лютого. Спокійно, мужньо кидав у вогонь сторінку за сторінкою, а коли догорів останній аркушик, Гоголь заплакав.

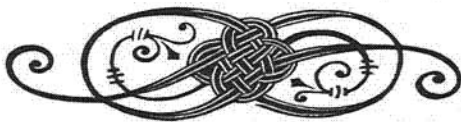
Головний лікар московської лікарні графа Шереметьєва О. Т. Тарасенков, якого кілька разів запрошували до письменника в лютому 1852 року, залишив записи, у яких свідчить, що хвороба Гоголя „виявлялася у самому ослабленні“. Ослабленням організму внаслідок суворих постів і голодування він пояснював кілька запаморочень та знепритомнень Гоголя.

За два дні до смерти Гоголя відвідав у домі графа Олександра Толстого, який обожнював письменника і роками турбувався про нього, московський губернатор І. В. Капніст. Він особисто переконався, що Гоголь перебував при свідомості, бо відразу впізнав його і навіть попросив потурбуватися про сина свого знайомого. За свідчення осіб, присутніх біля Гоголя до його останньої хвилини, він помер о 4-й годині ранку 21 лютого 1852 року – тихо, спокійно, без страждань, як істинний праведник. Скульпторові Рамазанову, який знімав посмертну маску Гоголя, здалося, що той не помер, а заснув летаргічним сном. І ці чутки дійшли відлунням до наших днів.

Спочатку Гоголя поховали на території Данилового монастиря, а в 1931 році його останки були перенесені на Новодівичий цвинтар у Москві.

З-поміж безлічі розмаїтих оцінок Гоголя, якого історія поставила на трагічну межу „свого між чужими“ і „чужого між своїми“ найближчою до істини залишається думка великого земляка, який навіки пов’язав своє ім’я з іменем Гоголя – сина таки своєї, а не чужої батьківщини: „Ти смієшся, а я плачу, великий мій друже...“.

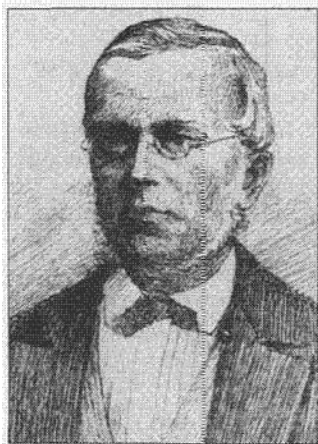
У рік 150-річчя від дня смерті геніального письменника Миколи Гоголя повертаємося до його світлої постаті з надією, що він і сьогодні, і завжди в майбутньому допомагатиме нам у наших роздумах над долею України, її минулим і прийдешнім.

Наталка ВАСИЛЕНКО

НЕЗЛАМНИЙ КИРИЛО-МЕТОДІЄВЕЦЬ

(до 180-річчя від дня народження Миколи І. Гулака)

Серед багатьох славних постатей нашої національної історії ім'я Миколи Івановича Гулака назавжди залишиться взірцем неситого українського патріотизму і сталевого характеру, нездатного на зраду. Володіючи енциклопедичними знаннями, він міг збагатити різні галузі науки епохальними відкриттями, однак його справедливе серце не бажало жити нічим іншим, як тільки долею свого пригнобленого народу, якому постійно загрожувало цілковите винищення і який, всупереч усім лихам, не просто виживав, але при цьому свято зберігав скарби своєї культури – мову, звичаї, пісні, нетлінний дух українства.

Цим духом Микола Гулак пройнявся ще в дитинстві на рідній Полтавщині, в поміщиць-

кому маєтку свого батька, недалеко від Золотоноші.

Змалку виявивши рідкісні здібності до наук, Микола Гулак у 1838 році вступив на юридичний факультат Дерптського університету і успішно закінчив його у 1843 році. За працю „Зображення прав чужоземців за французьким, пруським, австрійським і російським правом“ він одержав науковий ступінь магістра права. Наступного року розпочинає чиновницьку кар'єру в канцелярії київського генерал-губернатора. Водночас працює над історичними документами, перекладає рукописний літопис Самійла Величка. Він написав також, але не встиг видати, дослідження „Юридичний побут поморських слов'ян“, листувався з відомим чеським вченим Ганкою, з істориком М. І. Костомаровим, письменником П. О. Кулішем та іншими відомими діячами культури.

В кінці 1845 року Микола Гулак близько зійшовся з М. Костомаровим, якого до Києва привела праця в університеті. Деякий час вони навіть мешкали в одному будинку. М. Костомаров відгукувався про Гулака як про людину дуже освічену і надзвичайно симпатичну. До їхніх зустрічей

і розмов приєднався Василь Білозерський який закінчував навчання в Київському університеті. В цей час і визріла ідея заснування Товариства, метою якого мало стати створення федерація слов'янських народів. По-ступово до Товариства приєдналися вже добре відомий на той час поет і художник Тарас Шевченко, вчителі П. О. Куліш. Д. П. Пильчиков, поміщик з Полтавської губернії М. І. Савич, студенти О. О. Навроцький. Г. Л. Андрузький, І. Я. Посада, О. В. Маркович (майбутній чоловік Марка Вовчка), О. Д. Тулуб та інші. Всього з Товариством мали зв'язки майже сто осіб. Чільні члени уклали його Статут і „Головні правила“.

Товариство назвали іменами слов'янських просвітителів Кирила і Методія, які створили слов'янську азбуку, перекладали на церковно-слов'янську мову книжки античних авторів, пропагували ідеї рівності народів у їхніх правах на мову, освіту і культуру. Кирило-методіївські просвітницькі традиції активно поширювалися в Україні, починаючи з Київської Русі і в наступні сторіччя.

Статут Товариства імені Кирила і Методія проголошував прагнення слов'ян до духовного і політичного єднання, але разом з цим визнавав за кожним народом право на окремішність, самостійність, передбачав народоуправління і рівність громадян на основі Христової віри, а також створення всеслов'янського собору, тобто уряду, з представників усіх народів.

„Головні правила“ визначали засоби досягнення мети. Передусім це виховання молоді і розповсюдження ідей Товариства через літературу.

Кожен член, вступаючи у Товариство, присягав підпорядкувати всі свої сили і здібності спільній меті, не видавати нікого зі своїх товаришів, навіть коли б зазнавав переслідувань і тортур, кожен кирило-методіївець був зобов'язаний поборювати рабство і приниження нижчих класів вищими, узгоджуючи при цьому свої дії з євангельськими засадами любови, скромності і терпіння. Правило „мета освячує засоби“ Товариство визнало аморальним, безбожним.

У своїй короткій автобіографія Микола Костомаров повідомляє, що і Статут, і „Головні правила“ згодом зазнали доповнень. Крім антикріпосницього наставлення, члени Товариства згодом висловилися за скасування усіх дворянських привілеїв, смертної кари і фізичних тортур.

Федерація слов'янських народів мала складатися зі штатів. У межах Російської імперії їх мало бути 14. Окремими штатами належалося стати Польщі, Чехії з Моравією, Сербії, Болгарії та ін. Утворивши федеративну республіку, всі слов'яни обирали б загальний сейм з двох палат, що скликався б раз на чотири роки, а у випадку необхідності – частіше. У кожному штаті – свій сейм, скликуваний щороку, і свій президент. Передбачалося, що уряд федерації знаходитиметься у Києві, а очолюватиме його президент, обраний на чотирирічну каденцію.

Характеристичним доповненням до правил була пропозиція членів Товариства запевнити у майбутній слов'янській федерації цілковиту свободу думки, освіти і друкованого слова.

Під впливом апологетичного твору Адама Міцкевича „Книга поль-

ського народу. Від початку світу і до пригнічення народу польського“ Костомаров написав власну працю, відому під двома різними назвами: „Закон Божий“ і „Книга буття українського народу“. Почавши від сотворення світу, автор палко описав історію і майбутню долю українського народу. Попри деякі запозичення у Міцкевича, це цілком самостійний твір, пройнятий двома ідейними константами: антисамодержавством і антикріпосництвом, тобто запереченням рабства політичного і громадянського. Костомаров стверджує, що свобода може бути справжньою лише там, де панує віра Христова.

Ідея Товариства розвивалися також у зверненні до братів-українців. У другому зверненні, до великоросіян і поляків, прозвучав заклик забути ненависть один до одного, розпалену царями і панами на погибель свободи обох народів, поставити метою життя слов'янський союз, загальну рівність, братерство, мир і любов Господа Ісуса Христа.

На діяльність Товариства великий вплив мав Тарас Шевченко. На той час він уже висловив заповітні думки про долю українського народу у першій його збірці поезій „Кобзар“, у поемах „Гайдамаки“, „Сон“, „Кавказ“, у безсмертному „Заповіті“, який став гімном національно-визвольної боротьби українського народу.

Найчастіше члени Товариства збиралися у помешканні Миколи Гулака. Саме він своїм сильним, надійним характером цементував Товариство, без нього не обходилося складання жодного програмного документу. Тут точилися гарячі дискусії, сюди приходили люди, яких цікавили і хвилювали республіканські ідеї.

Під час одного з таких зібрань у листопаді чи грудні 1846 року студент Петров, сусід Гулака, підслухав розмови братчиків, прикинувся їхнім симпатиком. Згодом Навроцький і Гулак познайомили його із статутом Товариства та іншими документами. У січні 1847 року М. Гулак переїжджає до Петербургу, куди наполегливо кликав його Пантелеймон Куліш, і має намір працювати в канцелярії Петербурзького університету. А вже 3 березня студент Петров доповів керівникам київського навчального округу про існування таємного товариства із „шкідливими політичними цілями“, і як доказ подав Статут Товариства імені Кирила і Методія.

Миколу Гулака заарештували у Петербурзі 18 березня 1847 року. Тоді ж арештували і заслали на десятирічну солдатську муштру Тараса Шевченка. Відтак жандармерія затримала Миколу Костомарова та інших братчиків.

Слідство тривало від 18 березня до 30 травня. Царський уряд прийшов до висновку, що, незважаючи на порівняно невелику кількість членів, Товариство було небезпечним для існуючого ладу. Без суду, за наказом Миколи І, М. Гулака на три роки кинули до каземату Шліс-сельбурзької фортеці, а М. Костомарова – на один рік до Петропавловської фортеці. Решту членів Товариства чекало заслання у різні віддалені від столиці губернії.

Найсуворіше цар покарав Тараса Шевченка – певна річ, не тільки і не стільки за його участь у Товаристві, скільки за його твори, виразно спря-

мовані проти царизму, кріпосництва, національного гноблення.

Друге місце за суворістю покарання посідав М. Гулак. Чому це так? Відповідь знайдемо у рідкісних духовних якостях і етичних принципах цієї людини.

Під час обшуку у паперах М. Гулака жандарми знайшли його власну працю „Про юридичний побут поморських слов'ян“. Це було глибоко наукове дослідження і водночас документ великої ідеологічної сили. Царські посади не могли не звернути уваги на такі, наприклад, рядки: „Ставлення челяди до свого пана, спираючись лише на патріархальність звичаїв, повинні були, разом зі занепадом давньої простоти, зовсім змінитися: з клієнтів вони поступово зробилися кріпаками, а подекуди (скажімо, в Росії) справжніми рабами. Багато посприяло цьому зближення слов'ян з німцями і греками; безперервні незгоди між слов'янами надали невластивої їм раніше здичавілості. З військовополоненими почали вони обходитися жорстоко, не по-людяному, ділилися ними при поділі здобичі, як худобою, розлучаючи сина з батьком, жінку з чоловіком, переселяли їх цілими гуртами з їхніх родинних осель і приневолювали до найтяжчих робіт. Цим, однак, не обмежувалося варварство предків наших; підлий торг невольниками став у нас загальним звичаєм; вся Європа, а ще більше Схід наповнилися слов'янськими рабами, так що ім'я слов'янина в усіх європейських народів стало означати те саме, що слово „раб“. Цілі кораблі, навантажені невольниками, вирушали вниз по Дунаю до Константинополя, про розквіт цієї торгівлі в Росії свідчать договори Олега та Ігоря з греками“.

На запитання слідчих, чому він намагався зобразити становище рабів у давній Русі в такому жахливому вигляді, Гулак відповів, що він хотів показати це тільки так, як бачив сам.

Слідчі також не пропустили мимо своєї уваги лист до чеського вченого Ганки, якому М. Гулак писав у 1846 році, що він переважно вивчав становище рабів, невольників, селян, підданих, тому що вважає цей аспект особливо важливим. У Гулаковому зошиті під назвою „Міркування про земельну реформу в Малоросії“ слідчі прочитали неспростовні докази, що в Україні землі роздавалися панівній верстві всупереч давнім правам автохтонного народу.

В архівах III Відділення зберігаються протоколи допитів членів Товариства. Заарештовані, люди різних переконань, характеру, сили волі, вели себе по-різному. Костомаров на першому ж допиті видав Гулака і Навроцького, у свідченнях припустився шкідливих для товаришів протиріч. Андрузький був єдиний, хто посвідчив, що Тарас Шевченко – член Товариства. Він також докладно інформував про діяльність Костомарова, Гулака, Куліша, Марковича, Навроцького, Білозерського, Пильчикова, Посяду, Суровщикова. Через декілька днів Андрузький відмовився від своїх свідчень, взагалі вів себе непослідовно, неврівноважено; Шевченка допитували тільки один раз. На запитання слідчого, що спонукало поета до таких образливих для царської величності віршів, Шевченко відповів: „Ще коли я був у Петербурзі, чув скрізь лайку і нарікання на

царя та уряд. Повернувшись в Україну, я почув ще більше і гірше від молодих і поважних людей; я побачив злидні і страшне гноблення селян поміщиками, і все чинилося і чиниться іменем царя та уряду“. Шевченко заперечував свою участь у Товаристві, визнавав лише знайомство з деякими його членами.

Білозерський, розповідаючи про мету Товариства, вигадав, нібито нею було об'єднання всіх слов'янських народів під рукою російського царя. Куліш також заперечував свою участь у Товаристві і, щоб вигородити себе, всю „провину“ перекладав на Білозерського.

З гідністю вели себе на допитах, нікого не видавши, Гулак, Навроцький і Маркович, але найстійкішим виявився Микола Гулак.

У зв'язку з тим, що Гулак не давав жодних свідчень проти своїх товаришів, до нього послали священника, однак і це не дало ніякого результату. Гулак сказав священникові, що присягнув зберігати тасмницю і присяги свої не зречеться. Священик Малов запевнив, що звільняє в'язня від присяги, однак Гулак, настільки тверда, наскільки й віруюча людина, відмовився порушувати свою присягу. Коли Гулак попросив о. Малова причастити його, той погодився зробити це лише у випадку, коли Гулак погодиться свідчити. Тричі приходив о. Малов до Гулака, але кожного разу безуспішно. Тоді в жандармерії вигадали новий підступ. Знаючи Гулака як доброго сина своїх батьків, начальник III Відділення граф Орлов написав листа батькові Миколи Гулака, повідомляючи, що його син належить до тасмного товариства і вперто відмовляється давати правдиві свідчення. Коли Гулакові дали прочитати цей лист, він внизу, після підпису Орлова, дописав: „Лист цей я прочитав, все, що в ньому говориться, є істинною правдою“. Отже, і цей спосіб не зламав волі українського патріота.

1 квітня Гулака, за наказом царя, кинули в Алексєєвський рavelін Шліссельбурзької фортеці. При цьому граф Орлов написав комендантові Скобелєву, що цей арештант – дуже важливий і закорінений політичний злочинець, який, незважаючи на явні проти нього докази, не видав деталей свого злочину. Скобелєву наказали утримувати Гулака в цілковитій ізоляції, не допускати до нього нікого, не давати ніяких книг для читання.

15 травня відбулася очна ставка Гулака з Білозерським, Костомаровим, Посядою, Андрузьким і провокатором Петровим. Білозерський і Костомаров засвідчили, що в кінці 1845 – на початку 1846 року Микола Гулак приєднався до них для спільних цілей, що свою спілку вони назвали Товариством імені Кирила і Методія, вирішили носити відповідні перстені та іконки цих святих. Але й тут, на очній ставці, Гулак нічого не сказав. Андрузький підтверджував, що Гулак був членом Товариства, пропагував об'єднання слов'янських народів, з суспільним устроєм, подібним до Сполучених Штатів Америки, або за французькою конституцією.

Петров сказав, що у грудні 1846 року Гулак мав революційний намір запровадити народне правління, але сподівався досягнути цього без пролиття крові, хоч і не виключав застосування сили.

Очна ставка все ж вплинула на Гулака, однак зовсім інакше, ніж на це розраховував шеф жандармів Орлов. Нічого не сказавши проти своїх то-

варишів, Гулак визнав, що він є автором Статуту Товариства і „Книги буття українського народу“, хоч остання належала перу Костомарова.

Доповідаючи цареві, граф Орлов пропонував щодо Гулака: „...Як головного керівника Українсько-Слов'янського Товариства, який від початку і до кінця не зізнався у своїх злочинних намірах, а ще в більшій мірі – як людину, здатну на різні шкідливі для уряду заходи, ув'язнити у Шліссельбурзьку фортецю на три роки, а відтак відіслати його у віддалену губернію під суворий нагляд“.

Цар схвалив цю пропозицію, і 30 травня 1847 року Миколу Гулака кинули у в'язницю.

У березні 1850 року Надія Андріївна, мати Миколи Гулака, вдруге звернулася до графа Орлова, просячи звільнити з тюрми її сина. На її листі граф написав: це неможливо. Проте лист матері нагадав головному жандармові Росії, що от-от, через два місяці, закінчиться реченець ув'язнення Гулака. Граф зробив запит до коменданта фортеці, і той засвідчив, що всі ці три роки Микола Гулак „старанно займався науками і... готував себе бути корисним вітчизні“. Орлов пригадав собі, що Пантелеймон Куліш, причетний до цієї самої справи, просидів у тюрмі тільки три місяці, замість чотирьох. І граф звелів повідомити Гулакові, „що коли він все відверто напише, то долю його буде полегшено; коли ж залишиться при своїй упертості, то надалі залишиться у фортеці“. Однак Гулака не могли зламати і три роки страшної тюрми. Ніяких нових свідчень він не дав.

2 червня 1850 року Миколу Гулака з двома жандармами відіслали зі Шліссельбурзької фортеці, а 13 червня він був уже в далекій Пермі. Восени 1851 року Гулак одержав дозвіл на державну службу, проте зі збереженням за ним поліційного нагляду. Спочатку він працював перекладачем у губернському правлінні, потім йому доручили досить відповідальну працю у статистичній комісії. 1 лютого 1855 року пермський губернатор звернувся до графа Орлова з проханням зняти з Гулака жандармський нагляд. Орлов невдовзі повідомив, що цар (вже Олександр II) дав на це свій дозвіл.

Від 1859 року Микола Гулак служить у системі Міністерства освіти – вчителем географії в Одеській гімназії, відтак викладає математику у Рішельєвському ліцеї, переїхавши у Керч, навчає історію і природничі науки у жіночому монастирі. Від 1862 року він – учитель фізики і космографії в кутаїській гімназії, математики і латинської мови – у Тифлісі, звідки пішов на емеритуру у 1886 році.

Педагогічна діяльність, очевидно, не залишала Гулакові часу для наукових досліджень. Попри величезну, просто таки виїняткову ерудицію, він залишив по собі порівняно невелику наукову спадщину, зате дивовижно багатогранну: це праці з математики, геодезії, філології, літератури. Він створив оригінальну версію геометрії чотирьох вимірів, від якої пролягав прямий шлях до загальної теорії відносності.

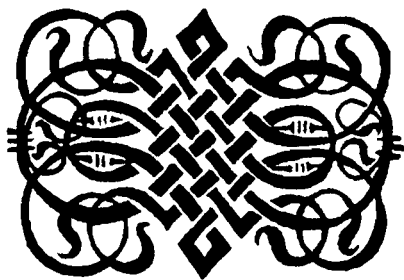
Помер Микола Гулак 26 травня 1899 року. За силою характеру, вірністю етичним принципам і політичним переконанням він належить до когорти найславніших українців XIX сторіччя.

Гулак не міг пробачити Костомарову його м'якотілості під час розслідування справи кирило-методіївців. Коли у 1881 році вони зустрілися на археологічному з'їзді у Тифлісі і Костомаров хотів обійняти колишнього товариша, Гулак пильно подивився йому в очі, мовчки потиснув руку і відійшов.

П. Куліш розповідає, що один з братчиків, не бажаючи нічого відкривати Дубельту і графу Орлову про діяльність товариства, заявив їм: „Ви можете мене четвертувати, колесувати, тягнути з мене жили, переламати мені кістки, здерти з мене живого шкіру, але не витягнете від мене ані одного слова“. Таке міг сказати лише Микола Гулак.

У некролозі на його смерть читаємо: „Вірністю даному слову, а також співчуттям до чужого горя він заслужив любов товаришів і глибоку повагу своїх учнів, особливо тих, які вміли цінити глибину його знань і поєднану з нею широчінь поглядів“.

Про автора: Наталка Василенко – студентка IV курсу юридичного факультету Львівського Національного університету імені Івана Франка.

Ярослав КОЛОДІЙ

СЛУХАЙМО ЙОГО

(До 110-річчя від народження Патріярха Йосифа)

„Невмируща пам'ять і слава належить тим, що ціле життя віддали для вічного добра свого народу, що в посвяті і жертві духовних і тілесних сил горіли і трудилися для нього“. Ці слова, що ними у 1937 році Владика Йосиф почав промову на відзначенні 300-річчя від дня смерті Митрополита Йосифа Рутського, сьогодні можемо з повним моральним правом застосувати до тодішнього промовця, якого пізніша доля ввела у когорту великих Ісповідників Віри Христової, несхитних провідників Церкви і рідного народу.

У XX сторіччі Боже Провидіння послало двох безстрашних пастирів, духовних батьків народу, світлих церковних мужів, що здолали тернистий шлях і в героїчних спосіб засвідчили свою вірність Правді й Істині. Цими неповторними постатями були Митрополит Андрей і його наступник на галицькому престолі Владика Йосиф, пізніший кардинал і Верховний Архиєпископ Української Греко-Католицької Церкви.

У тяжкий 1939 рік, коли Галичина виявилася „визволеною“ безбожною більшовицькою імперією, коли на Церкву насувалися часи мучеництва, Митрополит Андрей зупинився на імені свого наступника: „Ліпшого кандидата, над о. ректора Сліпого – нема“. В празник Непорочного Зачаття, 22 грудня він, разом з єпископом Будкою і Миколаєм Чарнецьким уділив архиєрейських свячень ректорові духовної семінарії Йосифові Сліпому. Про цю особливу мить Блаженніший Йосиф згодом згадував: „В покликанні до духовного сану я чую виразно Божий голос, бачу Божу руку впродовж усього життя... Я старався і в найтяжчих умовах не сплямити доброго греко-католицького імені нашої Церкви і свою скромну особу“.

Коли вибухнула німецько-радянська війна і, втікаючи, совети залляли Галичину кров'ю безневинних людей, енкаведисти мало не вбили Владика Йосифа. Витягнули його з собору святого Юра, роздерли рясу, поставили під мур. Боже Провидіння тоді врятувало йому життя, але поперед все ж чекала його багаторічна хресна дорога. 11 квітня 1945 року совети ув'язнили усіх наших владик, на чолі з Митрополитом Йосифом.

Західний світ, втомлений війною і втішений перемогою над фашизмом, вперто заплющував очі на ще страшніше, ніж нацизм, зло комунізму, „забув“ про те, що в СРСР – цій велетенській тюрмі народів катувалися мільйони людей, страждала ціла Греко-Католицька Церква. „Вільний світ“ не виявився настільки вільнолюбним, щоб заступитися за Ісповідника Віри Митрополита Йосифа, байдуже залишив його у Гетсиманії мук і страждань.

Проте він був не один, не самотній. Погляди усіх переслідуваних і гнаних, усіх свідомих українців були звернені в його сторону. Незламна воля Митрополита-каторжника, його вірність Христові і рідній Церкві не давали українському народові впасти у відчай і безнадію, вливали у щирі християнські серця надприродну силу віри.

Не зламавшись, залишившись собою протягом довгих вісімнадцяти років у советських тюрмах і концтаборах, в Сибіру і тундрі, Ісповідник Віри, зробив для Церкви і народу незрівняно більше, ніж якби він тільки проповідував з катедри святого Юра.

З нагоди свого 70-ліття, в лютому 1962 року Блаженніший писав: „Про свою долю не буду Вам сповіщати, бо вона така сама, як і в багатьох таких, як я. Нас ламали, та не зламали, бо з нами був Дух Святий: ми заковані, але не скорені. Сибір чув стогін і нарікання, але й піднесену молитву до Бога... Те, що зі мною сталося, вийшло справді на користь Євангелія“.

Всевишній зберіг нам його і повернув з каторги до столиці Вселенської Церкви саме в час II Ватиканського собору.

Той, хто мав мужність серед страшних лихоліть і випробувань бути собою, відповідно звертався до нас: „Народе мій, стань уже раз собою! Побудься своїй віковій недуги сварів і чварів, вислугування чужим... отрясися від своїх вікових недочетів, стань на свої нові в Україні і на поселеннях, піднеси свою голову, випростай свої рамена... Покажи свою силу і вдячність, бо, шануючи свою минуле, ти ростеш у своїй могутності і славі!“.

Того історичного вересня 1963 року в Римі, у поході 2,500 списоків, при участі десяти тисяч прочан, ступав до Петрової базиліки задуманий архипастор-каторжанин, несучи на своїх руках, донедавна skutих кайданами, благословення рідної церкви і народу, а в серці своєму – чисту і гарячу молитву за краще майбутнє свого стада, за волю рідного народу.

Звершивши дуже важливі справи нашої Церкви в Римі, зокрема заснувавши монастир Студитів і собор святої Софії, Блаженніший Йосиф у червні 1968 року вирушив у найдовшу візитатійну подорож до українських поселень по усіх континентах. І всюди, де він побував, загал українців, поза конфесійною і партійною належністю, сповнювався християнським ентузіазмом і національною солідарністю. Був це тріумф Христової Істини, тріумф живучости нашої Церкви і нації.

Свою з'яву у вільному світі Блаженніший Йосиф започаткував нову сторінку в історії Української Греко-Католицької Церкви. І в церковній громаді багато хто, і також в Апостольській Столиці сподівалися бачити його в ролі емерита, готові були знайти для нього затишне місце для доживання віку у мирі та спокої. Проте інакше розумів сенс свого визволення з тюрми, свого життя і покликання сам він. Він узяв на свої вже немолоді плечі величезну ношу і з такою гідністю й успіхом поніс її, що молодші, набагато молодші не могли встигати на ним.

Заходами Блаженнішого Йосифа наша Церква, яку до того часу в Римі називали „рутенською“, офіційно прийняла назву – Українська Католицька Церква. Далі Владика, бездоганний знавець церковної історії,

просить Апостольську Столицю перевірити книги – на той предмет, що Києво-Галицькій Митрополії мусів би належати статус Верховного Архiepіскопа. Перевірка, певна річ, підтвердила це. У висліді УГКЦ було повернуто її законний статус, а Верховний Архiepіскоп Йосиф продовжував активно обертати колесо історії нашої Церкви. Він беззастережно струсив порох з ідеї Києво-Галицького патріархату, і зробив це на одному з форумів II Ватиканського собору – зробив так обґрунтовано, мудро, ясно, що її, цю ідею, соборові отці прийняли оплесками. Якщо б не деякі наші лякливі і потульні владики, що згасили цю свічку, наша Церква була б сьогодні в іншій ситуації.

Добре усвідомлюючи, що майбутнє Церкви залежить від духовенства, яке прийде до провідництва в майбутньому, Блаженніший Йосиф заснував і збудував у Римі Український Католицький Університет, а поруч воздвигнув собор святої Софії, повернув Церкві історичну посілість разом з храмом святих Сергія і Вакха та з чудотворною іконою Жировицької Божої Матері.

Патріарх Йосиф виявився провідником пророчої візії. Може, не в такому темпі, як він передбачав, але наша Помісна Українська Католицька Церква рухається саме в тому напрямі, хоч іноді інерційно, якого їй надав святої пам'яті Ісповідник Віри Йосиф. Навіть якби хтось хотів би зректися самотності нашої Церкви, це вже було б неможливим. Немоżliво не чути цього голосу з висот віри: „І вас, мої возлюблені діти, благаю: ніколи не відмовтеся від Патріархату своєї страдницької Церкви! Ви ж живі її діти!...“.

Ось що сказав про нашого Патріарха і про його Завіщення у сороковий день його смерті ще один великий християнин, отець Веренфрід ван Стаатен: „...Слухайте його, бо він далі проповідує у своєму Заповіті, у цьому благородному і водночас вражаючому документі... Якщо цей заповіт не буде у кожній українській родині, кожним українським священиком, кожним українським єпископом знову читаний, роздуманий, якщо цим Заповітом не будете жити, тоді я боятимуся, чи Українська Церква була гідною такого Пастиря. Нехай це не станеться! Тому, осиротіле стадо Йосифа Сліпого, слухай його голос, довіряй його заступництву, виконуй його Заповіт, плекай християнське родинне життя, твою мову і твою прегарну Літургію“.

Отож слухаймо і широко, від усього серця, дякуймо Господеві нашому, що маємо кого слухати.

Дженкінтаві, Пенсильванія.

Веренфрід Ван СТРААТЕН

ЦЕ ШЛЯХ СВЯТИХ УСІХ ВІКІВ

(До 110-річчя від народження Патріярха Йосифа)

Стара легенда оповідає, що апостол Андрій благословив Київські горби й провівиств перемогу християнства в Україні. З певністю ми знаємо, що св. Климентія, третього наступника св. Петра, імператор Траян заслав у Крим, де він помер мученицькою смертю, залишаючи незглібний вплив на Церкву в Україні. 500 років пізніше Папа Мартин I, перебуваючи на засланні на українському узбережжі, зазнав мученицької смерти за єдність Церкви.

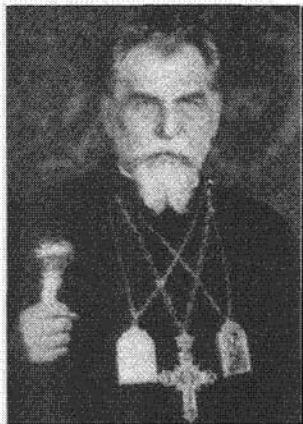
Мучеництво за єдність християн і надалі залишилося славною ознакою української Церкви. Після розколу вона першою зі східних Церков відновила унію з Римом і утвердила свою вірність апостольській століці ріками крові та горами трупів.

Після Другої світової війни це свідoctво крові досягнуло свого zenіту, коли Сталін і московський патріярх насильно накинuli на українців, пов'язаних з Римом, московське православ'я. Незліченні вірні, сотні священників і майже усі єпископи загинули у висліді цього неекуменічного свавілля, що донині з боку діячів московського патріярхату оцінюється як славна сторінка в їхній історії.

Архiepіскоп Сліпий пережив цей терор. Але пережив не через компроміси, лише через незламну вірність. Навіть коли йому запропонували московський патріярший престіл, за умови, що відречеться від унії з Римом та заперечить примат Папи, він не схитнувся і продовжував свою хресну дорогу, що тривала 18 років.

На початок II Ватиканського собору його місце залишалося порожнім, а в той же час на соборі були присутні представники причетного до переслідувань московського патріярха Алексія. Піднялася буря протесту. Папа Іван XXIII не залишився осторонь. У результаті 9 лютого непохитного Ісповідника Віри випустили на волю. Від того дня він провадив свою Церкву, що продовжувала свою діяльність у катакомбах і в еміграції, аж до вересня цього року, коли він, 90-річний, у затінку збудованого ним собору св. Софії, помер.

Коли Архiepіскоп Йосиф Сліпий, Львівський Митрополит і останній з українських єпископів, що залишилися в живих (10 єпископів було замордо-

вано чи передчасно вмерли у радянських тюрмах), після несправедливого, не-людського 18-річного ув'язнення вийшов на волю і прибув, як вигнанець, до Риму, він відразу ж прийняв мене. Відтоді я 21 рік залишався його прихильником, його помічником, його співборцем і його приятелем.

Він був князем Церкви із залізним характером. У його вже знищеному й ослабленому тілі жив могутній, непоборний дух. Він був геніальним теологом, вродженим науковцем і з-поміж усіх греко-католиків, може, найзавзятішим і найздібнішим оборонцем чистого візантійського обряду. Він був органічним мостом до православ'я, обраний долею для керівництва усіма з Римом поєднаними Церквами. Але з усього серця він був також душпастирем, що у незліченних концтаборах Радянського Союзу залишив шляхтні сліди свого священничого діяння. Щоразу, коли його вплив ставав очевидним, його переводили до іншого табору. Так він став і поза кордонами Західної України, в цілому Радянському Союзі, світлим символом не лише для розсіяних католиків, але також для православної Православної Церкви, що її представляють не прелати московського патріархату, але для тієї, котра живе у катакомбах і концтаборах Сибіру. І саме тому, що існує не лише свята Церква, але й несвята, слухняна кривавій радянській владі, він врешті став ще й мимовільною перешкодою у зближенні Риму з офіційною Церквою Москви. Бо ніколи Рим не зможе викупити миру з російським православ'ям ціною зради п'яти мільйонів мучеників та ісповідників української Греко-Католицької Церкви.

Упродовж останніх 21 року свого життя в екзилі він працював, як велетень. Майбутні покоління неодмінно оцінять, що він кожній ділянці своєї Церкви на еміграції досягнув. І я можу особисто посвідчити, як він мене і мною засноване діло любови „Церква в потребі – допомога східним священикам“ знову і знову благав, закликав, натискав, щоб ми подали усяку можливу допомогу його переслідуваній, скривавленій і до смерті катованій Церкві в краю. Він жив і помер для своєї Церкви, на Сході і на Заході.

Для збереження цієї Церкви – і лише заради цього! – він, на прохання Українського Єпископського Синоду й очікуючи юридичного визнання Папою, в 1975 році прийняв титул Патріарха. Як вірний син Церкви, який більше й довше, ніж хто-небудь у цьому столітті, терпів за єдність з Апостольською столицею – він багато разів у листах і розмовах, а накінець – з найбільшим наголошенням у своєму духовному Завіщанні, прагнув добути формальне визнання. Багато разів він доводив церковним дипломатам, які боялися реакції атеїстів, що у Східній Церкві ні папи, ані навіть вселенські собори не встановлювали патріархатів Помісних Церков. Невтомно він вказував на те, що вивершення тих Церков патріаршим вінцем завжди було плодом дозрілої християнської свідомості у Божому люді. Багато хто цього не розумів. Йому, мученикові, навіть на смертному ложі відмовили у цьому проханні, хоч ішлося не про його особисту славу, а про те, бути чи не бути його Церкві.

І те, що він пише у своєму духовному Завіщанні про цю головну проблему, ви повинні постійно пам'ятати:

„Патріархат, видіння вашої віруючої душі став для вас живою дійсністю! Таким він для вас залишиться в майбутньому! Бо ще трохи, і Патріярх, за якого ви молитесь, переступить поріг туземного життя, й не стане видимого символу й уособлення Патріархату в його особі. Та у вашій свідомості і вашому видінні остається жива Українська Церква, увінчана патріяршим вінцем!

Тому заповідаю вам: молитесь, як дотепер, за Патріярха Києо-Галицького й усієї Русі, безіменного і ще невідомого! Прийде час, коли Всемогутній Господь пошле його нашій Церкві й об'явить його ім'я! Але наш патріярхат ми вже маємо!“.

Коли ми сьогодні виголошуємо наш „fiat“ до відходу нашого улюбленого Патріярха, хочемо вірити, що цінне зернятко української пшениці, яке впало сорок днів тому у римську землю, не залишиться самотнім, але принесе великі плоди. Бо „душа цього праведника є у Божих руках, Бог його випробував і визнав Собі гідним!“.

Бог його випробував. Його проваджено хресним шляхом, яким хто-зна чи котрийсь з кардиналів ступав. Він ішов цим шляхом у безприкладній вірності, без ненависти до своїх переслідувачів, але також без поступок, де компроміс або втеча могли б йому полегшити життя. Він вірно йшов за Господом, бо де був Христос, там мав бути і Його слуга.

Невимовно він терпів, коли у Советському Союзі як в'язень мав давати свідчення Христові, як це Господь провіщував своїм учням і послідовникам: „І будете мені свідками у Єрусалимі і в усій Юдеї й Самарії й аж до краю землі“. Але на придорожних дороговказах його шляху видніли інші написи: не Єрусалим або Юдея, але Львів, Київ, Сибір, Красноярський край, Мордовія, і так буквально „аж до краю землі“. Свідком він мусив бути своїй рідній, мовчазній, на смерть приреченій Церкві, і йому, фізично і психічно знесиленому, стало ясно, що його шлях „аж до краю землі“ був смертним ви роком.

Тяжко він терпів, коли задля „святого спокою“ його світлу постать систематично затьмарювали темрявою обману і наклепу, так що докір Христа „Єрусалиме, Єрусалиме, що вбиваєш пророків і каменуєш посланих до тебе“ міг би мати актуальність і для сьогодишньої Церкви. „Тим то він погубив своє життя у цьому світі, але спас його для вічності“.

Ще більше він терпів під тим Хрестом, що міг бути найтяжчим у його житті, коли його звільнили, але не повернули свободи його Церкві. Це сталося проти його категоричної і в ізоляторі київської тюрми письмово висловленої волі. Не дозволили йому разом зі своєю Церквою далі нести тяжкий Хрест.

Жахливо він терпів у Римі – ще більше, ніж у Сибіру, як він мені говорив, коли довідався, в якому розпачі були його священики, переслідувані в Україні, з приводу православного синоду, який відбувся у 1971 році в Москві і на якому ватиканський делегат без протесту прийняв тріумф скасування унії Української Православної Церкви з Римом.

Його гірка доля нагадує нам, що всі зусилля, спрямовані на порятунок zagrożеної Церкви, залишилися б безуспішними, коли б не плив на них

потік ласки невідомих молільників та мовчазне хрестонесення безіменних святців. Від них бере Церква свою живучість. Так дивлячись, колись доля Патріярха постане перед нами як перемога святого Хреста. Це й було властивою причиною, чому Бог допустив до цього.

Що Христос став послухним аж до смерти на Хресті – самим тільки розумом неможливо осягнути. Однак ми мусимо підкоритися цій мудрості, що розумові здається глупотою.

Ісус Христос і всі мученики, що ділили його долю, ішли перед вашим Патріярхом на цьому тернистому шляху, який він обрав добровільно. Це шлях святих усіх віків. Вони так само позбавлені прав, як Син Божий, що прийняв зовнішність раба і став послухний аж до смерти на Хресті. Цей Хрест послуку є основним законом християнства. Незважаючи на всі похвальні й обов'язкові стремління також всередині Церкви домогтися більшої уваги до людських прав, ми не сміємо піддаватися ілюзіям і не сміємо забувати, що мусимо намагатися бути беззахисними учнями Того, хто як безправний помер, і не лише життя, але також і свою смерть хоче продовжити у кожному з нас. Що такий велетень церковної історії, як Йосиф Сліпий, підкорився цьому закону, є ознакою великої святости і прикладом для всіх, що ходять пригнічені нерідко тяжким і деколи незрозумілим хрестом церковного послуку.

У надії на ці знаки й чуда, що Бог для врятування Української Церкви незабаром через нього явить, ми можемо відважитися вже тепер вимовити: „Corpora aurea super caput ejus“ – чоло його увінчане золотом: „Блаженні переслідувані за правду, їх бо царство небесне. Блаженні ви, коли зненавидять вас і гнатимуть і лихословити вас будуть не по правді за мене... Радуйтеся і веселіться, бо нагорода ваша велика на небі!“ (Мат. 5, 10–12).

Тому слухайте з глибокою повагою і дитячим послухом свого Патріярха. Він не є мертвий. Його душа – в Божих руках, і ніяке терпіння його більше не може торкнутися... Слухайте його, бо він далі проповідує у своєму Завіщанні, у цьому шляхетному і разом з тим вражаючому документі, що він вам залишив як останній свій Заповіт. Якщо цей Заповіт не буде у кожній українській родині, кожним українським священиком і кожним українським єпископом знову й знову читаний, роздумуваний, взятий до серця, підтверджений, виконаний, якщо тим Заповітом не буде жити, тоді я боятимуся, чи Українська Церква є гідна такого Пастиря. Нехай так не станеться!. Тому, осиротіле стадо Йосифа Сліпого, слухай його голос, довіряй його заступництву, виконуй Його Завіщання, плекай твоє християнське родинне життя, твою мову і твою прегарну Літургію.

Ваша Літургія! 12 і 13 вересня я її переживав, як ніколи перед тим, коли я в Римі брав участь у Парастасі, Літургії і Панахиді за вашого Патріярха. Я чувся, немов у небі, под золотою мозаїкою собору, що його він сам спорудив, немов би кам'яний гімн Господеві. Ми не були самі. На іконостасі під склепінням і на стінах рясніли ті многі святі, які впродовж цілого його життя були покровителями Патріярха. У червоних ризах з блискучими мітрами, над якими витає Божа велич, обступили митрополити, кардинали, єпископи, архимандрити, священики та монахи тлінні

останки крицевого мученика, що мав ласку пережити Сталіна та його безвольного слуги Алексія, щоб у Божій силі відбудувати те, що сатанинською службою було знищене.

Біль тисячоголовної громади продирається у похмурому „Алилуя“ й у зворушливому голосінні дяків, що здушеним сльозами голосом щоразу заспівують „Господи, помилуй“. Дерево ганьби, що його Увічнений так довго ніс для Церкви і народу, переможно під ним вмерши, стократ буде вшановуватися – щоразу, коли служителі і вірні, перехрестившись тричі, сповідують свою віру в Триєдиного Бога і перемогу Ісуса Христа. Лине ладан над катованим тілом, як пізніше засвідчення до цієї Богом прийнятої людини, яка Божу ласку ціле своє життя носила і випромінювала.

Іноді прискорюється темп і ритм, підноситься тональність співу. Це вже не благання Божого милосердя, це вже не молитва за душу Патріярха, це – душа топтаного і зрадженого народу, яка в розпуці кличе допомогти. Це – останній заклик до пастирської опіки Покійного Мученика: захищай свій бідний народ, обдаруй наших священників святістю і силою, розбуди у наших єпископів готовість зберігати і обороняти твою спадщину, дай дипломатам надприродної розсудливості і не допусти до того, щоб вони дали продавали правду і справедливість за облудний зиск; просвіти твого слов'янського приятеля, Папу з Польщі, щоб він знайшов шлях, що нас врешті допровадить до миру, справедливості і свободи...

Після того, як замирає останнє „Господи, помилуй“, настає тиша в золотій катедрі. Дай, Боже, щоб тепер, коли могутній голос Патріярха назавжди замовк, не стало тихо в Єдиній Святій Католицькій і Апостольській Церкві. Дай, Боже, щоб знайшлося досить вірних учнів і послідовників, що завжди будуть повторювати науку, яку він, як колись Мойсей, у своєму народі аж до краю обітованої землі скріплював, аж доки ця наука стане закарбованою в серцях українського народу.

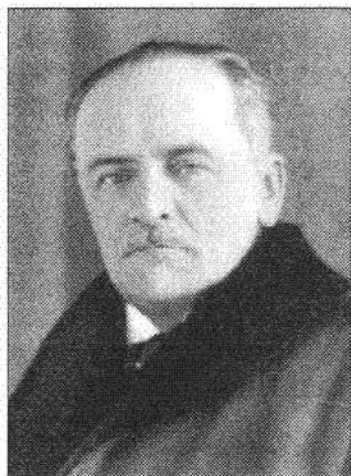
Тоді Всевишній прискорить той день, якого Його вірний слуга Йосиф Сліпий не мав змоги дочекатися – день, коли запанує справедливість. Тоді ваш сильний і відважний Патріярх з неба благословитиме вашу Українську Націю, як колись апостол Андрій із горбів Києва благословив ваш рідний край. Бо так говорить Господь: „Я сам віднайду моїх овець і пастиму їх... Я вас візьму з-поміж народів і зберу вас з усіх країн та приведу вас знов до вашого рідного краю... Там поселитеся в краю, що Я вам дав, і ви будете Моїм народом, а Я буду вашим Богом“.

Про автора: Веренфрід Ван Страатен – голландський священик, голова міжнародної організації „Церква в потребі“. Цю проповідь він прочитав 21 жовтня 1984 року у мюнхенській церкві св. Михаїла, на поминальній Службі Божій за Патріярха Йосифа – у сороковий день його смерті.

Галина ПАЛАМАРЧУК

ПОЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ОСЕНІ

(До 130-річчя від народження Богдана Лепкого)

Українська громадськість вже досить широко відзначила 125-річчя від дня народження письменника, про якого й досі далеко не все знає, особливо його творчості, що була заборонена в межах Російської імперії після появи друком чотирьох із задуманих шести книжок роману „Мазепа“. У повоєнні роки всі твори Богдана Лепкого було вилучено з бібліотек, книгарень і по-варварськи спалено. Навіть томик „салонної“ лірики цього автора тримати вдома було вкрай небезпечно. Лише як символ невиразної туги – такої, яка майже не піддається переданню словами, як тиха і безнадійна молитва емігрантського серця, жила завжди (і навіть інколи, всупереч забороні, звучала) сумна його пісня „Видиш, брате мій...“.

Чому ж він був такий страшний для імперії, цей поет „тужливої меланхолії“, про якого відомий український літературознавець Михайло Рудницький пише: „Коли він говорив про людей і справи, немовби вбирав їх у вату, щоб не боліли нас життєві рани. Приємно слухати його: здається – сидиш на оксамитовому фотелі, брудні бережки предметів і людей покриваються позліткою...“.

Народився Богдан Лепкий 9 листопада 1872 року у сім'ї священика, згодом відомого громадського діяча, просвітянина і письменника Сильвестра Лепкого та його дружини, Домни Глібовецької, доньки відомого священика і шанованого просвітянина Михайла Глібовецького. Дитинство його минуло у Бережанах, у діда Михайла, від якого отримав перші уроки історії, дізнався про „Руську трійцю“ та Маркіяна Шашкевича, який приятелював з Михайлом Глібовецьким. У Бережанах хлопець закінчив і гімназію, духовна атмосфера якої, завдяки педагогові, директорові М. Куровському, була надзвичайно сприятлива для розвитку творчих задатків учнів, формування незакомплексованих, вільних особистостей.

Та найбільше впливав на Богдана Лепкого приклад подвижника-батька, який над усе ставив громадянський обов'язок, служіння народові. Він прищепив синові щирий патріотизм, жагу широких знань, глибоку релігійність, аристократизм духу. Саме діяльне і активне усвідомлення громадянського

обов'язку стало причиною того, що в молодості, на відміну від європейського культурного оточення, Богдан Лепкий не може повністю віддатися стихії власної творчої натури, а паралельно багато пише з патріотичного обов'язку.

Після закінчення гімназії було захоплення малярством і Мистецька академія у Відні. Однак усе частіше його можна було зустріти у Віденському університеті, де юнак із захопленням слухав лекції з філософії. А в ліричних віршах усе виразніше звучить туга за Батьківщиною. Отож із 1892 року Богдан Лепкий уже продовжує навчання на філософському факультеті Львівського університету. Коло друзів – Ю. Тобілевич, М. Вороний, О. Мишуга, О. Нижанківський, С. Крушельницький... Юнак живе надзвичайно активним і насиченим життям. Він – член студентського товариства „Ватра“, хору „Боян“, виконує безліч громадських доручень, грає в театрі на професійній сцені, ночами студіює лекції, перекладає європейську класику.

Врешті, з дитинства хворобливий хлопець приходиться до нервового виснаження і хвороби очей. Батько радить повернутися додому. У Бережанах Богдан Лепкий працює „помічним“ учителем у гімназії, викладає українську мову і літературу. І знову опиняється в центрі місцевого інтелектуального і мистецького товариства. З'являються його перші публікації в періодиці.

...Посли Державної ради у Відні ціною тривалих зусиль домоглися лекторату української мови та літератури у Кракові і ретельно шукали кандидата на посаду лектора, який міг би захопити ерудицією і прихилити якнайширшу аудиторію до нового предмета. Врешті-решт вибір упав на Богдана Лепкого, і він переїжджає до Кракова.

Читаючи лекції в університеті, гімназії св. Анни, гімназії св. Яцка, він водночас з головою поринає в культурну атмосферу цього жвавого європейського міста. Йому імпонують ідеї модернізму, він зближується з „Молодою Польщею“. На Батьківщині, у Львові, куди інколи під час канікул навідується, Богдана Лепкого із захопленням вітають як амбасадора західноєвропейського модернізму і культури. Франко розбиває у пресі молодомузівців, критика ж, особливо прихильна до ідей „Молодої музи“, вимагає, щоб Б. Лепкий не принижував модерного мистецтва творами на суспільну тематику...

У Кракові Богдан Лепкий, власне, був визнаний оригінальним і сильним ліриком. Основними мотивами його поезій були осінь, кохання, неусвідомлений смуток, чари природи. „Лепкий – поет безнадії й сумних скарг на безталання, поет сумних мелодій і кволого безсилля“, – напише в „Історії українського письменства“ Сергій Сфремов. Так, Лепкого називали декадентом, занепадником, але його поезію знали і любили.

Смерть батька глибоко вразила поета і додала його ліриці психологічної глибини, містичних відтінків.

Тим часом життя поета поволі усталювалося, відступали злидні. Він став доцентом учительських курсів, професором III польської гімназії у Кракові. Його твори перекладають польською, німецькою, російською, чеською, сербською, угорськими мовами. Він знайомить польських читачів з кращими здобутками української літератури.

Та початок Першої світової війни вніс жорстокі корективи і в його життя і творчість. Волею випадку опинившись у Відні, де цісарський уряд, під тиском послів та української спільноти, дає повний простір українському культурному і політичному життю, Богдан Лепкий бере участь в організуванні та озброєнні Січових Стрільців. Виготовив календар і співаник „Ще не вмерла Україна“, у 1915 році видав „Сім пісень“ як „гостинець для українських вояків від СВУ“ (Спілки визволення України).

Укладаючи збірку для Січових Стрільців „Червона калина“, вміщує в ній свій вірш „Журавлі“ з нотами, – музику написав брат Лев, автор мелодій багатьох стрілецьких пісень. У 1916 році у Відні вийшла збірка віршів Б. Лепкого „Тим, що полягли“ – могутній реквієм полеглим героям-січовикам.

З 1915 року, виконуючи доручення СВУ, Богдан Лепкий працював у таборах військовополонених з України, розкриваючи своїм братам з-за Збруча справжню історію їхньої Батьківщини, навчаючи рідної мови, розвіюючи ворожі міти про „западенців“.

У 1921 році він переїжджає до Берліну, де співпрацює з „Українським словом“, а заодно бере участь у діяльності Українського Червоного Хреста, головує у берлінській українській „Громаді“, на прохання уряду УНР веде курси українознавства при посольстві УНР у Берліні.

І знову нервова недуга. На ювілейному святі з нагоди 50-річчя, яке йому влаштувало посольство УНР, він виголосив промову, закінчивши її рядками:

*Не дай мені, мій Боже, біля хати,
Яку вночі ограбили злодії,
Безрадно сльози лить і нарікати
Сумним псалмом пророка Єремії!
А дай мені діждатися години,
Коли мій люд порве важкі кайдани,
Щоб я пісні, немов уста дитини,
Мов добрий лік, поклав йому на рани.*

На тій часовій межі поет знову відсуває на другий плян свій ліричний дар, забуває особисті болі і страждання, офірує свій талант на громадянське пробудження народу, на який чорною тінню насувався ще один кривавий московський геноцид. Відгуки Богдана Лепкого – лірика – востаннє прозвучали у збірці „Слота“, виданій у Львові в 1926 році. Вважаючи, що коріння трагічної української історії заховане в минувшині, вивчає і художньо опрацьовує „Слово о полку Ігровім“. Багато трудиться над тетралогією „Мазепа“. Останню свою повість – „Крутіж“ – він написав уже в часи Другої світової війни. Вона принесла Б. Лепкому всенародне визнання і стала причиною його страждань і поневірянь.

Він знав про жорстоку колективізацію і голодомор в Україні, про цькування та знищення інтелігенції, тому вступ Червоної Армії в Галичину розцінив як окупацію. Проголошений сталінськими опричниками ворогом народу, він змушений був виїхати зі Львова, де жив до вересня 1939 року, – спочатку до Перемишля, а потім далі, за лінію Керзона. Та його наздоганяли чутки про вбивства й депортації уже в Західній Україні. Розуміючи, що заноситься на події, які вже не раз упродовж віків підри-

зували на корені його націю, Богдан Лепкий пише повість „Крутіж“ і завершує її трагічною сценою, повною відчаю і безнадії.

... Визволивши з неволі Олену-Степаниду, дочку покійного Богдана Хмельницького, дружину полковника Івана Нечая, озброєний гурт селян супроводжує її в родинне гніздо її батька – в Чигирин. Україна тим часом стогне від братовбивчої гризні, не втихає війна за булаву. Запорожці на раді позбавили Виговського гетьманства і кинулися в Чигирин, щоб вчинити над ним розправу. Не заставши його там, сплюндрували і гетьманську столицю, і Суботів. І ось, замість очікуваної зустрічі з живим, Олена зустрічає валку козаків, які везуть труну з тілом її чоловіка.

Друкуючи повість у „Краківських вістях“, починаючи від 1 січня 1945 року, автор під кінець повністю змінює її закінчення, щоб не позбавляти її народ у тяжку годину віри. Тепер воно звучить так:

„Сонце, ти Боже всевидюче око! Не ховайся перед нами, грішними, за хмари! Осіні оці поля, луги й левади, випий сльози й висуши кров винну й невинну, що, мов повинь, розлилась широко. Дай силу ланам нашим, щоб вони покрились збіжжям, лавою густою на пожиток людям і худобі. Осіні голови мужів і жінок, братів і сестер наших, зазирни в їх очі і серця глибоко, щов вони прозріли й пізнали, яка безплідна ненависть і роздор. А побачивши, яка гарна й благородна ця батьківщина наша, щоб полюбили її усіма силами й усіма мислями своїми та щоб постали за її волю, цілість і незайманість від роду до роду! А нам, рідним синам нашої матері землі, її слугам і оборонцям, дозволь боротися явно й славно, а в потребі й голови свої за неї покласти – амінь!

І прорвалось сонце через густі мряки й хмари, і стали люди на коліна перед ним. Вони дійдуть до мети...“

А преса, натомість, рясніла фотографіями тих жахливих картин, які відкривалися світові після відступу зі Львова „совєтів“: гори знищених, погвалтованих трупів у панічно залишених катівнях, залито кров'ю тюремні двори.

21 липня 1941 року серце письменника не витримало. Богдана Лепкого не стало.

Він повторив долю тисяч і тисяч свідомих патріотів, які віками боролися за визволення свого народу з чужинського ярма. Він був відданим і чесним вояком в армії видимого і невидимого, відомого і невідомого воїнства, яке, зрештою, і принесло Україні вистраждану волю.

Україна нічого йому не дала, крім болю. Вона послала його, як багатьох-багатьох інших мистців пера і пензля, туди, де в нормальних державах повинна бути армія. І він боровся, як міг.

Уже бодай за це мусимо зібрати і видати те, що можна знайти з його величезної творчої спадщини. А ще протоптати самим і показати світові шлях на Раковецький цвинтар у Кракові, де під сірими плитами, затінений березою і смерекою, спочиває прах унікального лірика, осінню тугу якого можна відчувати і переживати не менш гостро, як відчуваємо Верленове „Ячать хлипки Хрипкі скрипки Листопада...“ Хай би він здобувся якщо не на статус пророка, то бодай на статус поета у своїй Вітчизні, яку любив до жертвовного самозречення.

Христина ФЕРЕНЦЕВИЧ-ВОЛИЦЬКА „ЗАЦВІТАЄ КВІТКА ЗРІДКА“

(До 100-річчя від дня народження Оксани Лятуринської)

*„Щастя – папороті квітка:
жаром зацвітає.
Зацвітає квітка зрідка,
де? – не кожен знає.“*

*Сива байка світом бає:
щастя не вкувати.
От обійдеш вколо краєм –
стрінеш біля хати“.*

(О. Лятуринська)

Визначна поетка і талановита мисткиня Оксана Лятуринська майже зовсім невідома українській громадськості, незважаючи на цілий ряд цікавих спроб літературознавців, критиків і журналістів створити її літературний портрет. Академік Ю. Шевельов наприкінці своєї статті „Над купкою попелу, що була Оксаною Лятуринською“ стверджує: „Біографія О. Лятуринської не написана, й матеріяли для неї не зібрано. Не знати навіть, якою мірою вони існують, а якою втрачені в трагічних закрутах її особистого життя і в катастрофах історії її країни“. І все ж ми знаємо про неї найсуттєвіше: на тлі тих „трагічних закрутів“ Оксана Лятуринська – як поетка, мисткиня і людина – постає надзвичайною оптимісткою. Про це свідчить уся її творчість, передусім поетична. Вслухаймося ж у її слово, щоб зрозуміти, що найбільше впливало на неї, формувало її вдачу і світогляд.

Оксана Лятуринська побачила світ 1 лютого 1902 року на хуторі недалеко Вишнівця біля Крем'янця на Волині, в доволі заможних батьків – військового кіннотника Михайла Лятуринського і Ганни, з дому Берків. Вони мали восьмеро дітей, Оксана була наймолодшою. Батьки, зайняті своїми справами, мало уваги присвячували дітям, і виростили вони самотійно, серед пишної волинської природи, у тісних взаєминах із довколишніми селянськими родинами. „Вони жили як дички в лісі, бо ж ані мама, ані батько не мали часу наглядати за ними“, – згадує поетка в автобіографічній розповіді, вміщеній у збірнику оповідань „Материнки“. Тоді ж то, каже у своїй статті „Оксана Лятуринська – дійсність та ілюзія“ Володимир Барагура, „в неї за-

щепилися і глибоко вросли в її психіку і свідомість первні українства, які остаточно скристалізувалися й оформилися світоглядом і ідеологічно та набрали мистецького вислову в чеській Празі, завдяки зв'язкам зі світлими представниками української празької богеми“.

З ранніх літ Оксана Лятуринська звертала на себе увагу своїми обдаруваннями. Маючи шість років, малює портрет своєї сестри, а свій перший вірш „В Альпах“ написала, коли їй було всього вісім років. Коли підросла, пішла вчитися до Крем'янецької гімназії. „Збірка О. Олеса „З журбою радість обнялась“, яка тисячі національно не визначених людей в роки 1907-1920 роки (а власне і пізніше, вже як нелегальні збірки за підсовєтських часів) зробила „українцями“, таку ж саму роль відіграла в житті Оксани Лятуринської. Цю книжку подарувала їй учителька літератури – українофілка – і це мало такий вислід, що дівчина з власної волі перейшла до нововідкритої української гімназії ім. Стешенка в Крем'янці. Вона усвідомила себе українкою. Тоді також почала розуміти по-іншому й історію своєї вужчої батьківщини – Волині. Опісля у її творах бачимо, що волинська земля зачарувала її не тільки красою і багатством природи, але й багатющим фолкльором – веснянками, обжинками, ритуальними піснями, історичною давниною. Щоб краще вилити свою любов до княжої минувшини, О. Лятуринська звертається до славного співця „Слова о полку Ігореві“.

*„Заспівай, бояне,
вдар по срібних струнах!
У душі – відвага.
в жилах – кров гаряча.
Сила плечі тяжить,
випинає груди, угинає ступні
та на п'ядь у землю.
В задніпровське поле
вийти б Святогором
пошукати честі,
а князеві слави.*

І далі вже розказує про княжі вчинки.

*„Вже досить воєн і підбоїв
і застережень Предислави!
Чоло високе Ярослав
з короною п'яної слави
спокійне. Ні, не княжа зброя,
а барми – велич не кривава
того, чий імення Мудрий.
Принишкнув ворог вовком, зубром.
А князь – хіба розважно – й мудро? –
лишає в Правді помсти право.*

Її навчання перериває смерть матері у 1919 році, коли Оксані було 17 років. Не стало тієї єдиної людини, яка від дитинства на хуторі „Материнщині“ була для малої Оксани, - Злотки, - Ляльки втіленням добра, радості, сонця, теплоти і любови – у протилежності до жорстокості і

сваволі батька, який і спричинив передчасну смерть матері, а тоді й руїну цілої родини. Про цю трагічну подію свого життя пише О. Лятуринська у вірші „Мамі“ (1919 рік) мабуть перед своїм болючим рішенням покинути батьківську хату, сестер і братів і рідну Волинь.

*„Мовчазно за гробом Твоїм ідучи, край порога
в зловіщому спалаху свіч і хрестів золотих
ніяк не могли ми позбавитись злої тривоги,
Що дім наш від злого не можна уже вберегти...*

*...І тільки на навч страшного могильного крову
пізнали ми втрату й заллялись невтішно плачем.
Як би ж то так, Мамо, ох, Мамо, дитиною знову
в коліна твої враз уткнулися цілим лицем“!*

Цей удар шербатаю долі залишає свій глибокий слід на ніжній, але й zarazом і хоробрій душі дівчини. Після смерті матері загострюється конфлікт з батьком, і доходить до трагічних наслідків. Батько силою молоденьку Оксану на одруження з нелюбом. Втікає від нього під час лютої зими, мало не загинувши в снігу. Божою ласкою врятувалася, але з часу нещасливого випадку почала втрачати слух. Це стало однією з причин її відокремлення від зовнішнього світу, вона замкнулася в своїй самотності, тамуючи свою тугу споминами, надіями.

*„О, як би, як це розказать?
Весни повітря тисне болем груди.
Мабуть, зелені гаті в нас,
цвітуть вітрянки і медунки.
І подих чорної землі.
О, мати вічно животворна,
дні соняшні тобі грядуть:
благословенна будь!
О, як би, як це розказать?
О, тугу понеси, журавлику, до сходу,
низький уклін неси полям,
уклін мій лукам і оборам!
Чужа, не наша й ніби наша голуби́нь ясна.
Її повітря рве і тисне груди.
Мабуть, бруньки зелені в нас,
цвітуть вітрянки і медунки.*

(„На Благовіщення“)

На початку 1920-их років через „зелену границю“ Оксана дістається до Праги, і там в українській реальній гімназії продовжує перерване навчання і складає матуру. Стає студенткою філології Карлового університету, де вивчає літературу, філософію, історію, і мистецтво. Її тягне до мистецтва, у 1928 - 1931-их роках вчиться в українській студії професора Мако. У 1932 році дізнається про смерть батька, що помер убогим старцем, довівши господарство до занепаду, а родину – до розпаду. Сестри і браття О. Лятуринської розбрелися по світі, втратили між собою

зв'язок. Оксана залишається самотньою, зі слабким здоров'ям, але й у цих умовах черпає силу і насагу з подарованого їй Богом таланту та пам'яті про Волинь.

*„Війнуло чудним подихом, немов чужинним.
О, ні! І згадка чарівна десь з глибини:
і м'ята, і стокроть, і лепеха Волині.
І образ весен – ледве черкнуті настелі:
від настілу, що ще торішнє листя стелить,
відбився весело і пурхає метелик;
то Божа синь, то ніжно кинута рожевість,
то ще несити зелень вітів яблуневих...
„Якби злетіти пташкою понад дерева
туди! У біле вратись, наче до Причастя,
верби сережки цілувати зчаста
і проковтнуть одну на щастя“.
(„Євшан - Зілля“)*

Крім того, студіює в чеській Високій мистецько-промисловій школі, котру закінчує учиницею кляси скульптури професора Дворжака в 1934 році. У неї вже є школа і досвід. Її три найкращі праці того часу – „Китайка“, „Янгол“, Голова матері“ чехи залишають в музеї школи поміж найкращими скульптурами. Тоді ж створює прекрасні твори „Летунська катастрофа“, „Змагунка“, „Лицар“ „Ведмідь“, „Чорнош-личник“ та інші. Професор Володимир Січинський в своїй статі „Окса-на Лятуринська“ у „Свободі“ про вище згадані твори пише: „Досягне-но одного з найтяжчих завдань вільної статуарної різьби – не фіксувати одної якоїсь точки погляду глядача, позбутися так званої фронталь-ности фігур, але скомпонувати фігуру так, щоб кожна точка погляду глядача була однаково добра, щоб різьбу можна було оглядати з усіх боків і щоб з кожного боку ця різьба давала потрібне, однакове вра-ження та однаково добре передавала характер, ідею і форми постаті. З цим завданням наша різьбарка справлялася, навіть у своїх ранніх пра-цях, якнайкраще, без штучности, зайвої ефектовности й надуманости“. Виконує ряд надгробних пам'ятників: поляглим в Пардубицях 1932 року, проф. Кобиському (1934), полковникові Євгенові Коновальцеві в Роттердамі 1939 року, І. Біликові в Мальвазанах на Словаччині 1941 року, а пізніше А. Животкові в Ашафенбурзі 1949 року. Погруддя Т. Шевченка для української гімназії біля Праги. Микола Битинський у свої особистих спостереженнях каже: „Хоч її скульптури не були чис-ленними, проте вони у формі досконалі та самобутні. У своїй маляр-ській творчості, як портретистка О. Лятуринська відзначилася доско-налістю подібності живого оргіналу, однак скупістю технічних матері-ялів, відсутністю барвних ефектів, виконувала їх на папері олівцями сірим і чорним тушовим, найчастіше вугіллям, часом також пером“. Серед її малярського доробку – портрети князів, гетьманів та інших визначних постатей української культури: О. Олеса, М. Грушевського, І. Франка, Марка-Вовчка, Вашингтона і студія голови О. Ольжича.

Українська громада Праги від початку її приїзду аж до кінця Другої світової війни пам'ятає О. Лятуринську завзятим, дисциплінованим і палким мистцем. Празький період в оточенні та дружбі з такими майстрами писаного слова, як Євген Маланюк, Юрій Дараган, Олекса Стефанович, Юрій Липа, О. Ольжич, дав Оксані можливість досягнути вершків поетичної творчості. Спочатку пише свої поезії під псевдонімом Оксана Печеніг, нариси і оповідання – під прибраним ім'ям Роксана Вишневецька, а пародії – під псевдом Оксана Черлінська. Тематику для своїх літературних творів вона черпає з історичної та народної творчості давнини, базуючись на джерелах усної народної словесності, ритуальних звичаях українських вірувань, а також на старослов'янській літературі княжої доби. Стиль її творів визначається простою формою глибокого і ясного вислову. Хоч слабосила тілом, вона сильна духом, непокірна і не визнає компромісів, що їй пропонує. У той сам час вона глибоко ніжна у висловах і почуваннях до нашої історичної минувшини, але разом їй мужньо непохитна у своїх переконаннях, спрямованих на визволення України. У її творах повсякчасно проходить нитка любови до України та ненависти до її ворогів.

*„Не знаєш гасла – боронись!
Осв'ячений держу я спис.
Я попів бороню батьків,
героїв славу, честь борців.“*

*Зухвальче, чолом, оком ниць!
Тут недоторканість гробниць,
багаття і священний дуб,
і Володимирів тризуб“.*

(„На варті“)

„Творчість Оксани Лятуринської багатогранна. Здається, що в ній немає нічого випадкового. Мужність і ніжність – оці два слова найкраще характеризують її світогляд. Почала вона з ніжності. Ще замолоду надихала свої вірші почуттям, жіночим теплом, „ліричним тремтінням, сказав би М. Зеров, але їх, мабуть, не друкувала. У Празі, тодішньому осередку української еміграції... наша поетка, йдучи за духом часу, не могла не перейти до мужності. Волюнтаристичні сучасники Є. Маланюк та О. Ольжич, виразники здорового націоналізму, якоюсь мірою впливали на О. Лятуринську – ясна річ, не в стилістичному пляні, а в світоглядovому ставленні. Суворі і хижа доба, „вовчиця“ за висловом О. Ольжича, вимагала суворого слова. Природньо, що „Гусла“ і „Княжа емаль“ стали виявом яскравої мужності, мужності як світогляду! Але й ніжності поетка ніколи не цуралась – була вона складовою частиною її творчості“. Так пише Яр Славутич у статті „Мужність і ніжність: поезія Оксани Лятуринської“.

*„Волошки, волошки, волошки в житах.
Їх стільки, їх стільки, їх стільки аж страх.
І там на долині, і там на горбі,
такі темносині, такі голубі.“*

*Чому ж то їх стільки, чому ж то аж страх,
чому ж то волошки цей рік у житах?
От, кажуть, торік полягли юнаки,
такі ясноокі і гарні такі.*

*Навіщо йшли й полягли осьде тут?
Чому так яскраво волошки цвітуть?
Чи хочуть сказати в рясному цвіту
про тугу велику, про ясну мету?*

*Не рвіть ви, сестрички, волошок не рвіть
і черевичком, бува, не стопчїть!
Не рвіть їх, сестрички, бо жаль мені так:
це може волошкою глянув юнак.*

(Хутір „Ліс“, 1919)

Один з кращих наших літературознавців, проф. Юрій Шевельов правильно підкреслює, що „поезія Лятуринської глибока, і, хоч які прозорі її хвили, не завжди легко побачити дно“. Продовжуючи думку вказує, що її поетичний шлях „лежав від аскетизму малюнку голкою на камені до пишності найбуїнішої орнаментики і від стриманої приглушеності почувань до їх найбільшого розросту, хоч завжди без їх демонстрування і без гістерії. Але дивним дивом це ніколи не був перегляд старих позицій і зречення. Поетка завжди лишалася вірна їм. Та водночас це не була вірність силувана, вірність наперекір самій собі, вірність з обов'язку. Це було безнастанне поширювання раз узятої мелодії. Так, ніби почалася гра примітивною дудкою, а далі все нові і все складніші інструменти приєднувалися, і наприкінці дудки вже не чути, грає потужна оркестра скрипок, флейт, труб, арф, дзвіночків, – але в суті речі це все та сама тема. Так наче річка почалася ледь помітним струмочком і, підсилювана дощами, зміцнювана допливами, ширшала й ширшала, невпізнаною стала, а все в тому ж напрямі бігла, до того ж наперед відчутого й накресленого моря“.

Як поетка Оксана Лятуринська, незважаючи на свої здібності, залишила відносно невеликий доробок. Перша збірка її поезій „Гусла“ вийшла в Празі 1938 року, а в 1941 році побачила світ друга збірка „Княжа емаль“. В Європі у Мюнхені 1946 виходить збірка оповідань для дітей з її особистих переживань „Материнки“. У 1955 році в Торонто перевидано під цією ж назвою збірку поезій, куди увійшли поезії двох попередніх збірок і „Веселка“. У 1956 році у Вінніпегу побачила світ збірка віршів для дітей „Бедрик“. Там же у 1971 році вийшла у першу річницю смерті „Ягілка“, а 1983 року в Торонто заходами місцевого відділу Організації Українок Канади вийшла 813 сторінкова книга „Зібрані твори“ під редакцією Богдана Гошовського і Світлани Кузьменко у мистецькому оформленні обкладинки Мирона Левицького та вступною статтю Юрія Шевельова „Над купою попелу, що була Оксаною Лятуринською“. До книги увійшли всі збірки її поезії, переклади поза збірками, „З книги життя“ (переспіви і переклади з Павела Яна), проза „Материнки“, статті, а також статті різних авторів про О. Лятуринську.

Поетичний стиль О. Лятуринської відзначається досконалістю форм і

засобів вислову. О. Лятуринська живе і творить у власному духовому світі, творить власним своєрідним тільки їй одній характерним стилем, якого не можна наслідувати ані переплутувати з іншими. „Стиль – каже Є. Маланюк – це суверенність в опануванні творива. Це подих Творця-Бога над річчю, створеною людиною“. Кожна її поезія своєрідна, наче викарбований її мистецький герб, її емблема. Ознакою творчості О. Лятуринської є ощадність слова, в неї важко знайти будь-що зайвого. „Її поезії короткі, іноді однострофові, але в одній строфі, в одному рядкові, навіть в одному слові вона вміє висловити задумане, вмістити суть ідеї, сенсу, тему написаного. В неї мелодійність, співучість, музичність, звукові переливи, гра кольорів у всіх основних барвах і їх відтінках, наче влютовані в поезії як справжня емаль“ – стверджує В. Барагура.

*„По намистечко конвалій
підєм далі, підєм далі
від струмочка-цокоточка,
від лужечка-пахіточка
до ліщинки, до гущинки.
Далі, далі!*

*Десь у сховці, у дібровці
причайлись білі змовці
під дубочком-молодочком,
під листочком -зеленочком,
на кружалі, на кивалі.
Далі, далі!*

(Конвалії)

Зі закінченням війни О. Лятуринська самотньою, з надщербленим здоров'ям прямує на Захід. Своїми міркуваннями у поемі „Єроним“ вона заторкує все наболіле особисте і всенациональне, зокрема втрату рідної землі та імігрантську долю та журиться асиміляцією та денаціоналізацією молодого покоління.

*„І нашими не будуть наші діти,
Згубивши Батьківщини образок“.*

Перебуваючи в переселених таборах у Німеччині в Ашафенбурзі починає виробляти ляльки. Вже в Америці в Мінеаполіс, куди переїхала за допомогою проф. О. Неприцького-Грановського присвячує вона частину свого часу писанкарству і кераміці. Незважаючи на свою мистецьку багатогранність, О. Лятуринська не переставала писати. Пише літературно-критичні статті та рецензії, хоча критиком у професійному розумінні вона не була. На думку Юрія Шевельова – „через критичні статті творилася ілюзія розмови на літературні теми; завжди властиве Лятуринській бажання контакту з читачем“. Її критичні виступи не були тільки критикою літературних творів чи звичайними рецензіями, вони були спробами відтворити образ людини-творця-твору. У своїй оцінці людини і твору О. Лятуринська відкрита, вона не боїться часом бути й прикрою, але ніколи злосливою, висловлюється просто і щиро. Такими є її критичні портрети Уласа Самчука, Юрія Клена, Софії Русової, Олени Теліги.

Закінчився нелегкий шлях її життя у холодному Мінеаполісі 12 червня 1970 року, далеко від рідної України та улюбленої Волині. До кінця своїх днів залишилася О. Лятуринська непохитною у своїх переконаннях, була незалежною, може, й до пересадности, бо навіть своїм найближчим друзям не говорила про свою недугу. Її приятель мистець-маляр Михайло Михалевич характеризує її „як людину горду і шляхетну, а водночас незвичайно скромну, яка ніколи не виставляла напоказ свої болі і терпіння“.

Немає сумніву, що Оксана Лятуринська, незважаючи на її мало відому українському читачеві високо літературну поетичну творчість і мистецький доробок, має за собою значні осяги та запевнене належне місце в українській літературі. „Школи своєї Лятуринська не створила і наслідувачів не мала, – вона була для цього занадто індивідуальна, занадто своєрідна. Але свій стиль вона вибудувала, свій духовий світ. Історія української літератури двадцятого сторіччя не буде повна без розділу про її творчість“ заважає, закінчуючи свою статтю „Над купкою попелу, що була Оксаною Лятуринською“, Ю. Шевельов.

А ось яким мініатюрним портретом поетки О. Лятуринської обдарував нас Євген Маланюк:

*„Аж пуца зашумить волинська,
Й на оксамит і злоголав
В сап'янцях легких Лятуринська
Виходить годувати пав.“*

*Ворожить про весну колишню,
Любов вцілює в слова
І випускає – сокіл-пісню
З гаптованого рукава“.*

Джерзі-Ситі, Нью-Джерзі.

Роман САВИЦЬКИЙ, мол.

МУЗИКА ЯК ПРЕДСТАВНИК НАРОДУ

(До 50-річчя Українського музичного інституту Америки)

„...Не таланти творять тривкі цінності, але роблять це тільки працюючі таланти, і доперва на ґрунті твердо працюючої і шукаючої правдивого знання армії талантів можуть вирости одиниці, які штовхнуть нашу музику наперед і здобудуть для неї світ...“

Роман Савицький, стар.

Філадельфія, 1952 рік.

При кінці 1940-их і на початку 1950-их років за океаном опинилася значна частина української політичної еміграції, закинута туди вихором тієї доби. Незалежно від щоденної боротьби за виживання, емігранти відразу взялися створювати умови для розвитку громадського, наукового, політичного та мистецького життя.

Так постала нова музична школа, про яку мистецтвознавець Тамара Булат писала у 1997 році: „Коли він, Роман Савицький, змушений був покинути рідний Львів, то взяв із собою три важливі сутності свого „Я“. Перше – свої статті і рецензії, друге – фотографії, які були для нього „суспільною біосферою“ його оточення. Третє було нематеріальне: ідея незнищенності музики, зумовлена притягальною силою прекрасного. Саме ця ідея проросла і ствердила свою життєспроможність на чужому підґрунті. Все інше залишилося для історії...“

Задум продовжити в Америці освітню традицію Музичного інституту ім. М. Лисенка у Львові виглядав парадоксально сміливим і фантастично безперспективним. (У приватній розмові з Р. Савицьким в 1952 році композитор і педагог Р. Придаткевич висловив думку, що УМІ не потриває навіть п'ять років – Р. С. мол.)... Та Р. Савицький і його однодумці виявилися ідеалістами з неоцінимою інвестицією. 45 років існує їхня рухомість – Український музичний інститут Америки. Доходячи півстоліття свого існування, ця інституція, як виглядає, набуває не лише динаміки саморозвитку, а й якісно нових зв'язків з Україною...“.

Деталі самого постановня УМІ в Нью-Йорку та згодом в інших містах з кожним роком віддаляються від нас, потрохи тьм'яніють дуже цікаві тодішні події. Тому так важливо реконструювати те, що найбільше забулося, підсумувати діяльність школи і її здобутки з півстолітньої ретроспективи. Принаймні вихопити із забуття імена та постаті, тісно пов'язані з цією унікальною школою.

Отже, найбільша музична школа в діаспорі виникла у 1952 році. Її заснували члени музичної секції Літературно-мистецького клубу в Нью-Йорку. Підтримавши цей почин, голова клубу скульптор Сергій Литвиненко віддав у розпорядження УМІ домівку клубу – на правах співвинаймача.

Ось один з документів з архіву Р. Савицького – „Витяг з протоколів Музичної секції Літературно-мистецького клубу“, з 23 серпня 1952 року, за підписами І. Недільського (голови музичної секції) та І. Соневицького (секретаря). Читаємо:

„Організування музичної школи в Нью-Йорку, виховання нового музичного нарібку під доглядом добрих та досвідчених педагогів, а тим самим і створення справного центру українських професійних музик – було завжди предметом дискусій на засіданнях музичної секції при ЛМКлубі. 8 березня 1952 року поставлено фундаментальний камінь під будову нової культурно-виховної інституції... Тоді присутні: І. Недільський, І. Соневицький, М. Байлова, Є. Чапельська, Р. Шуль, С. Нагірна, Р. Савицький, М. Полевський, О. Стецура та І. Задорожний“.

Черговий витяг з протоколу засідання Музичної секції: „14 червня шляхом письмового голосування директором майбутнього УМІ вибрано Р. Савицького, М. Батлову та І. Недільського – членами дирекції“. Серед ініціаторів школи в Нью-Йорку були також І. Приймова, В. Цісик, К. Січка-Андрієнко, Л. Вахнянин. З листування Р. Савицького довідуємося, що 3 серпня відбулася конференція вчителів, а 29 серпня – перше засідання Педагогічної ради перед початком шкільного року. Це засідання стало інавгурацією УМІ. Музична секція Літературно-мистецького клубу перестала діяти, виконавши своє призначення.

Без власних будинків чи великих фондів, УМУ все ж рочпочав свою працю – був невичерпно багатий національно-мистецькими ідеями, збереженими з часів життя на рідній землі. Це ті напрями, що їх культивував передвоєнний Інститут у Львові, як також профспілка під назвою СУ-ПРОМ. Властиво, УМІ і є школою спілки професійних музик, які діють організовано. Те, що не під силу одному-двом учителям, успішно здійснюється спільними, систематизованими зусиллями.

Згодом, коли вже можна було подивитися на розвиток УМІ з ретроспективи років, стала помітною, за словами Р. Савицького, „якась дивна логіка і самозрозумілість розвитку всіх подій, пов'язаних з постановням цієї нової школи“. Вже з віддалі лише п'яти років створення УМІ в Америці виглядало „одиноким логічним ходом на шахівниці наших музичних проблем того часу“. У Пропам'ятній книзі УМІ з нагоди 5-ліття школи директор УМІ пригадував, що перед прибуттям до Америки українська молодь за роки війни і довгого та невпорядкованого перебування з Західній Європі була не лише позбавлена можливостей систематично студіювати музику, але, крім цього, була приречена на нездорову атмосферу, затративши в ній критерії підходів до музичного мистецтва. Які ж були надії на те, щоб ця молодь віднайшла себе і свої музичні традиції, прибувши до нової країни і не знаючи ще, де і як у ній шукати

джерел збагачення духу? І саме тому, що збереження української музичної культури на чужому терені без власних джерел взагалі неможливе – саме тому заснування УМІ в перші роки перебування нової емірації в Америці було доконечним.

Василь Витвицький, визначний музикознавець і довголітній співробітник батька в Європі та Америці, у 1983 році оцінив працю школи так:

„Було кілька фундаментальних напрямних, на яких сперлася діяльність УМІ від самого початку свого існування. Першою була суто професійна настанова і тісна співпраця усіх зацікавлених, що вела до правильного плянування, вмілого використання набутого досвіду і до здорової виміни думок. Основною метою було плекання української музики в усіх її проявах. На цьому полі УМУ не обмежувався самими програмами навчання, а проводив деяку видавничу діяльність в царині українських праць з історії і теорії музики...”

Інша напрямна проявлялася у настанові на якнайближчий контакт з музичним життям Америки. З цим в’язалася успішна участь численних вихованців Інституту у різних змаганнях, конкурсах і фестивалях, що рік-річно відбуваються в Америці. Кожна така нагода давала одночасно можливість популяризації найкращих зразків української музики в американському середовищі...

Тепер Музичному інституту налічуємо тридцять років. Проте ніхто не зумів би зробити статистики важко відпрацьованих годин і днів протягом цих 30 літ. І то однаково з боку і вчителів, і учнів. Ніхто не виміряв би хвилювань з нагоди іспитів, а ще більше – з приводу публічних виступів. А скільки то було конфліктів між батьками й учнями, особливо, коли цих останніх доводилося силою відтягати від телевізійних програм, сповнених безупинного хихотіння з дотепів добрих і не дуже“.

Співзасновником, головним організатором та першим директором УМІ (1952–1959), потім – інспектором (1959–1960) був піаніст-педагог Роман Савицький. Наступні директори (згодом – президенти): композитор і музикознавець Ігор Соневицький (1959–1961), композитор і музикознавець Зіновій Лисько (1961–1968), піаністки-педагоги Дарія Гординська-Каранович (1968–1970), Меланія Байлова (1970–1979), Таїса Богданська (1979–1981), Наталія Котович (1981–1983), Д. Каранович (1983–1999). Від 2000 року керівником УМІ знову є Т. Богданська (учениця і послідовниця Р. Савицького).

З централі в Нью-Йорку Інститут поширився на 22 інші міста східних стейтів, а саме: Філядельфію, Ньюарк, Ірвінгтон, Пасейк, Трентон, Джерзі-Ситі, Елізабет, Моріставн, Честер, Вилмінгтон, Балтимор, Вашингтон, Дітройт, Клівленд, Лорейн, Чикаго, Коговз, Йонкерс, Гартфорд, Нью-Гейвен, Бريدжпорт, Бруклін. Мережа цих філіялів-шкіл працювала за зразком системи відділів Вищого музичного інституту ім Лисенка у в Західній Україні, з участю деяких викладачів цього ж інституту 1930-их років.

Статут УМІ зазнавав змін і доповнень, а в 1966 році школу було заінкорпоровано як неприбуткову виховну установу під назвою Україн-

ський музичний інститут Америки. Титул директора замінено, за американським зразком, на президента.

УМІ – триступенева школа, тобто має нижчий, середній і вищий курси, програма яких розрахована на 10 років. Крім того, є підготувальний рік для дітей віком до 8 років та один так званий концертний рік для дипломантів. Навчання проводиться за системою головних предметів та додаткових курсів, і за пів сторіччя школа пропонувала класи фортепіану, скрипки, віолончелі, бандури, гітари та інших інструментів, сольоспіву, танцю, мистецького слов, композиції та диригентури. Студенти вивчали теоретичні дисципліни, здавали іспити і мали публічні виступи (так звані „пописи“, на які позичалося концертне фортепіано фірми „Стاینвей“, до часу придбання власних якісних інструментів деякими філіями).

Хоч повний каталог викладачів ще не складено, все ж підраховано, що за 50 років УМІА згуртував понад 150 вчителів та відкрив можливості для багатьох сотень студентів (в тому числі й неукраїнців) вивчати зразки української та іншонародних музичних культур. Попри вже згадані імена, подаю тут імена інших викладачів, хоч цей перелік тільки орієнтовний, схематичний.

В УМІА працювали видатні музики різних областей України:

композитори – Я. Барнич, В. Безкоровайний, І. Білогруд, В. Грудин, М. Недзведський, Ю. Олійник, І. Повалячек. М. Фоменко. В. Шуть;

музикознавці – В. Витвицький, О. Залеський, Б. Кушнір, Г. Лагодинська-Залеська, О. Лиховид, Р. Шуль;

диригенти – Б. Волянська, Ю. Оранський, Б. Сараміага, Р. Ставничий;

скрипалі – Р. Венке, Б. Марків, Я. Мигасюк, О. Сімович, В. Трисяк, Є. Цегельський, В. Ціsik;

віолончелісти – М. Дуда, З. Полевська, Л. Тимошенко-Полевська;

бандуристи – Г. Китастих, Ю. Китастих, Р. Левицький;

піаністи – Л. Горницький, Т. Гриньків, В. Кіпа, Є. Крахно, Б. Максимович, Н. Недільська-Слободян, Р. Огороднік, Б. Перфецький, М. Полевський, І. Решетилівич, Ю. Цибрівський, Є. Чапельська, М. Чапельська-Яримович, та згадані вже президенти УМІА. На запрошення дирекції, у 1959–60-му шкільному році славетна Любка Колесса вела майстерню класу для заавансованих студентів у Нью-Йорку;

вокалісти – А. Добрянський, А. Лисенко, С. Нагорна, І. Приймова, О. Сушко-Наконечна, К. Таранова, І. Фоменко. І. Черняхівська.

До помітних викладачів чи керівників філій належали також І. Винницька, О. Добровольська, А. Жилава, О. Заклинська, Г. Клим, Я. Корбін, Д. Кузик, Я. Лабка, Б. Лончина, І. Музиченко, М. Тарнавська, Р. Темницька, Р. Форостина, О. Сипак, Л. Шавяк.

За словами теперішнього президента Т. Богданської, „в останніх 40 років ряди учителів УМІА сильно прорідились і деякі малі відділи перестали існувати. Але ж знову до праці стають наші абсолювенти-випускники, то ж ми раді бачити зміну. Від середини 1980-их років до слова таки прийшло молодше покоління: Т. Гринишин, Р. Дурсо, І. Колодій, О. Кордуба, М. Кривокульська-Мацькевич, Л. Крупа-Слобо-

дяник, М. Лісовська, О. Протиняк, О. Равелюк, Л. Рудий, Л. Фултон-Корсон, О. Харук, Н. Цибрівська, С. Шерег та інші.

Усіх досягнень УМІА годі окреслити в одній статті. Діяльність інституту проходила на очах громади, а пресові звітження правили за музичний літпопис. Кожен відділ чи філія школи приносили щось індивідуальне, а спільне було наше стремління до найвищого рівня“.

Згадаймо, що в Нью-Йорку від 1952 року діяв музичний садок під керівництвом Галини Мірошниченко-Кузьми та струнна оркестра (організатор та диригент В. Цісик). У Філядельфії працював музичний садочок (від 1970 року) під проводом Галі Саґатої-Поритко та Дзвінки Швед. На терені Ньюарку – Ірвінгтону (згодом також в Нью-Йорку) від 1972 до сьогодні відоме музичне дошкілля під керівництвом Марти Шлемкевич-Савицької.

У 1950-их роках в Нью-Йорку успішно виступав ансамбль бандуристів Р. Левицького, а тепер у цій метрополії тішить слухачів камерний вокальний ансамбль „Промінь“ (засновник та керівник – Богданна Волянська).

До 1975 року у Філядельфії активно діяв при УМІА хор, оркестра та, в кінці, оперний ансамбль, чия опера „Лис Микита“ (Іван Франко і В. Овчаренко) здобула значну популярність по містах Америки. Мистецький керівник ансамблю Юрій Оранський відомий також своїми аудіо-візуальними „Альбомами на екрані“ – серіями розповідей про життя видатних українських композиторів.

Пропорційно до її мистецької вартости українська музика звучала у престижних залах, в коледжах, університетах, у радіо- і телевізійних програмах Америки. Вже пів століття звучать ці кращі твори для своїх і чужих; чимало цінного експонувалося у рамках школи за участю визначних гостей, вокалістів М. Старицького, П. Плішки, Є. Зарицької, Л. Грабової, інструменталістів Б. Максимовича, В. Балея, Л. Артимів, А. І. Лисого, Х. Колесси, як також викладачів УМІА Р. Савицького, Д. Каранович, Т. Богданської, Т. Гринькова, Я. Мегасюка, З. Полевської, А. Добрянського, Г. Колесси та інших.

За п'ять десятиліть УМІА у ньому студіювали відмінні піяністи, скрипалі, вокалісти, деякі з них – добре відомі не лише в українському, але й у міжнародному музичному житті. Деякі пізніше завершували освіту в інших вищих закладах Америки та Європи. Ось їхній неповний список: піяністки Л. Артимів, Л. Крупа-Слободяник, М. Цісик, М. Лісовська (Лончина), Ю. Осінчук, св. п. Б. Сперкач; піяністи-вчителі Р. Дурсо, І. Пелех-Зварич, композитор і видавець О. Кузишин, скрипалі Г. Стрілець, Ю. Вожаківський (також вокаліст); співачка К. Цісик; музикознавці Р. Савицький-мол., А. Шуль; менеджери О. Стецура, Л. Крушельницький, М. Гельбік. УМІА видав дві пропам'ятні книги (Філядельфія, 1958, за ред. Р. Савицького; Нью-Йорк, 1963, за ред. І. Соневицького), „Фортепіанові твори українських композиторів для молоді“ за ред. Таїси Богданської (1969) (2-ге видання: Тернопіль, 2000), „Український фортепіановий альбом для початківців“ Р. Савицького-старшого, за ред. К. Чічки-Андрієнко (Нью-Йорк, 1997), „Вибрані фортепіанові твори“ Н. Нижанківського за ред. Д. Каранович (Нью-Йорк, 1984) та інші.

Ефективні і створені в національному дусі курси історії і теорії музики викладачів УМІА Галі Клим та Всеволода Будного; ці тексти входять тепер у загальну наукову програму України, заходом і за ред. Лілі Назар (Львів) та інших педагогів-фахівців.

Інститут пройшов довгий і багатий шлях творчої праці. Нинішній світ далеко відбіг від часів, у які започатковувалася ця школа. За тодішніми пріоритетами прийшли новіші методи та інтенсивніше світосприймання. Але незалежно від зміни форм та підходів, у центрі музичної освіти залишився викладач, фаховість якого ніколи не перестане цінуватися – як у Глухівській школі XVII століття, так і в консерваторіях нашого часу. Тому й далі живе і не старіє жарт: мовляв, ще багато могли б зробити учителі, якби учні не заважали. А втім, і вчителі вчать. Про УМІА є же поважна література (також англійською мовою), до якої приєдналися статті, доповіді та радіовиступи видатних музикантів України 1990-их років – Миколи і Харитини Колесси, Стефанії Павлишин, Наталі Кашкадамової, Володимира Грабовецького, Ірини Лужецької, Людмили Садової.

У давнішій статті сеньйор музикознавців В. Витвицький нагадав слова американського поета Лонгфелло: „Поміж дарунками, що їх зіслав нам Бог, музика – один з найчудесніших“. І мудро продовжив музиколог: „У книгах нашої долі записано, що нам доводиться відзначати чимало річниць всенародних катастроф, втрат і трагедій. Це ледве чи вдасться нам змінити у скорому часі. Натомість нам слід вже тепер якоюсь мірою вирівнювати цей балаєс долі святкуванням річниць, які мали і мають суто позитивне значення“.

Однією з них є ювілей УМІА.

Запляноване дирекцією школи свято відбудеться в Нью-Йорку (в елегантній Малій залі в Карнегі-Гол) у вересні цього року – з добірним концертом української музики. Наша „альма-матер“ за її самовіддану службу ідеалам мистецтва і нації заслуговує найширших привітань і побажань.

Кранфорд, Нью-Джерсі – Львів

МІЙ ІСТОРИЧНИЙ ДІД

За довгі літа мого близького пов'язання з громадою і громадською працею мала я вже багато підстав переконатися, що ми, українці, як жоден інший народ, надаємо великої ваги і значення різним річницям і ювілеям. Ми просто таки кохаємося в них, маємо в цьому якусь глибоку внутрішню потребу. Мабуть, це знов таки вислід нашої особливої національної історії, нашого суспільного життя, яке вимагало від усіх свідомих синів і дочок нації більшої енергії, ніж це відбувалося в інших суспільствах. Принаймні, чимало років і десятиріч слідкуючи за американською публічною опінією, нічого подібного я не завважила. Хоч і приходять різні важливі дати, однак американці відзначають їх набагато спокійніше, без таких бурхливих емоцій, як ми.

Маючи таке солідне соціологічне-психологічне виправдання, хочу звернути увагу на річницю, яка пов'язана з моїм родинним колом, але також виходить поза це коло, тобто має виразне громадське значення. Саме на цей рік припадає 65-річчя від дня смерті мого діда, д-ра Степана Федака, похорони якого відбулися 8 січня як подія для цілого Львова, бо зібрали понад п'ять тисяч людей, за труною йшли два єпископи і майже двадцять священників, представники буквально всіх українських організацій міста, якому покійний служив усім своїм розумом і серцем. Це була значна, історична – і не лише в моїх очах – подія, одна з тих, якої вимагали наші тодішні національні умови.

Шістдесят п'ять років минуло від того величного похорону. У цей самий відрізок часу вклалася епохальна подія – постановня незалежної Української держави і також святкування її першого десятиріччя. Може, я приспішую час, але мені здається, що десяти літ мало б вистачити, щоб відзначити великого громадянина Львова д-ра Федака бодай табличкою на будинку, де він жив, або де містилося забезпечення Товариство „Дністер“, якого він був директором. Ні, нема ні вулиці його імені, ні навіть пропам'ятної таблички на будинку, хоч в останні роки в українській пресі з'явилися численні статті про громадську діяльність д-ра Степана Федака. Мабуть, батьки міста

Львова так заклопотані різними проблемами, що не мають часу на читання газет, навіть найближчих, львівських.

Доктор Степан-Іван Федак народився в 1861 році в Перемишлі і був найстаршим з чотирьох дітей професора Івана Федака та Анни Брайт, які мали ще дочку Йосифу (замужем – Паньківська), Леонію (замужем – Рибчак) і сина Володимира.

У 1874 році молодий Степан переїжджає до Львова, закінчує Академічну гімназію і студіює у Львівському університеті, здобуваючи професію правника. Від юних літ у нього проявився великий організаторський хист, який він зумів повною мірою підпорядкувати інтересам громади і всього народу. Першим виявом цього хисту стала його участь, як співзасновника, у створенні хору „Боян“ і диригуванні ним....

Дід Степан мав гарний і сильний голос, співав у церкві та в концертах, і це також приносило йому повагу і популярність. Коли моя мати, однією з найперших львівських дівчат закінчила клясичну гімназію у Львові, дід, у нагороду, взяв її з собою до Києва. Там він мав близьких друзів і приятелів, з якими можна було приємно провести час. Якогось вечора вбони були в гостях у Миколи Лисенка, де зібралася чималенька група музикантів, письменників, мистців. На закінчення гостини Микола Віталійович сів до фортепіяна і почав грати „Ще не вмерла України“, а дід на повний голос підхопив наш гимн. Це викликало в першу мить загальне захоплення, але тут же гості згадали поро небезпеку і кинулися мерці зачинати вікна, щоб спів не долинув на вулицю Києва.

Далі прийшла черга на інші українські організації та установи, яких промотором був мій дід. Він заснував Український Горожанський Комітет, багато років очолював Товариство взаємних забезпечень „Дністер“, для якого допоміг купити кам'яницю на вулиці Руській, навпроти відомої „Волоської“ церкви, був співзасновником „Народної Торгівлі“, членом-засновником Центробанку, Земельного банку, Української щадниці, Ревізійного союзу українських кооператив, членом „Просвіти“ та першим головою Союзу українських адвокатів у Львові. Доля міста була йому така близька, що не випадково він був одним з найавторитетніших міських радних, а в 1918 році став міністром в уряді Західньо-Української Народної Республіки.

У 1915 року, коли царська Росія окупувала Галичину, його як відомого громадського діяча і українського патріота вивезли, як закладника, до Києва. Але й там він не склав рук, а негайно взявся організовувати допомогу для українців, вивезених з Галичини, передусім для полонених. Повернувшись до Львова, створює Комітет допомоги українським полоненим та політичним в'язням. І він не лише опікувався їхнім прохарчуванням, контактами з родинами, але як адвокат був їхнім оборонцем у численних політичних процесах, ніколи не беручи за це ніякої матеріальної винагороди. Його адвокатська канцелярія, що займала значну частину приміщень дідового дому на вулиці Сикстуській, 48, була завжди виповнена людьми. Сумлінність і доброта у виконанні складних адвокатських обов'язків викликувала загальну повагу до нього, то ж не дивно,

що навіть маршал Й. Пілсудський призначив йому окрему зустріч.

Це дружнє наставлення польського керівника мало, однак, трагічне закінчення, коли у 1921 році син мого діда д-ра Степена Федака, Степан, здійснив атентат, хоч і невдалий, на того самого маршала Пілсудського у Львові, що був коліскою великої родини Федаків.

З шістьма своїми дочками дід Степан ніколи не мав ніяких проблем і прикрощів, зате двоє синів протягом усього життя були причиною його журби. Особливо старший син, Степан. Його непродуманий атентат на польського президента Йозефа Пілсудського приніс родині багато неприємностей. Хоч дідові вдалося врятувати сина від довічного ув'язнення і домогтися для нього заміни тюрми на вигнання, перебування сина Степана у Парижі та Берліні приносило нові прикрощі і пережиття. Добре, що дідові вже не судилося пережити, коли Степан на початку Другої світової війни став в'язнем Московської Луб'янки, а відтак загинув безвісти у боях як старшина українських частин у складі німецької армії.

Маючи незліченну кількість обов'язків і ретельно, з великою відповідальністю виконуючи їх – без ніякої винагороди – дід Степан ніколи не забував про родину, ніколи не занедбував її. Одружений він був з Марією Січинською, дочкою пароха села Мшана біля Львова, виховав з нею шестеро дочок і двох синів, й усіх їх – щирими патріотами, які довели це своїми життями.

Усі дочки діда Степан були гарні і освічені, цікаві як люди, то ж не диво, що у женихах не було відбою. Тоді, в ті часи, звичай вимагав формального „прошення о руку“, з яким зверталися не до нареченої, а до її батьків. Одного разу стався кумедний випадок, який навіть терпеливого діда Степана вивів, як то кажуть, зі себе. Звертаючись з „прошенням о руку“ моєї майбутньої матері, один юнак закінчив своє урочисте слово так: „Але якщо вона вже не є вільна, то може бути її молодша сестра“.

Певна річ, у зв'язку з активною професійною і громадською діяльністю д-ра С. Федака, лєвова доля обов'язків, пов'язана з вихованням дітей, лягала на тендітні плечі його дружини, і вона не лише успішно з них вив'язувалася, але ще й знаходила також час на добровільну працю в Українській Захоронці, в якій була головою.

Тому не можна не здивуватися, що при цій громадській і національній заангажованості, подружжя Федаків ще добре давало собі раду з господарством, так що в домі на Сикстуській завжди панував взірцевий порядок.

Але коли дідова дружина Марія все ж більше перебувала в домі, що завжди був відкритий для гостей, то д-р Федак не пропускав ані однієї імпрези, великої чи малої, будь-де в місті, ні одного концерту чи забави. Тому його знали і любили, і не лише серед українського населення міста, але також і серед польського. У житті, і це всі знали, він був завжди замислений, так що чимало речей довкола себе просто не помічав, міг не одну річ загубити, але „вулиця“ його тут же повертала. До його дітей, які через свої політичні переконання нерідко потрапляли до тюрми, спів'язні ставилися так тепло, мов до рідних братів.

Діда любила не лише національно свідомо українська молодь Львова, але й так звані „львівські батяри“, бо він їх часто боронив по судах. А вони віддячувалися у своєрідний спосіб. Пригадую, як прийшла до його дому „делегатія“, щоб просити пробачення за те, що один з кишенькових злодіїв викрав у діда гаманець з мнонетами. Батяри не лише вибачалися, але й повернули гаманець з усією його місткістю. Вдячність від „львівських батярів“ відчув дід Степан, коли до тюрми, за належність до УВО, потрапила його наймолодша дочка Дарка. „Батяри“ через своїх дівчат заопікувалися Даркою, щоб і там, у тюрмі, її ніхто не скривдив.

Загальновідомою була набожність діда Степана. Кожного ранку, круглий рік, перші кроки цієї людини, яку знав весь Львів, були до церкви. Він незмінно прислужував під час Служби Божої, причащався, довго молився, аж тоді ішов снідати. Ця його глибока віра в Бога викликала загальну пошану, зокрема з боку духовенства, очолюваного Митрополитом Андреєм Шептицьким. Між дідом Степаном і Митрополитом Андреем панувала не тільки взаємна пошана, але й щира дружба, котра започаткувалася в роки їхнього спільного заслання і тривала аж до смерті д-ра Федака. Незмінною традицією дому на Сикстуській були відвідини Митрополита Андрея в день святого Степана, який припадав на час Різдвяних свят. Коли Митрополит мав уже проблеми зі своїми ногами, його на візку виносили на другий поверх і там вони з дідом проводили в розмові приємні для обох години.

Його несподівана для усіх смерть вразила цілий Львів. Ще шість днів до того він, веселий та енергійний, зустрічав у „Молодій Громаді“, клубі колишніх старшин української армії, Новий рік. Українське населення міста не хотіло вірити в його смерть. Виявилось, що він був потрібний усім прошаркам міста – багатшим і бідним, старшим і зовсім молодим. Усі знали його, усі поважали і любили.

Від молодих літ дід Степан був звеличником руху, активного способу життя, фізкультури, зокрема „методу Кнайпа“, який вимагав щоденної руханки. Саме ця метода й допомогла йому легко закінчити земне життя. Прогулявши цілу ніч на зустрічі Нового року, він повернувся вдосвіта додому і, як завбжди, відкривши вікно та роздягнувшись, виконував свої руханкові вправи. Мозковий удар повалив його на підлогу у його кімнати, яку добре знали сотні і сотні львів'ян.

Ховали діда з вулиці Сикстуської, процесія затрималася на коротку відправу в церкві Успення Богородиці, де кожного ранку прислужував у Службі Божій покійний, відтак рушила до Личаківського цвинтару. Минуло відтоді 65 літ. Пролетів над нами кривавий вихор Другої світової війни, тажкі роки німецької і довгі десятиріччя советської. Прийшов незабутній 1991-ий, рік волі і незалежності. Здавалося, що Львів, відроджуючись як українське місто, відродить пам'ять про своїх заслужених громадян, але і до діда Степана, і до багатьох таких, як він, ще ніяк не дійде черга...

Залишився десь у Львові портрет д-ра Степана Федака пензля Івана Труша, а в мене – дідове завіщання, з якого видно, що для нього було найважливішим у житті:

„Пам'ятайте, що ви є українці і маєте для України жити і працювати, а не зражатися при тім ніколи труднощами, ані личними колючками... Я, незважаючи на прикροщі, працював з усіх своїх сил на кожному полі для добра України, і ви робіть це саме...“.

Перлини емігрантської лірики

Богдан РУБЧАК

Зимовий романс

*Вітер із снігом у ніжний бій
влітає м'яко і в'юнко:
наче на станції голубій
юнак вітається з юнкою.*

*Місто – далека планета. Мла.
Кряжі, кратери, кручі.
Вулиця, наче срібна стріла,
летить до нашої зустрічі.*

*Пройдуть роки, замерзнуть слова,
стопляться сніжні квіти.
Лишиться тільки спогад про Вас
вічно січневим світиком.*

*Сонце буде, і чай, і сніг, –
залишимо все, як застали ми.
Тільки дотик хвилиних снів
Вашими стане устами.*

VI. УКРАЇНА В ДОРОЗІ

Павло ГРИЦЕНКО

ЗА УКРАЇНСЬКІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ

На запитання тижневика „Свобода“ відповідає член державної Правописної комісії, доктор філологічних наук, завідувач Відділом діалектології Інституту української мови НАН України Павло Гриценко:

– Загальновідомо, що мовна ситуація у будь-якій країні зазнає змін зі зміною позамовних обставин, передусім змін суспільно-політичної ситуації. Тепер Україна переживає глибокі перетворення свого устрою, громадського й культурного життя. У зв'язку з цим, як можна схарактеризувати сучасну мовну ситуацію в Україні?

– Ви правильно відзначили, що мова реагує на позамовні зміни, залежить від них, відбиває їх. Тому, говорячи про сьогодення української мови в Україні, не можемо не констатувати змін, які зайшли в останнє десятиліття і які може спостерегти кожен неупереджений спостерігач. Насамперед зауважимо, що сьогодні українська мова в Україні є конституційно захищеною. Ці слова наповнюються реальним змістом, перестають бути лише декларацією, приємною красивістю, що тішить нашу національну гордість. Таке ми спостерігали упродовж десятиліть перед здобуттям незалежності. Нагадаю, що донедавна ми були свідками глибокої суперечності. З одного боку, проголошувалася теза про розквіт української мови, і ця теза ніби мала реальне зовнішнє підтвердження. Адже готували і видавали великі словники, граматичні описи, різноманітні дослідження, пам'ятки української мови. І водночас – відбувалося скорочення мережі українськомовних загальноосвітніх шкіл і дошкільних закладів, про що не було прийнято говорити. З багатьох важливих фахів в Україні не було україномовних вищих навчальних закладів, а тому готували російськомовних інженерів, військовиків, лікарів. У кількох поколіннях фахівців – інтелектуальної еліти нації – відібрано їх рідну мову. А відтак – в Україні ніби непотрібною, зайвою була спеціальна термінологія українською мовою з багатьох важливих галузей знань, випрацювання і розвиток якої ніби виявлялися надлишковими, бо не мали свого постійного зацікавленого користувача.

Іншими словами, відбувалося усучення функціонального поля української мови, скорочення сфер її використання. Українська мова існувала,

її знали, чули, нею співали пісні, та все ж для багатьох користувачів вона ставала ніби зайвою, яку в багатьох життєвих ситуаціях, у багатьох сферах користування треба було заступати іншою мовою – російською.

Позірним, здебільшого декоративним (на урочисті свята та для годиться!) було використання української мови у сфері державного адміністрування і ділового спілкування. Хоча серед керівників різного рангу в УРСР не бракувало діячів, які від народження, від батька-матері й родинного оточення знали українську мову, які могли вільно нею спілкуватися, проте вони користувалися, і то нерідко – демонстративно, мовою російською. Чом не приклад для наслідування? І тому до нав'язуваних означень російської мови – світова, велика, могутня – щоденна практика додавала не називані, проте добре усвідомлювані, – вища, перспективна, „начальственна“.

Мабуть, з цієї ситуації – тривалого користування спримітизованою російською мовою і нехтування обмеженого володіння українською – постав сучасний мовний феномен „безмовного чи напівмовного“ (буцімто – українськомовного!) чиновника в Незалежній Україні. Згідно з вимогами, державні службовці зобов'язані володіти державною українською мовою, проте її використання весь час розбивається об недостатню мовленнєву практику. Тому мовлення багатьох (на щастя – не всіх!) урядовців і парламентарів – це не лише суржик, українсько-російська мішанина, а це ще й спримітизовані, безбарвні фрази-кліше щодо форми і змісту. Це мовлення є „зразком“ того, як не можна висловлюватися українською мовою...

– *То в чому ж поступ, розвиток?*

– І все ж, Конституція України захищає українську мову як державну, а чинні закони вимагають знання української, що, безсумнівно, підносить соціальний статус української мови у суспільному житті країни. Уперше від часу гетьмана І. Мазепи в Україні українській мові надано статус юридичної вищості, а не урівняно чи то принижено порівняно з іншими мовами, що функціонують в Україні. Саме ця законодавча позиція міняє багато чого щодо української мови сьогодні і забезпечує можливість її розвитку завтра. Що такий стан далеко не всіма приймається із захопленням в Україні і поза її межами, особливо в Росії, – справа самоочевидна. Іншого не можна було й сподіватися. Кілька років підряд, як щоденна молитва з різних російських і російськомовних теле- і радіоканалів в Україні, лунав відвертий насміх, глузування з нашої мови, як і з нашої державної незалежності. Не скажу, щоб наші урядовці чи журналісти вчасно і належно давали відповіді на ці необґрунтовані нападки. Північно-східний сусід пішов ще далі, збагативши практику міждержавних стосунків: придумано „нову націю“ – руськоязичне населення, яке треба обов'язково боронити поза межами Росії. Себто, створювалася ніби „правова основа“ й надалі забезпечувати гегемонію російськості у межах колишнього СРСР, гегемонію у сфері мови, культури. Це „давало підстави“ втручатися у справи національно-мовного, культурного будівництва у нових, незалежних краї-

нах. Під цю концепцію переписували й переінакшували історію народів. Якби не теорія руськоязичного населення, то винахідливий сусід висунув би іншу доктрину-лукавинку, інший ідеологічний інструментарій відстоювання своїх інтересів поза межами Росії.

– *А як же Захід – оборонець демократії?*

– Сприймав спокійно, вирішив „не бачити“ цього, зокрема, і грубого втручання Росії у внутрішні справи нових незалежних держав на теренах колишнього СРСР.

Активізація оборони колишніх зверхницьких позицій російської мови в Україні, оборони, яку здійснюють як тісно пов'язані з Росією різноманітні товариства, асоціації, так і парламентарі. Для таких парламентарів мовне питання – це лише складник ширшої програми повернення України до лона „великої Росії“, повернення, яке вони вважають справою вирішеною, лише відтягнуваною у часі, до слушного моменту – до моменту глибшого чи й повного економічного узалежнення України від Росії. Тому частина депутатів Верховної Ради прагне переглянути Конституцію і законодавство України щодо мов і щодо статусу української мови, зокрема прагне повернути зверхність російської мови в Україні, повернути-ся до тотальної русифікації.

Тому можемо констатувати, що законодавчі зміни статусу української мови, що зайшли в Україні в роки Незалежності, з одного боку, стали вагомим фактором дальшого розвитку української мови, забезпечення її перспектив на майбутнє, а з іншого, – вияскравили внутрішні сили спротиву щодо повернення української мови на свої споконвічні терени.

– *Чи можна спостерегти якісь реальні видимі зміни у функціонуванні української мови?*

– Звичайно. Передусім можемо констатувати розширення сфер використання української мови. Сьогодні змінився статус української мови як мови навчання, ця мова запанувала в армії, спостерігаємо уцерковлення української мови (в церквах одних конфесій уже панує українська мова, в інших – поступово входить у щоденний ужиток). Зростає коло користувачів українською мовою у діловій та адміністративній сферах.

Важливо, що реалізується на загальнодержавному рівні концепція освіти українською мовою, яка була розроблена у перші роки Незалежності. Саме через освіту вже багато зроблено і далі робиться поважний крок щодо зміцнення позицій української мови не лише сьогодні, а й щодо забезпечення її майбутнього. Нове покоління українців має бути полімовним, відкритим для чужих мов, та насамперед – має добре знати і глибоко відчувати рідну мову.

Водночас спостерігаємо у ряді університетів скорочення годин для удосконалення володіння українською мовою на нефілологічних факультетах. Тобто, спостерігаємо втрати вже здобутих в останні роки позицій.

І все ж, важливо, що сьогодні як звичайно, а не як новинка, сприймається відкриття нових українських шкіл на Півдні і Сході України, де було намагання проголосити російськомовні зони, де ще недавно відкрит-

стя нової українськомовної школи були чи не загальнонаціональною подією. Тепер це справа звична, хоч і досі – далеко не легка. Міняються виміри буття мови.

Не новинкою є і закладання в Україні нових часописів і газет українською мовою, як і відновлення видань, видавничих проєктів, які свого часу були заборонені. Як не новинка і те, що серед новостворених, а то й відновлених давніх видань, є багато цікавого і за змістом, і за формою. Хоча є чимало і одноденного, перейдешнього. Бо не всі організатори нових видань добре розраховують свої сили – як творчо-інтелектуальні, так і фінансово-організаційні – на тривалий час, на виснажливий багатолітній марафон.

Та все ж добре, що багато молодих ініціативних, а не плаксивих і оспалих, заявляють про себе, шукають, і то шукають у царині національної культури й українськомовних форм. Лише в галузі літератури ми є свідками народження творчих груп, організацій, асоціацій, нових часописів, збірників, антологій. І хоча вони нерідко ще копіюють старі організаційні форми, за нове видають давно відоме і щодо форми, і щодо змісту, та все ж визначальною рисою багатьох з них є підкреслена опозитивність як до конформізму багатьох „метрів, класиків, напівбогів“ української літератури, так і до назагал байдужого ставлення багатьох письменників до української мови.

Молоді часто протестують проти звуженого розуміння сфер можливо у художньому тексті, проти утримання українського художнього тексту, у прокрустовому ложі традиційності.

Вважаю, що активні порухи багатьох молодих авторів не малою мірою спровоковані саме мовними проблемами. Саме осмислення мовних проблем переростає межі її утилітарного використання. Оцінка й розуміння мовних проблем часто стають володілом щодо визначення позиції у вирішенні багатьох питань політики, культури, естетики.

Водночас я застеріг би читача від еuforiaйного сприйняття незаперечних позитивних моментів у розвитку української мови сьогодні, особливо щодо художньої творчості (яка завжди багато важила для українців), шкільництва, українізації армії та церкви. Зроблено і робиться справді багато і цінного. Але все, що зроблено, ще не забезпечило переваги української мови у мовному просторі України, а тим більше ці зміни я б не поспішав оцінювати як гарант незворотного, усталеного розподілу сфер побутування української і російської мов. Адже у загальному книжковому потоці сьогодні ще переважає російськомовна книжка. До того ж завісні російськомовні видання дешевші, доступніші, нерідко – поліграфічно досконаліші від видань українськомовних. Українська книга ще не дістала потрібної економічної підтримки від держави. А тому для пересічного читача українська книжка часто є недоступною за ціною, а про видруккування багатьох українських книжок через їх мізерні накладі читачі часто не знають.

Не запанувала українська мова в періодиці, в радіо-та телепросторі... Регулювати цей процес без чіткої правової регламентації та відсутності належного фінансування для замовлення українськомовних програм

просто неможливо. Для замовлення російськомовної продукції гроші є, допливають з різних джерел (і, не думаю, що лише з України!), проте для українськомовної продукції грошей як не було, так і досі немає.

А це значить, що російськомовне силове поле – ідеологічно потужне і постійно фінансово зміцнюване – продовжує активно впливати на мовну свідомість пересічного мовця.

Тому немає підстав для самозаспокоєння. Тим більше мовознавцям, культурологам, політологам. Необхідно продовжувати і вивчати мовну ситуацію, і впливати на її формування. Принаймні, не припиняти роз'яснювати суті мовних (радіше – мовно-політичних) проблем тим відповідальним чиновникам, які може (?) нарешті усвідомлять, що мова не є зовнішнім атрибутом, який вони вільні легко, залежно від кон'юнктури й обставин, міняти, а чи міняти на догоду наполегливого сусіда, усвідомлять, що мова залишається основою буття нації, нашої державності. –

– Ваша відповідь, пане Професоре, звучить не зовсім оптимістично, хоча Ви розпочали про певні позитивні зрушення у мовному житті України.

– Таким є українське сьогодні: здобутки в одній галузі висвітлюють, увиразнюють неподолані труднощі, вказують на здобуті нами вершини. І так воно є!

Важливо розуміти реальний стан, точно оцінити мовно-культурно-політичне довкілля, бачити справді важливі, визначальні проблеми і проблемами другорядні, нерідко надумані, вирішення яких суттєво не впливає на мовне буття нації. Важливо усвідомити, що окрім зовнішнього тиску з-поза України, наші проблеми часто мають внутрішньоукраїнську генезу, вони часто свої, домовирощені і в українському городі виплекані. Це і відсутність так необхідної нам єдності з-поміж себе, роз'єднаність – аж до ворожнечі, це і гетьманоманія впереміж з трибунністю та інертністю, коли необхідно доводити якусь важливу справу до кінця. Ми весь час або на старті, на першому стартовому пориві, або ж недалеко від старту, але обов'язково в дорозі. Ми не довершуємо і не вінчаємо справ, а відтак – часто марнуємо наші зусилля, не фінішуємо, а лише біжимо чи спиняємося до бігу... Це проглядається і в мовному будівництві, коли на загальнодержавному рівні прийнято гучні програми, зокрема, захисту української мови (часто під патронатом Президента держави), а справи часто зводяться до одного-двох назагал малозначущих публічних заходів (О, незнищенна – в тілі й крові – совіцька показушність!).

Важливо розуміти усю складність і ускладнення в останнє десятиліття мовного буття в Україні.

– У чому ускладнення?

– Маю на увазі не лише зовнішні щодо мови чинники, а й внутрішньомовні.

Так, якщо все друковане українською мовою уявити як єдиний текст, то виявиться, що цей текст доволі строкатий. Адже, окрім звичного в Україні останніх десятиліть друкованого тексту, звичного за формою й дозволеного за змістом, в останні роки прийшли до ширшого кола читачів інші, не читані раніше. Про окремі з них знало вузьке коло фахівців,

про інші нічого не знали. Імена авторів інколи були на слуху, а самі тексти мало хто читав. І враз із знесенням офіційної цензури прийшла велика обсягом і часто – вагома змістом наукова, художня, публіцистична література. Прийшла епістолярія, сокровенне великих чи й просто цікавих постатей. Більшість таких текстів, нових для багатьох читачів в Україні прийшли з початку 90-х з-за кордону, де українськими інтелектуалами вони були десятиліття переховувані, збережені в лихоліття, досліджені й опубліковані. Ці тексти донесли до нас не лише пульсуючу думку, а й природність мовлення авторів – мовлення напрочуд різне. Різне в орієнтованості на різні мовно-культурні центри – Наддніпрянщини, Галичини, Буковини, Закарпаття. Різне за часом свого створення, за індивідуальним мовними уподобаннями й смаками авторів. Ми враз стали свідками гігантського різноманіття – українська мова постала перед нами рікою безберегою, а не пересихаючим струмочком. У цій різності, яка, проте, не творить бар'єрів непорозуміння між авторами і читачами, а є єдиною у багатоманітті мовою, запульсували живі джерела.

Цього пульсування нашої мови зрозуміли, відчитали далеко не всі. Не всі були (та є й досі!) психологічно готовими до сприйняття творчої сили цього мовного різного різноманіття. Знову ностальгічно захотілося до вичищеної мовної одноманітності, до правильності мовних зомбі. Лякливо перекладаючи мовний розвиток лише на площину дидактики, обмежуючи, звужуючи усю проблематику функціонування мови навчанням мови у школі, оборонці „чистоти“ української мови (які вичищали українську мову від її власне українських рис!) воліли б і далі жити з мовно спотвореними, відредаговано-перекрученими текстами Шевченка і Франка, Стефаника і Кобилянської, та навіть Грінченка чи Нечуя-Левицького, воліли б відгородитися від мовної реальності на догоду встановленим ними ж правилами правопису і слововжитку. Класики віддавна волають: „Ми так ніколи не писали!“. Однак „нормалізатори“ непохитні: „Ні, ні! Ви так маєте писатися! Інакше вас народ не зрозуміє і ми так звикли!“

Якщо з клясиною звикли так довільно поводитися, то тяжко сподіватися на зрозуміння й глибоке поцінування мовної ситуації, що зайшла нині, ситуації, коли українська мова зазвучала різними голосами. І в цьому суголоссі завжди були і будуть гармонійно співіснувати провідний мотив і супровідні мотиви, які покликані жити і увиразнювати цей головний мотив. Так буває завжди, коли мова розвивається у природних умовах, а не уярмлена й пригнічена, а відтак – перебуває у стані постійної оборони й виборювання. Так є, коли мірилом правильності мовлення є порозуміння між мовцями, а не накинута приписи, до того ж – приписи задля зближення до іншої мови, для забезпечення спільного з нею розвитку.

Протиприродньо, що мовознавці часто ламають списи, обстоюючи саме структурну спільність з іншою мовою, а не з мовою своїх геніїв, свого народу. Дивно, але у ситуації вибору між формами і словами, з одного боку, близькими до структури російської мови, але не закоріненими в українську мову дійсність, і з другого, – питомими українськими, до-

бре відомими здавна у народній мові і мовотворчій практиці наших видатних письменників, культурних діячів, але відмінними від російської мови, першість часто віддавали спільним з російською мовою явищам. Цьому знаходили науковоподібні пояснення. Зауважу, що справжнє обличчя відносин між українською й російською мовою ще чекає на свого зваженого, добре підготовленого і неупередженого дослідника.

Зміна мовно-текстового потоку, яка зайшла в 90-их в Україні, дає змогу ширшого вибору з рідномовних джерел, вибору виражальних можливостей, синоніміки, розширення лексики нашої мови, термінологічних засобів.

– Ви обстоюєте привнесення в українську мовну дійсність текстів таким, як вони створені чи то давніше в Україні, чи в діяспорі без їх осучаснення чи коригування відповідно до чинного правопису?

– Текст уже створено, поставлено крапку. Текст має автора, який жив і творив у визначених його долею історичних, культурних і мовних обставинах. Безсонними ночами він добирав саме таке, а не інше слово, вираз. Не раз перед очима автора поставали ті конкретні особи, від яких він чув ці слова чи саме такі прийоми висловлювання. Текстура для автора олюднена, вона відбиває обставини, оточення, мовний досвід самого автора і його найближчого довкілля, відбиває саму долю автора. То ж яке ми маємо право видозмінювати (часто до невпізнання авторового „я“) текст, який уже викінчений і благословлений натхненням і помислами автора? Якщо нам щось не подобається у тексті, чи він не відповідає мінливим примхам чергового правопису, то це не може бути підставою для втручання в автентичний авторів текст. Видавець чи дослідник може коментувати, пояснювати особливості мовлення автора, вправлятися у мовно-стилістичних спостереженнях, але без втручання у текст автора!

В Україні глибоко вкорінилася традиція неповаги до автора, редакторського насильства над мовою текстів – чи то художніх, чи наукових, чи публіцистичних. Автор часто підневільний: або приймав вимоги редактора (який нерідко володіє українською мовою „зі словником“, у побуті російськомовний), або забирай рукопис і не друкуй. А що вже до прав автора, якого вже немає багато десятиліть чи й століття? Тексти „поліпшують“ так, що від видання до видання зростає кількість текстових змін (то знімають застарілу, то діалектну лексику, то не можна уживати слово Бог, а то жид, а то..., а то...). Назагал сьогодні актуальним є вироблення чітких едичійних засад видання автентичної класичної літератури, автентичних наукових та публіцистичних текстів, а не текстів, у яких з огляду на мовлення більше (волютарно-) редакторського, аніж авторського. Актуальним є піднесення загальної едичійної культури.

– А чи не вплине це, з одного боку, на обмеження щодо поширення цих творів серед читачів, а з другого, – на правописну силу стриму тих мовних відмінностей, на які може натрапити читач в автентично друківаних текстах. До того ж усі вони можуть бути прокоментовані, пояснені.

– Зате читач бачитиме можливості мови, її незамкненість в окреслених

словником межах, відчує самого автора. Це водночас служитиме розширенню у майбутньому самого словника, не замикання його у самому собі, а справжнього розширення. Що такої лексики, яка сьогодні присутня у текстах різних жанрів, які прийшли в Україну в 90-их роках, але відсутня у найбільшому сьогодні 11-томовому Словникові української мови (Київ, 1970-1980), дуже багато, – у тому легко переконуються наші читачі й дослідники. Тому найближче завдання полягає у відтворенні новими словниками усього нашого лексичного багатства. Це багатство значною мірою збережене у повернутих до внутрішньоукраїнського культурного життя текстах. Це не знімає питання аналізу мови цих творів, вияву й оцінки того випадкового, занесеного з чужомовного довкілля, неукоріненого в українськість, на існування і загрозу чого не раз звертали увагу закордонні українські мовознавці й культурологи. Тому робота з цими текстами, як і робота над новими українськими словниками, залишається справою українців, суших як в Україні, так і за її межами.

Що стосується проблем норми, правопису, їх розхитування, то це справи і простіші і водночас складніші.

Складніші – через їх надмірне емоціоналізоване й політизоване ускладнення, яке видно хоча б з того, що Президент України мав (?) втручатися у правописну дискусію і зупинити прийняття нової редакції українського правопису. Зупинити не зі своєї волі, а на вимогу тих учених, які не хочуть бачити будь-яких змін у правописі, як, зрештою, і в самій мові.

Це проблеми і простіші, тому що норму формує вживання мовних одиниць, практика, усталення, і рідко – самі приписи. На останні мало зважають мовці, особливо – в усному мовленні. Питання норми і правопису в Україні, на мою думку, перебільшене і надмір загострене. Існування стабільного правопису від 60-го року до 90-х років не стало гарантом розширення функціонування української мови чи досягнення високої грамотності її користувачів. Правопис жив своїм життям, а мова розвивалася своїм шляхом. Нагадаю, що в українській культурі тривалий час зберігалася ситуація, коли одночасно співіснували кілька правописних систем. І це не заважало творити шедеври художньої літератури, розбудовувати науку і шкільництво українською мовою. Звичайно, добре було б, якби ми вже сьогодні мали новий правопис – єдиний для усіх українців світу, прийнятий і освячений згодою усіх українців. Але цього ще немає, хоча до цього йдеться. Я в цьому глибоко переконаний!

– То можна вважати, що у світлі подій з Правописом сьогодні маємо поразку в мовно-культурному будівництві?

– Звичайно, перемогою це не назовеш. Однак і трагізувати не варто. Час „не прийняття“ правопису – до 2002 року, який визначено Президентом України, має стати часом дальшої дії, часом консолідації думаючих сил, часом дальшого осмислення усього комплексу питань життя української мови. І дарма, що вони – ці питання – можуть видаватися віддаленими щодо правопису. Передусім це правописна система, що є ширшим від правопису поняттям. Це система, яка забезпечила б дотримання правопису у сферах обов'язкового його впровадження. Це може бути так,

що правопис вимагає одне, а правописні словники – кожен інше і різне. А саме така зараз ситуація вкорінюється у практику – автор (чи спонзор) сплачує видатки на друкування орфографічного словника масовим накладом, а що той словник суперечить вимогам будь-якого правопису, то видавців (як і автора!) не обходить.

Мають бути чітко визначені ті сфери використання української мови, де дотримання вимог чинного правопису є обов'язковими. Для інших сфер, наприклад, словесної художньої творчості, правопис, очевидно, може залишатися бажаним орієнтиром, дотримання якого визначатиме авторську позицію щодо мови назагал, його мовно-естетичні пошуки. Творчість останніх десятиліть, особливо молодих генерацій письменників, продемонструвала можливість існування художніх текстів поза правописними приписами, поза визначеним нормативним слововжитком. Хоча такі експерименти мене як читача не захоплюють, бо в них я нічого не бачу принципово новаторського, сутнісного, від чого перехоплювало б подих і що змушувало б ще і ще раз переречити ці тексти. Проте ці тексти показали, що у сфері словесної-художньої творчості значення можуть мати інші виміри слова, а не точність дотримання правил пунктуації чи нормативність словесного ряду.

Необхідність створення єдиного для усіх українців правопису як кодексу правильного писання не можуть підважити ні політиканство, залякування усіма мислимими й немислимими освітньо-культурними й видавничими бідами, які мають спасти українську мову з прийняттям нового правопису, ані будь-які (інколи – навіть бравадно-хуліганські) експерименти окремих авторів (це попросту інша площина багатовимірною буття нашої мови). Правопис потрібен, правопис української мови – за своїми основами і духом.

Переконаний, що ми дійдемо розумного і зваженого рішення щодо правопису. Важливо не припиняти пошуку, здійснювати дослідницькі кроки у його випрацюванні, а згодом – і в його затвердженні. Та для мене важливим є те, щоб поруч з новим правописом поставали справді нові – українські – словники, щоб незворотним стало ствердження буття української мови у суспільно-політичному житті України. Тоді правопис не виявиться самотнім шпилем серед неукраїнськомовного безбережжя, серед неприязного наставлення до української мови.

У цьому важливому процесі голос і переконання, підтримка і критична заувага українців з-поза України залишаються вкрай важливими. Бо це наша – єдина і спільна мова, це наше неподільне надбання і наша будучність!

V. ЗІ СВІТУ ЛІТЕРАТУРИ

Микола ПОКРОВСЬКИЙ

АМЕРИКА ВТРАЧЕНА І ЗНАЙДЕНА

Долі Ралфа Емерсона і Генрі Торо – видатних американських письменників і мислителів першої половини XIX сторіччя нерозривно злиті з ідейним розвитком З'єднаних Штатів Америки тих часів, з гострими духовними колізіями епохи романтизму.

Складними шляхами йшло становлення і розвиток романтичної ідеології кінця XVIII – початку XIX сторіччя. Неоднозначність світогляду романтиків зумовлювалася тим, що романтизм зовсім не зводився до проповіді філософського іраціоналізму, соціально-політичного консерватизму і абстрактного естетизму, як це іноді стверджують. Романтики прагнули створити і відповідно висловити власне гуманістичне світовідчужання, яке протистояло б не лише мертвотному механіцизму і раціоналізму Просвітництва, похованого, як вони вважали, під руїнами „царства розуму“, але й антигуманістичним тенденціям тогочасного суспільства, що розвивалося цілком чужим для романтиків шляхом. Тому сама романтична ідеологія виникла не межі епох як соціально-економічних, так і духовних, й будувалася вона своїми творцями у вигляді грандіозної духовної фортеці, що перепиняла шлях припливним хвилям індустріалізації, урбанізації, спрощенню особистості і деградації мистецтва. Таким був генеральний проєкт. Хоч романтики не бачили визначальних чинників всесвітньо-історичного процесу, це не заважало їм бути чутливими спостерігачами суспільного життя, провіщувати злети і падіння культури та суспільної свідомості.

Бурхливий екстенсивний розвиток американської дійсності викликав в Емерсона і в Торо хоч іноді вельми тривожне, проте в цілому впевнене жадання бачити прихід нових часів; і щось більше – зформувати їх так, як цього вимагали принципи демократії і гуманізму. Поступовий рух американської нації на Захід, сповнений трагічними суперечностями, все ж став для його романтичних сучасників символом творчих сил, що виявлялися в людині, безмежності її духовних пошуків. Величезна й унікальна роля Ралфа Волдо Емерсона (1803–1882) в розвитку американської національної культури. Поет, філософ, есеїст Емерсон вславився передусім як автор художнього нарису „Природа“ – цей твір став естетичною програмою новоанглійського романтизму. Підкреслена увага до форми викладу принесла Емерсону відомість видатного американського стиліста, котрий своєю багатоманітною літературною, просвітницькою

і філософською діяльністю заклав основи молодій американській літературі і філософії. В особі Емерсона демократичні традиції американської революції 1776 року знайшли свого пристрасного, хоч і не в усьому послідовного проповідника. Бо ж справді – Емерсонові не був чужий холодний академізм, бажання зачинитися з захмарній оселі „чистого“ філософствування. З роками все частіше став виказувати себе соціальний консерватизм письменника і філософа, його прагнення обстояти принципи „порядку“ в ім'я торжества національного духу. Та тим же часом він, як і його однодумці з середовища новоанглійських романтиків, виступав активним поборником визволення чорних. Симпатія до простого народу, віра в його творчі можливості і водночас самовіддана літературна діяльність, сповнена жадобою філософських узагальнень, „космізмом“ світовідчуження, безперервні спроби проникнути у потаємний світ природи ставлять Емерсона в один ряд з клясиками американської літератури – Г. Мелвілом, Е. По, Г. Лонгфело, В. Вітманом.

Ралф Волдо Емерсон народився 25 травня 1803 року в Бостоні, в сім'ї бідного унітаріанського пастора. Після закінчення Гарвардського університету в 1821 році Емерсон читав лекції в Гарвардській школі богослов'я, згодом прийняв сан. У 1829 році молодий богослов склад сан і присвятив себе літературній та філософській діяльності.

У 1832–1833 роках Емерсон здійснив свою першу подорож в Європу, де зустрів Томаса Карлейля, з яким відтак листувався багато літ, а також С.–Т. Колриджа і В. Вордсворта. Після повернення він розпочав активну лекційну діяльність. В жовтні 1834 року Емерсон переїхав з Бостону до недалекого Конкорду, в якому минало все його даліше життя й де близько 1836 року він познайомився з Генрі Торо. У тому ж році побачила світ його „Природа“.

Від 1842 до 1844 року Емерсон редагував журнал „Даєл“, який зібрав довкола себе найкращі інтелектуальні сили Нової Англії.

Починаючи з 1836 року, Емерсон постійно виступав перед публікою з циклами лекцій, чимало з яких пізніше були надруковані у вигляді окремих есеїв: „Філософія історії“, „Американський учений“, „Культура людства“, „Промова перед випускною клясою школи богослов'я“, „Про літературну мораль“, „Життя людства“, „Наша епоха“.

В 1841 році вийшла друком перша частина знаменитих „Дослідів“ Емерсона, до якої увійшло дванадцять есеїв („Історія“, „Довір'я до себе“, „Відшкодування“, „Закони духу“, „Любов“, „Дружба“, „Мудрість“, „Героїзм“, „Наддуша“, „Кола“, „Розум“, „Мистецтво“). Друга частина „Дослідів“ вийшла у 1844 році і складалася з дев'яти есеїв („Поет“, „Досвід“, „Характер“, „Звичай“, „Подарунки“, „Природа“, „Політика“, „Номіналіст і реаліст“, „Реформатори Нової Англії“).

Серед особливо впливових циклів лекцій цього періоду належить відзначити „Наш час“ (1841–1842) та „Обранці людства“ (1845–1846). У 1847–1848 роках Емерсон вдруге подорожує до Європи, де його захоплюють як видатного представника молодій американській культури, котра швидко прогресувала. Серед пізніших циклів лекцій зверта-

ють на себе особливу увагу „Шлях життя“ (1851), „Риси англійського життя“ (1856), великої популярності набув збірник есеїв Емерсона „Суспільство і самотність“, опублікований у 1870 році. У 1872–1873 році письменник здійснив свою третю й останню подорож до Європи.

Емерсон помер 27 квітня 1882 року в Конкорді.

І Емерсон, і Торо не були єдиними американськими письменниками-романтиками. Обидва були представниками літературно-художньої і філософської течії, яка дала низку непересічних особистостей і дістала згодом назву „американський, або новоанглійський, трансценденталізм“.

Американські трансценденталісти – це група молодих письменників, літературних критиків, філософів, теологів і соціальних реформаторів, які складали духовне оточення Емерсона у Конкорді. Крім Емерсона і Торо, до цього кола належали Еймос Олкот – теоретик „нової“ гуманістичної освіти; Джордж Ріплі, знавець німецької культури, засновник журналу „Дасл“; Фредерік Гедж – засновник Трансцендентального клубу в Бостоні; Маргарет Фулер – політична радикалка, феміністка, авторка книжки „Жінки дев'ятнадцятого сторіччя“; Теодор Паркер – унітаріанський проповідник, аболіціоніст (Емерсон називав Паркера Савонаролою трансценденталізму).

Маючи за найвищу цінність свободу духу, трансценденталісти зовсім не прагнули до єдності усіх своїх поглядів, а вже тим більше їхній Трансцендентальний клуб був чужим будь-яким правилам – він не мав ні статуту, ні членських внесків, ані календарця засідань. Головне, що об'єднувало його учасників – бажання слухати і бути почутими, а також надія на соціальний прогрес, любов до істини, утвердження свободи особистості; серця їхні – казали самі трансценденталісти – належать майбутньому у більшій мірі, ніж минулому. Та все ж чинилися спроби випрацювати й конкретніші ідейні декларації.

Згідно з відомими словами Емерсона, „трансценденталізм – це ідеалізм“. Проте слід додати, що то був такий різновид ідеалізму, який змішував кантіянський ідеалізм з туманно витлумаченим ідеалізмом в душі англійського поета і естетика В. Вордсворта і представника єнського трансценденталізму Новаліса. Пояснюючи термін „трансценденталізм“, Емерсон казав, що він має той сенс, яким наділив його Кант, вважаючи, що „є дуже важливий клас ідей, що походять не з досвіду, але за посередництвом яких досвід і набувається“. На думку Емерсона, трансценденталістом стає кожний, хто схильний поважати власну інтуїцію. Мав рацію перший літописець течії, який близько знав багато її членів, – О. Фротінгем, зауважуючи, що трансценденталізм в жодній мірі не становить системи поглядів, а нагадує певний стан розуму або світовідчужання.

Це романтичне світовідчужання, спільне для американських трансценденталістів, все ж може бути окреслене у такий ось спосіб: визнання існування „наддуші“ (термін Емерсона), близької до людського „Я“; підкреслювання самодостатньої цінності кожного окремого елементу людського досвіду, влитого, тим не менше, в органічну тотальність всесвіту; боротьба проти усіх форм метафізичного дуалізму і редукціонізму; по-

гляд на природу як на велику машину, яка потребує верховної керівної сили, але становить при цьому організм, а також символ і аналогію духу; природа виявляється осередком якоїсь моральної сили, вчителем для поета, здатного читати її ієрогліфи; ствердження, що історія є важливим чинником самовиховання індивіда; перевага уяви над розумом, процесу творчості над теорією; дії над розмислом.

Переважає більшість трансценденталістів, зокрема і особливо Емерсон, виховувалися в юності і формувалися як письменники і філософи у релігійному середовищі. Вся духовна атмосфера і соціальне життя тих десятиріч були проняті протестантським віровченням, практично воно володіло монополією у сфері політичної, наукової і художньої культури новоанглійського суспільства. Вільнодумство і позарелігійний гуманізм розглядалися тоді як відступництво. Це й наклало відбиток на ідеологію трансценденталістів, зумовило її головну суперечність. Будучи за своєю природою самовідданими бунтівниками, Емерсон і його послідовники повстали проти прадавніх устоїв пуританізму, однак, з другого боку – самі залишалися у релігійній формі мислення.

Песимістичному ригоризмові пуританства вони намагалися протиставити „універсальну релігію“, котра обожає людину й робить її центром світоладу.

Особливо болючою для трансценденталістів була проблема власності. Якщо Емерсон вважав, що розвиток і охорона приватної власності можуть запевнити свободу і самостійність для особи, то Торо, навпаки, з суспільною інституцією власності пов'язував усе найгірше в економічному і духовному житті З'єднаних Штатів Америки. Варто у зв'язку з цим згадати його пристрасну антивласницьку проповідь у першому розділі „Волдену“. Втім, це у більшій мірі стосувалося морального осуду надмірної розкоші багатих верств суспільства. Не менш суперечливо ставилися конкордські мислителі і до таких понять, як американський патріотизм, національна гордість. Вони були не лише чутливими свідками, але й найдієвішими учасниками боротьби американського народу за свою духовну незалежність, учасниками процесу становлення національної свідомості. Разом з тим, попри ідеалістичні основи свого світогляду, американські трансценденталісти були дуже послідовні у неприйнятті рабства, політиканства, бюрократизації влади і культурного філістерства.

„Конкорд“ у перекладі з англійської означає „згоду“, хоч у цьому випадку годі знайти будь-який провіденціальний сенс у назві, яку ось вже понад 220 років носить американське містечко у штаті Массачусетс. Двічі історія обирала Конкорд місцем значних, але далеких від „згоди“ подій. У далекому від нас 1775 році в Конкорді і сусідньому Лексінгтоні сталися перші збройні сутички формацій англійської колоніальної армії з американськими повстанцями-патріотами. Тут почалася війна за незалежність північноамериканських колоній.

Другу історичну подію, пов'язану з Конкордом, тяжко позначити точними хронологічними орієнтирами, оскільки йдеться про „факт“ літературно-художній і філософський. Молода американська культура зазнала у

30–50-ті роки XIX сторіччя несподіваного і навіть не вповні поясненого припливу творчих потенцій, що його пізніші дослідники назвали „ренесансом“ Нової Англії. До того ж, Конкорд опинився в самому центрі унікального суспільно-літературного руху, який у величезній мірі визначив шляхи розвитку американської культури XIX – XX сторіч. Чи то через близькість до Бостону – духовної столиці Північного Сходу ЗСА і її наукового авангарду, Гарвардського університету, чи за чистою випадковістю, яка звела в одне місце цілу низку видатних талантів, – так чи інакше, але геть провінційне, як на ті часи, містечко, справжній осередок пуританського пієтизму, був ніби зсередини підмінований потужним вільнодумством.

На небосхилі Конкорду і всієї Америки одна за одною засвічувалися зірки Емерсона, Чанінга, Готорна, Торо, Олкота, Маргарити Фулер. Навіть Волт Вітман, несхитний патріот Нью-Йорку, перебував у полі ідейної гравітації масачусетського містечка...

Конкорд мало змінився від тих часів. І ряди охайних двоповерхових дерев'яних будиночків, і гостроверха ратуша з високою вежею, і крамничками місцевих торгівців – все виглядає мовби приготованим для створення історичного фільму...

Масивні мури загорожі старого міського цвинтаря – Сонної улоговини – сховані золотим на осінньому сонці листям витких кущів. Тут, під ветхими цвинтарними кленами, поряд один з одним, спочивають Емерсон, Готорн, Олкот і Торо. Нічого не має на собі знаку меморіяльного пієтету. Одначе сувора простота і навіть деяка пустка лише підкреслюють у нашій свідомості колишню і теперішню велич цих людей.

Ще років з п'ятнадцять тому у Сонній улоговині ледве не кожної неділі з оберемком садових квітів з'являлася сухенька – пучка духу! – бабуса, мовби приходила з дев'ятнадцятого сторіччя. Поклавши квіти на могильні горбки Емерсона і Готорна, вона енергійно оберталася до надгробного каменя Торо і, погрожуючи висохлим кулачком, кричала: „А тобі – нічого, поганий безбожнику!“.

І досі гумористична особливість місцевих звичаїв полягає в тому, що містечко мовби розколоте на дві громади: на тих, хто найбільше шанує Торо, і тих, хто обожає Емерсона. З дня на день чиняться спроби у великому і малому „посварити“ Емерсона з Торо, незважаючи на те, що вже минуло понад сто літ, як вони жили тут. Та й за всіх ідейних розходжень Емерсон і Торо не лише високо цінували один одного, але були єдиними у загальнофілософських, естетичних і політичних питаннях.

Тут, у Конкорді, все сплелось: людські долі і долі країни, історія ідей і всеосяжна природа, ніколи майже не заторкнута, а сьогодні вона мужньо протистоїть урбаністичним тенденціям часу...

Уперше прочитана перед публікою в 1836 році, а невдовзі опублікована у вигляді есею лекція „Природа“ принесла тридцятирічному Ралфові Емерсону широку відомість провісника нових віянь в американській культурі.

Природа, що оточувала Емерсона і Торо й служила їм джерелом творчого надхнення, не несла ще на собі слідів активного вторгнення

цивілізації і поставала перед ними безмежною, невичерпною. Вірні принципам романтизму, Емерсон і Торо зформувалися як художники і мислителі в умовах, різночуті від європейських. І природа уявлялася їм в іншому світлі. Її безмежність, невичерпність не лише чутливо сприймалися, але й досягалися ними. Художній образ простору постійно сусідував у творчості Емерсона і Торо з близьким до нього філософським поняттям безконечності.

Ліси довкола Конкорду широкою хвилею просторилися на Захід, змінювалися на прерії і ланцюги Скелястих гір, що підступали до узбережжя Тихого океану. На цих величезних територіях не було тоді ні міст, ні фабрик, ні мережі доріг, ні навіть зораних полів і фарм.

У безмовному захопленні затамувавши подих, романтик-споглядальник крок за кроком входить у гармонійний лад макрокосму, котрий воєскрешає в душі художника щемно-чутливе сприйняття краси буття. „Найбільша ж насолода, що їй нам дають поля і ліси – це навіяна ними думка про таємну спорідність між людиною і рослинним світом“, – знаходимо в емерсонівській „Природі“. І далі: „Я не один і не покинутий усіма. Рослини вітають мене, і я посилаю їм привітання у відповідь. Гойдаються під вітром дерева – і ця картина для мене і нова, і звична. Вона вражає мене надзвичайністю, і все ж вона мені знайома. Мовби у ту хвилину, коли мені здавалося, що я вирішую правильно, дію обґрунтовано, мені раптом відкривалася думка вища, прийшло шляхетніше почуття“.

Читаючи літери дивного тайнопису природи, ходожник розгадає схований зміст пейзажу, котрий незмінно несе, у баченні Емерсона, емоційне забарвлення. В природі Емерсон прагнув додати риси споріднення, духовності, близькості, співзвучності. І тому вона постає на сторінках його есеїв справді безмежним океаном форм, явищ, процесів, що постійно народжують асоціативні аналогії у свідомості її споглядальника.

Саме у первісній чистоті природи Емерсон шукав свого співбесідника, наділеного скарбом розуміння і співчуття. Те, в чому романтикові відмовляло довколишнє суспільство, несподівано знаходилося там, де ще не ступала нога людини. І тоді, робив висновок Емерсон, „так потрібно залишити свою комірку, як і втікати від суспільства“.

Втеча від суспільства... Мабуть, назавжди за Емерсоном і окремими його послідовниками-трансценденталістами йтиме слава переконаних „ескейпістів“, котрі зневажали суспільне життя. Корені цієї „філософії втечі“ пов'язані з відомим емерсонівським принципом „довір'я до себе“.

„Вір собі!“ – так надихаюче звучало афористичне гасло Емерсона, закликаючи кожну людину довіритися своїй інтуїції, своєму внутрішньому „Я“, в якому схована істина, близька і зрозуміла усім людям. Особистість, навчав Емерсон, повинна підвищувати свою самодостатню цінність, розкриваючи глибини культури, історії, природи. Інакше кажучи, „шлях до себе“ – це умова збагачення людського суспільства в цілому.

Зрештою, ці ідеї були породжені самою американською реальністю. Суспільство тих часів усе більше підпорядковувалося політичній регламентації, соціальні структури мимовільно, але безперервно підкорювали

духовну і громадянську свободу американців. Конформізм стає головною ознакою суспільної моралі. І в цьому розумінні „довір'я до себе“ змушувало кожну людину, яка мислить, бунтувати проти рутини і закостеніння думки. І ще одне. Принцип „довір'я до себе“ доводив необхідність створення самобутньої американської культури, яка б довіряла своєму народові, своїм демократичним традиціям, а не сліпо копіювала європейські зразки.

Все ж думка романтиків про втечу, урочистий відхід сьогодні, з віддачі часу, бачиться скоріше символом, аніж конкретною програмою. Щось більшого: ця втеча передбачала повернення до людей, у суспільство, але повернення духовно оновленим, зміцненим для боротьби за втілення ідеалу. Так, принаймні, розумів ідею „втечі“ Емерсон у zenіті свого інтелектуального розквіту.

Інакша річ – Генрі Торо. Загорівшись від тривожних, високих, закличних думок Емерсона, він прийняв їх як керівництво до дії. У висліді світова культура збагатилася шедевром філософської прози – книжкою Генрі Торо „Волден або життя в лісі“.

Все своє недовге життя Торо до решти присвятив замозаглибленим пошукам критеріїв моральної чистоти, простоти людських стосунків, гармонії світу людей і світу природи. І пошуки ці склалися в нелегку „одісею духу“, яка іноді підносила письменника на вершину екстатичного відчуття повноти буття або ж ставила його на межу безвиході. Зовнішньо неквапливе і позбавлене фатальних зламів існування Торо у провінційному Конкорді контрастувало з самозабутнім творчим конструюванням власного всесвіту у свідомості філософа, романтичного мікрокосму, який сповнювався культом природи і вірою в майбутнє істинної демократії. Про це й розповідає „Волден“ – книга-сповідь Генрі Торо.

Донині в межах „великого Бостону“ збереглося озеро Волден, на березі якого в 1845 році Генрі Торо спорудив з дерев'яних розбитих скриньок примітивну хатку і прожив у ній два роки і два місяці. „Волден або життя в лісі“, написана декількома роками пізніше як художній звіт про довгі місяці добровільного вигнання, – це і соціально-етична утопія, котра й сьогодні має в ЗСА прихильників, і американська версія філософії романтизму, і особливий жанр літератури, який породив численних послідовників у XX сторіччі, і не позбавлений наукової вартості природничий трактат. Та передусім ця книга – пристрасний заклик придивитися ще і ще до череди буденних справ, облич, предметів і виявити у них риси незвичного, високого, що живе і розвивається, заклик відкинути від себе все, що не гідне цих високих понять.

Світогляд Торо глибоко оптимістичний, і це робить його „Волден“ особливо привабливим і близьким для сучасного читача. „...Я не маю наміру створювати Оду до Нудьги, навпаки – я буду кричати, як ранковий півень, хоч би для того, щоб розбудити сусідів“, – писав Торо. Підкорюючись прихованому художньому ритмові розповіді, ми услід за Торо входимо у безконечний світ неторкнутої, первісної природи, яка є, згідно з романтичною філософією, естетичним і етичним антиподом міста. Мож-

на не солідаризуватися з Торо у його надмірній естетизації природного ландшафту, однак годі не визнати проникливість багатьох ідей письменника і філософа, який провістив майбутнє становлення екологічної науки, передусім у її моральному значенні. „У житті міст настав би застій, якби їх не оточували несхожені ліси і луки. Дика природа потрібна нам як джерело бадьорости... В нас живе прагнення все пізнати й дослідити і в той же час – жадоба таємниці, бажання, щоб усе залишилося непізнаним, щоб суша і море були дикими і незміряними. Природою неможливо перенасититися. Нам необхідні підбадьорливі видовища її невичерпної сили, її титанічної могутності... Нам треба бачити сили, які переважають наші власні, і життя, що квітне там, куди не ступає наша нога“.

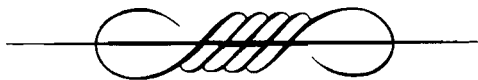
Торо не був ні розчарованим в житті самотником, ні нігілістично наставленим „ескейпістом“. Його відхід у ліс був продиктований бажанням знайти точку моральної опори. Така позиція ховала в собі немало суперечностей, і не виключено, що вони визначили і його повернення. Залишаючи береги Волдену, Торо писав: „Я пішов з лісу з таких же важливих причин, які й привели були мене до лісу. Можливо, мені здавалося, що мені треба прожити ще декілька життів, і я не міг витратити більше часу на оце життя“.

За порогом волденської хатини Торо чекала складний, бурхливий вир політичних битв за скасування рабства. Країна вступала в переддень війни між Північчю і Півднем. Без найменшого сумніву письменник став на бік народних мас, тонко вловивши подих демократичних ідеалів американської революції.

„Мій досвід, – зауважив Торо, закінчуючи „Волден“, принаймні навчив мене ось чого: якщо людина сміло крокує до своєї мрії і намагається жити так, як вона їй підказує, її чекає успіх, неможливий за буденного існування“.

Про автора: *Микола Петровський – доктор філологічних наук, професор Московського державного університету ім. М. Ломоносова, знавець американської і англійської літератури.*

(З російської переклав Петро Часто).

В ГОСТЯХ У ГЕМІНГВЕЯ

Цей вдостосний нагороди Нобеля (1954) гігант відомий у світовій літературі новаторським способом писання, названим „гемінгуєєвським стилем“, що полягав у точній і стислій образності, прикметниковій скупості й відсутності зайвих прикрас, а проте цей самий стиль володів надзвичайною силою вислову, при цьому ту рідкісну могутність слова випромінював не лише текст, але й у не меншій мірі і підтекст його творів.

Деякий час письменник жив у Кі Вест, маленькому острові на півдні Маямі, там його знайшло й міжнародне визнання, великою мірою пов'язане з успіхом повісті „Старий і море“.

І саме тоді примхлива доля закинула мене до Маямі, і лише якихось 165 миль віддаляло мене від прославленого автора. Побачити його, торкнутися тієї знаменитої руки, почути його мову – було моєю великою мрією, та чи захоче він говорити зі мною отак, без попередньої згоди на зустріч?

Кі Вест – останній острів, найдалі висунений на південь. Місцевість бідна, неприваблива – переповнені пляжі, переважання чорного населення, залишки військових баз підводних човнів. Темношкірий підліток пропонує свої послуги носильника, я віддаю йому свої речі і йду за ним, аж врешті зупиняюся перед старосвітською віллою, що ховалася у тропікальній гушавині. Тут живе і творить Гемінгвей.

Серце моє б'ється частіше, брак відваги надолужую заповзятістю, упертістю, непереможне бажання побачити лавреата Нобелівської нагороди додає просто таки незвіданої досі рішучості – і я натискаю гудзик дзвінка на великій залізній брамі. Стою і, забувши про все на світі, чекаю.

Старша, огрядна жінка, член домашньої приуслуги, тяжко розчаровує мене: письменник тепер на Кубі, у своїй літній резиденції...

О, Боже! Приголомшена несподіванкою, я опускаю голову, ховаючи сльози в очах...

– Ви плачете? Не треба, – каже Клара. – Тут повно сліз і без ваших. Чотири розлучені, нещасливі подружжя, а скільки сліз жінок, безнадійно закоханих! Мій пан сліз не любить, він звеличник бадьорого духу, світлих стремлень до висот, переможних тріумфів, здобутків недосяжного, а сльози – це поразка, слабкість, якими він погорджує. Оце і є справжній Гемінгвей.

Жінка зненацька добрішає:

– Ходіть зі мною на другий поверх резиденції. Там крізь великі вікна побачите Гемінгвея без прикрас, з пляшкою пива, і не з одною, побачите його пасій, і ту найважливішу, у білому очіпку медичної сестри, що забрала Гемінгуєєве серце аж до Англії. Знайте, що великі

люди, великі митці – завжди незрозумілі для оточення, дивні, і саме це є їхнім невід’ємним привілеєм.

Ідемо вузькою алеєю, – й от я вже ступаю на скрипучі сходи, якими недавно ступав Гемінгвей. Ми вже на другому поверсі. Клара з ентузіазмом каже:

– Це фотель мого пана. У ньому він кожного ранку все сидів, сидів, тримаючи в руках свою книжку „Старий і море“...

Мені заперло подих. Старий, розхитаний фотель із трощі. Велика зім’ята подушка запрошує сісти, і Клара запрошує теж. Я потопаю у фотелі. Кладу руки на витерті часом поруччя, заплющую очі, і вже не шкодую, що письменник на Кубі. Дух його тут, біля мене, говорить зі мною особливою мовою, якої чужі не розуміють, навіть не розуміє Клара...

Крізь віти пальм, що мовби парасолі оберігають мене від сонця, пробивається відблиск хвиль, що збурюються, піняться, гомонять, раз-у-раз вдаряючи об затінені береги.

Там, у тих хвилах живуть риби, тисячі різних риб, аж до зовсім маленьких, проте Гемінгвей їх ігнорує. Великі баракуди, акули іноді стріляє з рушниць. Риболовля і література змагаються за першість, та перо перемагає.

Тишу перебиває Клара:

– Саме час годувати котів, вони в мого пана – нарівні з приятелями. Тільки шість залишилося насьогодні, а бувало, що й тридцять їх тут товклося. Отой чорний – улюбленець пана, а цей ось білий – це наша недавня прибула. Котів нам дарують старі люди, яким пора вже „в дорогу“. Мій пан усіх їх пестить, годує і лікує. Мій пан добрий.

Клара запитує:

– Ви, напевне, хочете пити? Я принесу Вам солодкого соку з Гемінгвеевих помаранчів. Наша вода має запах риби, ми її ніколи не п’ємо.

Клара почовгала на кухню, а я тим часом метнулася до вікон. Тут, із краю, спальна кімната. Велике ліжко з однією лише подушкою, біля ліжка – валіза, готова до наступної подорожі. Під ліжком кинуті у безладді капці, велика ведмежа шкура, килимочок і оленячі роги на стіні. Це все, що я встигла побачити. Заважала тяжка старосвітська фіранка. Переходжу до вікна, яке не має фіранки. Бачу великий старомодний стіл, скатертина на столі ручно гаптована. На стінах, на шафці – безліч жіночих фотографій... Осібно – фотознімка англійської медичної сестри у білому очіпку, яка довго займала панівне місце в Гемінгвеевому серці.

Останнє вікно – це робітня письменника. Велика світла кімната. Туди не можна заходити навіть прислузі. Під стіною – книжки, книжки, стоси паперу, друкарська машинка дуже давньої моди. В куті на столику – великий керамічний кіт (дарунок Пікасса), пляшки пива, і знову вона, ота у білому очіпку...

Мене опосідають ревності, звичайні жіночі ревності, і я відходжу від вікна, вертаюся до фотеля на розмову з Гемінгвеем, але він не приходить – він не любить ревностей; я сиджу у фотелі одна, аж поки не з’являється Клара з помаранчевим соком. Сік справді добрий. І я прощаюся з Кларою...

.....

Тяжко збагнути химерну долю. Тридцять літ минуло з тих пір, як я Гемінгвея і бачила, і не бачила. У 61-му він несподівано пішов довбровільно з життя, легко залишивши по собі всю свою славу, всі поклони, всі нагороди й успіхи, забравши зі собою нерозгадану таємницю свого відходу.

А доля тим часом водила мене безконечними Гемнігвєєвими дорогами – по Італії, Іспанії, Франції, Англії – і скрізь там блукав Гемінгвей у ролі воєнного репортера або водія амбулянсу Червоного Хреста. Але він був на тих шляхах задовго до мене, бо коли я народилася, він уже редагував шкільну газету „Табуля“, відтак працював у „Кензас-Ситі Стар“... А роки плвли, й плвли...

При кінці життєвої мандрівки я зупинилася у гарній дільниці Овк-Парк, в передмісті Чікаго. А доля – за мною. Змусила розглянутися кругом трохи пильніше – і я просто зацікавилася: переді мною, в якихось десяти кроках – вілла Вікторіанського стилю, з написом на камені: „Тут народився і жив Ернест Гемінгвей“. Сама не своя, біжу тією доріжкою, що нею колись бігав малий Гемінгвей, піднімаюся на сходи, що тихо скриплять, і вхожу в коридор, в якому юрмляться туристи. Я виразно, майже на фізичному рівні, відчуваю присутність гемнігвєєвої душі у цих кімнатах і, не слухаючи старшого пана, який говорить так сухо, ніби читає з енциклопедії, іду слідами маленького Ернеста. Ось на другому поверсі – його колиска. Ту його мати співала щось подібне на нашу „Ой, ходить сон біля вікон“. Поруч – мамине ліжко, на долівці – жіночі черевики з попелястого замшу, біля дзеркала – старосвітські „рурки“, що ними дами накручували „пейси“.

У батьковій кімнаті – лікарська валізочка, чорний твердий капелюх, в куті – рибальська вудочка, бо теж був завзятий рибалка. У цій же батьковій кімнаті – продірявлена кулями синова уніформа.

Гемінгвей був людиною газарду, неспокою, вічний мандрівник і шукач пригод. Тому й увиразнив Гоголя, автора „Тараса Бульби“ – тієї повісті, зі сторінок якої дихає дужий дух волі. На обгортці Гоголевої повісті є напис: „One of the ten grratest books all times“ – Ернест Гемінгвей.

Яка ж примхлива людська доля. Нобелівський лавреат Гемінгвей жив і творив у достатках, у вигодах, у щасливій родині, а наш Поет, вартий усіх нагород на світі, разом узятих, коли йому тринадцятий минало, пас ягнята за селом...

Недавно я ходила поклонитися на Чернечу гору, стояла на коліна, а сльози заливали лице...

Ведмеже перемир'я

*Щороку на лови, з шатром і рушницею, йдуть білі люди
В долину за просмик Муттіні.
Також щороку почерез Муттіні, за ними услід,
Матун шкандиба, жебрачище старий, із бинтами замість лиця.*

*Безокий, безносий, беззубий, беззубий і майже безмовний,
Він, просячи біля кожних дверей, знай своє бубонить,
Свою повість гірку, а закінчує, як і почав:
„Не мирітьсяя, о ні, з Адам-Задом, ведмедем, що йде як людина!*

*Був порох у мене сухий і набої готові,
Коли вирушав я ловити ведмедя, що йде, як людина!
Востаннє я глянув на ліс, востаннє я глянув на сніг –
П'ятдесят тому літ, як ішов я на Адам-Зада!*

*О, я знав його звички, а він знав мої,
Як толочив поля й позбавляв мене хліба.
Як знав він мене, бачив я його силу та хитрість,
що вели його ніччю до моїх загорож.*

*Я гнав його, гнав – то угору, то вниз – з його лігва,
По голих хребтах ведмідь Адам-Зад утікав,
Стогнав і гарчав, і ревів, моїм хлібом важкий,
На північ він біг, а я поспішав йому вслід.*

*По двох маршах північних прийшла друга ніч –
Й наздогнав я його, Адам-Зада, з утечі задиханого.
Мушкет мій готовий, і порох сухий,
Я палець – на спуск... Аж він звівсь, як людина!*

*Страшний, волохатий, людиноподібний, лапи склав, як в молитві,
Стоїть і благає пощади ведмідь Адам-Зад!
Я глянув на схилені плечі, на тремт його живота,
І жалість – прохач же бо він! – торкнулася серця мого.*

*Діткнений подивом й жалістю, не вистрілив я...
Відтоді... Не дивився я більш на жінок, не ходив між мужів...
Ближче й ближче, хитаючись, йшов він, з лапами наче в молитві,
Мить – і сталевими кігтями видер мого обличчя...*

*Раптом, зненацька, жорстоко ударив мене вогонь –
І безлицим упав я до ніг Адам-Зада, п'ятдесят тому літ...
Чув я – гарчав-хотів він, від мене відходивши...
Сліпим я зостався на темні роки і на ласку людей...*

*Тепер ось ідете уранці з новими рушницями,
Що заряджаються (з доторку знаю) посередині, влучають за мілью,
Тож бажаю я щастя вашим рушницям, що стріляють так влучно,
Але – платіть, і зніму я бинти, покажу вам сліди Адам-Зада!*

*(Тіло, мовби шлак у горнилі, вузлувате, зів'яле і сіре –
Матун, жебрачище старий, не задарма взяв гроші!)
Опівдні у хащі збудить-го і стежте за ним вже препильно,
Хай він лютує й реве – не дайте втекти Адам-Задові!*

*Але (платіть і я знов замотаю лице), боятися треба тоді,
Коли він знеможено стане – зведеться, немовби людина!
Коли лапи складе і стане бламати – достоту людина, не звір,
Коли приховає лукавство і злобу в малих своїх свинських очах;*

*Коли він тремтить, мов пощади благає, і лапи в молитві склада,
Оце небезпеки хвилина – момент перемир'я з ведмедем!*

*Безокий, безносий, безгубий, під двері прийшовши,
Старий жебрачище знову співає своєї;
І доторком пестить рушниці, до вогню простягає долоні,
І слухає білих мисливців безпечних про завтрашні лови...*

*І знову говорить Матун, кінчаючи, як і почав:
„Миру нема з Адам-Задом, ведмедем, подібним людині!“*

Довільний переклад з англійської Лева Коленського.

Замість коментаря:

„...У перегонах в ділянці зброї при кінці XIX сторіччя Росія відстала від держав Заходу. Щоб якось поправити свою ситуацію, молодий цар Микола II 29 серпня 1998 року запропонував провідним країнам скликати міжнародну конференцію з метою стримати небезпечний ріст озброєнь. Цей заклик до миру Захід сприйняв, як сенсацію. В Австрії, наприклад, говорили про „царя з оливною гілкою“, а в Бельгії російського самодержця називали Миколою Мирним.

У Лондоні також були високої думки про гуманність російської ініціативи, хоч водночас англійці усвідомлювали її утопічність. Один Редіард Кіплінг не дав себе ошукати. У відповідь на заклик царя поет в алегоричній поемі про Ведмеда, що йде, як людина, розповів світові про непоправну трагедію ловця, якого навіки скалчив і залишив сліпим цей ведмідь, коли ловець, замість убити звіра, відчув у душі жаль і співчуття, бо ведмідь став перед ним, немов людина, склавши лапи, неначе у благанні.

Чи сьогодні, через століття, ми знову не стаємо свідками цинічних спекуляцій?“.

(Barbara W. Tuchman, „The Proud Tower“, p. 230)

УКРАЇНСЬКІ ПОЕТИ ПРО ЄВРЕЇВ

Мене, українського поета – за етносом єврея – не могло, звісно, не цікавити ставлення до євреїв відомих українських поетів минулого і теперішнього часу. Я якоюсь мірою дослідив це питання й хотів би ознайомити читачів з деякими своїми спостереженнями.

Почну з геніяльного Шевченка. Дехто вважає його поему „Гайдамаки“ антисемітською. В ній і справді лунають заклики до кари над „ляхами і жидами“. Ці заклики проголошують повстанці-гайдамаки. В поемі змальовано їхній кривавий розбій в усій його лютості. Та в передмові до поеми і в її епілозі поет говорить, що тільки переповідає почуте від діда, сам же засуджує жорстокість гайдамаків і висловлює бажання, щоб ніколи таке не повторилося.

Повставали гайдамаки проти польської шляхти. Але, як пояснювали Шевченко й інші видатні діячі української культури в листі-протесті проти антисемітських статей в петербурзькому журналі „Ілюстрація“, народ не міг бачити причину зла, що була, як сказано в протесті, „не в євреях“. Йшлося про те, що польські поміщики, які жили в Україні, часто лишали євреїв управителями своїх маєтків, а самі виїжджали на довший час у Польщу – і гнів селян падав на євреїв.

В поемі негативно зображено єврея-корчмаря. Вночі, коли він пожадливо лічить гроші, близько нього у ліжку спить донька, про яку поет каже з любов'ю в голосі: „Як квіточка в гаю“. І далі:

Несказанно гарна нехрищена.

Ото дочка, а то – батько –
чортова кишенья.

Батько й дочка – однієї крові, але яка різниця у ставленні поета до них! „Чортова кишенья“ – то вияв не національної, а соціальної ворожості. Антисемітизм – це тоді, коли людину зневажають тільки через те, що вона – єврей, коли звинувачується кров...

Шевченко не любив євреїв-лихварів, але не любив їх і великий єврейський письменник Шолом-Алейхем, який, як згадує його брат, любив поезію Шевченка, багато їх знав напам'ять.

У відомій Шевченковій поемі „Марія“, присвяченій матері Христа, шанобливо змальовано люблячу, віддану єврейську матір з усіма національними рисами її побуту: у дні єврейської пасхи вона „пекла оприсноки“, ходила в синагогу. І чоловік її в поемі вельми симпатичний. Це чесний трудівник, він допомагає Марії ростити сина.

В часи Шевченка антисемітизм досить часто мав релігійний аспект. Тож можна зрозуміти особливе значення Шевченкових „Давидових псалмів“. В Америці вийшла українською мовою монографія про цей твір, в якій переконливо розкрито дуже дбайливе ставлення поета до релігійного змісту псалмів Давида, чудову поетичну інтерпретацію їхніх текстів. Творячи свої „Давидові псалми“, поет думав про Україну, він відібрав із них ті, які найбільше відповідали його демократичним поглядам. З великою прихильністю говорить він про „святі гори високі сіонські“...

А зі скількох демократичних проповідей старосврейських пророків брав Шевченко рядки для епіграфів до своїх творів! Хіба це не свідчить про його велику повагу до талановитих, мудрих синів єврейського народу?

В Україні існує народний переказ про те, як Шевченко гасив хату єврея. Олександр Кониський, згадуючи цей епізод в біографічній книзі про Кобзаря, пише що Шевченко обурился селянською неквапливістю і перший метнувся до відра з водою, кажучи: „У біді нема ні українця, ні єврея, а є тільки люди“.

І ще про одне варто нагадати. Хто уважно читав „Шевченківський словник“, то в першому томі міг натрапити на таку персоналію: „Грінберг Ізабелла Львівна – петербурзька співачка, учениця Глінки... З Шевченком познайомилася в родині Ф. Толстого...“. І далі зазначається, що Шевченко радо відвідував Ізабеллу, подарував їй автограф вірша „Утоптала стежечку через яр“. Як мені вдалося з'ясувати, Ізабелла – донька польського лікаря-єврея. Цей факт дружби поета з Ізабеллою Грінберг з усією очевидністю заперечує теревені про те, нібито Шевченко в побуті цурався євреїв.

Другий після Шевченка за значенням український поет Іван Франко народився і жив у Західній Україні, де в селях і містах євреї складали значну частину населення. Створений Іваном Франком цикл віршів „Жидівські мелодії“ (тепер друкуються як „Єврейські мелодії), написаний з неприхованою прихильністю до євреїв, особливо до єврейської бідноти. Деякі вірші з цього циклу – наприклад, „Асимілятори“, в якому засуджувалося пригнічення єврейської мови і культури, мали гостре політичне звучання й не потрапили у 50-томне в видання творів поета, яке вийшло в в Радянській Україні, у відносно недавні роки.

Не увійшла в це видання і Франкова поема „Сурка“ – про повну трагізму долю бідної єврейської наймички, якій прижив дитя її багатий господар Юдка, а після того відмовився від неї. Дружина господаря вигнала Сурку і та залишилася беззахисною з дитям на руках. Є в цій поемі дещо спільне з „Катериною“ Шевченка. Але у Франка завдає лиха дівчині „свій“, одновірець, а рятує Сурку та її дитину селянська жінка-українка. Сурку Франко зобразив з великим співуттям і художньою силою.

Найбільшу популярність в радянські часи мали „Бориславські повісті“ Івана Франка – вони вивчалися в школі. Головні герої цих повістей – підприємці Герман Голькремер і Леон Гаммершляг показані як визискувачі. Але знов таки, як і в змалюванні Шевченком негативного образу єврея-корчмаря, і тут мала для автора значення соціальна природа персонажу, а не національне походження. До речі, діти підприємців – Готліб

і Фанні – показані привабливими, викликають дитячу прихильність.

Якось, перебираючи давні українські журнали, я натрапив на зроблений Василем Щуратом запис розмови Івана Франка із засновником сіонізму Теодором Герцлем. Розмова відбулася у Відні, де на початку минулого сторіччя деякий час жив Іван Франко. Він був одним з перших, хто написав і надрукував схвальну рецензію на книгу Герцля про майбутню єврейську державу. Ось коротенький уривок з цього запису: „Дуже мені подобається панова ідея відбудови єврейської держави, – відізвався Франко. – Дуже мене цікавила, бо вона є начебто рідною сестрою нашої української ідеї відродження української держави“. І далі йшлося про те, що ця ідея здійснима, якщо вона може збудити запал у найширших масах народу і висунути з їх лона захисників....„Мойсеї не народжуються кожний день“, – сказав Герцль.

Іван Франко написав поему „Мойсей“, в якій по-філософськи вирішується проблема ватажка і народу. При всій алегоричності поеми, не можна не бачити в ній уваги українського поета до єврейської історії, до однієї з найвеличніших її постатей.

Є вірш „Жидівська мелодія“ (тепер друкується як „Єврейська мелодія“ і в сучасниці Івана Франка – великої Лесі Українки. Це про ті давні часи, коли в Єрусалимі був зруйнований юдейський храм, а євреї стали вигнанцями:

*На мовчазних устах не лунав тихий спів,
Він на крилах думок у пустиню,
У зруйноване божеє місто летів
І оплакував рідну святиню:*

*„Ти в руїнах тепер, єдиний наш храм,
Вороги найсвятіше сплямили.
На твоїм олтарі неправдивим богам
Чужеземці вогонь запалили.*

*...Ти не наш, але вірними будуть тобі
На чужині ізраїльські люди, –
Що Господь сам обрав за святиню собі,
То довіку святиною буде!“.*

Більшість драм Лесі Українки написано на матеріалі староеврейської історії. Найчастіше славетна українська поетеса змальовує окремі епізоди біблійних сюжетів як зразки патріотизму і самовідданості, гідні наслідування. „І ти боролась, як Ізраїль, Україно моя!“ – цей рядок з Лесиного вірша був лейтмотивом не одного твору поетеси. Вона писала про трагедію втрати державности, про жажіття рабства, в яке потрапляв дух народу. Твори Лесі Українки на єврейську тему, хоч і присвячені давній історії, звернуті в сучасне, кличуть до справедливого розв'язання національних трагедій.

Павло Грабовський, український поет-революціонер кінця XIX сторіччя з характерною для нього публіцистичністю проголошував у вірші

„Народу єврейському“:

*Тобі чужим останусь я по крові,
Нехибно ж маю в серденьку носити
Святе чуття великої любові,
Яке вже нічому не погасить!*

Вірш цей надрукований у збірці поета, що побачила світ в Україні перед війною, і не передруковувася майже в жодній його книжці, що вийшла в повоєнний час.

Революційні 1906–1912 роки позначені кривавою хвилею єврейських погромів, що прокотилися й по Україні і зумовили появу відомої новели Михайла Коцюбинського „Він іде“, в якій бачимо горе старої Естерки. І не тільки проза, але й українська поезія в ті роки відгукнулася на біль євреїв. Маю на увазі вірш „Над трупами“ Олександра Олеся, одного з найбільших українських ліриків ХХ сторіччя. Це своєрідне голосіння єврейської жінки над трупами її чоловіка Хаїма і синочка Нухіма, по-звірячому вбитих погромниками. Ось перша строфа цього вірша:

*Ви мужа убили... лежить він в крові...
Я тайни не знаю, за що ви убили...
За що в його чорний зірчок в голові...
Він лікар був добрий... Його ви любили.
Хаїме! Ти, може, що зле їм зробив?
Весь вік ти боровся за волю рабів,
За їх не боявся ні мук, ні могили...
Хаїме! Мій милий! За що тебе вбили?..*

Ще більшою таємницею є для неї вбивство маленького Нухіма:

*Він втішний був хлопчик.. Його ви любили...
Я тайни не знаю, за що ви убили.
Нухіме! Ти, може, що зле їм зробив?*

Поет ніби стоїть осторонь, але те, що мова ведеться від матері, робить вірш особливо зворушливим.

У тяжкий час війни, коли гітлерівці вдалися до антисемейського геноциду, зі щирими віршованими посланнями до єврейського народу звернулися два найвидатніші українські поети – Павло Тичина і Максим Рильський.

*Народ єврейський! Славний! Не втішай
тебе я хочу. Кожен хай тут слуха:
В цей час, коли синам твоїм вмирать
прийшлося від фашистського обуха,
я хочу силу, силу оспівать
безсмертну, вічну силу твого духа.*

Це початок вірша „Єврейському народові“ Павла Тичини.

Вірш Максима Рильського також мав назву „Єврейському народові“:

*Народе, що землі дав геніїв великих,
Народе, що несеш із світових глибин
Високий чесний дух серед обмовин диких, –
Низький тобі уклін!*

*Нас хліб живив один, одні поїли води,
Ділили, як брати, ми радість і печаль,
І нам за землю цю, за цвіт її свободи
Життя віддять не жаль.
...Нас не зламать повік, бо ми не поодинці,
А поплич ідемо крізь темряву негод
Не умирать, а жить, євреї, українці!
Нехай живе народ!*

У поемі Максима Рильського „Мандрівка в молодість“ є глава-октава, в якій з пістетом говориться про талановитого єврея-музиканта:

*Ви нам'ятаєте в „Тадеуші“ старім
Старого Янкеля з цимбалами старими,
Як він видобував і тихий плач і грім,
Обіруч вдаривши дрючечками легкими,
І завмирили всі у подиві німім.
А він у звуках дав картину, що цвітиме
У серці кожного не день, не рік, а вік...
Ну, звісно, до таких я не зрівнявся музик.*

Одну з поем свого відомого циклу „Уманські спогади“ Микола Бажан назвав „Дебора“. В радянські часи цю поему несправедливо критикували. Це твір про єврейську дівчину Дебору – п'яністку драматичної студії, якою керував видатний український режисер Лесь Курбас. Студія ця діяла в Умані на початку 20-их років. У ній брав участь і юний Микола Бажан. Батько Дебори – провідний співак синагоги прищепив дочці любов до музики, до краси, до гармонії, а також прихильність до гармонії між-національних взаємин, зокрема до спорідненості української і єврейської культур, яка сягає глибокої давнини. Лесь Курбас, як каже поема, хвалив Дебору за її духовність і музичний талант. З великою симпатією, як бачимо з твору, ставився до неї і Микола Бажан – один з її студійних друзів. Поема починається і закінчується трагедійним видінням загибелі Дебори від рук фашистів у роки війни, разом з тисячами євреїв, розстріляних в одному з ярів Умані.

Серед творів Миколи Бажана, написаних у роки війни, помітне місце посідає „Яр“ – про Бабин Яр у Києві. Поет одним з перших увійшов у визволений від фашистів Київ і по гарячих слідах трагедії у Бабиному Яру написав цей вражаючий твір про одну з найстрашніших трагедій ХХ сторіччя.

У поетичному доробку Дмитра Павличка є декілька віршів на єврейську тему, але є й окремий цикл „Єврейські мелодії“. Вже самою назвою поет ніби продовжує Франкову традицію. Цикл містить багато сюжетів: тут і нове, продиктоване сучасним досвідом трактування теми Мойсея, і зворушлива розповідь про те, як Наталія Семенюк, дружина українсько-го письменника Марка Черемшини, рятувала єврейських дітей.

Є в циклі й ліричні спогади про те, як поет у роки війни, ще малим хлопчиком, ідучи до школи, побачив, як фашисти гнали євреїв на розстріл у Шпарівський ліс.

*Похилі, зголодовані тіла
в плащах доземних, чорних як смола;
ступають по снігу дівчата босі,
дітей несуть жінки простоволосі,
діди за руку онучать ведуть,
а я стою й дивлюсь на їхню путь.
Ні, не стою, а йду біля колони
і чую – б'ють серця, неначе дзвони!
... Я не кричу, боюся конвоїра,
що зблискує на мене оком звіра.
Я в школу йду. І чує мій язик
у горлі попіл – вигорілий крик.*

Ще в першій збірці Ліни Костенко „Промені землі“ (1957) є вірш, у якому авторка, журачись над долею своїх друзів дитинства, убитих фашистами в роки війни, згадує „чорнооку Хану“. Тут треба зауважити, що в 50-ті роки згадування єврейського імені зі співчуттям було явищем рідкісним і пов'язаним із сміливістю та чесністю.

Або вірш Ліни Костенко „Останній концерт Ойстраха в Києві“, перейнятий любов'ю до світової слави скрипаля-єврея.

З великим пістетом до Айнштайна, геніального сина єврейської нації, якого фашисти вигнали з його рідної німецької землі, написана поема Івана Драча „Айштейніана“. А в драматичній поемі „Зелений прапор Януша Корчака“ Іван Драч оспівує моральний подвиг відомого польського педагога і лікаря Януша Корчака, який зі своїми вихованцями, єврейськими дітьми, пішов на смерть, відкинувши можливість особистого порятунку.

*Це був похід, якого не було
за всі віки, за всі тисячоліття!
Яке у Корчака світилося чоло!
І як в дітей світилося лахміття!*

*Всі діти йшли четвірками. Вони
були добром у цьому злі розпуки.
Йшов з ними вчитель з поглядом ясним.
Йшов Корчак, взявши двох дітей за руки,*

Слід сказати про єврейську тему і в творах інших сучасних українських поетів. Це, серед інших, надхненні вірші Петра Осадчука і Станіслава Зінчука, Петра Перебийноса, Василя Юхимовича, Людмили Таран.

Відомо, що Шолом-Алейхем, живучи в Нью-Йорку в еміграції, тужив за Україною і передсмертним бажанням письменника було, щоб його поховали в Києві. Саме це бажання й стало темою вірша Петра Осадчука.

Я вже згадував вірш Мииколи Бажана про Бабин Яр. Були такі „яри“ хоч і менші, в багатьох містах і селах України. У вірші „Талалаївський яр“ Станіслав Зінчук пише:

*Йду до яру побожно, неначе у храм,
в надвечір'я імляве і дниною ранньою.
Він лежить на плянеті, як зболений шрам,
а в народі єврейського – вічною раною.*

Ось остання строфа цього вірша:

*Горло яру стисла лісосмуга тісна
І розп'яттям гілля крутосхили відтінює.
В Талалаївський яр не приходить весна:
там і влітку трава посивіла від інею.*

Станіслав Зінчук зробив поважну спробу переспівати по-українськи біблійну „Пісню пісень“ (тепер ця назва перекладається як „Пісня над піснями“) – цього шедевру старосьврейської любовної лірики. Щоправда, ще раніше цей твір переспівували в українській поезії Дмитро Загул, Анатолій Бортняк та інші.

Нещодавно я прочитав декілька років тому видану книгу спогадів Миколи Руденка – видатного українського поета і прозаїка, відданого борця за незалежну демократичну Україну, якого вдостоєно найвищим званням Героя України. Ось що у цій книзі написано про роки боротьби з „буржуазними космополітами“, яка по суті була боротьбою проти діячів єврейської культури, зокрема проти євреїв-лікарів: „А по країні розпочався розгул антисемітизму. Газети всюди знаходили вбивць у білих халатах. І хоча насправді ніхто не був убитий, „винуватцям“ приписували природну смерть людей, котрих лікарі буцімто не хотіли рятувати... Я пригадував деяких євреїв, моїх фронтових друзів, і ставало боляче до сліз. Адже я знав, що це неправда. На моїх очах лікарі-євреї рятували сотні росіян, грузинів, українців, казахів. То була свята і чиста справа. Як же її можна було отак занепастити?“.

В останні роки досліджував я єврейську тему в поезії української діаспори. І тут мені хотілося б звернути увагу читачів на такий значний твір, як поема „Мандрівка з учителем“ Богдана Бойчука – лідера так званої Ньюйоркської групи українських поетів. Дія поеми відбувається в роки війни в Бучачі на Тернопільщині (до речі, звідти родом єврейський письменник Шмуель Агнон – лавреат Нобелівської нагороди).

Ось що пише про цю поему літературознавець-академік Микола Жулинський: „Поема „Подорож з учителем“ – то своєрідна Дантова дорога, яку переходить юнак зі своїм уявним учителем біблійної мудрости. Це також дорога повернення, дорога-сповідь, яка відкриває переживання самого автора у дитинстві, у тому ж Бучачі, з фашистською вакханалією у єврейському гетто, з цим несамоовитим плюндруванням культури, історичної пам'яті, предковічних моральних законів, яке чорним раком свастики вп'ялося в тіло людства в ХХ столітті“.

В українського діаспорного поета Остапа Тарнавського прочитав я вірш „Купець“ – про американського купця, який давно приїхав з України. Він у своїй крамниці, зустрічаючи українців, розмовляє з ними українською мовою.

*В нього інші мрії, в нього інший звичай...
І сльозина кане із очей купця,
котиться поволі по зморшках лица.
Слухаю й дивуюсь: слухаю цю повість*

*і дивуюсь чистій українській мові:
як це так, що мову він ще не забув?*

Велике враження справив на мене вірш поетеси з Філядельфії Марти Тарнавської „В житті моєму теж був Бабин Яр“. Поетеса зворушливо розповідає, як у Львові в час війни її батько врятував від гестапівських тортур свого сусіда лікаря Гольдберга.

На цю поезію у свій час відгукнувся Ігор Качуровський з Мюнхену.

У вірші, присвяченому Марті Тарнавській, так і зазначено: „Відгук на поезію ‘В житті моєму теж був Бабин Яр’“. Вірш І. Качуровського починається так:

*Ще багрянів, як рана Бабин Яр,
А вже пішли прочісувати Київ,
І раптом плив яріючий кошмар
у виливах кривавих чорторіїв.
Замало жертв – не всі тоді зішлись:
хто сам утік, кого сховали люди
...Випитували хижо: „Юде?, Юде?“
І переможно нищипорили скрізь.*

І далі про те, як фашисти увійшли в помешкання, де були мольберти і картини, зокрема німцьких мистців. Побачивши аристократичні апартаменти, пішли... А в шафі тремтіла ледь жива стара єврейка, приятелька української бабусі. Тепер відомі сотні українських праведників, які, ризикуючи власним життям, рятували від смерті євреїв.

Стали відомі нові матеріяли про ставлення до євреїв і трьох Василів – Василя Чумака, Василя Симоненка і Василя Стуса.

Василь Чумак учився в гімназії в моїй рідній Городні на Чернігівщині. Батько мій, вчитель математики – давно розповідав мені, що Чумак приязно ставився до євреїв, мав серед них чимало друзів.

Нещодавно в архіві відомого українського поета Михайла Драй-Хмари, твори якого багато років були заборонені, знайдено статтю „Нові матеріяли до життєпису Василя Чумака“. З неї дізнаємося, що найближчим другом Чумака, коли він учився в Ічнянській початковій школі, був А. Шафаренко – єдиний у школі учень-єврей. Шафаренко у своїх спогадах про Василя Чумака писав про вплив на юного Василя переказу Степана Васильченка – до речі, теж ічнянця – про „справу Бейліса“. Васильченко казав, що той судовий процес був спрямований проти єврейського народу і що євреї – такі ж пригноблені, як і українці, тому треба разом боротися проти спільного ворога – царизму. З того часу, – розповідав Шафаренко, – Василь твердо став на український ґрунт.

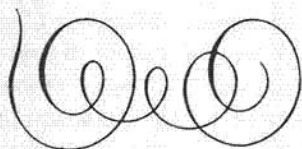
Василя Симоненка я знав особисто. Я – тоді член бюро поетичної секції Спілки письменників – був ініціатором запрошення поета з Черкас, де він жив, на його творчий вечір у Київ. Василь співчутливо сказав мені: „А ви, очевидно, настраждалися у час боротьби з космополітизмом. Знаючи вірші Леоніда Первомайського і Ваші поезії, дико було мені чути про якийсь їхній антипатріотизм...“. Він не вжив слово „євреї“, але я відчув його антипатію до етнічної нетерпимости.

У журналі „Дніпро“ я прочитав спогади письменника Івана Куштенка – одного з товаришів Василя. Він якось піділівся із Симоненом бажанням написати про старого мудрого єврея-бородана, який у Вінниці все частував його вином: „Ну просто готовий біблійний образ!“. І Василь відповів йому: „Євреї – то мудрий і своєрідний народ, дувовижна і трагічна в них історія. Стільки віків боротися, поневірятися по чужих землях, і завжди ніби у приймах... А про свого старого мудрого єврея обов’язково напиши“.

Щодо Василя Стуса, то дослідниця його творчості Михайлина Коцюбинська, виступаючи на моєму вечорі у Спільні письменників, прочитала рядок Василя Стуса: „Єврею любий, добрий мій!“. А я згадав схвальні рядки Стуса в його записках про художника А. Маневича, творчість якого він шанував: „Євреї по горло...“.

Я розповів про позитивне вирішення єврейської теми в українській поезії. Таке вирішення переважало в ній. Не знаю, в якій поезії є стільки приязного, прихильного до євреїв, як в українській. А поезія – душа народу.

Про автора: Абрам Кацнельсон – відомий український поет, від 1994 року живе у США.

VI. НАУКА ПЕРЕД ЗАГАДКАМИ

Юджин ЯНГ

ЖИТТЯ ТЯЖКЕ

„Життя тяжке“. З цих двох слів починається знаменита книжка американського психіатра Ската Пека, „Шлях небагатьох“. Книжка рідкісних відкриттів і душевного очищення. Не багато є книг, які залишають по собі таке сильне враження. Не випадково щонайменше десять років вона стояла у списку „бестселлерів“.

У часі цього тріумфу Скат Пек став найзнаменитішим психіатром країни. Його слова приваблюють увагу людей усякого віку, а духовні проблеми, порушені ним у книжці, зробили його улюбленцем цілої армії гарячих шанувальників, які шукають морального провідництва у житті. В той же час він має й ворогів, які вважають його релігійні ідеї наївними або дивними. Наступні три його книжки також займають постійні місця у списку „бестселлерів“.

На відміну від своїх колег, котрі пропонують допомогу і негайне розв'язання усіх життєвих проблем, Пек відмовляється розглядати життя у солодко-рожевому світлі. Він стверджує: легких розв'язок нема. Ви занепокоєні? І маєте рацію, в житті вистачає причин для занепокоєння. Депресія, на думку Пека, не конче означає хворобливий стан, який вимагає невідкладного втручання. Це – нормальна реакція на труднощі нашого життя. Це не кінець, а початок розв'язання проблеми.

„Шлях небагатьох“ вперше з'явився в 1978 році, і „Нью-Йорк Таймс“ писав про книжку Пека як про „психологічне і духовне надхнення“. Після її успіху Пек видає друку – „Люди неправди“, а за нею – „Інший поклик“ і, нарешті, роман „Ліжко біля вікна“. Журналіст Юджин Янг взяв у Ската Пека інтерв'ю, з уривками якого ми знайомимо наших читачів.

– Як Ви гадаєте, чому ваш „Шлях для небагатьох“ такий популярний?

– Людям тепер замало тих відповідей, якими їх годували раніше. Вони хочуть значно більшого. Вони збагнули, що старі теорії вже не діють. Вони відкидають нав'язані їм цінності, культурні і родинні. Хтось іде на відповіддю до психотерапевта, хтось до адвоката, а хтось...

– А хтось – до вас. Що ви відчуваєте у зв'язку з культом, котрий оточує вас?

– Я ненавиджу культ. Будь-який культ. Це шлях, який стимулює залежність і конформізм. Я не вірю ні в те, ні в інше. Коли я бачу, що вже

є культ Ската Пека, я почуваю себе дуже незручно... Я кажу людям: „Зрозумійте, я не хочу бути вашим Месією“.

– *І все ж вам, мабуть, хочеться, щоб люди прислуховувалися до ваших послань.*

– Що ж тут вдієш, люди схильні підносити когось на п'єдестал. Вочевидь, однією з наших примітивних потреб є бажання мати героїв, замість того, щоб бути героями самим.

– *До того, як ви написали вашу знамениту книжку, ви були звичайним психотерапевтом, який не мав ніякого стосунку до релігії. Що вас змусило звернутися до неї?*

– Я повинен був написати цю книжку, як і всі решту. Це був наказ.

– *Наказ від кого?*

– Від Бога.

– *Ви чули голос, чи просто відчували щось певне? Як Бог розмовляв з вами?*

– Ви завжди ЗНАЄТЕ, коли Бог говорить з вами. Гадаю, що це справа вашої віри, і я вірю, що наша інтуїція, принаймні в певних випадках, є голосом Бога, або того, кого ми називаємо Богом, когось, хто поза нами, хто вищий і мудріший.

– *„Дорога для небагатьох“ знаменита своєю першою фразою: „Життя тяжке“. Чому це було сприйняте як якась незвична ідея?*

– Найбільш загальна реакція на мою книжку полягала не в тому, що я повідомив щось радикально нове, а в тому, що люди думали так само все своє життя, лише боялися говорити про це відверто. Так, життя тяжке.

– Наша культура заснована на християнстві, однак Христос не був дуже щасливий. Він ніколи не перебував у безхмарному настроєві. Факт полягає в тому, що в житті доводиться багато чим непокоїтися. Це вельми розчаровує людей, які вважають, що ми прийшли у цей світ вийнято для щастя.

– *А для чого?*

– Учитися. Дітей не треба привчати до помилки на цей рахунок, інакше розчарування неминучі.

– *А ваші пацієнти? Чи ж не приходять вони до вас, щоб відчувати себе щасливими?*

– Я кажу моїм пацієнтам, що психотерапія – засіб досягнення не щастя, а сили. Я не можу гарантувати, що після лікування ви станете щасливіші. Проте я можу гарантувати, що ви будете жити більшою мірою свідомо. Є певна радість в усвідомленні, що варто турбуватися фундаментальними речами і знехтувати дрібницями.

– *В нашій культурі звертання до психіатра розглядається як слабкість.*

– Насправді тільки найрозумніші люди знають, коли їм потрібна допомога. Я певний, що можу поліпшити стан будь-якої людини.

– *Психологія і психіатрія – це не точні науки, тому нелегко визначити, з яким ефектом вони діють на людей. Як ви визначаєте, що справді допомогли?*

- Талановиті лікарі поліпшують стан людей, бездарні – погіршують.
- *І це приводить нас до принципового питання: як правильно вибрати собі лікаря?*
- Єдине, що я можу сказати, – прислухуйтеся до свого внутрішнього відчуття і не соромтеся розглянути якомога більше кандидатів.
- *Дехто стверджує, що психотерапевти нерідко ще більш ненормальні, ніж їхні пацієнти.*
- Це все не так просто. Я знаю декількох, хто відповідає цьому поглядові і тим не менше досягає чудових результатів.
- *Інший аспект, який знічує щодо психотерапії, що вона ґрунтується на різних системах: Фрейда, Юнга, Гештальт. Якої дотримуєтесь ви?*
- Жодної з них. Найкращий метод – неминуче еклектичний. Але якби я опинився на безлюдному острові і змушений був би дотримуватися тільки однієї школи, я вибрав би Фрейда. Він справді був генієм. На жаль, він відірвав медицину від релігії.
- *Ви підтримуєте теперішні популярні течії у психіатрії?*
- Знаєте, що мені найбільше не подобається? Кепкування з того факту, що Америка стала країною психіатрів. Платон зауважував, що неусвідомлене життя не вартує того, щоб його переживати.
- *В одному дослідженні стверджується, що неймовірна кількість американців страждає від депресії, ледь не 10 відсотків. Ви погоджуєтесь з такою цифрою?*
- Сто відсотків людей страждає депресією, і я також не є винятком.
- *Клінічною депресією?*
- Перш за все, депресія – не аж така негожа річ, й одна з переваг релігійної людини полягає в тому, що його депресія – це духовна криза. Й мушу вам сказати, що ви подолаєте депресію швидше, якщо будете ставитися до неї як до духовної кризи, чим вона, переважно, і є.
- *Коли ви говорите виключно про психологію, ви робите це як кожний інших психіатр, однак коли ви з нею поєднуєте релігію і духовність, чимало з ваших колег стають цапки.*
- Для мене релігія і психологія неподільні. Релігія – це вибір достойних людей.
- *Ви вірите, що релігія – це справа вибору?*
- Напіввибір, напівдар.
- *Екзистенціалізм гадає, що життя має той зміст, який ми в нього вкладаємо.*
- Лише тому, що це нестерпно – не мати змісту в житті. І життя справді має зміст. Одна з причин, чому ми тут, якраз і полягає у пошуках цього змісту.
- *Я не бачу ніякої суперечності між доктриною екзистенціалізму і вашим визначенням. Життя неминуче має сенс, і ми покликані визначити, що ж це таке.*
- Це й становить проблему безрелігійного гуманізму. Він певний, що ми самі є своїми творцями. Я не думаю, що ми в такій мірі мудрі.

– *Якщо ми не мудрі у такій мірі, то чому слід вважати, що хтось мудрий безмежно?*

– Мій досвід каже мені, що є сила вища і більша, ніж я. Я думаю, багато людей володіють таким же досвідом, хоч дехто воліє його ігнорувати. Щодо мене, то я готовий кооперуватися з цією силою, тому що воне незмірно мудріша від мене, і мої заповітні інтереси є її інтересами. Це, певна річ, не означає, що я абсолютно безсилий. Я дивлюся на нас як на спів-творців. Дле мене у цьому значно більше змісту, ніж в утвердженнях безрелігійного гуманізму, котрі проголошують нас творцями всього. Не підтримую я й точки зору кальвіністів з їхнім постулятом, що Бог визначає всі аспекти нашого життя. Передусім, я все ж учений і думаю, що знання головним чином здобувається через експеримент. І це приводить мені на гадку висловлювання Юнга. Незадовго до смерті його знімали для кінофільму. Тоді його запитали: чи вірить він в Бога. 83-річний Юнг, попахуючи люлькою, перепитав: „Чи вірю я в Бога? ‘Вірю’ – слово, яке ми вживаємо, коли вважаємо, що щось справді існує, але не маємо доказів на це. Ні, я не вірю в Бога. Я ЗНАЮ, що Бог є“.

– *А чи вірите ви в реінкарнацію?*

– У більшості випадків я вельми скептично ставлюся до теорій, які надто просто пояснюють містику життя. Дехто, хто вірить в реінкарнацію, певний, що діти вибирають батьків. Мені дуже жаль, але я бачив дітей, народжених у таких родинах, де їхня душа систематично знищувалася. Можливо, й необхідно для нас, коли ми вже дорослі, іти на хрест, але я не знаю ніякого закону, який велить дітям народжуватися у домах, де знищується їхня душа. Карма або фаза Місяця можуть використані для витлумачення чого завгодно. Моя версія християнства не пояснює всього. Вона приймає і високо цінує містику.

– *Ви вірите у лікування вірою, або, принаймні, що в основі хвороби і лікування закладений психологічний чинник?*

– Я гадаю, що психологія відіграє тут велику роль. Величезна більшість хвороб, окрім органічних дефектів, має психо-соціо-духовне походження.

– *Чи ви вірите в одужання засобом уяви і медитації?*

– Ну, для цього досить знати біографію Будди і Христа.

– *Ви вірите, що у захворюванні на AIDC відіграє роль емоційний перенес?*

– Тепер утворилася нова галузь знань на передньому краї медицини. Це психо-невро-імуннологія. Вона вивчає, як наша психіка діє на імунну систему. Десь зо сім років тому я ледве не вмер від пневмонії. Я працював як божевільний і смертельно втомився. У ті часи я гадав, що мені море по коліна. Моя книжка якраз тоді з'явилася у списку бестселлерів. Я ще не знав, що це таке – бути знаменитим і як до цього пристосуватися. Були люди, які хотіли бачити мене президентом. Я й сам серйозно обдумував це питання. Й ось на межі фізичних і емоційних сил я заразився від свого сина – безумовно, психологічний і фізичний стан разом визначають реакцію на загрозу захворювання.

- *Отже, ми б мали іншого президента, якби не ваша хвороба?*
- Сумніваюся в цьому. Я вирішив, що не надаюся для цього крісла з причини конституції. Не Конституції Сполучених Штатів, а моєї фізичної конституції.
- *Чи можливо, що хто-небудь з такими ж релігійними переконаннями займе пост президента?*
- Я думаю, людям хотілося б бачити справді духовного провідника.
- *Ваша релігійність прийшла з родини?*
- Наша родина сповідувала атеїзм. У школі я взяв курс з ділянки світових релігій й негайно підпав під чари індуїзму та буддизму – набагато раніше, ніж це стало модою. У мої 18 літ я був дзен-буддистом. Але роздумуючи згодом про гріх, про провину, про покаяння, я звернувся до християнства.
- *Яким чином ви стали психіатром?*
- Єдиний раз у житті мій батько дав мені мудру пораду: іди у медичну школу.
- *Ваш батько – адвокат. Чому він порадив вам іти у медичну школу?*
- Тому що я спеціалізувався у психології, і він знав, що я не піду його шляхом.
- *Чи могли б ви сказати, що ви самі дістали від психіатрії?*
- Я думаю, найважливіше, що я збагнув, поряд з низкою інших відкрить, що я мав значні ускладнення у стосунках з людьми, які мали владу. Де б мені не доводилося вчитись чи працювати, завжди керівником був який-небудь негідник, котрого я глибоко ненавидів. Це завжди був чоловік, літній чоловік, різний у різних місцях. Де б я не перебував, цей тип був відразу тут, переді мною. І це, самозрозуміло, була його провина, а не моя.
- *Отже, усі ті погані генерали були для вас недобрими батьками? (Скат Пек у той час служив в армії).*
- Щось таке. Я шукав ідеального батька, хоч і сам не підозрював цього. І коли ті чоловіки не виконували своєї ролі у моєму розумінні, я ненавидів їх усією душею.
- *Чи ви вірите, що в деяких піснях рок-музикантів ховається децю сатанинське?*
- Тепер діють численні сатанинські культи, ритуали та інші пов'язані з цим речі. Більшість людей воліють їх ігнорувати. Але це небезпечно. Чи є злом сатанинська рок-музика? На мій погляд, так.
- *Ви схильні до парадоксів, правда ж?*
- Щодо майже будь-якої теми я вельми нагадую професора філософії. Його запитують: „Отже, ви вірите, що в основі істини лежить парадокс?“. І я відповідаю: і так, і ні. На мій погляд, є лише дві великі істини, які не належать до парадоксів. Одна з них – єдиний шлях припинити гру полягає в тому, щоб припинити її. Друга – любов керує світом.

Ігор РОСОХОВАТСЬКИЙ

ПАМ'ЯТЬ ЯКА СПИТЬ У НАШИХ ГЕНАХ

У наш час, коли, на думку вчених, насувається загроза виродження людства від екологічних катастроф і безлічі хвороб, все більше надій на порятунок пов'язується з дослідженнями в галузі генної інженерії. На сьогоднішній день генетики вже вивчили і класифікували тисячі генів, котрі відповідають за побудову організму, функціонування його клітин, органів. Вже складено генні карти, генні атласи, на яких маленечка і, як дехто вважає, примітивна мушка-дрозофіла, постає величезною і загадковою країною.

Й от що дивує: нашо цій крихітній мушці сто тисяч генів? При чому, більшість з них нібито нічого не кодують, „мовчать“, хоч незмінно зберігаються і передаються від покоління до покоління.

Те ж саме спостерігаємо у генних картах людини. Тут також „мовчать“ величезні ділянки генів, мовби зберігають якесь таємниче послання від предків – нащадкам. Можливо, це просто атавізм, можливо, ці ділянки вже не потрібні людині, вони „заснули“ непробудним сном, вмерли. Але ж чому вони тоді з такою чіткістю зберігаються у спадковій пам'яті впродовж десятків і сотень поколінь? Адже ми добре знаємо, що умову збереження видів на Землі диктує закон: все, що „не працює“, все, в чому нема необхідності, повинно звільнити місце для нового.

Яку ж частину пам'яті, що залишається від наших предків, зберігають ці „мовчазні“ ділянки, бльоки генів? Частково ми вже знаємо, що деякі з них зберігають пам'ять про так звані „часи риб“ або „часи мавп“, відповідно і плід „переходить“ через них у материнському лоні в період свого формування. А як інші ділянки, їх же так багато? У цій „юрбі генів“ є більше тих, котрі „мовчать“, ніж тих, котрі „розмовляють“. Тому й „юрба“ іноді здається занадто мовчазною.

Нагадаємо про одне знаменне відкриття, яке залишається покищо на межі гіпотези...

Цю легенду знають мільйони людей. В ній розповідається, що коли Ісуса вели на страту, то змусили Його нести на собі тяжкий дерев'яний хрест. Він знеміг під цією ношею і, проходячи біля якогось будинку, хотів спертися до стіни, щоб відпочити. Але господар дому – якийсь Йосиф (Агасфер) закричав на Нього: „Иди собі! Иди своєю дорогою!“.

Ісус з властивим Йому смиренням відповів: „Добре, я піду. Тільки ж і ти віднині усе життя будеш іти, будеш блукати по світі вічно – без спокою, без смерті“.

З того часу Агасфер блукає світом в пошуках спокою. Можливо, цю легенду вже давно забули б, як багато інших. Проте вона виявилася дивовижно живучою, її не давали забути десятки людей, які час від часу проголошували, що вони, мовляв, і є агасферами.

Італійський астролог Гвідо Бонатті стверджував, що в 1223 році зустрів чав Агасфера в еспанському королівському палаці, і той розповів йому свою сумну історію.

У хроніці англійського абатства святого Альбана записано, що вірменський архієпископ, що приїхав туди з офіційною візитою у 1228 році, розповідав, нібито у Вірменії в даний час перебуває безсмертний мандрівник, проклятий Христом. Цей чоловік пам'ятає події тисячолтньої давности, з подробицями описує усіх апостолів.

В 1242 році подібний запис з'явився у французьких хроніках, а в 1505 році, за розповідями очевидців, Агасфер ніби приїжджає у Богемію, в 1547 році – до Гамбургу. Про зустріч з ним розповідає у своїх записках єпископ Шлезвігу Пауль фон Ейтзен. Мандрівник вразив єпископа тим, що розмовляв багатьма мовами без найменшого акценту. Одягнутий він був дуже бідно, але коли хтось давав йому гроші, він тут таки роздавав їх злидарям. У 1575 році з ним мали бесіду папські легати при еспанському королівському дворі Христофор Кразузе і Якоб Гольстайн. Через 22 роки він їздить по Польщі та Австрії, звідти вирушає до Москви, де з ним зустрічалися і розмовляли принаймні двадцять осіб. У 1603 році він розмовляє у Любеку з бургомістром Колерусом, істориком та богословом Кмовером та іншими офіційними особами, про що у міській хроніці записано: „14 січня 1603 року з'явився Агасфер, який стверджує, що був присутній при розпінанні Христа“.

Справжню перевірку влаштували Агасферові наприкінці XVII століття в Англії професори Оксфорду і Кембриджу. Однак він здивував, навіть вразив їх своїм знанням давньої історії, розповідаючи про найвіддаленіші куточки нашої планети так, ніби справді побував скрізь. Агасфер вільно розмовляв майже усіма мовами, і коли до нього зверталися по-арабськи, відразу відповідав по-арабськи, на запитання польською мовою відповідав, як родовитий поляк. Письмові свідчення його перебування в Англії зроблені у 1818, 1824 і 1830 роках, а 23 вересня 1868 року американська газета „Дезерт нюз“ вмістила статтю про те, що орендатора О'Градї відвідав незнайомець, який назвав себе Агасфером, при цьому подарував орендарові томик Талмуду.

А в А. Пушкіна є запис: „Ви чули про графа Сен-Жермена, про якого розповідають так багато дивного? Ви знаєте, він видавав себе за „Вічного жида“ винахідника еліксиру життя, філософського каменя і тому подібне“. У 1750 році граф з'явився в Парижі, розповів, що володіє еліксиром безсмертя, що живе вже багато століть. Літні пани згадували, нібито бачили його ще в дитинстві, і з того часу він зовсім не змінився. В роки Французької революції його нібито впізнали в тюрмі, де сиділи аристократи, а через декілька дестиріч подозрівали, що якийсь майор Фразер, який знав подробиці минулих сто-

літь так, ніби особисто пережив їх, – це все той же граф Сен-Жермен, або Агасфер, або ж той, хто видавав себе за нього.

Чому ж ці легенди виявилися такими живучими?

Розповім вам про здогад, який дивує не менше, ніж самі легенди і свідчення про їхню достовірність. Для початку згадаю про досліді американського психолога і гіпнотизера Джо Кітона, які тривали декілька років, починаючи від 1992-го. Пізніше кілька літ їх проводив у Санкт-Петербурзі психолог Олександр Шварцман, який згодом переїхав до Ізраїлю.

Піддослідного добровольця впроваджували у гіпнотичний сон і пропонували згадати почергово епізоди раннього дитинства, потім – ще більш раннього, коли він був малюком. Після того, як він усе в подробицях розповідав, йому пропонували згадати, що з ним відбувалося у материнському лоні. Якщо й цей етап проходив успішно, тоді запитували: „А що було далі?“.

Американські газети писали, що серед відповідей були вельми несподівані: піддослідні описували невідомі міста, різні події. Вони розмовляли мовами, якими ніколи не володіли. Іноді то були мови, котрі давно вийшли зі загального користування – давньогрецька, латина, мови кочових племен... У статтях про ці досліді повідомлялося, що вони підтверджують гіпотези реінкарнації – переселення душ, багаторазового приходу людини у наш світ в різних виглядах і в різні часи.

Були й інші гіпотези. Вони зводилися до того, що пам'ять людини зберігає й багато так звабних „непроявлених“, неусвідомлених подій, і „проявляє“ їх, як на фотографічній плівці, лише під сильним збудником, наприклад, під гіпнозою. Одне слово, вчені немало сушили собі голови над результатами цих вражаючих дослідів.

Й ось тепер час розповісти про гіпотезу, яка водночас з'явилася в мене, письменника-фантаста, і в доктора філософських наук, професора міжнародного Соломонового університету в Києві Марка Бургіна.

Можливо, під час дослідів Джо Кітона і Олександра Шварцмана в деяких людей під гіпнозою пробуджувалася генетична пам'ять, пам'ять предків, записана в генах, саме на тих „мовчазних“ ділянках, про які йшлося на початку цієї статті. До речі, сюди добре вписується і вчення про відповідальність потомків за діла предків, так би мовити, „до сьомого коліна“.

Якщо це так, то можна припустити, що у графа Сен-Жермена, якого згадував Александр Пушкін, і в людей, котрі видавали себе за Агасфера, також могла прокидатися генетична пам'ять, починаючи ще з того, першого Агасфера, який справді був покараний Христом і приречений на вічні мандри і муки.

А ще на тих таємничих ділянках речовини спадковості, в абетці генів, які мовчать з покоління в покоління, але не зникають, можуть зберігатися властивості, якими володіли наші предки, а ми їх втратили, замість цього набувши інші, „цивілізовані“. Та оскільки вони не зникають і природа зберігає їх, то, значить, вони ще можуть нам знадобитися, як проб'є та година. А ще там можуть виявитися і цілком нові якості, ще не пробуджені, але запрограмовані, які також чекають на свою годину...

VII. З ЛИХОГО МИНУЛОГО

Лев ХМЕЛЬКОВСЬКИЙ

ЯК НАМОТУВАЛИ КЛУБОК ЗРАДИ В УКРАЇНІ

„Не хились додолу, зраджений козаче, про лиху пригоду навіки забудь“, – радив поет І. Грабовський. Зрада під час масових політичних репресій, які переслідували Україну впродовж усього комуністичного правління, на залишала жодного шансу для подібних переживань, тому що провадила зрадженого без жодного вибору до страти. Зрада стала одним зі знарядь тоталітарної системи у її діяльності щодо розшарування, збезчещення і морального розкладу людей.

Усе, що діялося, було провіщене дві тисячі років тому. Коли Христос самотньо сидів на Оливній горі, до Нього підійшли учні і запитали про ознаки наближення кінця світу. Христос почав розповідати їм про усі незгоди, які чекають людство перед остаточним судом. Він зокрема сказав: „І багато хто в той час спокусяться, і видавати один одного будуть, і один одного будуть ненавидіти“ (Мт. 24:10).

Такі часи пережила Україна в добу політичних репресій. Влада навмисне створювала умови до зрадництва. Для цього за таємними інструкціями заохочувано селян до доносів на сусідів, після чого донощик міг отримати частину майна репресованої родини.

У квітні 1919 року радянська влада у зверненні до громадян України закликала заявляти Надзвичайній комісії „про кожного контрреволюціонера, спекулянта і саботажника, яких вони знають. Боятися нічого – ваше ім'я залишиться таємницею“, – говорилося у зверненні.

У 1922 році до наказу (ч. 2) Київської окружної наради у боротьбі з бандитизмом додавався таємна інструкція щодо його практичного застосування, а в тій інструкції говорилося: „Треба мати на увазі, що головною метою створення інституції відповідальних (в російському оригіналі „ответчиков“) є аж ніяк не негайний розгром бандитизму шляхом репресій, що неприпустимо, а внесення чвари і розшарування в селі, створення атмосфери, коли бандит боїтиметься, що його видадуть, „ответчик“, боячись репресій, буде при нагоді видавати бандитів, а потім, боячись помсти від них, може стати ретельним інформатором (в оригіналі – „осведомителем“). В окремих випадках можна і треба гарантувати „ответчику“ повну таємницю його повідомлень з гарантією його особистої безпеки, хоча б він формально і залишався „ответчиком“. Роздаванням незаможним конфіскованого майна з покарань і заходами політичного впливу треба створювати на селі обставини, за яких бан-

дити і „ответчікі“ боятимуться доносів від незаможних. Винагорода за повідомлення незаможним має йти або шляхом збільшення фонду комітету незаможних, куди надходить половина конфіскованого майна, або таємно з заохочувального фонду. Якщо незаможник ризикне виступити відверто, це слід заохочувати, надаючи йому одному конфісковане у бандита майно“. При цьому провідники використовували властиве, на жаль, багатьом людям почуття заздрости, особливо на селі. Писав же Панас Мирний: „Тут на селі багато заздрих. Ніхто не пройде повз дворище, щоб не позавидувати...“. Що вже й казати про заздрість сільських гультяїв до заможних сусідів. Не неї й робили ставку більшовики. До так званої „пролетарської пильности“ і боротьби проти „клясових ворогів народу“ закликали публікації в пресі, кіно, книжки. Серед дітей насаджувався культ Павлика Морозова, який вчинив донос на власного батька. Професійними донощиками були так звані „сексоти“ – таємні конфіденти спеціальних служб. Плоди масового ідеологічного та психологічного обробітку населення не забарилися. Коли політичні репресії набрали масовости, донощитство теж стало масовим.

Політичні справи з архіву КГБ свідчать, що спеціальні служби активно використовували різні мотиви для добровільної чи вимушеної зради з боку широких верств населення.

Помста

Федька Поліщука в селі Тинівці Жашківського району на Черкащині остерігалися і не шанували. Коли більшовики встановлювали в Україні свою владу, він ввійшов до революційного комітету (ревкому) і забирав у людей коней для Червоної армії. Пізніше був експертом комісії з обкладання куркулів посиленним податком. Усе це було пограбуванням під прикриттям комуністичної ідеї. Час від часу селяни висловлювали в очі Поліщукові свою думку про нього. Якось церковний сторож Василь Печериця підводою їхав селом, збираючи пожертви на храм. Поліщук до нього присікався:

– Що це за хлібозаготівля?

– Коли ти крав громадське просо, я в тебе не питав, що то за хлібозаготівля! – привселюдно відповів Печериця.

Іншого разу, коли Федько йшов попри кузню Івана Гарячого, пограбований ревкомом Василь Павлюк узяв молот і пригрозив Поліщукові: „Не пройдуть тобі мої коні!“. Ображений Поліщук вирішив помститися і написав донос до міліції, що Василь Павлюк, Микита Волинський і Олександр Бабій мали намір його вбити. Міліція знала, чим викликаний донос, і не звернула на нього уваги. Зате ГПУ (попередниця НКВД) тільки й чекала такого сигналу, щоб почати розправу у цьому селі. Підозрюваних звинуватили у організації злочинної групи, після чого за черговим доносом Поліщука до них приєднали сільського священика Григорія Гніденка і вчителя Василя Загороднього. За постановою Особливої наради при колегії ГПУ УССР від 19 червня 1930 року усіх заслали на північ, звідки жоден з них не повернувся. Використовуючи жагу пом-

сти з обох сторін (В. Павлюк теж не забув „про лиху пригоду“) ГПУ не сприяло примиренню, а розпалило Федя Поліщука до наклепу і зради.

Коли в селі Почапінцях Лисянського району, в лютому 1936 року, зачинили Свято-Троїцьку церкву, до неї почали навідуватися так звані „сільські активісти“ – голова і секретар сільської ради, дільничний міліціонер, начальник охорони цукроварні. З храму вони забрали чимало церковного майна, розкопали навіть могили біля церкви і вийняли металеві домовини. Колишній староста церкви Самсон Лаврега спромігся відкупити у грабіжників 23 церковні книги, рештки плащаниці. Але не втримався і висловив їм докір. Ображені звернулися з наклепницькою заявою до районного відділу НКВД, начальник якого на їхньому доносі написав резолюцію: „т. Белоусов, заведіть агентурну обробку і приступіть к активній розробці“. Після цього сільські сексоти, що мали псевда „Біологія“, „Око“ і „Муха“, наввипередки заходилися сигналізувати про те, що брат Самсона – Яків – привселюдно співав „Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці“, що в хаті священика Андрія Ставинського відбуваються молитовні зібрання, на які ходять Самсон і Яків Лавреги. 28 вересня 1937 року священик і Яків Лаврега були розстріляні в Умані, Самсон на 10 років потрапив до таборів.

Репресивні органи розпалювали жагу помсти всупереч віковичним і звичним для українського села настановам церкви, яка ширила завіт апостола Павла: „Не платіть нікому злом за зло, дбайте про добре перед усіма людьми. Коли і можливо, якщо це залежить від вас, – живіть у мирі зо всіма людьми!“ (Рим. 12:17-18). Порівняйте цей заклик з наведеною на початку таємною інструкцією більшовицької влади, щоб відчуті усю руйнівну підступність людей, які публічно проголошували рівність і братерство, а таємно насаджували ворожнечу.

Заздрість

З приводу людської заздрості писав апостол Яків: „Де заздрість та сварка, там безлад та всяка зла річ“ (Як. 3: 16). Радянська влада, всіляко захожуючи донощиків, робила усе можливе, щоб заклик до миру був забутий. Коли з села Курилівки біля Канева до районної газети „Соціалістична перемога“ восени 1936 року надійшов допис за підписом В. І. про те, що Оникій Сакун купив собі коня, тоді як усі селяни здали коней до колгоспу, районний відділ НКВД негайно скористався доносом не тільки для переслідування необачного селянина, а й усіх, хто у селі не подобався владі. Першою жертвою став о. Модест Пашковський, який до 1930 року був священиком Української Автокефальної Православної церкви, потім, висланий на Кольський півострів, працював на залізниці, а тепер повернувся у рідне село. Під його впливом, інформували донощики, почали навертатися до віри Василь Ткаленко, Макар Дармокрик, Давид Павленко, Настя Шабала, Віра Глушко, Настя Цибуля, Хтодось Науменко, інші селяни. Модеста Пашковського розстріляли вночі 18 листопада 1937 року, інші теж були репресовані. Донос В. І., вочевидь інспірований відділом НКВД, „спрацював“.

Вислужування

У липні 1941 року голова колгоспу „Хвиля революції“ в селі Леськах поблизу Черкас І. Некрасов наказав толочити котками недозрілий хліб, тому що Сталін звелів нічого не залишати наступаючим німцям. Цей жорстокий наказ прирікав на голод усе село, тому Параска Харлам, 37-ми років, і Олена Гуріненко, 35-ти років, висловили тривогу з приводу наступної зими. Ці слова почув секретар комсомольської організації Федір Гапич і негайно повідомив відділ НКВД. 17 липня 1941 року військо-вий трибунал НКВД Київської області виніс вирок: „Розстріляти кожну з конфіскацією особистого майна“. Не допомогло й те, що у Олені чоловік і три брати були на фронті, а брат Параски був членом партії. Хтозна чи за свій донос був якось винагороджений Федір Гапич, але безсумнівно є те, що він наслідував вищезгаданого Павлика Морозова, коли свідчив проти своїх одосельчанок.

Восени 1941 року розстріли за доносами шаліли у Червоній армії. Часто за сигналом „стукача“ слідчі змушували інших червоноармійців зраджувати своїх товаришів. Якось восени того року молодший лейтенант Михайло Оверченко проводив політичне заняття з бійцями 235-го зенітного дивізіону і сказав, що командир може застрелити будького з них за непослух. Рядовий Федір Сулима заперечив, що з розстрілами треба бути обережнішим, після чого начальник особливого відділу Вайспанир порушив проти нього кримінальну справу. Гаврило Пряхин, Іван Огієнко, Олександр Шабала свідчили проти свого товариша. Вони додали його слова про те, що за радянською владою жалітиме лише той, хто набивав живота за рахунок чужої праці. 36-річного Федора Сулиму розстріляли 24 жовтня 1941 року.

Микола Євсєєв, уродженець Переяславського району, розповів слідчим НКВД, що колишній слюсар і його однополчанин Ілля Кореньков, білорус з Шполянщини, коли вони обидва мали нічліг в сільській хаті, сказав, що добре було б тут до кінця війни перебути. Іллю Коренькова за цим доносом розстріляли 3 грудня 1941 року.

Звісно, чимало доносів, як у випадку Федора Гапича, було скоєно і з ідейних міркувань, оскільки ідеологічні служби режиму багатьом українцям спромоглися прищепити почуття ненависти до так званого клясового ворога, який в СССР мав бути безоглядно знищений.

10 липня 1941 року залізничник Іван Хребтов написав донос на старшого кондуктора Семена Хоменка, який, писав Хребтов, „неоднократно паскудіт совєцку власть і назива Красну армію сволочой і босяками“. Йшлося про приватну розмову двох залізничників у роздягалці, яка, до речі, аж ніяк не стосувалася Червоної армії. У смертному вирокі С. Хоменкові голова військового трибуналу Одеської залізниці Г. Сапон провину С. Хоменка сформулював так: „Проводіл пораженческую агітацію, восхвалял прі етом фашизм, клеветал на матеріально-битовіє условія трудящихся СССР“.

Член комуни „Комінтерн“ Семен Олійник з села Ксаверового Городищенського району у 1929 році засвідчив проти священика УАПЦ о. Вікто-

ра Колосовського, що той говорив, обідаючи з Федем Колодянським і Терентієм Білоусом: „Ця влада збанкрутіє, бо нема розумних, одні босяки“. ГПУ відразу вхопилося за ці свідчення, тому що о. Віктор Колосовський в молоді роки був хорунжим у війську С. Петлюри і, хоча за амністією дістав прощення влади, усе ж за останніми інструкціями Кремля підлягав фізичному знищенню. Суд (у 1929 році ще діяли подекуди звичайні суди) визнав, що підстав для засудження В. Колосовського немає, але прокурор на обкладинці його справи написав: „Считаю необхідним Колосовського расстрелять“. Вирок виконано 30 січня 1930 року.

Можна навести тисячі прикладів того, як влада, котра у своїх ідеологічних документах, написаних для широкої громади стверджувала, що „людина людині – друг, товариш і брат“, насправді насаджувала ненависть, розбрат і зраду. Наслідки багаторічної плянкової діяльності на цій площині не зникають від декрету чи маніфесту. Коли впродовж десятиліть намотували тугий клубок, то тепер і розмотувати треба рівно стільки, скільки на нього намотали.

Це робота для усіх, хто прагне оздоровлення України.

Перлини емігрантської лірики

Олекса СТЕФАНОВИЧ

*Дивний образе таємний,
Що негадано-неждано
Із далека – із незнана
У кімнату цю принісся
І спинився на стіні,
Я прохаю нелукаво –
Од лукавого, од злого,
Од недоброго усього
Ти присутністю своєю
Цю родину збережи,
А найбільше бережи ти
– Наймолитвенніше прошу –
Тую дівчину хорошу.
У котрої на колінах
Задрімало дві коси.*

VII. ХОЧЕТЕ БУТИ ЗДОРОВИМИ? ВАМ ЦЕ ВДАСТЬСЯ!

ЖИВІТЬ ДОВГО І ЩАСЛИВО

Все більше виникає теорій, які доводять, що людина може жити у два-три рази довше, ніж, згідно зі статистичними даними, живе тепер. Наш далекий предок Мафусаїл, згідно з Біблією, прожив 969 років, Авраам – 175, Сара – 127, Мойсей – 120.

В Японії у давнину довгожителі повинні були щороку засвідчувати свій вік перед імператором. Серед них був Мампе, який останній раз відкрив ворота імператорського палацу, коли йому виповнилося 243 роки. В наш час список сторічних мешканців усіх країн землі був би досить довгим.

Мають своїх довгожителів світ тварин і рослин. Наприклад, черепаха живе сто і понад сто літ, секвойя – понад тисячу.

Чи й справді в недалекому майбутньому людина житиме набагато більше? Безперервне продовження життя у країнах, де створено кращі соціальні умови, розумно використовуються досягнення науки, дозволяє зробити оптимістичні висновки. Що ж стосується методів, які допомагають уповільнювати процес старіння або, як ще сміливіше кажуть, „повертати молодість“, то їх є чимало. Нас, певна річ, передусім цікавлять ті з них, котрі розглядають людський організм, як цілісну систему. Відомий біолог з Мюнхену Отто Зігель стверджує, що причини старіння заховані в самих людях, у їхній психіці, яку слід переінакшити, повернути назад у русло прожитої молодости, утвердити психологічне наставлення на тривке повернення втрачених з віком почуттів та властивостей.

Головний секрет довголіття полягає в тому, щоб існування було наповнене живим життям – щоб не думати про хвороби, не боятися смерті, не зосереджуватися на прикрошах, уміти створювати собі добрий настрій. Ось найважливіші поради: розумний спосіб життя; розумне харчування, всяка активність – фізична, сексуальна, соціальна; самоочищення; творчий підхід до життя і праці; життєстверджуюча дружба; підтримувальна терапія.

Відомо, що добрі наслідки дають лікувальні курси психостимулювання і психокорегування, які не лише зміцнюють нервову систему, але й повертають втрачену віру у відновлення енергії, допомагають позбутися страждань і туги. Можна навчитися здійснювати психостимулювання самотійно.

Літнім людям слід займатися своїм здоров'ям не окремі хвилини чи

навіть години в день, а протягом усієї доби. Бо все має значення: від того, як прокидаєтеся і до того, як лягаєте спати і яким є ваш сон. Прокинувшись, подумайте про щось приємне, подивіться на небо, на дерева, зрадійте новому дню, помоліться, послухайте музику. І все інше – здорова їжа, прогулянки, фізичні вправи, невиснажлива праця – все треба робити із задоволенням, з добрими думками.

Бог хоче, щоб ми, доки живемо на цьому світі, вміли керувати собою, своїм здоров'ям, і жили довго та щасливо.

Джерело довголіття

Відомо, що людський організм більш ніж наполовину складається з води. Навіть кості на третину складаються з води. Втрата бодай десятої частини води з організму дуже небезпечна. Нестача води спричинює різні відхилення у хемічних і фізіологічних процесах. Щоб цього не сталося, слід підтримувати в організмі постійний баланс води.

Наскільки вода важлива для життя людини, настільки важлива її якість для здоров'я.

Немало казок, легенд і мітів створило людство про „живу воду“. Її чарівні властивості допомагають зцілювати недуги, повертати молодість, продовжувати життя і навіть воскрешати мертвих. Пригадуєте хвилюючий епізод з казки: досить покропити „живою водою“ – і рани загоюються, людина оживає.

У тих казках і легендах є чимало правди. Наприклад, унікальну біологічну активність має вода з гірських льодовиків та льодових утворень Півночі. Реліктова крига північних районів земної кулі утворилася в ті далекі часи, коли у воді було ще мало важких ізотопів. Лікувальні властивості такої води зумовлені тим, що на клітинному рівні структура води подібна до структури нашої крові. Тому організм її сприймає як свою складову частину, і вона швидко вливається в систему життєзабезпечення, підвищує імунітет проти різних захворювань.

У наш час є багато засобів для очищення звичайної води з водогону. Це різні фільтри і цілі системи, що не пропускають шкідливі речовини. Діють також технології збагачення очищеної води мікроелементами для виведення шкідливих речовин з організму людини.

Але „живу воду“ можна приготувати і в домашніх умовах. Для цього воду з крану треба прокип'ятити у скляному або емальованому посуді протягом 1–2 хвилин, охолодити під щільною кришкою у зимній воді, розлити у слюїки і заморозити у холодильнику. Після повного замерзання води слюїки дістати з холодильника і поставити для повільного танення. Коли у талій воді залишиться грудка льоду завбільшки з голубине яйце, цю грудку потрібно викинути, бо саме в ній концентруються шкідливі елементи.

Отриману живу воду слід зберігати у холодильнику, використовуючи її для пиття, приготування їжі, напоїв.

Поради Порфирія Корнійовича

Порфирій Корнійович Іванов заснував відому усій Україні і далеко поза її межами школу здорового способу життя. Після нього залишилося понад 250 зошитів із записами про гармонійне життя людини в Природі. Його послідовники об'єдналися в Асоціацію „Рух за здоровий спосіб життя“. Серцевиною усіх ідей Порфирія Корнійовича про єдність людини і природи є його так звана „Дитинка“. Це 12 порад, звернутих до кожного з нас:

1. Двічі на день купайся в холодній природній воді, щоб тобі було добре. Купайся, в чому можеш: в озері, річці, ванні, приймай душ або обливайся з горнятка. Гаряче купання закінчуй холодним.

2. Перед купанням чи після нього, а коли є можливість, то й під час купання, вийди на природу, стань босими ногами на землю, а взимку на сніг, хоча б на 1-2 хвилини. Вдихни через рот кілька разів повітря і попроси у Бога собі і всім людям здоров'я.

3. Не вживай алкоголю і не кури.

4. Намагайся хоч раз на тиждень повністю обійтися без їжі й води – з п'ятниці, від 18–20-ої години до 12-ої години в неділю. Це твої заслуги і спокій душі. Якщо ж тобі тяжко, витримай хоч б добу.

5. О 12-ій годині дня в неділю вийди на природу босоніж, трохи подихай і поміркуй, як написано вище. Це свято твоєї справи. Після цього можеш їсти все, що тобі подобається.

6. Люби довколишню природу. Не плюй навколо себе і не випльовуй з себе нічого. Звикни до цього: це твоє здоров'я.

7. Вітайся з усіма скрізь і всюди, особливо з людьми літнього віку. Хочеш бути здоровим – вітайся з усіма.

8. Допмагай людям, чим можеш, особливо бідному, хворому, скривдженному, нужденному. Роби це з радістю. Відгукнися на чужу нужду душею і серцем. Ти придбаш друга і допоможеш утвердженню злагоди у світі.

9. Здолай у собі жадібність, лінь, замовдовolenня, зажерливість, страх, лицемірство, гординю. Вір людям і люби їх. Не говори про них несправедливо і не бери близько до серця недобрих думок про них.

10. Звільни свою голову від думок про хвороби, недуги, смерть. Це твоя перемога.

11. Думку не відокремлюй від діла. Прочитав – добре, але найголовніше – дій!

12. Розповідай і передавай досвід своєї справи, але не хвалися і не вивищуйся в цьому. Будь скромним.

Я прошу, молю кожну людину: ставай і займай своєю місце в Природі. Воно ніким не зайняте і не купується ні за які гроші, а тільки власними справами і працею в Природі – собі на благо, – щоб тобі було легко.

Чи вміємо ми дихати?

Запитання може здатися наївним, але насправді йдеться про дуже серйозну річ. Дихання належить до функцій організму, які людина регулює.

Щоправда, саморегуляція дихання має свої межі, але разом з тим є надзвичайно гнучкою. Якби, скажімо, людина не могла вдихати глибоко, затримувати дихання, видихати з різною силою, то вона не змогла б грати на різних духових інструментах, співати, підіймати чи пересувати вантажі, пірнати у воду, не було б професії складува тощо.

Наші легені є унікальним органом. Їхня поверхня більш ніж у 50 разів перевищує всю поверхню тіла. Довжина усіх легневих капілярів досягає в середньому 7–8 кілометрів. Не дивно, отже, що дихання є чи не найважливішою функцією організму, від якої повністю залежать інші функції. Більше того: правильне дихання визначає не лише фізичну, але й психічну та розумову повноцінність людини, її опірність хворобам і навіть її духовні сили. Якраз тому „наука дихання“ лежить в основі цілих філософських систем.

Наприклад, система духовного і фізичного виховання йогів збудована на дихальних вправах. Значення правильного дихання було відоме ще у давній Греції. У наш час методики регулювання дихання успішно застосовуються у спорті. Однак регулювати дихання, правильно дихати під час різних фізичних навантажень чи у випадках захворювань повинна вміти кожна людина. При цьому важливо знати, що не може бути порад, однакових для всіх. Кожна індивідуальність вимагає конкретних рекомендацій, що може зробити лише лікар, добре вивчивши конкретну людину. Відома система дихання за Бутейком, яка рекомендує неглибоке, поверхнєве дихання, затримки дихання, які потрохи збільшуються. Є чимало свідчень подолання різноманітних захворювань з допомогою цього методу. Однак застосовувати його слід тільки під керівництвом лікаря. Слід пам'ятати, що невміле застосування як поверхневого, так і глибокого дихання може заподіяти не користь, а шкоду.

Найпростіше правило – дихати треба носом, особливо взимку. При диханні ротом холодне повітря може викликати простудні чи інфекційні хвороби. Під час інтенсивного фізичного навантаження носове дихання стає недостатнім. Тоді дихають через рот і через ніс водночас, або вдихають через ніс, а видихають ротом.

Під час фізичних навантажень, наприклад, при підніманні тягарів вдихати треба при наменшому напруженні м'язів, а видихати – при найбільшому. Особливо важливо правильно дихати під час бігу, плавання, ходіння на лижах та при інших вправах циклічного типу, коли потреба організму в кисні набагато зростає. При правильному регулюванні дихання можна значено зменшити навантаження на серцево-судинну і дихальну системи.

Роздратування, сум, занепокоєння, взагалі негативні емоції пригнічують дихання. Часті зітхання в таких випадках є захисною реакцією організму на зменшення в ньому кисню. Відрегулювавши ритм і характер дихання, можна досягати стану спокою. Найраціональнішим вважається гармонійно повний тип дихання, коли при вдиханні беруть участь усі дихальні м'язи, а видихати допомагають м'язи черевного пресу. При цьому

рівномірно вентилюються всі відділи легень. Є чимало рекомендацій щодо дихальних вправ. Здебільша вони ґрунтуються на рівні здоров'я: людина здатна дихати тим рідше, чим вона здоровіша.

Не докоряйте собі!

Ніколи не думайте про себе зле, а тим паче не говоріть про себе нічого негожого у присутності інших. Тепер люди дуже зайняті, вони не мають часу перевірати, чи ви, бува, не помилилися у низькій самооцінці. Швидше за все, вони подумують, що ви, мабуть, краще знаєте себе, й коли вдаєтеся до самокритики, то, значить, є чого. Отже, щоб вас поважав хтось, навчіться передусім поважати себе. Без позитивної самооцінки годі досягнути життєву рівновагу, неможливо мати успіх в жодній справі. Якщо людина усвідомлює свої позитивні якості і заохочує їх у собі, то вона здобуває гарне самопочуття і впевненість у своїх силах.

Американські психологи рекомендують декілька нетяжких правил, які допомагають людині встановити тривку згоду зі собою. Ось ці правила:

1. Помітивши, що впадаєте в самокритику, зупиніться.
2. Запам'ятайте: думки про себе впливатимуть на результати ваших зусиль в усіх сферах життя.
3. Не картайте себе за колишні помилки.
4. Спілкуйтеся частіше зі своїми щирими друзями і знайомими.
5. Складіть список ваших захоплень (але не службових) і намагайтеся протягом тижня приділити час бодай одному з них.
6. Неприємності сприймайте як тимчасові труднощі, а не як чинники, що визначають вашу дальшу долю.

Дуже цікаві поради дав мудрий англієць Сидней Смит, коли його попросили допомогти вилікувати від поганого настрою:

1. Живіть настільки приємно і весело, наскільки ви здатні.
2. Не забувайте про холодний душ щодня.
3. Читайте цікаві, веселі книжки.
4. Не зазирайте занадто далеко за горизонт вашого буття, в усякому випадку – не далі обіду або вечері.
5. Уникайте бездіяльності.
6. Ходіть у гості, спікуйтеся з вашими друзями, з тими, кому ви подобається і хто приємний вам.
7. Шукайте цікавих, незвичайних знайомств.
8. Вільно і відверто говоріть, що у вас поганий настрій, не залишайте його всередині себе.
9. Не захоплюйтеся кавою і чаєм.
10. Пробуйте порівнювати ваше життя і вашу долю, як вона склалася, з життям і долею інших людей, тих, кого ви знаєте.
11. Не чекайте занадто багато від життя.
12. Уникайте поетів, не зловживайте контактами з творами драматургів, тримайтеся осторожко серйозних романів, не шукайте зустрічей з людьми, які схильні до меланхолії або занадто сентиментальні.

13. Творіть добро.
14. Не сидіть за зачиненими дверима, виходьте з дому, свіже повітря – ворог поганого настрою.
15. Нехай у вашій кімнаті, у вашому домі буде багато світла, нехай там панує сонце, а не морок.
16. Вважайте найгіршими вашими недугами лінь і бездіяльність.
17. Нехай у вашому „fireplace“ частіше горить яскравий вогонь.
18. Уникате недооцінок власної особи; викиньте з голови такі дурниці – вважати себе ні до чого не здатним і гіршим від усіх.
19. Виробляйте у своєму характері твердість, послідовність, наполегливість – і в думках, і в діях, будьте розумним християнином.
20. Старайтеся бути щасливою людиною!

Червоне – то любов...

Світ – кольоровий. Ми вибираємо одяг певного кольору і задумуємося, що і в якому випадку вдягнути. Житло, приміщення, де ми працюємо, де проводимо багато часу, впливає на наше самопочуття, залежно від кольору стін, меблів, інших предметів. Що ж означають кольори?

Червоний – як співається у відомій пісні, то колір любови. Позитивні психологічні якості: емоційний, життєстверджуючий, динамічний, сексуальний. Негативні: агресивний, невірноважений. Червоний колір надає впевненості, привертає увагу, допомагає зняти втому, повернути енергію. Але його слід уникати у стан нервового напруження або роздратування.

Жовтий – свіжий, вільний, життєрадісний, але має й негативні психологічні якості: втомлюючий, пульсуючий. Жовтий колір доречний у праці з малими дітьми, бо вони дуже люблять цей колір, або коли хочете виділитися з натовпу, підняти настрій. Жовтий колір в одязі слід уникати під час важливих офіційних зустрічей і розмов.

Жовтогарячий – життєрадісний, приємний, але разом з тим – легковажний, втомлюючий. Одяг цього кольору добре сприймається на карнавалах, молодіжних вечірках, проте аж ніяк не для ділового костюму.

Синій – це колір мудрости, спокійний, врівноважений, надійний, шляхетний. Негативні якості – холодний, консервативний. Пасує для ділового одягу, однак спричинає втому, якщо довго перебувати на очах інших людей.

Рожевий – жіночний, спокійний, шляхетний, але – слабкий, інфантильний. Більше надається для окремих елементів вбрання, для сукні чи костюму на хрестини, родинні свята.

Коричневий – домашній, надійний, затишний, але – невитончений і тому втомлюючий. Надається найбільше для ділового костюму, якщо хочете викликати когось на відверту розмову або довіру до себе. Створює враження відповідальности та компетентности. Не годиться, якщо хочете бути помітними на вечірці, привернути до себе увагу.

Зелений – колір постійности, спокійний, викликає довіру. Негативні психологічні якості: колір впертости та безкомпромісности, нееротичний,

Допомагає знати перевтому, повернути психологічну рівновагу. Годиться для ділового одягу, однак не для політиків. Лише окремі відтінки гарно виглядають у весняному одязі.

Фіолетовий – творчий, чуттєвий, філософський, але сумний, чудернацький. Одяг цього кольору годиться для дипломатичних зустрічей, творчої праці. Гнітюче діє при перевтомі або сильному збудженні. Не рекомендується на день народження, на свята.

Сірий – серйозний, поважний, врівноважений, але – нерішучий, занадто нудний. Годиться для ділового одягу, під час влаштування на працю. Гарно виглядає з білими елементами. Не годиться для праці з дітьми, або якщо хочете виділитися.

Чорний – колір інтелектуалів, творчих людей. Позитивні психологічні якості: сильний, суворий, елегантний, офіційний. Негативні: скорботний, пригноблюючий. Під час радісних подій чорний колір не пасує.

Білий – радісний, чистий, свіжий, але – лікярняний, нейтральний. Найкраще надається для урочистих подій, у поєднанні з чорним чи іншими, коли утворюються контрастні сполучення.

Чарівні звуки

Чи залишає когось байдужим музика? Кожен може пригадати хвилини, коли чарівні звуки ніби несли нас на своїх крилах, ми відчували гармонію в усьому, душа очищувалася, її осявали небесні промені. Музика має великий вплив на психіку, настрій людини. Різна музика діє по-різному: заспокоює, присипляє, навіює приємні спомини, або – збуджує, хвилює, породжує агресивність. Давно доведено, що лікування музикою, поряд з іншими методами, дає добро результати. Навіть при найтяжчих захворюваннях.

Музика – це співзвучність вібрацій, які своєрідним чином впливають на кору головного мозку, а отже – й на весь організм. Ритм, сила звучання, майстерність виконання, різні музичні інструменти викликають у людей найрізноманітніші відчуття, емоції, настрої.

У лікуванні музикою враховують всі чинники її впливу на людину, щоб досягнути добрих результатів. Доведено, що барабанний стукіт змушує забути про страх. Сумна музика викликає почуття ностальгії, каяття, жалю, органна – почуття любови та відчуття єдності з усім світом. Поп- і рок-музика викликає еuforia, відчуття сп'яніння. Спокійна, особливо класична музика, – заспокоює, знімає нервову напругу. Бадьоре звучання вокально-інструментальних ансамблів підвищує тонус, викликає потяг до праці. „Шаманська“ музика може ввести людину у стан шалу, що сприяє виходу негативної енергії, очищенню. Духовна музика заспокоює, просвітлює, наводить на роздуми.

Дослідження засвідчили, що музика знижує кров'яний тиск, регулює обмін речовин і частоту дихання, зменшуючи таким чином фізіологічні реакції організму на стрес. Музична терапія особливо дієва у трьох галузях медицини, а саме: при лікуванні депресії, хвилювання і болю, при

лікуванні невралгічних розладів, а також при лікуванні дефектів розумового, емоційного чи фізичного розвитку.

Музика, спів, допомагають у повсякденному житті – наприклад, щоб психологічно налаштуватися перед важливою зустріччю, щоб заспокоїтися, відпружитися. Якщо ви хочете вповні використати цілющий потенціал музики, то слід знайти її місце у вашому розпорядку дня. Навіть під час короткого відпочинку ви відчуєте оновлення сил, коли послухаєте улюблену мелодію.

Цілющою для усіх є музика духовна, космічна, яка розкриває людину в людині, її сутність і душу.

Солодкий сон

Усім знайомі ситуація, коли зморює сон. Ви довго не спали і тепер буквально падаєте з крісла. Потрібно хоч трошки поспати, щоб відновити сили, щоб можна було знові думати і діяти. Такий сон не є повноцінним, але дає можливість протриматися ще деякий час.

Різним людям для повного відновлення сил потрібно спати різний час. Багатьом цілком досить шести годин, інші ж почувають себе „розбитими“, якщо сплять менше, ніж вісім годин. Є й такі, котрі не висипляються навіть після десятигодинного сну. А окремим людям, хоч їх і небагато, досить двох чи трьох годин сну.

Є декілька годин здорового сну. Одна з них – лягати спати в один і той же час, визначений з урахуванням стану здоров'я, завантаженості домашніми справами та вашого бажання. Має значення ритуал відходу до сну. Одні засинають відразу, іншим треба прочитати декілька сторінок цікавої книжки чи журналу. Одні люблять спати на свіжих простиралах у холодному ліжку, інші – тільки під теплим покривалом і нагрітому ліжку. Хтось спить краще на жорстких матрасах, хтось – на м'яких перинах. Але для всіх має значення правильно вибрана кімната для спальні. Вона повинна бути чистою, добре провітреною, захищеною від прямого сонячного проміння. Вентиляційний пристрій має забезпечувати постійний притік свіжого повітря.

Одяг, який ви вдягаєте наніч, повинен бути з льняної, бавовняної чи шовкової тканини, вільного крою, без паска. Не рекомендується у спальні тримати рослини. Не привчайте ваших домашніх тварин спати в одній кімнаті з вами.

Щодо „найкращої“ пози для сну, то хто-зна, чи вона є, бо різні люди по-різному люблять спати: одні – на правому боці, що вважається найдоцільнішим способом, однак не менше людей спить на лівому боці, на спині або зігнувшись калачиком. Інстинктивно прибираючи позу дитини в утробі матері, людина створює собі умови для максимального розслаблення м'язів. Ні в якому разі не можна легковажити, якщо з'являються перші ознаки безсоння. Деколи воно само минає безслідно, але нерідко ускладниться і набуває важкої форми. Нема чародійних ліків від безсоння. Навіть дуже кваліфікований лікар виявиться безсилим, якщо ви

не матимете свого спільника у вашій особі. Слід пам'ятати, що безсоння розвивається під впливом багатьох взаємопов'язаних чинників. А отже, щоб позбутися безсоння, насамперед необхідно знайти і нейтралізувати причини, які його породжують. Це нелегко зробити, але варто докласти усіх зусиль. Наприклад, уникайте увечорі неприємних розмов, особливо сварок. Не вирішуйте перед сном ніяких складних питань. Для цього краще використовуйте ранкові години. Якщо у вас поганий настрій, спробуйте якось розвіяти його: походить по тихій вулиці, перегляньте дорогі вам фотографії, послухайте улюблені пісні, музику. Не переїдайте. У вашому харчуванні повинні переважати продукти, які швидко засвоюються, передусім овочі, ягоди, свіжі соки.

Бачити без окулярів

Коли у нас погіршується зір, то ми нарікаємо на довколишнє середовище, на телевізор, читання і т. д. І майже не задумуємося над тим, що ж залежить від нас, чи все ми робимо, щоб добре бачити? Відомий американський офтальмолог Вільям Бейтс довів, що окуляри – це не єдиний і не неминучий порятунок. І можна помалу, потиху вилікуватися самому, певними вправами. А окуляри – це шкода, яку потрібно уникати.

Якщо ж без окулярів ви цілком безпорадні, то, певна річ, продовжуйте користуватися ними, але якнайрідше, лише в найнеобхідніших ситуаціях. Чому? Це пояснюється просто: якщо мало рухатися, не бігати, не робити гімнастики, то наше тіло стає тяжким і кволим. Так само і м'язи очей, завдяки коригуючим скельцям, позбавлені необхідності працювати, від бездіяльності потрохи слабшають, отже – зір погіршується.

Вчений робить висновок про прямий зв'язок між погіршенням зору і напругою, роздратованістю людини. „Фактом залишається те, – пише він, – що коли психіка відпочиває, ніщо не може втомити очі. Коли ж психіка перебуває в напрузі, ніщо не може дати очам відпочинку“. Будь-яке психічне напруження спричиняє свідому чи несвідому напругу очей. Іншими словами, наші очі поводять себе так, як і весь організм: швидкість і ступінь їхньої втомлюваності залежить, передусім, не від обсягу і складності виконуваної праці, а від того, подобається ця праця нам, чи викликає нудьгу, беремося за неї з бажанням і задоволенням, чи з примусу.

Бейтс остерігає: ніколи не намагайся розгледіти, придивитися, вдивитися уважно, бо кожне таке зусилля немунуче псує зір. Зовнішні м'язи не в змозі нормально функціонувати, очам необхідний спокій.

Запам'ятайте: короткозорість прогресує через намагання роздивитися віддалені об'єкти, далекозорість – навпаки. Що ж робити? Створити для очей сприятливі умови – вибрати зручну для них відстань, хоч би навіть на якийсь час довелось віткнутися носом у книжку. Частіше розслаблюйтесь і давайте очам короточасний відпочинок – тільки так ви змо-

жете не лише запобігти псуванню зору, не лише обходитися без окулярів, але й повернути свій зір до норми.

Тільки не думайте, що розслабити очі – це так просто. Цього треба навчитися. Бо навіть під час сну наші очі залишаються напруженими, якщо ми самі такими лягли у ліжку.

Що ж пропонує доктор В. Бейтс?

Навіть тим, у кого зір нормальний, радить для профілактики читати на віддалі дрібні знайомі букви. Завдяки тому, що текст відомий, ваші очі скоріше його згадуватимуть, ніж прочитуватимуть. Це й стане для них своєрідною, позбавленою шкідливого напруження гімнастикою. Для корегування зору лікар також пропонує кілька методів: так званий пальмінг, обертання, пригадування, уявлення подумки, моргання, центральну фіксацію та лікування сонцем.

Пальмінг допомагає досягнути якнайбільшого розслаблення очей. Бейтс пише: „Більшості людям допомагає навіть звичайне заплющування очей. Чергування такого кількахвилинного відпочинку із розплющуванням, аби протягом секунди подивитися на перевірювальну таблицю, допомагає значно покращити зір.

Однак крізь закриті повіки все таки пробивається світло. Запобігши цьому, можна досягнути кращого розслаблення. Для цього треба покласти на заплюшені очі долоні рук (пальці перехрещені на чолі) – так, що уникнути тиску на очні яблука. Такий спосіб я назвав пальмінгом.

Проте навіть захищені від світла очі можуть і надалі залишатися напруженими – через те, що збуджені зорові центри мозку. Замість того, щоб бачити поле, таке чорне, – що неможливо ні пригадати, ні уявити щось чорніше (так повинно бути, коли на зоровий нерв не діє світло), людина спостерігатиме мінливі калейдоскопічні ілюзії світла й кольору. Чим гірший зір, тим численніші і яскравіші ці видіння. Також заважають побачити чорне поле усякі відхилення в діяльності психіки й тіла: втома, голод, гнів, хвилювання, депресія.

Побачити абсолютно чорне поле можна лише за умови, що психіка перебуває у стані цілковитого спокою. Зарадити тут може пригадування будь-якого чорного об'єкта. Спершу роздивіться його колір на зручній для вас відстані, відтак заплющуйте очі, намагаючись пригадати його якнайяскравіше. Повторіть декілька разів. Із заплющеними очима згадайте кілька предметів підряд, наприклад: чорний капелюх, чорну сукню, чорне авто, утримуючи їх у пам'яті лише мить. Багатьом допомагає перебирання усіх букв алфавіту, цифр або окремих частин якогось об'єкту. Виконуйте ці вправи протягом п'яти-десяти хвилин щоденно.

Звичайно, загадати чорне неможливо, якщо воно не було чітко побачене. А це дуже важко зробити людям із значними порушенням зору. Не припиняйте вправ, якщо вони вам не вдалися з першого разу. Дедалі ви виконуватимете їх з меншими й меншими зусиллями, а відтінок чорного ставатиме дедалі глибшим. До того ж, ви зрозумієте, що ваші очі перестали швидко втомлюватися, а зір поліпшився“.

Без солоного нема солодкого

Існують теорії, протилежні за своїми висновками щодо споживання солі. Незаперечним залишається той факт, що сіль із сивої давнини відіграє надзвичайно велику роль в житті людства. Без перебільшення можна сказати, що вона цементувала великі імперії, допомагала у походах і битвах. В Давньому Римі легіонери частину заробітку одержували сіллю. Давні греки за сіль вимінювали рабів.

Назва солі у мінералогії – галит – підкреслює її походження з моря: галос по-грецьки означає „сіль в морі“.

Цікаві дослідження про сіль, її властивості і значення здійснила український лікар Валерія Кривенко. Без солі, стверджує вона, неможливе існування живого організму, оскільки натрій (а сіль – це хлорид натрію) бере участь у процесах, що стимулюють діяльність м'язів і, насамперед, серцевого. Сіль регулює водообмін між клітинами і клітинною рідиною. Існує певна закономірність між споживанням хлористого натрію і кількістю калію, що міститься в їжі. Натрій і калій – найважливіші речовини життя. Вони містяться у міжклітинній рідині у вигляді позитивно заряджених іонів. Одна з причин, чому ми потребуємо солоної їжі, є життєва необхідність постачати організм позитивними і негативними іонами. Без іонів хлору не може утворюватися в шлунку соляна кислота. За дефіциту хлориду натрію розвивається згущення крові у зв'язку з переходом води із судинного русла в тканини, починаються спазми м'язів, внутрішніх органів і т. д.

Отже, брак солі в організмі може спричинити серйозні захворювання. Пр це знали давно. У Китаї, наприклад, і в деяких інших країнах були поширені страти людей через безсольову дієту (хліб і вода). Смерть наставала досить швидко. Армія Наполеона, відступаючи з Росії на початку ХІХ століття, страждала не тільки від холоду і голоду, але й від браку солі. Навіть незначні рани на тілі вояків гноїлися.

Відомо, що в спеку людина втрачає багато води, а з нею – сіль. Тому існувала звичка перед переходом через пустелю пити підсолену воду, їсти солону їжу – оселедці чи сушену рибу.

Якщо досліджувати, як давно існує сіль, то виявляється, що вона була завжди. До промислового її видобутку люди споживали сіль із сирим м'ясом і кров'ю свіжовбитих тварин. Коли навчилися добувати вогонь і стали смажити м'ясо, то також ще не мали особливої потреби в солі. Ця потреба збільшилася з варінням м'яса, бо при цьому сіль втрачається.

Сіль відома як лікувальний засіб. З глибокої давнини люди вірили в її цілющу і магічну силу, а тому використовували у знахарстві. Та й у наш час добре лікуються ангіни, фарингіти, нежиті, коли пів чайної ложечки солі розчинити у склянці окропу і теплим полоскати горло, промивати ніс.

В Україні широко застосовуються соляні ванни (пів кілограма солі при температурі води 38–40, тривалість – 15 хвилин) для лікування ревматизму, особливо у дітей.

Мабуть, ніхто не буде заперечувати цілющу силу морських купань.

Але не всім вони доступні. В якійсь мірі можна замінити їх купанням у домашній ванні. Два кілограми великозернистої неочищеної солі розчиняють у воді при температурі 38 градусів і купаються 20 хвилин. Такі ванни відновлюють сили, добре впливають на шкіру.

При випаданні волосся рекомендують такий рецепт. Раз на тиждень мити голову теплою водою і натирати жменями солі шкіру голови протягом 15 хвилин. Потім прополоскати теплою водою. Вважається, що досить шести разів, щоб облісіння припинилося.

Відомі також лікувальні властивості соляних шахт, зокрема у Солотвині на Закарпатті. В них досить ефективно лікують бронхіти, трахеїти, бронхіальну астму.

Як підсумок: сіль не заслуговує осуду і не потребує похвали. Вона просто сіль, необхідна для життєдіяльності людини. А користь чи шкода залежить лише від кількості споживання.

Часник-чарівник

Часник розповсюдився по всій земній кулі із степів Середньої Азії. Вже будівничі піраміди Хеопса знали, що часник додає сил і знімає втому. Навіть на самій піраміді про це написано, як і про кількість срібла, за яке вони часник купували.

Приблизно 5000 років тому часник появився в Європі. У стародавній Греції та Римі його використовували у різних обрядах, а Пітагор називав його королем усіх приправ. Про цілющі властивості часнику складали легенди.

У наш час часник дуже поширений у профілактиці та лікуванні багатьох захворювань. Ще у роки Першої світової війни сік свіжого часнику, розведений у воді (1:4) застосовували як антисептик для успішного лікування ран.

Вивчаючи причини довголіття жителів гірських районів Кавказу і Болгарії, які вживають багато часнику, вчені довели, що він попереджує захворювання на діабет (цукрицю) і склерозу, значно зменшує вміст цукру в крові, поліпшує діяльність печінки.

Турецькі медики вважають, що часник – незамінний засіб проти старіння. Його щоденне вживання дає добрі результати, й то скоро, чого неможливо досягнути іншими рецептами народних цілителів.

У китайській та тибетській медицині часник використовують як засіб проти втоми і профілактики раку. Вчені дослідили, що фітоніциди часнику знижують активність деяких пухлин, внаслідок чого значно зменшується їхня здатність розвиватися.

Відомий і досить поширений тибетський засіб очищення судин. 350 грамів зубців якісного часнику дрібно ріжуть і добре розтирають дерев'яною ложкою до стану кашки. Складають у слоїк, щільно закривають його, огортають чорним папером і ставлять у прохолодне місце, але не в холодильник. Після 10 днів масу віддушують через щільну льняну тканину і рідину у закритому темному слоїку залишають ще на два дні.

Опісля вживають за 30 хвилин до їди в такий спосіб: у 50 грамів холодного кип'яченого молока капають настоянку часнику. У перший день – одну краплю, у другий – дві, і так до 50 крапель. Потім – у зворотньому напрямку. Повторювати лікування можна через рік-два.

Кілька років тому у США відбулася конференція, на якій лікарі з усього світу ділилися досвідом вивчення цілющих властивостей часнику. Вони одностайно визнали його як лікувальний профілактичний засіб, який ефективно запобігає появі багатьох складних хвороб, зокрема серцево-судинних і ракових.

Цілющі властивості часник має завдяки фітонцидам – рослинним антибіотикам. Найкраще вивченим з них є аліцина, яка, подібно до пеніциліну, знищує більшість мікроорганізмів. Часник містить також етерні олії, роданистий водень, полісахариди, йод, вітаміни В і С тощо.

Дар природи

Капуста належить до тих дарів природи, чудодійні властивості яких люди відкрили дуже давно. Ще у I столітті нашої ери римський вчений Пліній Старший писав, що похвальні якості капусти довелося б перелічувати довго. Олександр Македонський вважав за потрібне перед боєм нагодувати свої воїнів капустою. У цьому він бачив одну з умов могутності і непереможності своєї армії.

Із захопленням писав про цілющу силу капусти римський лікар Катон у своїх трактатах. Він був переконаний, що лише завдяки їй римляни протягом століть обходилися без ліків. „Якщо в тобі тліє якась хвороба, капуста все вилікує, вона прожене головний біль, допоможе очам, повністю вилікує тебе“, – писав Катон.

Аж при 75 основних і 30 супутніх захворюваннях радять вживати капусту французькі лікарі, оскільки капуста містить майже всі вітаміни, необхідні для нормальної життєдіяльності організму: провітамін А, вітаміни С, В-1, В-2, В-3, В-6, К та вітамін У, який запобігає виникненню виразки шлунку і дванадцятипалої кишки, і особливо помічний, коли у шлунку бракує кислоти. Нашому організмові цей вітамін необхідний у лікуванні гепатиту, гастриту, коліту. Але під час лікування цих захворювань капусту не слід солити. Треба пам'ятати, що вітамінів у капусті найбільше у верхньому листі, особливо зеленому.

Капуста є унікальним вмістилищем біогенних сполук. В ній є фітонциди, ферменти, мінеральні солі калію, кальцію, фосфору, сірки. Клітковина капусти поліпшує моторну діяльність кишечника, позитивно впливає на розвиток корисної кишкової мікрофлори. Вона також сприяє виведенню з організму надлишків холестеролу, а це – добра профілактика розвитку атеросклерозу.

Найкорисніше вживати свіжу капусту у вигляді салатів. Квашена капуста також зберігає всі поживні та лікувальні властивості, але частина їх переходить у росіл. Тому корисно його пити.

Не слід зловживати квашеною капустою тим, у кого є надмір кислоти, або хто має проблеми зі шлунком. У цих випадках рекомендується їсти її раз на тиждень.

Свіжий сік білокачанної капусти добре лікує виразки шлунку та дванадцятипалої кишки. Вже за перші 5–10 днів вживання соку по чверті склянки 5–6 разів на день за 20 хвилин до їди знімає біль, помітно поліпшує стан хворого.

Свіжий капустяний сік, якщо його вживати за годину до сну, дає добрий снотворний ефект.

Багато народних цілителів вважають, що протипухлинну дію має качан капусти. Якщо ж його натерти на терці і додати пів чайної ложки олії, то одержите добрий засіб для виведення каменів з нирок, печінки, жовчного та сечового міхура, а також ліки від імпотенції.

Салати з капусти смачні з волоськими горіхами, кисло-солодкими яблуками, помідорами, кропом, петрушкою, селерою, цибулею, рижом, родзинками. Смачною є запечена капуста. Для цього її дрібно ріжуть, проварюють не довше, ніж 5 хвилин, добре зціджують, кладуть на деко, змащують сметаною, посипають сухарями і запікають. Можна також залягати збитими яйцями.

Рекомендується втирати в шкіру голови суміш соків свіжої капусти і шпінату, з декількома краплями цитринового соку, для зміцнення волосся. На пів години накрити голову рушником, відтак змити без мила.

Корисно знати такі поради: капустяк і борщ заспокоюють головний біль. Солити їх краще після того, як вони зовсім зваряться.

Дуже розварена капуста запобігає бродінню в кишечнику, сприяє міцному сну, поліпшує зір, допомагає при тривалому кашлі.

Квасити капусту не рекомендується під час молодого місяця або протягом 5–6 днів після нього, бо буде несмачна, швидко псуватиметься і матиме сірий колір.

Пам'ятайте, що найкорисніша така свіжа капуста. Салати треба готувати безпосередньо перед вживанням, терти капусту бажано на пластмасовій терці.

І квасоля лікує

У давнину і ще зовсім недавно квасоля була постійною стравою в українських селах. Борщ без квасолі варила хібащо лінива господиня.

Стверджують, що коли постійно вживати квасолею, то не буде утворюватися зубний камінь. Вона також запобігає утворенню каменів у нирках і жовчному міхурі.

Незамінною була квасоля навесні, у піст, коли не їли м'яса. Щотижня, поєревно у п'ятницю, варили традиційну квасолеву зупу, яку заправляли підсмаженою на олії цибулею та кропом.

Мабуть, наші предки просто з життєвого досвіду знали, що квасоля містить важливі для життя речовини.

Її білок близький до тваринного, тобто до риби та м'яса, а за якіс-

тю прирівнюється до дієтичних курячих яєць. Його перевага в тому, що він дуже добре засвоюється організмом.

Квасоля – добрий сечогінний засіб при ниркових набряках або серцево-судинній недостатності. Регулярне вживання квасолі лікує хвороби шкіри, цукрицю, високий тиск крові.

Квасоля добре зберігається, якщо у мішечок з нею покласти кілька зубців нечищеного часнику.

Коли квасолю варять, то для поліпшення смаку додають корінь петрушки або селери, моркву, цибулю, перець. Щоб квасоля швидше зварилася і була смачнішою, її треба замочити звечора. Вранці воду зілляти, промити і тоді варити.

Диво-ягода

На українському Поліссі ця ягода мовби вкрита сивим туманом. Запашна і солодка чорниця. Її споживають свіжою, розтирають з цукром і сметаною, варять вареники, печуть пиріжки. На зиму з неї варять варення або сушать.

Це одна з найкорисніших ягід. Наукові дослідження підтверджують, що серед 40 різних садових плодів та овочів чорниця має найбільшу кількість антиоксидантів, передусім завдяки високій концентрації антоціану.

Антиоксиданти – віддані захисники нашого організму. Коли в процесі дихання, перетравлення їжі та інших функцій в організмі утворюється велика кількість так званих вільних радикалів, то вони, окислюючи, наприклад, холестерол, закупорюють кровоносні судини. Якщо в молодому організмі успішно працює механізм захисту від посягань вільних радикалів, то з віком вони почувається все вільніше. Під їхньою дією клітини можуть у процесі мутації перетворитися на ракові. Й ось тут незамінними стають антиоксиданти: чим більше ви насичуєте ними разом з їжею ваш організм, тим надійніше захищаєте себе від хвороб.

Також доведено, що антоціан, який міститься в чорниці, захищає клітини серця і мозку.

Експерименти, які здійснив бостонський вчений Джеймс Джозеф, підтвердили, що чорниця значно поліпшує пам'ять.

Народна медицина певна, що чорниця відновлює зір, добре лікує шлунок і кишківник.

ОКРУЖНИЙ КОМІТЕТ ВІДДІЛІВ ПІВНІЧНОГО НЬЮ-ДЖЕРЗІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

УНСоюз існує, щоб Вам служити!

Фотографія з березня 2001 р.

19 ВІДДІЛІВ, 2,600 АКТИВНИХ ЧЛЕНІВ

У всіх справах забезпечення просимо звертатися до секретарів.

Список відділових секретарів округи Північного Нью-Джерзі

Відділ	Секретар
25	Оксана Тритяк (973) 292-9800 x3071
27	Христина Бродин (973) 376-1347
37	Ольга Осередчук (908) 276-6228
42	Юліян Котляр (973) 772-5265
70	Марія Галушак (201) 653-5497
76	Андрій Воробець (800) 253-9862 x3055
133	Ярослав Леськів (908) 996-3772
134	Юрій Лазірко (973) 546-8783
142	Родні Годфрі (732) 381-1212
170	Володимир Білик (201) 795-0628

Відділ	Секретар
171	Геновефа Куфта (201) 436-7005
182	Григорій Клименко (973) 478-0831
214	Анна Твардовська (908) 688-8323
234	Євген Осціславський (732) 583-4537
286	Павлина Балутянська (908) 276-3459
287	Дана Ясінська (732) 938-4233
322	Андрій Кейбіда (973) 762-2827
340	Євген Макар (908) 654-9568
371	Лонгін Старух (800) 673-5150

Управа Округи Північного Нью-Джерзі на 2001 рік

Євген Осціславський – голова, **Юліян Котляр** – перший заступник, **Лонгін Старух** – другий заступник, **Андрій Воробець** – касир, **Марко Дацківський** – секретар, **Ірена Ярославич** – пресовий референт україномовний, **Рома Гадзевич** – пресовий референт англomовний, **Марійка Галушак**, **Христина Бродин** – організаційні референти, **Марійка Осціславська** – координатор, **Дарія Семенген**, **Сергій Полішук** – вільні члени. **Контрольна Комісія:** **Оксана Тритяк** – голова, **Григорій Клименко** і **Стефан Вельгаш** – члени. **Почесні голови Округи:** **Володимир Білик**, **Іван Хомко**

ОКРУЖНИЙ КОМІТЕТ ВІДДІЛІВ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ
ФІЛЯДЕЛЬФІЙСЬКОЇ ОКРУГИ

Заснований 1894 р.

1206 Cottman Avenue • Philadelphia, PA 19111
Tel.: (215) 728-1630 – Fax (215) 728-1631

Мрр ІВАН СКОЧИЛЯС
Почесний Голова

СТЕПАН ГАВРИШ
голова

АЛЕКСАНДРА КОРЧАГІН
ПЕТРО ЩЕРБА
ФЕДІР ПЕТРИК
Заступники голови

ПАВЛО ПРИНЬКО
Секретар

МИКОЛА ПРИШЛЯК
Касир

ВАСИЛЬ ПАСТУШОК
Контролер УНС

Д-р ВАСИЛЬ ШЕРЕМЕТА
Радний УНС

УПРАВА
ОКРУЖНОГО КОМІТЕТУ
ВІДДІЛІВ УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДНОГО СОЮЗУ
Філядельфійської Округи

в і т а є

ЧЛЕНІВ ГОЛОВНОГО УРЯДУ
УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДНОГО СОЮЗУ
і ПОЧЕСНИХ ЧЛЕНІВ

А при тому апелює до всіх українців стати членами великої Союзової родини, а також передплатниками Союзових тижневиків „Свободи“ і The Ukrainian Weekly.

ПАМ'ЯТАЙМО ПРО БАТЬКА СОЮЗ!

За Округну Управу:

СТЕПАН ГАВРИШ – голова
ПАВЛО ПРИНЬКО – секретар
ВАСИЛЬ ПАСТУШОК – голова конт. комісії
мрр ІВАН СКОЧИЛЯС – почесний голова
МИКОЛА ПРИШЛЯК – касир
д-р ВАСИЛЬ ШЕРЕМЕТА – радний

GOD BLESS AMERICA! БОЖЕ БЛАГОСЛОВИ АМЕРИКУ!

**39-ий ВІДДІЛ УНС ТОВАРИСТВО „ЗАПОРОЗЬКА СІЧ“
в СИРАКЮЗАХ, Н.Й.**

- вітає -

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

*і бажає йому багато успіхів у дальшій праці для добра
українського народу в діаспорі і в Україні*

*На фото (зліва направо) сидять: д-р Іван Гвозда, о. декан Іван Кащак,
о. дякон д-р Мирон Ткач, Джойс Ткач, мгр Михайло Середович; стоять:
Михайло Велич, Володимир Ревюк, Михайло Кривий, Григорій Базар.*

УПРАВА НА 2001-2002 РІК

о. декан ІВАН КАЩАК – духовний опікун

о. дякон д-р МИРОН ТКАЧ – голова

МИХАЙЛО КРИВИЙ – заступник голови

ДЖОЙС ТКАЧ – фінанс. секр. та рекорд. секр. в англ. мові

МИКОЛА ВЕЛИЧ – заст. фінанс. секр. та рек. секр. в українській мові

КОНТРОЛЬНА КОМІСІЯ:

д-р ІВАН ГВОЗДА – голова

ГРИГОРІЙ БАЗАР, ВОЛОДИМИР РЕВЮК, мгр. МИХАЙЛО СЕРЕДОВИЧ,

мгр МИКОЛА ДУПЛЯК – члени

(Бракує на знімці М. Д. Дупляка)

Заснований 1894 р.

83-Й ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ імені ІВАНА ФРАНКА У ФІЛЯДЕЛЬФІЇ, ПА

155 Erdenheim Rd., Erdenheim, PA 19038

tel.: (215) 233-2466

Олександра Мисак
голова
Степан Гавриш
секретар
Фавронія Кушнір
касир
Іван Кусин
Голова Конт. Комісії

**УПРАВА І ЧЛЕНИ 83 ВІДДІЛУ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ
імені ІВАНА ФРАНКА у ФІЛЯДЕЛЬФІЇ, ПА**

пересилають

**НАЙЩИРІШІ ПОБАЖАННЯ
ГОЛОВНОМУ УРЯДОВІ
УНСОЮЗУ та БАЖАЮТЬ
УСПІХІВ У ПРАЦІ
ДЛЯ ДОБРА УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДУ У ДІЯСПОРІ
І ВІЛЬНІЙ УКРАЇНІ.**

ЩАСТИ ВАМ БОЖЕ!

ЗА УПРАВУ:

АЛЕКСАНДРА КОРЧАГІН, голова
ФАВРОНІЯ КУШНІР, касир
СТЕПАН ГАВРИШ, секретар
ІВАН КУСЕН, голова Конт. Комісії

**UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION
BRANCH 125**

"ANNUNCIATION"

*Celebrating 107 years
of continued service to the
Ukrainian community*

LEVKA PANKOW – Pres.

ANNA SAWKIW – Treas.

ULANA BENDIXON – V.P.

GLORIA PASCHEN – Sec.

139 ВІДДІЛ УНСоюзу

- б а ж а є -

**УКРАЇНСЬКОМУ
НАРОДНОМУ
СОЮЗОВІ**

успіху у Конвенції та пережити
всі тяжкі часи, до дальшого існування

За Управу:

НЕСТОР КОЦЕЛКО, голова

ПЕТРО ПИТЕЛЬ, секретар

3 Новим 2002 Роком

ПЛАСТОВИЙ 216-ий ВІДДІЛ УНС у Філядельфії

широ вітає

Весь Український Нарід, Його Провід, Ієрархів Українських Церков, та бажає всім дальшої наснаги і численних успіхів у праці для добра Української Держави та її Громадян.

Також широко вітає

Начального Пластуна, Головну Пластову Булаву, Головну Пластову Раду, крайові пластові старшини й усю пластову братію у цілому світі, та бажає їм витривалости, радости й успіхів у пластуванні.

Наш Пластовий 216-ий Відділ УНС ім. „Сірого Лева“ був заснований у Філядельфії 28-го листопада 1965-го року енергійним радним св. п. Іваном Одежинським. Відділ гарно розвивається і росте, а в жовтні 1996-го року з нашим відділом поєднався 383-ій Відділ УНС з Бріджпорту, Па. Ініціатором і ентузіастом творення пластових відділів УНС був головний секретар св. п. д-р Ярослав Падох.

За Управу 216-го Відділу УНС

ЮРІЙ БОГАЧЕВСЬКИЙ – голова
БОГДАН ОДЕЖИНСЬКИЙ – секретар
БОГДАН КОЖЕНЬОВСЬКИЙ – касир

Контрольна комісія:

БОГДАН ТУРЧЕНЮК – голова
ЕВГЕНІЯ ПОДОЛЯК – член

**УПРАВА і ЧЛЕНИ Т-ВА „ЗАПОРОЗЬКА СІЧ“
367-го ВІДДІЛУ УНС В РОЧЕСТЕРІ, Н.Й.**

сердечно вітають

**ГОЛОВНИЙ УРЯД
УНСоюзу
і все ЧЛЕНСТВО**

і бажають

*багато успіхів
на організаційному полі*

ПЕТРО ДЗЮБА – голова
ЮРІЙ МАЛАХОВСЬКИЙ – заступник голови
ХРИСТИНА ДЗЮБА – фінансовий секретар
ОСИП ДЖУС – заступник

КОНТРОЛЬНА КОМІСІЯ:

**МИКОЛА ЛИЛАК, МИХАЙЛО КЛИМОЧКО,
і МИРОН ЛУЧАНКО**

The Ukrainian Weekly 2000

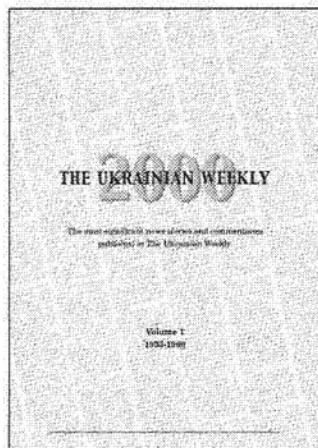
Throughout its history, The Ukrainian Weekly has been a chronicler of the times, a reflection of our society, a purveyor of information, a leader of public opinion.

To mark the end of this millennium and the beginning of a new one, the editors of The Ukrainian Weekly have prepared "The Ukrainian Weekly 2000," a two-volume collection of the best and most significant stories that have appeared in the newspaper since its founding through 1999.

Volume I covers events from 1933 through the 1960s; Volume II covers the 1970s through the 1990s.

To order copies of this unique two-volume work, please use the clip-out form below.

"The Ukrainian Weekly 2000" is sure to become a resource for researchers, and a keepsake for readers. A great gift idea!

THE UKRAINIAN WEEKLY 2000

- Number of two-volume sets _____
 - Total cost of book sets at \$30.00 each \$ _____
 - Also, I would like to donate to The Ukrainian Weekly Press Fund
(check one): ☐ \$25.00 ☐ \$50.00 ☐ \$75.00
☐ \$100.00 ☐ Other \$ _____ \$ _____
 - I would like to subscribe to The Ukrainian Weekly
(check one): ☐ \$45.00 (for UNA members) ☐ \$55.00 \$ _____
- Total \$ _____

Please make check or money order payable to: The Ukrainian Weekly

Name _____	UNA Branch Number (if applicable) _____
Street Address _____	Apt. # _____
City _____	State/Province _____ Zip/Postal Code _____

Mail to: The Ukrainian Weekly, 2200 Route 10, P.O. Box 280, Parsippany, NJ 07054

To order by phone, call (973) 292-9800, ext. 3042.

OFFICE HOURS BY APPOINTMENT

ARTHUR N. HRYHOROWYCH, MD

DIPLOMATE OF THE AMERICAN BOARD OF
PHYSICAL MEDICINE AND REHABILITATION

DIPLOMATE OF THE AMERICAN BOARD OF
ELECTRODIAGNOSIS MEDICINE
SPORTS MEDICINE

67 IRVING PLACE SOUTH
AT E. 18TH STREET
NEW YORK, NY 10003

TEL. 212-673-7500
FAX 212-420-8250
E-mail: anhmd@aol.com

United Ukrainian American Relief Committee, Inc.
Злучений Український Американський Допомоговий Комітет

1206 Cottman Avenue, Philadelphia, PA 19111

Tel. (215) 728-1630 Fax (215) 728-1631

e-mail: uuaarc@bellatlantic.net web site: www.uuaarc.org

Founded in 1944

MEMBER OF THE UNITED WAY
REGISTERED WITH THE AGENCY FOR INTERNATIONAL DEVELOPMENT
OF THE UNITED STATES GOVERNMENT

Екзекутива Злученого Українського Американського Допомогового Комітету – ЗУАДК

в і т а є

ГОЛОВНИЙ УРЯД УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

*і бажає багато успіхів у дальшій праці для добра
заслуженої забезпеченої установи, яким є УНСоюз*

ЗУАДК, починаючи від 1944 р. проводив і даліше проводить широко закроєну
допомогову акцію для Української Людини, де б вона не проживала.

ЗУАДК переводив і переводить багатогранні акції харитативні акції,
спрямовані на допомогу різних стихійних нещасть, як: допомога нашим
поселенцям в Югославії, потерпілим від землетрусу, Чорнобильської аварії,
родинам шахтарів, які загинули в копальнях, допомога під час повені на Закар-
патті і Румунії, допомога дітям в сиротинцях і інтернатах, допомога письмен-
никам, інвалідам і пенсіонерам.

ЗУАДК працює за моттом БРАТ БРАТОВІ, тож просимо пам'ятати про нашу
допомогову установу.

ЕКЗЕКУТИВА ЗУАДК-у

OLEH S. SLUPCHYNSKYJ, M.D.

*Facial, Plastic & Reconstructive Surgery
Head & Neck Surgery*

**AESTHETIC FACIAL
SURGERY CENTER**

OF NEW YORK

TEL: 212-315-9109

FAX: 212-245-4060

E-MAIL: OLEH@AFSCNY.COM

[http:// WWW.AFCNY.COM](http://WWW.AFCNY.COM)

**171 EAST 74th St.
NEW YORK, NY 10021**

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА

в Америці (НТШ)

пропонує набути деякі з наших видань

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК. Показчик змісту. Том 1 –109 (1898-1932), укладач Богдан Ясінський, 2000, 542 с. \$25.00

СВІТИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА, т. II. Збірник статей до 185-річчя з дня народження поета, за редакцією Лариси М.Л. Залеської Онишкевич, Асі Гумецької, Івана Фізера, 2001 (у друці). \$15.00

СЛОВО. ЗНАК. ДИСКУРС. АНТОЛОГІЯ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНОЇ ДУМКИ XX ст., за ред. Марії Зубрицької при співпраці Лариси М.Л. Залеської Онишкевич та Івана Фізера (спільно зі Львівським державним університетом ім. Івана Франка), 2-е доповнене видання, 2001 (в друці). \$20.00

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА в Америці (НТШ)

НТШ – це найстарша діюча українська наукова установа на зразок академії наук. Засноване у Львові 1873 р. НТШ в Америці служить українській науці від 1947 р. Окремі осередки праці НТШ діють у Вашингтоні, Філядельфії, Чикаго, Дітройті і Піттсбурзі. Центральна – в Нью-Йорку. Членами НТШ є науковці різних спеціальностей. НТШ проводить наукову працю, зокрема в галузі українознавства, спонзує наукові дослідження, конференції, доповіді, видання (різними мовами), надає стипендії науковцям і студентам (під іменем індивідуальних жертводавців та фондаций). НТШ має велику бібліотеку та зберігає цінні архівні матеріали. Двомовні каталоги подані на сторінці НТШ на інтернеті: www.shevchenko.org.

Shevchenko Scientific Society, Inc.
63 Fourth Ave., New York, NY 10003 - 5200
Тел.: (212) 254-5130 • Fax: (212) 254-5239
e-mail: info@shevchenko.org

Праця НТШ відбувається завдяки ласкавим пожертвам нашої громади. НТШ є звільнене від податків і дає потрібні посвідки за пожертви чи тестаменти.

Sports Medicine

DR. ARETA PODHORODECKI

**ST. MARK'S REHABILITATION
44 SAINT MARK'S PLACE
NEW YORK, NY 10003**

BETWEEN 1st AND 2nd AVENUES

**PHONE: (212) 529-5966
FACSIMILE: (212) 529-2987**

**Website: www.podhorodecki.com
E-MAIL: info@podhorodecki.com**

HOURS: Extended

****ALL INSURANCES ACCEPTED****

Plast Foundation, Inc.

144 SECOND AVE., NEW YORK, N.Y. 10003

ПЛАСТОВА ФУНДАЦІЯ В НЬЮ-ЙОРКУ

працюючи для добра молоді
Пластової станиці в Нью-Йорку
вже понад 37 років

— вітає —

*Своїх Членів, Пластові Проводи, Управи
Пластприяту, всіх наших Фундаторів,
Добродіїв і Жертводавців*

За Дирекцію Пластової Фундації

БОГДАН МИХАЙЛІВ

голова

БОГДАН КУЗИШИН

секретар

SELF RELIANCE NEW YORK FEDERAL CREDIT UNION

*A full service financial institution
serving the Ukrainian-American
community for over 50 years.*

Федеральна Кредитова Кооператива САМОПОМІЧ НЬЮ ЙОРК

*Радо вітаємо нових членів і завжди готові
полагоджувати всі фінансові справи.*

*Завжди швидка, ввічлива, конфіденційна
та професійна услуга.*

Main Office: 108 Second Avenue New York, NY 10003 Tel: 212 473-7310 Fax: 212 473-3251

BRANCHES:

UPSTATE NY: 6325 Route 209 Kerhonkson, NY 12446 Tel: 845 626-2938 Fax: 845 626-8636

LONG ISLAND: 226 Uniondale Avenue Uniondale, NY 11553 Tel: 516 565-2393 Fax: 516 565-2097

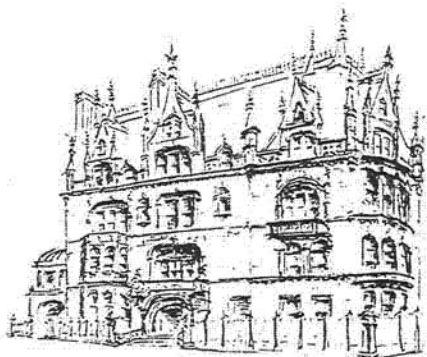
QUEENS, NY: 32-01 31 Avenue Astoria, NY 11106 Tel: 718 626-0506 Fax: 718 626-0458

Visit our website at <http://www.selfreliancenyc.org>

E-mail address: SRNYFCU@aol.com

Український Інститут Америки

З нагоди Нового 2002 року Український Інститут Америки вітає своїх членів, приятелів та широко українську громаду.

Від 1948 р. Український Інститут збагачував нашу країну своїм цінним вкладом в ширення знання про багату культуру, історичну і мистецьку спадщину українського народу.

Розташований на 5-й авеню в Нью-Йорку в сусідстві світової слави Метрополітального Музею, на звисній „музейній милі“, престижний, пам'ятковий будинок Інституту є одним з найцінніших скарбів української громади в Америці. Він служить як унікальний форум для різних імпрез, зустрічей та конференцій на українські культурні, політичні і економічні теми, що притягають і збагачують людей різних професій і різних походжень.

Постання України як незалежної

держави зродило в американській і світовій спільнотах пильну потребу кращого знання про цю країну, а зі зростом культурних, ділових і політичних зв'язків зросла також потреба кращого взаємопізнання. Маючи свої коріння в обидвох культурах, Український Інститут знаходиться в найкращому становищі, щоб служити мостом у виконанні цих обопільних потреб.

Інститут є повністю відданий дальшій розбудові цієї активної, динамічної установи, що є націлена на задоволення нових потреб нашої громади і всієї спільноти. Ми вдячні всім наших членам і приятелям за їх постійну і щедру підтримку і очікуємо зустрічі з Вами в Інституті в новому році.

Вітаємо український народ з 11-ою річницею Незалежності України.

*Дирекція Українського
Інституту Америки*

2 East 79th Street NYC, New York 10021
Тел: 212.288.8660 факс: 212.288.2918 brama.com/ua

(212) 228-9682

144 Second Avenue

New York, N.Y. 10003

**УКРАЇНСЬКИЙ ДОСЛІДНИЙ І ДОКУМЕНТАЦІЙНИЙ ЦЕНТР
(УДДЦ)
УКРАЇНСЬКОГО ІНСТИТУТУ АМЕРИКИ**

УДДЦ був заснований в 1985 р. з метою ідентифікації, дослідження, збирання і зберігання українських історичних матеріалів XX століття.

Одне з головних завдань Центру поглиблювати знання загальної публіки в ділянці української історії, а також служити науковцям засобом поширення їхнього мислення і ерудиції.

I. УДДЦ має такі архіви і документи:

1. Українські організації і їхня діяльність у США (1916–1994рр.).
2. Голод в Україні (1932 – 1933; 1946 – 1947 рр.).
3. Радянські концентраційні табори.
4. Переміщені особи в Німеччині (1945 – 1948 рр.).
5. Українські Церкви.
6. Чорнобильська ядерна катастрофа (1986р).
7. Сучасна українська культура, наука, мистецтво, музика, ремесло.

II. Спеціальні колекції.

1. Збірка літописів Української Повстанської Армії (УПА).
2. Архів Української Дивізії „Галичина“, який поповнився повною збіркою журналу „Вісті Комбатанта“, одержаного архівом від проф. Тараса Гунчака.
3. Книжки і спогади про повстанців 20-их років.
4. Війна і революція (1914 – 1917рр.) Ленінізм і сталінізм.
5. Незалежність України.
6. Польсько-Українські відносини.

III. В додаток до зібрання історичних матеріалів XX століття п. Володимир Баранецький, колишній Президент Українського Інституту Америки збагатив бібліотеку УДДЦ, подарувавши серію томів давньої української літератури, видання Гарвардського Університету.

УДДЦ відкритий для науковців і загальної публіки у вівторок, середу і четвер, а також за призначеним часом.

АДРЕСА: 2 East 79th Street, New York, NY 10021. Tel.: (212) 288-2917.

ТАРАС ГУНЧАК, директор УДДЦ
ОЛЕНА НЕСІНА, екзекутивний директор УДДЦ

ЯКЩО ВИ ХОЧЕТЕ

- *ощаджувати гроші на вищі відсотки*
- *позичати гроші на менші відсотки*
- *мати приємну та професійну обслуговування своєю рідною мовою*
- *розпочати кредитну історію з Visa Card*
- *переслати гроші через Western Union*
- *зберігати цінні папери у safe deposit boxes*

то завітайте до нас

**Українська Національна
Федеральна Кредитова
Кооператива**

ЗМОЖЕ ПОЛАГОДИТИ ВСІ ВАШІ ФІНАНСОВІ СПРАВИ

Головне бюро:

215 Second Avenue,
(between 13th & 14th St.)
New York, NY 10003
Tel.: (212) 533-2980
Fax: (212) 995-5204

Філії в Нью-Джерсі:

35 Main St.,
South Bound Brook,
NJ 08880
Tel.: (732) 469-9085
Fax: (732) 469-9165

691 Roosevelt Ave.
Carteret,
NJ 07008
Tel.: (732) 802-0480
Fax: (732) 802-0484

Website: www.uofcu.org

E-Mail: admin@uofcu.org

Фундація УВУ заснована в 1975 р. з осідком в Нью-Джерсі, а в 1977 р. перенесена до Нью-Йорку, де і діє до сьогодні. Це перша фундація УВУ в діаспорі створена для допомоги університетові Амбасадорові України поза межами Батьківщини.

За час існування Фундація УВУ уділила на стипендії при УВУ 1,715,000.00 дол. (один мільйон сімсот п'ятнадцять тисяч доларів). Поширено стипендійну акцію в Україну, де уділено 44,000.00 дол., а також уділюється стипендії у діаспорі. Завдяки нашим шановним жертводавцям Фундація УВУ збрала на проєкти 440,000 доларів. З того збудовано в 1990 р. в Бразилії три одноповерхові будинки для дітей дошкільного віку і сиріт, які є під патронатом Єпископа Єфрема Кривого і під зарядом катехиток Серця Христового.

Частинно фінансовано видання: документи акція „Вісла“, „Змагання за українські університети в Галичині“, „Репатріяція чи депортація“, „Масовий морд у Вінниці“, „Історія української літературної критики“. Видано календар з нагоди 1000-річчя Хрещення України, три поштові картки, де зображено життя Блаженної Єдігні, доньки королеви Франції Анни Ярославної, перевидано Емський „указ“, в 1992 р., засновано при Львівському Національному Університеті у Львові „Бібліотеку і архів української діаспори“, до якої Фундація УВУ вислала понад 900 пачок книжок і журналів, які на заклик Фундації УВУ зложила громада і українські установи, як: НТШ, УККА, УНСоюз, Шкільна Рада, Тов. Самопоміч. Всі вищезгадані установи в Нью-Йорку і Нью-Джерсі. Фундація дала допомогу для змодернізування видавництва при Л.Н.Університеті ім. Івана Франка у Львові. Зібрано 96,589 дол. на будову Храму Божої Матері в Зарваниці.

При Фундації УВУ існувала на протязі 11-ох років студійна програма під назвою „Стежками батьків по Європі“. Ця програма включала європейські країни, де студенти мали змогу відвідувати здобутки України в Західній Європі.

З рамени „Стежок“ поставлено пропам'ятну плиту в кацеті „Дахав“ з написом „що і в тому мліні смерті гинули українці“. З нагоди 1000-ліття Хрещення України „Стежки“ поставили образ в пам'ять Блаженної Єдігні, доньки королеви Франції Анни Ярославної в селі Пух біля Мюнхену при великій участі місцевої громади єпископів і священників так з німецького боку, як і з українського, які вшанували місце поховання Блаженної Єдігні.

В Монте Касіно, в Італії „Стежки“ влаштовували кожного року жалібні відправи, клали квіти на могили поляглих, а також створено Фонд, при монастирі, щоби кожного року відправлялися жалібні богослуження на цвинтарі в Монте Касіно за поляглих воїнів-українців.

З рамени „Стежок“ під час літа в Мюнхені відбувалися курси гри на бандурі, а на закінчення курсів відбувалися концерти бандури. У тих курсах брали участь студенти з усіх європейських країн, Америки і Канади.

Важним є те, що учасники „Стежок“ за вислухані курси на УВУ отримували 6 або 3 кредити на своїх університетах в Америці і Канаді.

Це коротко зібрана праця Фундації УВУ в її 25-ліття існування.

Управа Фундації УВУ СКЛАДАЄ ЩИРУ ПОДЯКУ НАШИМ ШАНОВНИМ ЖЕРТВОДАВЦЯМ, які розуміють корисну працю фундації УВУ у вихованні молодого покоління для Вільної України.

За Управу Фундації УВУ:

мгр Теодор Воляник, в. о. голови

мгр Михайло Цвях – фінансовий

Mailng Address: UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc., P.O.Box 1028, New York, NY 10276

Office Address: UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc., 43 St. Mark 's Pl., New York, NY 10003

TEL: 212-353-3029

FAX: 212-260-5408

„САМОПОМІЧ“ (Н.ДЖ.)

Федеральна Кредитова Кооператива

**SELF RELIANCE (NJ)
FEDERAL CREDIT UNION**

Вітання

та Найкращі Побажання

Членам Українського Народного Союзу!

CLIFTON (PRINCIPAL) OFFICE

851 Allwood Road
Clifton, NJ 07012
(973) 471-0700
Fax: (973) 471-4506

PASSAIC Office

229 Hope Ave.
Passaic, NJ 07055
(973) 473-5965

WHIPPANY Office

730 Route 10 West
Whippany, NJ 07981
(973) 56C-9585

ELIZABETH Office

301 Washington Ave.
Elizabeth, NJ 07202
(908) 289-5554

CARTERET Office

691 Roosevelt Ave.
Carteret, NJ 07008
(732) 802-9900

Toll Free: 1-888-BANK UKE
www.bankuke.com

**NATIONAL BOARD
“SELFRELIANCE”
ASSOCIATION OF
AMERICAN UKRAINIANS**

98 SECOND AVE., NEW YORK, NY 10003

Tel.: (212) 777-1336

**„САМОПОМІЧ“
Об'єднання Українців в Америці**

ініціатор та спонзор ряду українських кредитівок,
які стали рушієм економічного руху
української громади в Америці

– в і т а є –

*усі свої відділи та бажає їм дальших
успіхів у їхній праці для добра нашої
організації та спільноти*

За Дирекцію

Головної Управи

Об'єднання Українців в Америці „Самопоміч“

БОГДАН МИХАЙЛІВ

голова

СТЕФАНІЯ КОСОВИЧ

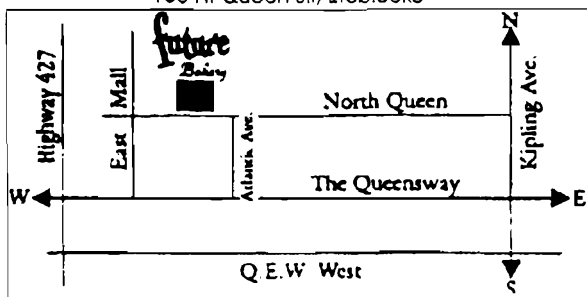
секретар

"Try a slice of the **future** today!"

Factory Outlet

106 N. Queen St., Etobicoke

Tel.: (416) 231-1491

ЗАХОДЬТЕ І ПЕРЕКОНАЙТЕСЬ!

*Скуштуйте нашого хліба, маківників, сирників, калачів!
Зайдіть до нас на обід чи на каву.*

*Пригостимо борщем, варениками, голубцями й іншими
смачними стравами.*

*Переконайтесь, що смачніших не знайдете! У нас можете
купити найвищої якості сири, сметану, гуслянку, кефір*

ST. LAWRENCE MARKET
95 FRONT ST. EAST
TEL.: (416) 366-7259

BLOOR WEST VILLAGE
2199 BLOOR ST. WEST
TEL.: (416) 769-5020

УКРАЇНСЬКИЙ КОНГРЕСОВИЙ КОМІТЕТ АМЕРИКИ (УККА)

Заснований у 1940 році, Український Конгресовий Комітет Америки (УККА) є найстаршою українсько-американською організацією, яка має більше ніж 75 відділів по всій Америці, та до якої входять також інші українсько-американські організації. УККА, який за своїм статутом є неприбутковою, освітницькою та благодійною організацією, всіляко намагається зберегти та поширювати багаті наукові та культурні надбання українців Америки, одночасно залишаючись зв'язковою ланкою між Америкою та Україною, – ланкою, завдяки якій українська діаспора могла і може поставляти гуманітарну допомогу громадянам України.

У 1977 році УККА відкрив у Вашингтоні своє представництво – Українську Національну Інформаційну Службу (УНІС) – яке і до сьогоднішнього дня представляє інтереси української американської громади перед Урядом Сполучених Штатів Америки, та подає сучасну інформацію про Україну до академічних кіл Америки та засобів масової інформації.

Вже впродовж майже 6-ти десятиліть УККА видає „Український Квартальник“ – англomовний журнал, в якому публікуються академічні статті присвячені різномісним українським питанням, а також проблемам міжнародних відносин.

Вже понад 40 років Шкільна Рада УККА зберігає українську наукову та культурну спадщину завдяки широкій мережі Суботніх Шкіл Українознавства, Рада видає та розповсюджує підручники серед шкіл, проводить семінари для учителів, та покращує методику навчання для школярів.

Рада Оборони і Допомоги Українцям (РОДУ) при УККА спрямовує свою діяльність на підтримку розвитку освіти в Україні, що є необхідним фактором для молодшої держави, яка є на перехідному етапі від командно-адміністративної до демократичної системи. За останні 10 років РОДУ видала близько 500,000 копій від 10-ти книжок із філософії, історії, культури та географії, та розповсюдила їх безкоштовно в Україні. РОДУ вирішила розширити свою діяльність та розпочала у 1997 році програму розвитку початкових шкіл, а у 1998 році – проєкт допомоги українцям у Казахстані.

Київське Бюро УККА адмініструвало три загально-освітницькі програми, що мали на меті допомогти українцям ознайомитися ближче із змістом поняття „демократія“. Ці програми проводилися в Україні напередодні парламентських виборів 1994 та 1998 років, та президентських виборів 1999 року. Також Київське Бюро УККА у 1995 році координувало випуск серії документальних фільмів, спрямованих на підтримку ринкових реформ в Україні.

У 1994 році усвідомлюючи потребу підтримки розвитку мистецтва та засобів масової інформації в Україні, УККА створив Фільмовий Комітет. У співпраці із Олесем Янчуком, відомим українським кінорежисером, у 1995 році було знято фільм „Атентат: Осіннє Вбивство у Мюнхені“. У 1997 році було розпочато новий проєкт із п. Янчуком – зйомки фільму „Нескорений“, який розповідає про життя Тараса Чупринки, командира Української Повстанської Армії. У 1996 році Фільмовий Комітет УККА координував зйомки 25-хвилинного документального фільму „Чорнобиль – 10 років Життя та Смерти“, та фінансував виробництво компакт-дисків для Музичного Фестивалю в Україні, „Червона Рута“ – 97.

За подальшою інформацією, будь-ласка, скontaktуйтеся
із Крайовою Канцелярією УККА

Український Конгресовий Комітет Америки (УККА)

203 Second Avenue

New York, NY 10003

Tel.: (212) 228-6840; Fax: (212) 254-4721

E-mail: ucca@ucca.org

Web site: <http://www.ucca.org>

1 -ий Український Федеральний
Щадничий Банк »ПЕВНІСТЬ«

Вітає

*Всіх членів
Українського Народного Союзу
з Новим Роком*

1ST SECURITY FEDERAL BANK
SAVINGS

a full service community bank

Main Office

936 N Western Ave

Chicago, IL 60622

(773) 772-4500

Branch Offices

5670 N Milwaukee Ave
2166 Plum Grove Rd
820 N Western Ave
7918 Bustleton Ave

Chicago, IL 60646
Rolling Meadows, IL 60008
Chicago, IL 60622
Philadelphia, PA 19152

(773) 631-8350
(847) 991-9393
(773) 276-4144
(215) 722-6566

**УПРАВА ОБ'ЄДНАННЯ
УКРАЇНЦІВ в АМЕРИЦІ
„САМОПОМІЧ”
Відділ в Нью-Йорку**

в і т а є

**ГОЛОВНИЙ УРЯД
УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДНОГО СОЮЗУ**

б а ж а є

*багато успіхів у дальшій праці
для добра українського народу
в діаспорі й Україні*

НАТАЛІЯ ДУМА
голова

АННА РАК
скарбник

УКРАЇНСЬКА ФЕДЕРАЛЬНА
КРЕДИТОВА КООПЕРАТИВА

„САМОПОМІЧ“

Філядельфія, Скрентон, Трентон

*Ukrainian Selfreliance
Federal Credit Union*

Philadelphia, Scranton, Trenton

Serving and Supporting the Ukrainian Community Since 1952

1 – 888 – P O L T A V A

(1-888-765-8282)

www.ukrcreditunionphila.com

Phone: CA 8-5590

EAST VILLAGE DELI — MEAT, INC.

JULIAN BACZYNSKY

139 — 2nd AVENUE NEW YORK, N.Y. 10003
(Between 8th & 9th Streets)

SUMA (Yonkers) Federal Credit Union

ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА КООПЕРАТИВА СУМА-ЙОНКЕРС, Н.Й.

301 PALISADE AVENUE, YONKERS, NY 10703-2999 TEL.: (914) 965-8560 • FAX: (914) 965-1936
Branch Office: SS PETER & PAUL UKRAINIAN CATHOLIC CHURCH
41 COLLINS AVENUE, SPRING VALLEY, NY 10977 TEL.: (914) 425-2749 • FAX: (914) 425-2749
Branch Office: UKRAINIAN RESEARCH CENTER
39 CLOVELLY ROAD, STAMFORD, CT 06902 TEL.: (203) 969-0498 • FAX: (203) 969-0498

ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА КООПЕРАТИВА СУМА В ЙОНКЕРСІ, Н.Й. ІЗ СВОЇМИ ФІЛІЯМИ У СПРІНГ ВАЛІ, Н.Й. ТА СТЕМФОРДІ, КОНН.

**ДАЄ ВСІ ФІНАНСОВІ ПОСЛУГИ СВОЇМ ЧЛЕНАМ
ОЩАДЖУВАТИ І ПОЗИЧАТИ Є НАЙБЕЗПЕЧНІШЕ, НАЙДОГІДНІШЕ У ВЛАСНІЙ
ФЕДЕРАЛЬНІЙ КРЕДИТОВІЙ КООПЕРАТИВІ СУМА**

Години Урядування:

Головне Бюро:

301 Палісейд Авеню, Йонкерс, Н.Й. 10703
Тел.: (914) 965-8560 • Факс: (914) 965-1936
1-888-644-SUMA (не стосується – 914, 212, 718)
Електронічна пошта: SUMAYONFCU@AOL.Com
Вівторок, середа, четвер, п'ятниця: 2:00 по пол. до 8:00 веч.
Субота: від 9:30 ранку до 12:30 по пол.
Неділя і понеділок – закрито

Філії:

41 Collins Ave., Spring Valley, NY 10977
Тел/Факс: (845) 425-2749
Вівторок і п'ятниця: 5:30 до 8:30 веч.

39 Clovelly Road, Stamford, CT 06902
Тел/Факс: (203) 969-0498
Вівторок, середа і п'ятниця: 5:00 до 8:00 веч.

**SUMA (YONKERS) FEDERAL CREDIT UNION WITH BRANCH OFFICES IN
SPRING VALLEY, NY AND STAMFORD, CT
PROVIDES ALL FINANCIAL SERVICES TO ITS MEMBERS.
SUMA (YONKERS) FCU OFFERS BEST RATES ON SAVINGS AND LOANS, WITH
CONVENIENT HOURS AND FRIENDLY SERVICE**

Office Hours:

Main Office:

301 Palisade Ave., Yonkers, NY 10703
Tel.: (914) 965-8560 • Fax: (914) 965-1936
1-888-644-SUMA (toll number, except for area codes – 914, 212, 718)
E-mail address: SUMAYONFCU@AOL.Com
Tuesday to Friday: 2:00 p.m. to 8:00 p.m..
Saturday: 9:30 a.m. to 12:30 p.m..
Sunday and Monday – closed

Branch Offices:

41 Collins Ave., Spring Valley, NY 10977
Tel/Fax: (845) 425-2749
Tuesday, Friday: 5:30 p.m. – 8:30 p.m.

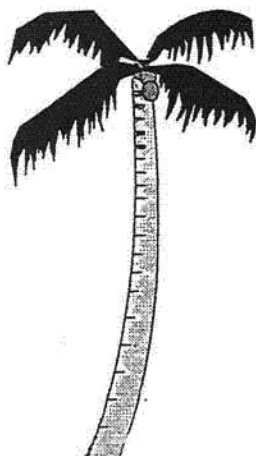
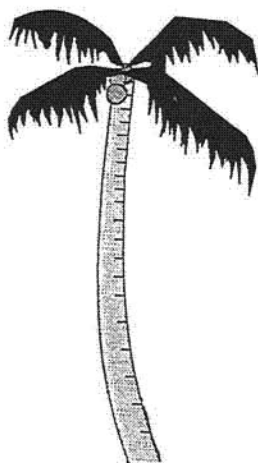
39 Clovelly Road, Stamford, CT 06902
Tel/Fax: (203) 969-0498
Tuesday, Wednesday, Friday: 5:00 p.m. – 8:00 p.m.

EACH MEMBER ACCOUNT FEDERALLY INSURED TO \$100,000 BY THE NATIONAL CREDIT UNION ADMINISTRATION

HOUSE OF UKRAINE, INC.
C/O BALBOA PARK ADMINISTRATION
2125 PARK BOULEVARD*SAN DIEGO*CALIFORNIA*92101-4792
(619) 291-0661 (PHONE/FAX) SUNNYUKES@AOL.COM (EMAIL)
[HTTP://GROUPS.SDINSIDER.COM/UKRAINE](http://GROUPS.SDINSIDER.COM/UKRAINE) (WEBSITE)

*The House of Ukraine of San Diego, California
wishes to extend warmest greetings to the Ukrainian Community!*

UKRAINIAN FUTURE CREDIT UNION

"Your Financial Partner Since 1961"

Dependable Financial Services

- Great Loan Rates
- ATM Cards
- Credit Cards (1% Cash Back)
- IRA Accounts
- Certificates
- 30 Year Fixed Rate Mortgages
- Market Index Certificates
- Wire Transfers (Foreign & Domestic)
- Drive-up ATM
- Home Banking www.ukrfutcu.org
- Debit Cards
- No-Fee Checking
- Commercial Mortgages

- YOUR "FUTURE" IS OUR BUSINESS! -

ПРИЄДНАЙТЕСЬ ДО НАС
НАЙКРАЩЕ МІСЦЕ
ЩАДИТИ Й ПОЗИЧАТИ

26495 Ryan Rd.; P.O. Box 1201
Warren, MI 48090-1201
(810) 757-1980 • Fax (810) 757-7117

Detroit - (313) 843-5411 • Hamtramck - (313) 366-0055
Fax (313) 843-0035 Fax (313) 366-3130

КАРПАТІ

Export-Import

121 Runnymede Road,
Toronto, Ontario
Canada M6S 2Y4

Tel. (416) 761-9105
1-800-265-7189

Fax (416) 761-1662

e-mail: nsemczys@aol.com

КАРПАТІ

TRAVEL

Пам'ятайте, як посилати чи літати – то тільки через знану у світі фірму КАРПАТІ!

ГРОШОВІ ПЕРЕКАЗИ

протягом кількох хвилин

Доставляємо
до рук адресата в Україну,
країни СНД та Східної Європи

**Швидко, надійно,
за найнижчими цінами!**

MONEY TRANSFERRING

just in a few minutes!

**Hand to hand delivery
to Ukraine,
CIS and Eastern Europe**

Найкращі ціни на квитки

на всі авіалінії світу

The Best Prices on All Airline Tickets

Запрошення до Канади та США
Invitations for Visitors to Canada and USA

Візи до України, Польщі та Росії
Visas to Ukraine, Poland and Russia

МИ ГАРАНТУЄМО: WE GUARANTEE:

Вчасну доставку продуктивних пачок
з каталогів

Food Parcels from catalogues

Доставу до України
сільськогосподарської техніки

**Delivery of Agricultural Equipment
to Ukraine**

Телефонуйте до
нас, щоб оформити
замовлення та
за детальнішою
інформацією

Please call
our office
to place your order
or for more
information

ОБЛАСТЬ

МЕМОРІЯЛЗ

КОМПАНІ

ОБСЛУГОВУЄ УКРАЇНСЬКУ ГРОМАДУ
З ВИРОБОМ ЗНАМЕНИТИХ

ПАМ'ЯТНИКІВ

ТА

МАВЗОЛЕЇВ

ЗА ІНФОРМАЦІЯМИ ЗВЕРТАЙТЕСЯ НА ЧИСЛО ТЕЛ.:

845-469-4247

АБО ПИШІТЬ НА АДРЕСУ:

OBLAST MEMORIALS COMPANY

P.O.BOX 746

CHESTER, NY 10918

*НА ВСІ ВАШІ ПИТАННЯ МИ
ДУЖЕ РАДО ВІДПОВІМО*

**UKRAINIAN
SELFRELANCE
NEW ENGLAND
FEDERAL CREDIT UNION**

Canonair

21 SILAS DEANE HIGHWAY WESTHERSFIELD, CT 06109-1238 PHONES: (860) 296-4714 • (800) 405-4714 FAX: (860) 296-3499

**THE UKRAINIAN SELFRELANCE
NEW ENGLAND FEDERAL CREDIT UNION**

*cordially invites eligible individuals in the
New England area to become members.*

We offer the following services:

Share savings	Personal & share
Share draft (checking)	Secured loans
Money market	Mortgages
IRAs	Home Equity loans
Term Share Certificates (CD's)	Automobile loans
ATM Cards	Auto refinancing

**DIRECT DEPOSIT
NOTARY PUBLIC
TOLL-FREE TELEPHONE NUMBERS
BI-LINGUAL CUSTOMER SERVICE**

OUR OFFICE HOURS ARE:

TUES., WED., & FRI.	3:00 – 7:00 PM
THUR.	4:00 – 8:00 PM
SAT.	9:00 – 1:00 PM

Please visit our web site at WWW.USNEFCU.COM

*We have proudly supported and provided financial
services to the Ukrainian community since 1959.*

UNION FUNERAL HOME
LYTWYN & LYTWYN

1600 STUYVESANT AVENUE UNION, NEW JERSEY 07083

(908) 964-4222 • (973) 375-5555

**THIRD GENERATION
OF THE LYTWYN FAMILY
SERVING
THE UKRAINIAN COMMUNITY**

УКРАЇНСЬКА БРАТСЬКА ФЕДЕРАЛЬНА КООПЕРАТИВА
UKRAINIAN FRATERNAL FEDERAL CREDIT UNION

P.O. Box 135 ♦ Boston, Massachusetts 02132

Tel: (617) 524-7301 ♦ FAX: (617) 524-4102

***THE UKRAINIAN FRATERNAL
FEDERAL CREDIT UNION,
SERVING THE NEEDS OF THE
UKRAINIAN COMMUNITY OF
BOSTON AND VISINITY, OFFERS
THE FOLLOWING BENEFITS TO
ITS MEMBERS:***

- ♦ High yields on regular share savings accounts.
- ♦ Certificates of deposit at very competitive rates.
- ♦ Individual Retirement Accounts - Roth and Conventional.
- ♦ Low Rates and favorable repayment terms on variety of loans to meet your needs.
- ♦ Free life insurance up to \$2,000 on regular share savings accounts and up to \$10,000 on personal loans.

***УКРАЇНСЬКА БРАТСЬКА
ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА
КООПЕРАТИВА ОБСЛУГОВУЄ
УКРАЇНСЬКУ ГРОМАДУ БОСТОНУ
І ОКОЛИЦІ І ОФІРУЄ СПІДУЮЧІ
БЕНЕФІТИ ДЛЯ СВОЇХ ЧЛЕНІВ:***

- ♦ Високі відсотки на ощадних счетах.
- ♦ Депозитні сертифікати в справжніх конкуруючих відсотках.
- ♦ Індивідуальні пенсійні счета (IRA) - Звичайні і нові.
- ♦ Низькі відсотки та вигідні умови сплат на різних позичках Ваших особистих потреб.
- ♦ Безплатне життєве забезпечення до 2,000 дол. на щадничих счетах; до 10,000 дол. на особистих позичках.

VISIT US AT OUR OFFICE AT

146 FOREST HILLS ST., JAMAICA PLAIN, MA

SUNDAY 11 A.M. — 1 P.M., TUESDAY & THURSDAY 1 P.M. — 7 P.M.

Established 1906

PETER JAREMA

FUNERAL HOME, INC.

A FAMILY
CONCERN SERVING
ALL COMMUNITIES

129 E. 7th Street, New York, NY 10009

Louis I. Nigro/Manager
Brett T. Nigro/Director

Phone: (212) 674-2568
Fax: (212) 388-0428

СОЮЗІВКА • SOYUZIVKA

Ukrainian National Association Estate

Foordmore Road, Kerhonkson, New York 12446

Tel.: (845) 626-5641 • Fax: (845) 626-4638

www.soyuzivka.com • e-mail: sqss@aol.com

Нема то як на

СОЮЗІВЦІ

оселі Українського Народного Союзу

- Найкраще місце відпочинку і вакацій в Кетскильських горах біля м. Кергонсон, Н.Й.
- Гірська природа, відновлені кімнати, домашня кухня, вісім тенісових кортів, відбиванкові площі, олімпійського розміру басейн, мистецькі і розвагові імпрези та багато інших угодінь.
- Ідеальне місце для товариських зустрічей, з'їздів, весіль і т.д.
- 10% знижки для всіх членів УНСоюзу!
- Спеціальні ціни після сезону та для групових екскурсій.

BEST WISHES
FROM

Dr. LESYA MURASZCZUK

GENERAL DENTISTRY

We provide treatment in all areas of dentistry including
cosmetic and restorative/implant procedures

110 DeHaven Drive, L16, Yonkers, New York 10703

(914) 963-4820

Office Hours By Appointment

42-ий ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

Товариства ім. Тараса Шевченка в Пассейку, Н. Дж.

*пересилає
найсердечніші побажання*

**ГОЛОВНОМУ УРЯДОВІ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ,
РЕДАКЦІЯМ „СВОБОДИ“ І THE UKRAINIAN WEEKLY
ТА ВСІМ ЧЛЕНАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ**

ЗА УПРАВУ:

Василь Марущак – голова
Варвара Тижбір – рекордовий секретар
Юліян Котляр – фінансовий секретар

ROCHESTER UKRAINIAN FEDERAL CREDIT UNION

Providing Prosperity for Generations

Join Us!

MAIN BRANCH

824 RIDGE ROAD EAST
ROCHESTER, NY 14621 - 1782
TEL 716•544-9518

CAPITAL DISTRICT BRANCH

828 THIRD AVENUE
WATERVLIET, NY 12189
TEL 518•266-0791

Audio Response 716•544-4019

Toll Free: 877-968-7828

Fax: 716•338-2980

www.rufcu.org

„БРАТСТВО св. ЙОСАФАТА“

217-ий ВІДДІЛ УНСоюзу в Рочестері, Н. Й.
заснований у 1908 році

вітає

**Головний Уряд і все членство
Українського Народного Союзу,**

*бажає дальших успіхів у праці для української громади
та Незалежної України*

За 217-ий Відділ

Оксана Маркус
фін. секретар

Мирон Руснак
предсідник

**AMERICAN-EUROPEAN
HOME COOKING
& CATERING**

**348 Grove Street
Jersey City, N J 07302**

(201) 451-6189 • FAX (201) 451-3583

www.tanias.com

УПРАВА ТА АДМІНІСТРАЦІЯ
УКРАЇНСЬКОГО МУЗЕЮ В НЬЮ-ЙОРКУ ШИРО ВІТАЮТЬ
ЧЛЕНІВ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

Український Музей, один із найбільших здобутків нашої громади, завданням якого є збирати і зберігати пам'ятки мистецької та історичної вартості, ознайомлювати людей різних національностей з багатством нашої культури та прищеплювати молодим поколінням любов і пошану до своєї спадщини, вдячний Народному Союзові та його пресовим органам – газетам „Свобода” і „The Ukrainian Weekly” – за постійну співпрацю і підтримку.

Ольга Гнатейко
голова УМ

Марія Шуст
директор УМ

Український Музей

203 Second Avenue, New York, NY 10003, Tel. 212 228-0110

Fax 212 228-1947, E-mail: info@ukrainianmuseum.org

Web site: www.ukrainianmuseum.org

(212) 777-4583

FIRST AVENUE MEAT PRODUCTS

140 1st Avenue
(between 8-9 Streets)
New York, N.Y. 10009

**HOMEMADE KIELBASY, COLD CUTS, FRESH
MEATS and a BIG ASSORTMENT
of IMPORTED PRODUCTS from EUROPE**

Open Monday - Friday 8AM-7:30PM

Saturday 8AM-7:30PM

Sunday 9AM-2PM

Students! Live in Residence!

- 46 fully furnished rooms • Very reasonable rates
- European-Canadian meal plan • Central Toronto
- Free cultural programs for resident students
- Learn Ukrainian • Attend informative lecture
- Extensive Library facilities • Genealogical materials
- Ukrainian Students Club • Ukrainian Museum of Canada
- Summer accomodation: daily/weekly/monthly

ST. VLADIMIR INSTITUTE

620 Spadina Ave. • Toronto, ON Canada M5S 2H4

☎ (416) 923-3318 • fax: (416) 923-8266

e-mail: svi@stvladimir.on.ca

Visit our web site!

www.stvladimir.on.ca

PHONE: (908) 862-6455

FAX: (908) 862-5003

Big Stash's

BAR & RESTAURANT

CATERING FOR ALL OCCASIONS

BANQUET & MEETING FACILITIES AVAILABLE

1020 SO. WOOD AVENUE
LINDEN, NEW JERSEY
(one block off Route 1)

STANLEY & KRIS RAWRYSZ

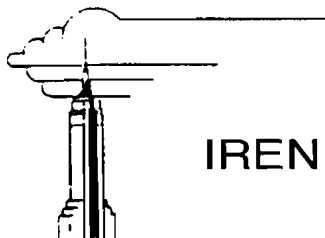
Stage Restaurant

ROMAN & YVONNE DIAKUN

LUNCH-DINNER SPECIALS FRESHLY MADE DAILY!

Take-out orders
(212) 473-8614

128 Second Avenue
New York City

IRENE D. ROGUTSKY, D.D.S.

40-07 Westmoreland Street
Little Neck, NY 11363
(718) 225-4492

The Empire State Bldg.
350 Fifth Avenue, Suite 5222
New York, NY 10118
(212) 947-1665

Roman G. Kozicky

Attorney at Law

771-A Yonkers Avenue
Yonkers, New York 10704

Tel.: (914) 969-4548
Fax (914) 969-2108

Books, Magazine,
Newspapers, School &
Office Supplies,
Handicrafts, Jewellery,
Pictures, Embroidered
Blouses, Threads,
Fabrics, Greeting
Cards, Videos, CDs,
Cassettes, Supplies for
Easter & Christmas,
Post Office,
Parcels to Ukraine

M. STECKO

Phone: (416) 703-2752
Fax: (416) 703-2753

Arka Ltd.

UKRAINIAN BOOK STORE & GIFTS

575 QUEEN STREET WEST
TORONTO, ONT. CANADA
M5V 2B6

**402-ий Відділ УНС ім. Тараса Шевченка
в Етобікок, Канада**

*вітає Український Народний Союз і бажає
дальшого розвитку і успіхів в праці для добра
українського народу у діаспорі і Вільній Україні*

За Управу Відділу:

АННА БУРІЙ, секретар

*GREETINGS TO ALL UKRAINIANS
on the 11th Anniversary
of UKRAINIAN INDEPENDENCE*

IRENE PASHESNIK

Secretary Branch #248

76 Gap Road, Coatesville, PA 19320

ЩИРОСЕРДЕЧНІ ВІТАННЯ

усьому українському народові

В одинадцяті річницю Незалежності

УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

посилає

**УКРАЇНСЬКИЙ СПОРТОВИЙ
КЛЮБ у НЬЮ-ЙОРКУ**

Serving the Slavic Community since 1918

Telephone: 212/477-0729 • Fax: 212/473-0439

SURma

The Ukrainian Shop

11 East 7th Street

New York · NY 10003 · USA

Myron Surmach · Prop.

**РОМАН і СТЕФАН
ЛЮТАКИ**

власники

HOLIDAY LOUNGE

COCTAILS and DINNER

75 St. Mark's Pl. (8th St.), New York City

SP 7-9637

MICHAEL MATIASH

Notary Public

LIFE, ACCIDENT, HEALTH &
ACCOUNTING, GENERAL
INSURANCE AGENT, BROKER
845 SANFORD AVENUE
NEWARK, NEW JERSEY 07106

973-373-1688

Chupa Insurance Agency

REAL ESTATE & INSURANCE

240 EAST 6th STREET

NEW YORK, NY 10003-9998

TELEPHONE: **212-674-5340**

FAX: **212-979-1769**

BARBARA CHUPA, Lic. Insurance Broker

**FIALKA
BOUTIQUE**

The best little resale shop in
the East Village!

LUBA FURCHUK IRYNA KOWAL

**324 E 9th St., New York, NY 10003
(212) 460-8615**

Dr. Taras J. Odulak
East Village Chiropractic

**SERVING THE NEEDS OF CHILDREN,
ADULTS AND SENIORS FOR OVER
10 YEARS**

*Located In
The Heart of The
Ukrainian
Neighborhood*

33 East 7th Street
New York, NY 10003
212 260-2213
eastvillagechiropractic.com

TOTAL HEALTHCARE

Pharmacy & Surgical Supply Corp.

Most Insurance Plans Accepted
(Medicaid, Medicare & Many Others)

Prescriptions
Vitamins
Diabetic Supplies
Surgical Supplies
Magnet Therapy
Reading Glasses

Free Local Delivery
and
Prescription Pick Up

66 Second Avenue
New York, NY 10003

Certified Orthofitter for Custom
Fitting of Braces, Belts & etc.
Wheelchairs, Walkers & Canes
Wound Care

Notary Public
Fax & Copy Service
Film Developing • Metrocards

Phone (212) 473-0500
Fax (212) 473-6366

ЗМІСТ

КАЛЕНДАРІОМ

Уляна Дячук. Ніколи не втрачаймо надії 18

Пам'яті товаришки, що була людям мила 20

I. ІСТОРІЯ – НАЙБІЛЬША ВЧИТЕЛЬКА

Юрій Шиллов. Україна: спадкоємниця Русі чи її попередниця? 23

Кость Бондаренко. Король Данило – українець тисячоліття 30

Тарас Салига. „Як не ми, то хоч слава поверне!“ 34

II. ДОРОГА ДО РІДНОГО ХРАМУ

Михайло Брайчевський. Перше (Аскольдове) хрещення Русі 860 року. 39

Валерій Марченко. Там, у Київських печерах... 47

о. Богдан Липський. Духовність нашого обряду. 55

Іван Паславський. Рим – українськими очима. 60

Дмитро Степовик. Християнська Україна: дві легені, але одне серце. 69

о. Ігор Мончак. Київська Церква між Римом і Москвою. 78

Євген Федотів. Три пророцтва Фатимської Божої Матері. 96

Олександр Толпигін. Про що говорить сакральна готика

Українського середньовіччя 100

Михайло Диміцький. Великий у всьому і – великий меценат. 107

III. ПАМ'ЯТНІ ДАТИ, ДОРОГІ ІМЕНА

Петро Часто. Мудрий син мудрої України. 111

Іван Овечко. Неповторний гетьман 122

Іван Мазепа. Нехай вічна буде слава. 133

Ольга Негода. Геній з душею козака-характерника. 135

Наталка Василенко. Незламний кирило-методієвець. 142

Ярослав Колодій. Слухаймо його! 149

Веренфрід Ван Страатен. Це шлях святих усіх віків. 152

Галина Паламарчук. Поет української осені. 157

Христина Волицька-Ференцевич. „Зацвітає квітка зрідка“. 161

Роман Савицький-мол. Музика як представник народу. 169

Ольга Кузьмович. Мій історичний дід. 175

IV. УКРАЇНА В ДОРОЗІ

Павло Гриценко. За українськість Українського правопису. 180

V. ЗІ СВІТУ ЛІТЕРАТУРИ

Микола Покровський. Америка втрачена і знайдена. 189

Іванна Савицька. В гостях у Гемінґвея. 197

Редіард Кіплінґ. Ведмеже перемир'я. (Переклад Лева Коленського). 200

Абрам Кацнельсон. Українські поети про євреїв. 202

VI. НАУКА – ПЕРЕД ЗАГАДКАМИ

Юджін Янг. Життя тяжке... 211

Ігор Росохватський. Пам'ять, яка спить у наших генах. 216

VII. ТЕМНА СТОРІНКА МИНУЛОГО

Левко Хмельковський. Як намотували клубок зради в Україні. 219

VIII. ХОЧЕТЕ БУТИ ЗДОРОВИМИ? ВАМ ЦЕ ВДАСТЬСЯ!

Живіть довго і щасливо (практичні поради). 224

IX. ПЕРЛИНИ ЕМІГРАНТСЬКОЇ ЛІРИКИ

Василь Пачовський. Ой, щебечуть соловії. 29

Богдан Бойчук. Його заспів 33

Євген Маланюк. Навіть снитись мені не хочеш... 46

Михайло Орест. Погожий ранок... 46

Тодось Осьмачка. Молитва. 54

Леонід Полтава. Баляда про любов. 68

Остап Тарнавський. Дозрівають жита... 77

Олександр Олесь. На чужині. 95

Богдан Рубчак. Зимовий романс. 179

Олекса Стефанович. Дивний образе тасмний... 223

ОГОЛОШЕННЯ 239

ЗМІСТ 285

Верстка і технічне редагування – Павла Стокотельного
Оголошення – Марійка Осціславська, Іда Фокс
Головний адміністратор „Свободи“ – Володимир Гончарик
Календаріум о. о. Василя

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ, ІНК.

UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION, INC.

P.O. BOX 280, 2200 Route 10, Parsippany NJ 07054 • (973) 292-9800

Fax: 973 292-0200 • www.unamember.com • E-mail mlysko@unamember.com

ПОНАД СТО РОКІВ ПОСЛУГ

УНСоюз ПРОПОНУЄ:

Життєве забезпечення:

- Забезпечення на ціле життя
- Передове забезпечення
- Забезпечення з одноразовою вкладкою
- Забезпечення з вкладками платними впродовж 20-ти років
- Забезпечення з вкладками платними до 65-ти років
- M2 забезпечення

Термінове забезпечення:

- на 5 років
- на 10 років
- до 23-го року життя

Універсальне забезпечення з гнучкими вкладками

Пенсійні грамоти з відсотками, охороненими від податків

- Індивідуальні пенсійні konta (IPA)

УНС уділяє перші гіпотечні позички на дома

БРАТСЬКІ ПОСЛУГИ

- Видає „Свободу” і „Український Тижневик”
- Уділяє стипендії студуючій молоді, членам УНС
- Власник вакаційної оселі „Союзівка”
- Утримує дім „Галич” на Союзівці для сеньйорів

100-PLUS YEARS OF SERVICE

UNA OFFERS:

Life Insurance:

- Whole Life
- Premier Whole Life
- Single Premium Whole Life
- 20 Pay Life
- Life paid up at 65
- Millennium 2

Term Insurance:

- 5 Year Renewable Term
- 10 Year Renewable Term
- Term to Age 23

Universal Life Insurance

with flexible premiums

Tax-deferred Annuities:

- Individual Retirement Accounts (IRA)

The UNA offers mortgages

for primary residence

FRATERNAL BENEFITS

- Publishes Svoboda and The Ukrainian Weekly
- Awards scholarships to undergraduate students who are UNA members
- Owns Soyuzivka resort
- Maintains Home for Seniors, Halych, at Soyuzivka

To non UNA members! Complete attached coupon, return to UNA and receive a **free gift**.
До не-членів УНСоюзу! Прошу виповнити залучений купон і Ви отримаєте **подарунок**.

NAME: _____

(Please print)

ADDRESS: _____

TEL.: _____

E-MAIL _____

Підтримуйте ту організацію, яка підтримує українську громаду!
Support the organization that supports the Ukrainian community!